

BOREC

1953

Neprestano utrjevanje ljudske samozvesti in borbene pripravljenosti najvažnejša naloga Zveze borcev

SLOVENSKE ljudske množice so preteklo leto pod vodstvom Zveze borcev sodelovale v nekaterih veličastnih manifestacijah, kakršnih nismo doživeli ne po vojni in najbrž tudi ne nikdar poprej v zgodovini našega naroda. Proslava dneva vstaje je s pomočjo partizanskih patrol, ki so obšle vso slovensko zemljo od najoddaljenejših meja pa preko naših mest in partizanskih predelov — pritegnila pozornost vsega prebivalstva, zbudila stare partizanske tradicije, povezala tudi najbolj zapuščene partizanske kraje in ljudi z vezjo nepozabnega partizanskega tovarištva, v mladini pa zanetila plamen patriotizma, izvirajočega iz tradicije slovenske osvobodilne borbe.

Skozi vse leto je Zveza borcev obujala v množicah čustvo spoštovanja in hvalečnosti do padlih borcev. Po vsej Sloveniji so postavljali spomenike, ki naj sedanjemu in bodočim rodovom zbujaajo spomin na velikansko ceno, ki jo je moral plačati naš narod, preden je dosegel osvoboditev izpod fašizma in reakcije. Največja manifestacija Zveze borcev, kakršne Jugoslavija še ni doživela, pa je bila proslava desetletnice slovenskih brigad v Dolenjskih Toplicah. Vsa Slovenija se je zbrala tu ob vznožju Kočevskega Roga, na livadah, ki so bile svobodne skoraj brez prestanka vse od pomladi 1942. leta. Četrtnina Slovencev je prihitela na poziv Zveze borcev ter enodušno in strnjeno potrdila svojo privrženost socialistični domovini. Uspeh topliških slavnosti ni presenetil samo prirediteljev, ampak je tudi močno odjeknil po Jugoslaviji in po vsem svetu. Zbrani stotisoči so bili najprimernejši forum, pred katerim je maršal Tito izpovedal voljo naših narodov za lastno neodvisnostjo, za graditvijo socializma in za obrambo naše zemlje pred italijanskimi imperialističnimi grabežljivci.

Zveza borcev lahko z zadovoljstvom gleda na svoje uspehe v preteklem letu. Doživeti uspehi, ki so zajeli najširše ljudske množice, pa Zvezi borcev nakazujejo tudi pot k bodočemu delu.

Gojitev partizanskih tradicij, katero ima Zveza borcev v svojem programu, nima ničesar sorodnega s »solunstvom« stare Jugoslavije. »Solunci« so se vrnil z bojišča z zahtevami po privilegijih in plačilu, katerega jim je bilo »dolžno« ljudstvo. Nam partizanom je plačilo narodna svoboda in vrednote ljudske revolucije. Partizani so neločljivi del naroda, ljudskih množic, ki so se vse borile za osvoboditev. Gojitev partizanskih tradicij nikakor ne sme pomeniti izključno

poudarjanje zaslug posameznikov, ampak gojitev tistega skupnega borbenega duha, ki ga je sodelovanje v osvobodilni borbi vzbudilo v ljudskih množicah. Prvič v svoji zgodovini se je slovenski narod boril sam, z lastnimi močmi in z enotno politično zavestjo za svoj obstanek. »Narod hlapcev« nikdar v preteklosti — razen če izvezamemo daljne kmečke upore — ni imel priložnosti in tudi ne sile za oboroženo borbo. Osvobodilna borba je zatorej v celoti spremenila narodni značaj. Hlapčevski duh se je umaknil samozavesti, opreznost in oportunitizem, vsesplošnemu tveganju. V izbiri med suženjstvom, ki je vodilo v nacionalno smrt — in med borbo, v kateri je vsakdo tvegalo svoje življenje, se je ljudstvo v veliki večini odločilo za borbo. V osvobodilni borbi je šel naš narod skozi ogenj trpljenja in smrti, toda v tem ognju se je skoval nov narodni značaj, nova miselnost. Ta miselnost, ki ji lahko rečemo tudi borbenost, neodjenljivost in vera v lastne sile — vse to je najdragocenejša dediščina, ki jo ima naš današnji rod in ki jo bodo za nami podedovali bodoči rodovi.

Za gojitev te skupne zavesti je potrebno ohranjati in znova obujati partizanske tradicije, katerih vrednost leto za letom bolj čutimo. Razdobje osvobodilne vojne bo v naši zgodovini zapisano kot čas narodnega prerojenja in prav nič ni pretirana trditev, da smo Slovenci šele v tem času postali pravi narod. Zaradi tega je prav, da sleherni slovenski človek na vsakem koraku srečava sledove in priče naše slavne zgodovine. Spominjati se moramo padlih borcev in žrtev. Spomeniki nas morajo opozarjati na zmage in žrtve, na kraje borb, osvobodilnega dela, na junaško življenje organizatorjev borbe, na smrtne muke v fašističnih in izdajalskih mučilnicah, na množična pokopališča in samotne grobove borcev, ki so raztreseni po vsej slovenski zemlji in še daleč preko meja. Nikdar se ne bomo mogli oddolžiti vsej težini žrtev, ki so zavestno padle za svobodo svojega naroda.

Posebne obveznosti ima naša Zveza borcev do svojcev padlih partizanov, predvsem do njihovih staršev in otrok. Naši tovariši so dajali življenja za narodno svobodo v trdni zavesti, da bo osvobojena domovina najvestneje poskrbela za njihove družine. Umirali so v zavesti, da bo največja skrb preživelih partizanov, zagotoviti dobro vzgojo in prijetno življenje sirotam, onemoglim staršem in družinam, ki so ostali brez rednikov. Država je sicer poskrbela za te ljudi — toda mi borci smo dostikrat pozabili, da imamo do njih še posebne moralne obveznosti. V svojo lastno sramoto moramo priznati, da smo pogosto prepustili usodo družin naših padlih tovarišev v reševanje birokratskemu stroju. Mi borci bi lahko preprečili sramoto, ki jo neredko srečamo, da partizanske sirote ne uživajo tople družinske ljubezni, da je zanemarjena njihova vzgoja, da onemogli starši padlih partizanov životarijo v bedi, da vdove doživljajo težka razočaranja ter ne najdejo pomoči in razumevanja. Naša najgloblja človečanska dolžnost je, da posvetimo svojo največjo skrb družinam padlih soborcev — in prav širina te skrbi mora biti najmerodajnejše merilo za vrednost naših organizacij.

Zveza borcev ima to posebno nalogo, da ohranja v našem rodu in da vceplja naši mladini starega borbenega partizanskega duha. Ta duh je obenem danes gonilna sila velikih delovnih naporov za ostvaritev socializma. Še za časa borbe smo si bili v svesti, da ostvaritev socializma, ki naj sledi zmagi in ljudski revoluciji, ne bo zahtevala nič manjših naporov in tudi nič manjše zavesti, kakršna je bila potrebna za doseg zmage v osvobodilni vojni. Borbeni duh, ki sta ga vzbudili v ljudstvu osvobodilna vojna in revolucija, je povzročil, da je Jugoslavija vzdržala pred kominformovskim pritiskom ter s tem dosegla novo, prav tako pomembno zmago, kakor je bila zmaga nad fašizmom.

Zveza borcev se ne more zadovoljiti s tem, da zgolj sama skrbi za gojitev partizanskih tradicij. Razdobje osvobodilne vojne je za naš narod tisto torišče, v katerem se je oblikovala

ljudska miselnost za bodoča pokolenja. Vsa področja našega življenja imajo zaradi tega svoje korenine v osvobodilni borbi. Tu se ni izoblikoval samo politični obraz našega naroda, ampak si ne moremo zamisliti nobenega življenjskega izraza v našem narodu izven ali brez tega osnovnega izhodišča. To velja za šolo, prosveto in prav tako za literaturo ali umetnost. Prav na področju literature in likovne umetnosti pogrešamo danes, ko je poteklo že nekaj let od osvobodilne borbe, močnih del, ki bi dostojno prikazale veličino naše borbe. Že dostikrat je bilo poudarjeno, da je osvobodilna borba neizčrpna zakladnica motivov za umetniško obdelovanje, toda naša umetnost (predvsem literatura) doslej še ni dala močnega dela, v polni meri vrednega odraza velikega narodnega razdobja. Razumljivo je, da se tu ne moremo zadovoljiti s konjunkturističnimi deli, preračunanimi na slab in nevzgojen okus. Ali pa, da postavim skromno vprašanje: Zakaj se naši slikarji sramežljivo izogibljejo motivov iz borbe, zakaj zastonj iščemo upodobitve n. pr. borbe za Turjak, Grčarice, Jelenov žleb, Suhor; kje so upodobljene take stvari, kakor je zadnja borba Pohorskega bataljona ali epopeja XIV. divizije? Partizanska borba ni obstojala — kakor bi človek sodil po dosedanjih umetninah — zgolj iz utrudljivih maršev v spremstvu mršavih mul, ampak predvsem iz nešteti manjših in večjih borb, iz diverzij, borbe proti izdajalcem, iz težkega tveganega dela ilegalcev in konec koncev — kar je bilo najvažnejše — iz najtesnejšega sodelovanja vsega ljudstva, brez katerega bi bila borba vnaprej obsojena na propad. Vidite, tu je tematika za umetniško oblikovanje, tu je inspiracija, ki tako težko najde pripravljene umetnika!

Zveza borcev si mora prizadevati, da pridejo v vsem našem življenju do veljave moralne in etične vrednote osvobodilne borbe.

Borbenega duha moramo prenašati na vse ljudstvo, predvsem pa na našo mladino, ki bo podedovala sadove težkih žrtev in naporov. Razvijati je treba tudi borbeno pripravljenost, ki bo vnaprej onemogočila vsakemu agresorju upanje na uspeh. Izkušnje osvobodilne vojne so v tem pogledu za nas silno dragocene. Narod, ki se je pripravljen za svojo svobodo neodjenljivo boriti, je praktično nepremagljiv. Če se ljudstvo zna boriti in če je razen tega opremljeno še s potrebno vojno tehniko, je to v današnjem svetu najboljše varstvo pred agresorji ter najmočnejše jamstvo za ohranitev miru. Zveza borcev je dolžna zaradi tega zlasti gojiti borbeno vzgojo med svojim članstvom in še prav posebno med mladino, ki mora za starimi borci prevzemati obvezo obrambe socialistične domovine in vseh vrednot, ki jih je ustvarila osvobodilna borba.

Zveza borcev bo v letu 1953 proslavljala obenem z vsem ljudstvom nove zgodovinske obletnice. Oktobra bo poteklo deset let od kočevskega Zbora slovenskega naroda, prvega slovenskega parlamenta. Novembra bo desetletnica drugega zasedanja Protifašističnega sveta v Jajcu, ko so bili položeni državni temelji nove Jugoslavije. Še poprej se bomo spomnili mnogih znamenitih partizanskih obletnic, kakor n. pr. Jelenovega žleba, znamenitih borb za Žužemberk, obletnice vstaje. Razen tega se bodo krajevne in okrajne organizacije Zveze borcev spominjale mnogih lastnih pomembnih obletnic, ki jih je treba z vso slovesnostjo praznovati. Marsikje so že vpeljali domače partizanske praznike, na pobudo Glavnega odbora Zveze borcev so začeli zbirati in urejati domačo zgodovino osvobodilnega gibanja. Marsikod se je v to delo vključilo učitelstvo, ki ima na tem področju zelo hvaležno nalogo. Potrebno je, da se v ljudskih šolah ne govori samo na splošno o osvobodilni borbi, ampak je treba pouk navezati na dogodke iz borbe v domačem kraju. Tudi na ta način se bo v najmlajših gojila državljanska zavest ter patriotizem na najbolj nazoren in neposreden način.

Zveza borcev se je izkazala kot močan faktor politične preobrazbe naših množic ter je pognala močne korenine v zavesti ljudi. Potrebno je, da svoj vpliv še poglobi ter se pri tem okoristi z bogatimi izkušnjami preteklega leta.

Tone Fajfar

Spomini iz partizanskega življenja

Ko je preteklost opisana, se nam zdi mirnejša, vendar se vedno značilna in pomembna, tako da si človek lahko predstavlja, kaj se je dogajalo prejšnja leta. Moj namen ni govoriti podrobno o vseh stvareh, pač pa le o tistih, ki si jih bo vsak bralec lahko vtisnil v spomin, in ki ne bodo nikoli izbrisane iz zgodovine našega delovnega ljudstva. — Letos bomo v vsaki številki v nadaljevanjih priobčili spomine narodnega heroja Franca Avbelja-Lojka.

Odhod k partizanom

BILA je hladna zimska noč v decembru 1941, ko se je zbrala desetina prostovoljcev v okolici Ljubljane, da odide v gozdove in začne z resnim odporom proti barbar-skemu fašizmu. Naša pot, ki smo si jo načrtali, ni bila lahka, vendar smo kljubovali mrazu in vsem zaprekam. Človek, ki bi mislil, da je bilo naše početje nesmiselno, bi se zelo motil. Ko smo se ločili od svojih domov, smo odšli na pot oboroženi z upom, da se vrnemo pozneje oboroženi do zob.

Naše misli so poletetele preko Barja tja do Krima in kočevskih gozdov. Treba je bilo prekorčiti cesto in železnico. Eden izmed tovarišev se je hitro odločil in oprezno stopil preko ceste in železnice: vse je bilo tiho, samo šepet se je čul:

»Tovariši, naprej!«

Urnih korakov smo jo mahnili po močvirnatih travnikih. Nenadoma smo zaslišali v grmovju šepet. Kdo je tu? Jaz nisem vedel, da nas čaka majhna skupina naših tovarišev; vzel sem takoj puško na strel.

»Nič hudega! Kar naprej! Mi smo,« se je oglasil eden izmed tovarišev. V pozdrav smo si stisnili roke, se v nekaj besedah pogovorili in odšli naprej. Tedaj se je oglasil Crni: »Tovariši, pohiteti moramo, da pridemo pravočasno preko Ljubljane, ker nas čaka čolnar!« Prispeli smo do reke in začeli klicati z dogovorjenim znakom; odgovora z druge strani ni bilo. Nenadoma smo zaslišali tiho šepetanje in oprezne korake. Takoj smo ugotovili, da to ni bil naš

čolnar, ampak italijanska patrolja. Zato smo se začasno umaknili v gozd v drugo smer. Meni pa niso dali koraki nazaj. Ustavili smo se v bližnjem grmovju, da bi se pogovorili. Kajti na vsak način bi morali še tisto noč preko Ljubljane. Oglasil se je Vojteh, rekoč, da bo preplaval reko in poiskal čoln; dva pa naj stražita. Za vsak primer, seveda.

Crni in jaz sva z veseljem sprejela predlog. Ni minilo dolgo in že je bil Vojteh v vodi. Vsi smo nestrpno čakali njegovega povratka. Čoln se nam je res približal, vse je bilo v redu. Po trikratnem prevozu čez reko smo bili vsi srečni in zadovoljni, da nam je prevoz uspel, čeprav smo bili nekoliko mokri zaradi neizkušenih veslačev, ki so pljuskali po vodi.

Hitro smo krenili dalje in kmalu prispeli v majhno vas pod obronkom Krima. Na željo nekaterih, da bi se bilo dobro nekoliko okrepčati, je Crni postavil stražo, vodič Janez pa je »organiziral«

zlahtno kapljico. Nismo pa se smeli predolgo zadrževati, ker je bila ura že dve po polnoči. Znova smo se začeli počasi pomikati z vodičem v krimske gozdove. Začela se je težavna pot. Snega je bilo vedno več, tako da smo se vdiral prav do pasu. Vodič nas je tolažil s tem, da bomo v dveh urah že na mestu. V resnici pa je trajala naša pot mnogo več. Hodili smo ves dan in šele kasno zvečer smo prispeli v gorsko vasico, na Kožljek. V tej vasi so nas pristrčno pozdravili prvi partizani. Ko sem jih prvič zagledal, so se mi zdeli nekaj nenavadnega.

S tovariši smo se hitro udomabili. Po kratkem počitku nas je odpeljal Jože, takratni namestnik komandirja čete, v novo taborišče. Najprej smo se morali privaditi šepetajočemu govorjenju: to je bila naša prva konspiracija, ki nam je dostikrat koristila. Čez dva dni je prišel k nam Daki, ki ga je poznala vsa Notranjska, zlasti pa Italijani, naš prvi komandir. Govoril in nasvetoval nam je, kako naj se in se mora vsak borec znajti v vsakem trenutku, pa naj bo še tako kritičen. Z veseljem smo sledili njegovemu zgledu. Začeli smo zbirati vse vrste orožja, strelivo in hrano. Pred božičem se je naša, sicer mala četica, povečala na 36 moč. V četi smo imeli že tudi mitraljez, ki nam je bil največja opora. Naše taborišče je postajalo zelo živahno, ko smo začeli postavljati nove barake, da bi imeli dovolj prostora za novodošle tovariše, ki so prihajali iz raznih delov Slovenije.

Prva borba na Pokojišču

V začetku novega leta je bil ustanovljen prvi bataljon, imenovan po Ljubu Šercerju, enem izmed prvih junakov v boju za boljšo bodočnost slovenskega naroda. Z neverjetno naglico so se začele večati naše čete.

V začetku meseca februarja 1942. leta je naša tajna obveščevalna patrolja sporočila, da pridejo Italijani »lovit« partizane. Že zgodaj zjutraj nas je Stjenka, naš takratni komandir, razvrstil. Marsikdo izmed nas si je mislil: »Kam v takem snegu?« Vendar ni bilo

France Slana: Izvidnik

treba dolgo premišljevati — urno smo krenili na pot za vodičem. Hodili smo skoraj dve uri, ne da bi spregovorili. Pred nekim ovinkom smo se ustavili — pred nami se je pokazala vas Pokojišče. Najprej je bilo treba preiskati teren. Komandir je sprva klical prostovoljce; nihče se ni oglasil. Končno sem bil določen jaz, da pregleдам vas in ugotovim, če je kaj novega. Nalogo sem sprejel z veseljem, čeprav teh krajev nisem poznal.

Komaj sem napravil kakih 200 korakov, sem opazil svežo sled italijanskih čevljev. In vse več je bilo teh novih stopinj! Tedaj pa sem mislil sam pri sebi: »Oho, bratce, tako pa ne bo šlo! Najprej eden, sedaj pa že trije! Kaj naj bi tukaj delali polentarji v tem zimskem času?« Zravnal sem se in nadaljeval pot po sledi. Komaj sem prišel do ozki poti na precej široko ušlaeno pot, se mi je odprla na desni strani velika senožet. Ogledoval sem na vse strani. Nedaleč pred seboj v grmovju sem zaslišal govorjenje. Kdo naj bi bil? Ker nisem razumel govorice, mi je šinila v glavo misel, da bi utegnili biti Italijani. In res so bili! Naši tovariši pa so medtem že postavili zasedo na prvem ovinku za menoj. Ko sem jim sporočil, da so Italijani komaj tristo metrov pred nami, mi komandir ni verjel. Zato sem se šel znova prepričati. Približal sem se grmovju, v katerem sem slišal govorjenje ter odpiranje in zapiranje zapirad, s čimer so se Lahi brezbrizno zabavali. Nenadoma je stopil iz grmovja Italijan in me gledal; za njim še dva. Začudeno smo se gledali nekaj časa. Meni je postajalo vroče, ker so imeli Lahi v rokah pištole. Jaz pa sem imel samo bombo, in še to v žepu. Italijani so se napotili proti meni. Ne meneč se zanje, sem se obrnil k svojim v zasedo. Italijani so trideset korakov bližje za menoj. Ko sem prišel do prvega ovinka, sem stekel k svojim v zasedo, rekoč, da gredo Italijani proti nam. Naši mitraljezi so le-te takoj opazili in začeli proti njim repetirati. Pokalo pa ni nič. Zakaj? Zaradi mraza so nam zamrznili vsi mitraljezi. Nekaj časa je bilo še vse tiho. Tišino je preragal pok iz Cikove puške. Slišalo se je samo »mama mia« in že je Italijan obležal v snegu. Ostala dva pa sta jo pobrisala tako naglo, da sta jim pištoli kar

Četa gre v akcijo

zleteli iz rok. Tedaj se je začel pravi »hokus-pokus«! Italijani so nas začeli obkoljevati. Mi smo držali naše položaje trdno, dokler nismo »spodnesli« še nekaj Italijančkov. Pred njihovo premočjo pa smo se začeli počasi umikati, vendar smo se upirali na vsakem koraku.

Ko smo se vrnili v taborišče, je bilo le-to prazno. Izvedeli smo, da so naši napravili zasedo proti Kožljeku. Italijani so se po borbi umaknili s Pokojišča, naše čete pa so spet zasedle priljubljeno taborišče.

Začelo se je pravo partizansko življenje. Jaz in komandir Daki sva večkrat krenila v patroljo in na zveze na Bloško planoto. Večkrat me je poučeval, kako se moram gibati in vesti na nevarnih

kraji. Ljudje so bili tedaj v tej okolici navidezno dobri. Toda, kakor se je pokazalo pozneje, ni bilo vse tako »medeno«, kakor bi si človek mislil v prvem trenutku. Vendar niso bili vsi enaki. Nekateri so bili zelo dobri in navdušeni za partizane. Mnogi so v nočeh zbirali vojni material in za nas druga potrebna sredstva.

Zima leta 1941 na 1942 je bila zelo huda. Les po gozdovih je postal od mraza. Naši stražarji so stopali okoli debelih bukev, misleč na svobodo in boljšo bodočnost. Počasi so potekali dnevi. Komisarji so nam prirejali politične ure, ki so mi ostale v prav dobrem spominu. Zvečer smo ob tabornem ognju prepevali prve partizanske pesmi... Dan za dnem se je veselje v naših taboriščih večalo. Za-

čenal se je vedno bolj odkrit odpor proti sovražniku. Ustanovljene so bile štiri čete, ki so bile za tisti čas zelo dobro oborožene. Naše patrulje so imele opravka tudi z izdajalci slovenskega naroda. Izvedeli smo, da bo v kratkem akcija. Vsi smo ugibali, kje in kako bo šlo, toda več ni vedel nihče.

Napad na železniško postajo Verd

Na akcijo smo se vsi pripravljali tako, kakor bi bila v najkrajšem času »ohcet«. Vsega je bilo dovolj. Po večerji, ki je bila tisti dan nenavadno zgodaj, nas je razvrstil dežurni bataljona in raportiral novemu komandantu — Milošu Zidanšku. Vse je bilo v redu. Komandant nam je govoril in nam dajal navodila, kako se moramo ravnati v boju. Vsi smo ga z veseljem poslušali. V njem smo spoznali dobrega komandanta in tovariša. Med drugim je dejal, da bo ta akcija zelo važna in da jo moramo zato kar najbolje izvršiti.

V mraku se je razvila dolga kolona proti postojanki. Mi smo že napravili polovico poti, ko nas je komandant razdelil po skupinah in določil, v kateri smeri bo vsaka napadala. Pot je bila še precej dolga, preden smo se začeli spuščati v dolino. Že od daleč smo slišali sopihanje lokomotive. Nismo še prišli vsi na svoja mesta, ko so naše prednje skupine v naglici že spoprijele. A le za hip! Bataljon je bil bolj in bolj bližal postojanki. Naši bombaši so že napadali prednje straže in udarili na samo postojanko, ki smo jo skoraj popolnoma uničili. Med tem časom je privozil vlak s polnimi cisternami. Z vseh strani smo jih obsuli s točo svinčenk. Vlak je odkuril s podvojenno brzino, vendar je spuščal za seboj precej nafte. Italijani so streljali na nas tudi iz bunkerja nad postajo. Mi smo jim, seveda, odgovarjali in so končno utihnili vsi italijanski mitraljezi. Naša naloga je bila v glavnem izvršena. Čez četrto ure smo se zbrali. Pogrešali smo samo enega, dva pa sta bila laže ranjena. Italijanov je padlo 16, nekaterim pa se je posrečilo pobegniti. Sredi gozda so dajali s pištolami znake za pomoč.

Bataljon je nato odšel proti Zavrhu. Tovariši so bili zelo utrujeni, vendar so bili živahni in so pripovedovali, kako je bilo v akciji.

Najbolj zanimivo je bilo, ko je Italijan vrgel bombo proti enemu izmed naših tovarišev, bomba pa je skrivila samo cev puške.

V takih in podobnih pogovorih smo prišli v vas Zavrh. Komandant bataljona je razdelil bataljon na dva dela; prva polovica je ostala v vasi, druga je odšla na Pokojišče. Čeprav je posebej naročal, da moramo postaviti stražo, smo premalo računali na nevarnost. Izmučeni smo poleyli, kamor je kdo mogel, samo da je bil na suhem. Vsi so spali, le stražarji so stražili pri bližnjih hišah. Nenadoma pa sem zaslišal na pol v snu drdranje. Vendar sem spal še naprej. V tistem trenutku me je potresel eden izmed tovarišev. Slišal sem samo: »Italijani so tukaj!« Takoj sem bil na nogah. Ko smo se hoteli izmuzniti skozi vrata v hlevu, nas je sprejela toča svinčenk. Italijani so bili komaj 15 m od hleva. Treba je bilo za vsako ceno priti ven! Prvi se je pognal intendant Mohar. Komaj je dvakrat skočil, je že padel zadet v obe nogi; hitro smo ga potegnili nazaj. Še pet nas je ostalo v hlevu v zelo mučnem položaju. V meni je bila odločna misel, da me živega ne smejo dobiti v roke. Tako je bilo tudi partizansko geslo! Kmalu nato se je spet pognal eden skozi vrata; posrečilo se mu je priti do prvega zaklona; nato ga je krila hiša. Jaz sem bil tačas pomočnik mitraljeza. Obesil sem torbico s strelivom čez rame in se pognal po čistini. Komaj sem dosegel prvi vogal hiše, že je Italijan spustil za menoj dolg rafal. Tekel sem skozi vas in vseskozi so me spremljale svinčenske. Prišel sem do najbližjih tovarišev. Komandir Stjenka in Strojnik sta me povpraševala po strelivku. Z veseljem sem jima potrdil, saj je šlo za več tovarišev, ki so še bili v hlevu. S tega mesta smo sovražnika zadrževali, da bi se lahko rešili še ostali tovariši v hlevu. Toda kmalu smo slišali eksplozijo bomb, ki so jih fašisti namestili v hlev. Meni je bilo žal tovarišev. A bilo je že prepozno. Sklenil pa sem v tistem trenutku postati mitraljezec, da bom fašiste naučil »poslušati« pesmi partizanske strojnice...

Ostale čete so bile v vasi Pokojišče, kjer so se na položajih upirale Italijanom, dokler se nismo mi pretolkli do njih. Napadani postojanki je prišel sovražnik na

pomoč z Vrhniko. Prišel pa je prekasno. Vendar so odšli za nami po sledi, ki smo jo pustili v snegu. Zato smo bili iznenadeni. Pokanje se je začelo že v jutranjem svitu in je trajalo do 11. ure dopoldne. Polagoma smo se zbrali. Opazil sem, da med nami ni mitraljeza Jaka, s katerim sva spala v hlevu na Zavruhu. Kako je z njim, so bile moje prve misli. Mislim, da moram nazaj v hlev, da ga rešim. Kmalu je prišlo povelje, da se pomaknemo v vas Stražišče, ki leži med Begunjami pri Cerknici. Vso pot me je mučila misel, kako je z našimi tovariši. Prišli smo do vasi Stražišče, kjer smo se ustavili in odpočili.

Bilo je okoli ene ure popoldne, ko me je poklical komandant bataljona. Nisem si mogel misliti, zakaj me kliče. Sporočil mi je, naj se vrnem na Zavrh in ugotovim, kako je s pogrešanimi tovariši. Ne morem napisati, s kakšnim veseljem sem sprejel to nalogo. Kar sem že poprej želel, se mi je izpolnilo. Vzel sem nekaj bomb in odšel v dolino. Da bi hitreje prišel, sem si spotoma nataknil smuči. Na vsak šum sem pridrževal sapo, zraven pa tako drvel, kakor bi me veter nesel. Vsak trenutek je bilo pričakovati, da bo pribrenčala mimo ušes nezaželeno krogla. Ni minilo dolgo pa sem prispel na Pokojišče, kjer smo bili pred nekaj urami v nevarnosti. Zdaj je bilo v vasi vse mirno. Ljudje so me začudeno gledali, kakor da bi ne bil pravi človek. Urno sem odkuril v smeri proti Zavruhu. Ko sem dobil stik s civilnimi prebivalci, ki so bili vsi zbegani in preplašeni, so mi rekli, kaj delam, ko so pravkar odšli Italijani. Iz hleva, kjer smo mi spali, se je valil gost dim. Tudi nekaj drugih poslopij je pogorelo. Italijani pa so odpeljali s seboj nekaj moških. Žalostno je bilo gledati nedolžno ljudstvo, ki je zrl v pogorišče. Malo sem se pomudil, da bi našel kako posebno sled za ostalimi, pa je bilo vse zaman. Nato sem jo urno odkuril nazaj v dolino. V srcu se mi je dvignil velik srd do italijanskih morilcev in požigalcev. S takimi in podobnimi mislimi sem privozil do svojih tovarišev. V srcu sem bil žalosten, drugače pa še nekaj pomirjen, ker sem svojo dolžnost vestno opravil. To je bila za nas prva večja borba.

(Se nadaljuje.)

Partizanska pest v Ljubljani

O številnih akcijah, ki jih je v času okupacije vršila v Ljubljani Varnostno-obveščevalna služba (VOS) in Narodna zaščita, smo doslej premalo ali skoraj nič objavili. Zato bomo odslej od časa do časa objavili nekaj akcij VOS. Najprej objavljamo uvod in nekaj podatkov o delu Varnostno-obveščevalne službe v Ljubljani.

LJUBLJANA, središče in srce narodnoosvobodilne vojne Slovenije, je od leta 1941 pa vse do svoboditve pomenila zelo mnogo nam šim borcev, fašistom in njihovim domačim hlapcem pa je bilo mesto, kjer — kakor je zapisal fašistični minister za zunanje zadeve grof Ciano v svojem dnevniku —: »... ne ve nihče, za katerim oknom preži smrt...«

Partija je že v letu 1941 organizirala v Ljubljani 200 odborov OF, ilegalno tehniko in tiskarne in ilegalno radijsko postajo. Stavila pa je tudi borbene skupine, ki so kmalu potem postale enote Narodne zaščite in oddelki VOS. Partija je organizirala VOS kot organ OF za varnost in obveščevalno službo s posebnimi nalogami v boju proti okupatorju in njegovim domačim izdajalcem.

Tovariš Aleksander Ranković je o tem dejal takole: »Že avgusta 1941 je bila v Sloveniji osnovana varnostno-obveščevalna služba (VOS), ki ji je najprej načeloval kolegij, nato pa posebna centralna komisija VOS. Prva naloga je bila zbiranje podatkov in organiziranje čim širše obveščevalne mreže. V posebnem bunkerju v Ljubljani je bila shranjena kartoteka vseh ljudskemu gibanju sovražnih elementov. VOS je s svojo plodno dejavnostjo odkrila in onemogočila sovražno delovanje številnim sovražnikom naše domovine...«

Boj je bil surov; v njem se je mlada revolucionarna obveščevalna služba kalila in je na ta način postala na eni strani smrten strah sovražniku, na drugi pa temeljni kamen zaupanja našega ljudstva v dokončen in gotov uspeh našega boja proti fašizmu. Uspešnemu delu VOS je pomagalo vse prebivalstvo. Pripomniti pa je treba, da ti uspehi še zdaleč ne bi bili veliki, če ne bi bili tovariši, ki so se

borili v vrstah VOS, nesebični in predani ljudstvu in Partiji.

Delo VOS je temeljilo na zakonu, ki ga je izdal IOOF, na podlagi katerega ima OF pravico soditi z najostrejšo kaznijo narodne izdajalce in fašiste. Ob tej priliki je italijanski general Mario Robotti pisal v Rim, »... da so šli komunisti v svoji domišljavosti celo tako daleč, da so ustanovili narodna sodišča...«

Delo v VOS je bilo poverjeno najbolj klenim članom Partije in SKOJ, ki so to zaupanje tudi častno opravičili. Dolžnost vsakega Slovenca pa je bila, obvestiti OF o vsem, kar ve o delu sovražnikov in domačih izdajcev.

Organizacijsko je delovala VOS v dveh oddelkih: OS — vojna,

množična in posebna obveščevalna služba; VS — varnostna služba kot izvršilni organ VOS.

Na nujnost dobro organizirane obveščevalne službe je opozarjal že leta 1941 v »Slov. poročevalcu« tov. Edvard Kardelj, ki je izrazil tudi prvo priznanje uvažne frontovske organizacije s poročilom o prvih uspehih.

Varnostno-obveščevalna služba je delovala v skupinah od 3—5 članov s komandirjem na čelu. V primeru potrebe — tako n. pr. pri poizkusu in osvoboditvi iz zaporov Toneta Tomšiča, tedanjega organizacijskega sekretarja CK KPS, Mihe Marinka, Pepce Kardeljeve in Vide Tomšičeve, pa so se te grupe strnile v odred, ki je štel po potrebi do 40 oseb. Člani VOS so bili strogo zakonspirirani in so se poznali med seboj le po ilegalnih imenih. Vsem skupi-

Poslanica maršala Tita tretji generalni skupščini Svetovne federacije bivših borcev

Svetovna federacija bivših borcev je naprosila maršala Jugoslavije Josipa Broza-Tita, naj pošlje tretji generalni skupščini te mednarodne organizacije v Londonu poslanico. Maršal Tito je prošnji ustreget in poslal poslanico, ki so jo predstavniki bivših borcev iz tridesetih dežel navdušeno pozdravili. Poslanica se glasi:

»Dragi prijatelji! Dovolite mi sporočiti vam svoje pozdrave in najtoplejšje želje, da bi bilo delo na tej Generalni skupščini uspešno. Ko smo se videli leta 1951, med zadnjim zasедanjem v Beogradu, je bil položaj na svetu zelo mračen. Človeštvo je drhte pričakovalo nadaljnji razvoj, ker so si sile agresije z Vzhoda z različnimi mabinacijami vztrajno prizadevale pahniti človeštvo v novo vojno katastrofo. Toda zdaj lahko ugotovimo, da so od takrat znatno narasle sile odpora proti agresiji in da so se v skladu s tem zmanjšale tudi nade agresivnih sil na svetu. Tu lahko poudarim velik prispevek, ki ga daje Svetovna federacija bivših borcev za okrepitev miru in sodelovanje na svetu.

Rad bi tudi poudaril, da svet še zmeraj ne more biti prepričan, da bo mir ohranjen: še zmeraj se na razne načine ustvarjajo novi elementi vojne nevarnosti. Agresorske sile na Vzhodu se niso odrekle svojim osvajačnim ciljem; te sile delajo na dolgo obdobje. Na drugi strani pa tudi na Zahodu znova dvigajo glave elementi, ki so dali pobudo za eno najstrašnejših vojnih katastrof v nedavni minulosti. Te in njim podobne sile enako vztrajno delajo, da bi zanesle med narode razdor, da bi razdelile svet na ideološke tabore in da bi z oznanjanjem križarskega pohoda proti napredni ideologiji kot takšni razcepile sile miru in napredka ter tako zanetile nova prelivanja krvi.

Človeštvo želi predvsem mir in miren razvoj. Potemtakem je vsak, kdor kakorkoli zavestno dela proti tej težnji človeštva, njegov sovražnik.

Bolj kakor kdorkoli imajo prav bivši bojevniki pravico pa tudi dolžnost boriti se za najsvetejše in najbolj humane ideale — za mir in mednarodno sodelovanje, za enakopravnost ljudi in narodov na svetu.

Verjem, da bo na tej skupščini ena glavnih skrbí to, kar skrbí zdaj ves svet: da se človeštvu zagotovi mir. Za takšne in podobne sklepe vam dajem svoj glas.«

nam je poveljeval komandant VS, narodni heroj Franc Ravbar-Vitez, ki je junaško padel januarja 1943 v boju z nacisti na Dolenjskem. Njemu sta sledila tovariš Orban od pomladi 1942, naprej pa tovariš Stefan. Boji, ki so jih vodili v sami Ljubljani pripadniki Narodne zaščite, informacije VS in širok razmah narodnoosvobodilne borbe v neposredni bližini mesta, so prisilili Italijane, da so spremenili Ljubljano v pravo trdnjavo s posadko približno 20 do 30 tisoč oboroženih pripadnikov italijanske vojske, orožništva in policije. Pred vsemi javno važnimi objekti so postavili prave trdnjave, saj niso bili nikoli varni, da jih ne bodo vsak čas napadli pripadniki VS, oziroma Narodne zaščite.

Že decembra 1941. leta je poročal italijanski general Renzo Montagna, da je postala Ljubljana središče in glavni podpornik osvobodilne borbe, da vsi prebivalci poslušajo le OF, da izdajajo časopis, da je CK Partije odredil mobilizacijo, da je razpisano posojilo narodne osvoboditve, itd. General Robotti je maja 1942. leta zahteval, da se takoj sestane komisija visokih vojnih in političnih

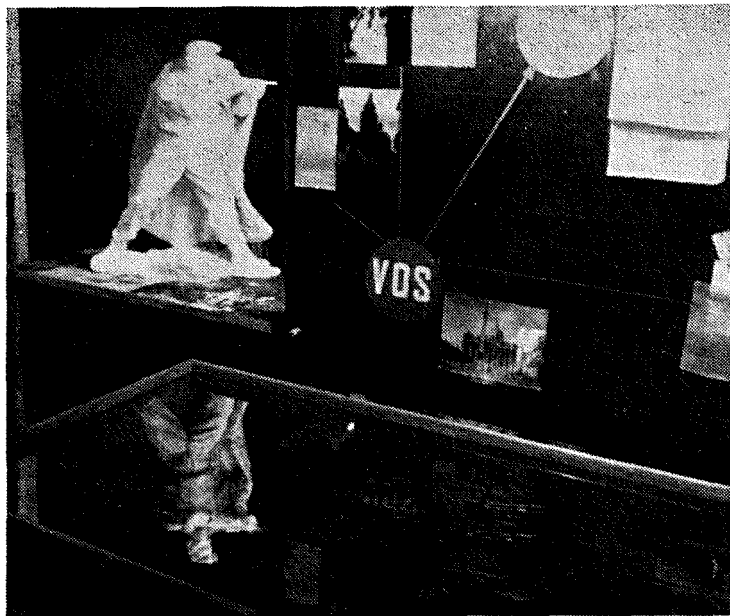
predstavnikov in italijanskih okupatorjev, ki naj sklepa o tem, kaj bi bilo treba ukreniti za obrambo mesta v primeru partizanskega napada, kombiniranega z istočasnim uporom komunističnih elementov v Ljubljani. Tudi grof Ciano je 18. maja zapisal v svojem dnevniku: »V Sloveniji stvari ne gredo dobro. Visoki komisar zahteva, naj mu pošljemo še 24 tisoč vojakov. Kaže, da so ljubljanske ulice za naše čete neprehodne . . .«

1942. leta so hoteli Italijani odstraniti to nevarnost s tem, da so odvlekli v kasarne nad 20 tisoč moških in tisoče teh naprej v koncentracijska taborišča v Italijo. Ljubljana pa se je borila še naprej. Novi borci so zamenjali padle in zaprte.

Okupator je segel po novem sredstvu. Upal je, da bo s pomočjo bele garde razbil enotnost slovenskega ljudstva in podžgal bratovorno vojno. VOS, oborožena pest OF in Partije je po narodnih izdajalcih, ki so se za judežve lire in marke prodajali okupatorjem, udarjala pravično in neusmiljeno. S pravočasnim in strogim kaznovanjem teh izmečkov sta naša Partija in OF prestregli in odbili mnogo udarcev, ki so jih okupa-

torji s pomočjo svojih hlapcev usmerili na slovensko ljudstvo, ki se je tedaj borilo na življenje in smrt. VOS je izvršila smrtno obsodbo nad vodjo bele garde v Sloveniji, bivšim banom in okupatorjem sodelavcem dr. Markom Natlačenom, nadalje bankirjem Avgustom Praprotnikom, ki je organiziral obveščevalno službo v korist okupatorjem, dr. Lambertom Erlihom, ideološkim voditeljem bele garde in klerofašizma v Sloveniji, in inženirjem Emmerjem, gestapovskim agentom in organizatorjem teroristične tolpe, ki naj bi pobila vodstvo OF, komandantom belogardistične slovenske legije Majdičem, gestapovcem Polakom, policijskim komisarjem in izdajalcem Kukovičem itd. Akcije na izdajalca Rupnika in Hacina niso povsem uspele, pri napadih sta bila samo ranjena, vendar sta obadva po osvoboditvi prejela zaslužen kazen. Skupine VS so brez milosti uničevale pripadnike Gestapa in OVRE, preiskovale domove narodnih izdajalcev in jih zasliševali, razkrivali njihove arhive, tiskarne itd. VOS je prav tako rešila iz zaporov oziroma iz bolnišnice več zaprtih voditeljev naše narodnoosvobodilne borbe itd. Tudi na drugi način se je udeleževala VS! Tako je zaplenila večjo količino orožja in drugega okupatorjevega materiala s ponarejenim čekom in dvignila iz »Banca d'Italia« milijon lir, iz »Davčne uprave« pa nad 400.000 lir. V akcijah VOS so sodelovale tudi tovarišice, ki niso s svojimi junaštvii prav nič zaostajale za tovariši. Narodna zaščita se je pod poveljstvom VS formirala v bataljone, čete in vode in je imela 1942. leta nad 3000 borcev. Te borbene grupe so vršile sabotažne akcije in razoroževale sredi mesta sovražne vojake.

V poletju 1943. leta je odšel kolegij VOS iz Ljubljane na osvobodjeno ozemlje, da bi kot Centralna komisija VOS za Slovenijo organizirala obveščevalno delo preko pokrajinskih, okrajnih in rajonskih komisij VOS v vseh predelih Slovenije. VOS je za časa borbe proti okupatorjem in narodnim izdajalcem pred in po kapitulaciji Italije izvršila glavne naloge in je bila kot takšna organizacija s posebnimi opolnomočenji razpuščena na zasedanju SNOS februarja 1944. leta v Črnomlju.

Na razstavi »Ljubljana v osvobodilni borbi« je bilo razstavljenega tudi nekaj orožja članov VOS, ki so ga uporabljali pri svojih akcijah med okupacijo v Ljubljani. Člani VOS so v Ljubljani obračunali 1942. leta z 49 izdajalci in zaplenili precej pušk, streliva, obleke, denarja itd.

»Daleč je sonce«

»Cankarjeva založba« v Ljubljani je izdala v prevodu Marjana Javornika knjigo srbskega pisatelja Dobrice Čosića »Daleč je sonce« (izvirni naslov: »Daleko je sunce«). Iz te knjige objavljamo del 11. poglavja.

UČA je nestrpno čakal: pomiril se je in skrčil kakor zver pred naskokom na plen. Bil je na drugem koncu zasede poleg Bojane in Vuka. Nekaj časa je čepel, nekaj časa klečal ter se tako ves čas premikal in dotikal Bojane. To ga je še bolj vznemirjalo. Bojana je v njem vzbujala nemir že od takrat, ko je bila prišla v odred. Nejasni in nedoločni občutek je odrival od sebe tudi s tem, ker se je vztrajno izogibal njene bližine. Nikdar si ni hotel priznati, da je to ljubezen. Pa vendar se mu tudi ta večer, ko je vročično pričakoval odločilno bitko, ni posrečilo, da bi umiril trepetanje v sebi. In prav v trenutku, ko se je hotel preseliti na kakšno drugo mesto, so se zaslišali koraki nemške kolone.

Približevala se jim je desetina nemške predhodnice. Na trideset korakov je bilo videti mitraljeze v vodoravni legi. Uča je naglo odvil bombo. Zaradi neposredne bližine Nemcev se je Bojana vznemirila, vzdrhtela in nezavedno poiskala Učovo roko. Našla jo je na kopitu in močno pritisnila s prezeblimi prsti. Uča je vzdrhtel, srce v prsih mu je zaplahutalo kakor skobec. Nezavedno je prijel njeno roko, jo stisnil in kakor v deliriju zašepetal:

»Bojana... ljubim te... oh, čemu prav sedaj.«

»Tudi jaz... molči!« je odgovorila ona z drhtečimi ustnicami.

»Jedro je tu!« je Vuk glasneje šepnil, kakor da bi ju hotel s tem opozoriti, da je slišal njun razgovor.

Uča je izpustil Bojanino roko in vzel bombo. Prsti so mu drhteli, komaj jo je držal. Ko se je čelo nemške kolone primaknilo že čisto blizu, je udaril z vžigalcem bombe ob bukev, počasi, da bi eksplodirala, kakor hitro bo priletela na tla, naštel do štiri, se pridvignil, jo zavihtel nad Nemce in vzkliknil:

»Ogenj!«

V istem hipu so zavriskale partizanske »zbrojevke« in pogoltnile njegov kratki vzklik. Po pobočju je iz partizanskih zased zagrmela

salva, se razpršili rafali, počile bombe. Modrikasti plameni so zaznamenovali partizanske vrste; zelenkaste sledi svetlečih se nabojev so pretrgale temo.

Planino je napolnilo bobnenje in grmenje. Kakor da se sesipajo hribi, kakor da se bijejo gozdovi, lomijo debla in veje v norem treskanju. Iz vsega tega pa je udarjalo kričanje in ječanje v nerazumljivem jeziku. Nemška kolona se je zamajala, vznemirila in raztrgala, pokošena z ognjem od blizu. Večino nezadetih Nemcev je zajel preplah, spustili so se v beg in le manjše število je poglelo po snežni gazi in odprlo ogenj v dolgih rafalih iz raznovrstnega avtomatskega orožja.

»Tako se bojuje, Švaba!« je kričal Uča. Stal je ob bukvi, ne da bi si iskal zaklona, in streljal posamično, ker ni imel dovolj streliva, v temne gručice na snegu, iz katerih so sikali plamenčki strojnih pušk in bruhalni ognjeni curki iz lahkih mitraljezov. Uča je stal brez prisebnih misli, meril po občutku in ni čutil, kako se snopi kratkih sploščenih krogel zarivajo v bukev poleg njegove glave, nog in poleg Bojane in kako ugašajo v snegu. Patrone iz njegove brzostrelke so padale po Bojani, ki jih pa ni čutila.

Vse to je trajalo le nekaj kratkih trenutkov, ki jih v boju človek ne občuti kot čas, nato pa je Uča zapovedal naskok.

»Partizani, ju—u—riš! Obkrožite levo!« se je komaj slišal njegov glas.

V istem hipu je zdrvel sam naravnost proti nemškemu mitraljezu. Bojana in Vuk sta poskočila, stekla pošev, da bi obšla Nemce, pohitela za njim in stoje streljala. Takoj za tem je srditi partizanski »hura« zaglušil streljanje ter se pomešal z njim.

Pričela se je borba moža proti možu. Partizani in preostali Nemci so se pomešali. Streljali so, ne da bi merili; ker ni bilo časa za vlaganje nabojev v cev, so tolkli s kopiti, se branili in napadali, trgali iz rok orožje, se spotikali in padali preko mrtvih in ranjenih, ki so v dveh jezikih izražali svoje sovraštvo, bolečino in strah.

V tem peklu streljanja, ječanja, kričanja, psovka in smodnikovega dima, ki je ščipal v oči, je Uča zadel na Nemca in ga tresnil, ker ni imel več streliva, s kopitom v obraz. Ta je zahropel in se zrušil, od udarca pa se je Uču zlomilo kopito. Obstal je, hotel obtipati svoje prazno in polomljeno orožje, ko je vtem pridivjal nadenj drugi Nemec, ki je sipal okoli sebe ogenj iz mitraljeza. Ko je Uča opazil, kako se curek plamenov obrača proti njemu, da ga prežge — smrt se mu je v tem trenutku prikazala kot ogenj — je skočil v stran ter se v gnevu in strahu vrgel na mitraljeza, zgrabil z levico razgreto cev mitraljeza, si osmodil kožo na prstih, zaječal, hotel izpustiti, a je čutil, da bi ga še v istem hipu posekal ognjeni curek, ter je še bolj srdito in močno stisnil z opečenimi prsti cev, z desnico pa začel tolči Nemca po glavi. Nemec se je izmikal, a si ni upal odmakniti roke s petelina. Uča je občutil, da mu moči popuščajo in ga prevladuje bolečina od opečene kože na prstih. V strahu pred bližnjo smrtjo

je čedalje močnejše stiskal cev, čedalje bolj besno tolkel Nemca po obrazu in šlemu. Ker pa je čutil, da ne bo mogel vzdržati in da bo izpustil cev, je na ves glas zakričal:

»Vuk! Hitro sem, držim za mitraljez!«

»Tu sem!« se je javil namesto njega Gvozden in planil nad Nemca.

V boju za mitraljez ga je Nemec nenadoma močno sunil in podrl v sneg. Med padcem je rafal zagrabil Učovo roko; začutil je, kako ga je nekaj vročega in težkega tresnilo nad komolcem. Hkrati se mu je zazdelo, da mu je nekdo vrgel ogenj v oči; niti ni hotel niti ni imel moči, da bi zaječal. Roka je sama kakor zlomljena jerebika brez moči padla na sneg. V tem hipu je Gvozden vžgal Nemcu v hrbet in ta se je z mitraljezom vred zvalil na Uča. Ta se je zganil, izvlekel izpod njega ter ga z zdravo desnico zagrabil za čelado, potegnil in odtrgal jermenček pod brado.

Nemec je pridušeno zahropel.

Mrmraje besede, ki niso imele nobenega smisla, je zgrabil Nemca za lase in mu tiščal glavo v sneg. Nemec je bil mrtev, a Uča je še vedno držal za lase in otepal njegovo mlahavo glavo v sneg. Iz ranjene roke je lila kri.

»Zorka! ... Tri sto vragov, Uča!« se je veselil Gvozden, ko je vlekel mitraljez iz snega.

Uča je še vedno držal Nemca za lase in poslušal streljanje, ki je potihavalo.

»Vstani! Kako dolgo se boš gnjavil s tem Nemcem? Pri moji duši, tegale gada bi še jaz nosil!« se je veselil Gvozden. Uča je poskusil vstati. Zbolelo ga je, zastokal je in zdrknil na tla.

»Da nisi ranjen!« je preplašeno vprašal Gvozden in pokleknil poleg njega.

»Ranjen ... prebili so mi roko.«

»Uh, hudiča! Bojana, hitro sem!«

Na pobočju so se čuli samo posamični strelji; vzdolž smeri, v kateri so bežali preostali Nemci, pa so še vedno prasketali rafali in se čuli vzkliki in medsebojno klicanje partizanov.

»Bojana! Kje si?« je kričal Gvozden.

»Ne meni se za roko! Čemu nisi vesel?« je leže na hrbtu in nasmihajoč se črnemu nebu dejal Uča.

»Tu sem! Kdo je ranjen?«

»Uča vendar! Kaj neki sprašuješ!« se je jezil Gvozden in držal mitraljez.

Bojana in Gvozden sta pokleknila ob Uču, da bi ga pridvignila.

»Sedita malo k meni. Odpočijta si ... Nič ne bo hudega z roko. Ali smo jih mnogo po-

tolkli...? Zapomnili si nas bodo! Čemu molčita? Kakšna pa sta?»

Poskušal ju je objeti z obema rokama, toda levica na Bojanini strani ni mogel dvigniti. Nekoliko je pritisnil k sebi zmedenega Gvozdena, ki se je čutil nenavadnemu komandantovemu razpoloženju. Uču je bilo žal, ker ni mogel objeti tudi Bojane, ki se je zadihana nagnila nadenj. Na obrazu je čutil njeno naglo dihanje. Pogledal jo je, se spomnil trenutka pred bojem in ga je postalo sram. »Kako se je zgodilo? Slabost... prav gotovo.« Odmaknil je roko z Gvozdenovih pleč.

»Kam si ranjen? Hitro povej!« ga je prestrašeno vprašala Bojana.

»V roko. Počasi, počasi...« se je skušal Uča sam dvigniti.

»Levica?! — Da ni kost zdrobljena?»

»Ni! Zdi se mi, da je samo mišica prebita.«

Naglo sta mu slekla vojaški plašč in jopič. Uča je zaškripal z zobmi.

»Naglo me obvežite,« je dejal, ker bi rad čimprej vstal, zvedel za izid boja in videl Pavleta.

Bojana je molče, spretno in naglo v temi ovila zasilno obvezo. Pomagala sta mu, da se je dvignil. Z gnusom je preskočil ubitega Nemca in prestopil nekaj korakov z občutkom onemoglosti. Streljanje je prenehalo. Partizani so se klicali med seboj.

»Odred, zbo-o-or!« je na ves glas poveljeval Uča.

Partizani so se hrupno zbirali.

»Jaz — šmajser, a ti?»

»Tri puške in revolver.«

»In za ,zorko! Streliva ko plev!«

Uča je zadovoljno prisluškoval razgovoru in razmišljal o tem, da je kriza minila in da jih sedaj nihče ne bo mogel premagati. S toliko mitraljezi lahko razženejo polk. Tako se je treba bojevati.

Ko se je na pobočju hrup še povečal, je zakričal:

»Komandirji, preštejte čete! Pavle, kje si? ... Tovariši, kje je Pavle?»

»Živ je! Malo prej sem ga srečal,« se je oglasil nekdo iz teme.

»Imamo kaj izgub?« se je obrnil Uča h komandirjem, ko so se mu približali.

»Imamo. Šest mrtvih in nekaj laže ranjenih,« je upehano odgovoril Vuk.

Uča je naročil, naj zakurijo ogenj, zberejo plen in prenesejo ranjence v ovčarske kolibe.

»Kaj je? Slišim, da si ranjen. Kam?« se mu je približal Pavle.

»Nič posebnega. Za levico me je malo prijel. Si videl, kaj smo jim napravili. Tolkli jih bomo po planini, niti očesa jim ne bomo dovolili odpreti. Konec je z umikanjem.«

»Dobro, dobro! Jutri bova govorila o tem. Ranjen si, leči moraš in se ogreti,« je odvrnil Pavle.

Okoli njiju so se veselo in bučno razgovarjali partizani. V veselem razpoloženju vsega odreda si nihče od njiju ni želel razpravljati. Ne bi si hotela skaliti veselja nad zmago. Bila je to velika in krvava zmaga odreda. Še v noči so prinesli k ognju nad petdeset parov čevljev, še več pušk, nekaj mitraljezov in mnogo streliva.

Ismet Mujezinović: Ljudstvo odhaja s partizani

Partizanski top

S POMLADI 1942. leta, ko se je narodnoosvobodilno gibanje v Sloveniji vse bolj širilo, so preganjale partizanske enote okupatorja ne samo iz vasi, temveč tudi s področij. Med drugimi so zavzeli partizani tudi Turjak. Akcije na večje utrde in na italijanske bunkerje pa so pokazale, da bi partizanske enote mnogo bolj uspevale, če bi imele tudi težko orožje.

Tako so partizanske enote tedaj, ko so oblegale Žužemberk, bile zelo iznajdljive. Iz močne vodovodne cevi, pritrjene na tla, so spustile Italijanom v Žužemberk neeksplozivirano granato. Čeprav je bil učinek dokaj majhen, je ta preprosti »trdnjavski top« nekaj zašlegel. Če drugega ne — Italijanom je vtilil poleg starega še novi strah v kosti!

V tem času pa je prišel Tone Vidmar-Luka na drugo zamisel. Namreč, da bi iz cevi starega jugoslovanskega težkega minometa, skupaj z odgovarjajočimi deli, napravili — top. Zamisel je bilo treba takoj uresničiti. Cev so poslali h kovaču v Turjak, zbrali so več neeksploziviranih letalskih bomb, v Turjak pa so napotili tudi »strokovnjaka« za izdelovanje orožja — ključavničarja in mehanika.

Spominjam se, da so me o tej novici obvestili domačini proti koncu meseca maja 1942. Ker sem hotel tudi sam sodelovati pri izdelovanju partizanskega težkega

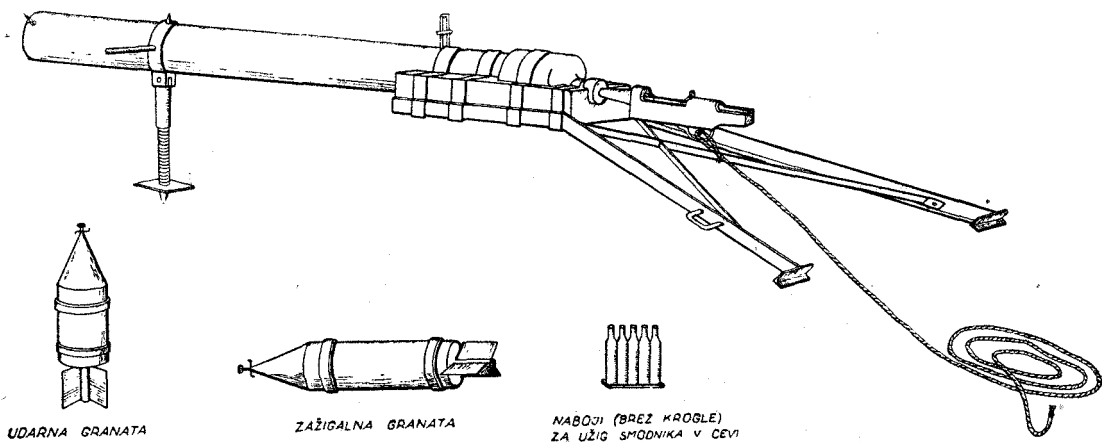
orožja, sem odšel v Turjak. Petruška in Cene, katerima je bilo poverjeno delo, sta mi razložila načrt. Vendar sem imel proti temu načrtu nekaj pomislekov: brez merilnih naprav streljanje ne bo točno; mine za to orožje ne bo mogoče izdelati, in končno nimamo niti priprav, s katerimi bi potiskali mine iz cevi. Hkrati pa sem s temi svojimi ugovori predlagal, da bi bilo bolje, če bi raje izdelali top za neposredno streljanje po sistemu topa »Pito«. In sicer: cevi naj se izdela leseno oblogo, nato pa naj se pritrdi dvokraka lafeta ali pa dve zadnji »nogi«. Spredaj naj bi bila samo ena »noga«, vendar taka, da bi se jo dalo regulirati, s čimer bi dali cevi potrebno elevacijo (da bi cev lahko dvigali ali nižali). S tem bi uspeli izbrati točen cilj, hkrati pa bi bili pri poučenju in proženju min upravljalci varni. Iz cevi bi potiskali granate s smodnikom s pomočjo zažigalne vrvice. Manjše letalske bombe pa bi predelali v topovske granate. Moj načrt so takoj osvojili. In delo se je pričelo.

Kovač Suštaršič in kolar Gale sta sodelovala z živim zanimanjem. Še isti dan je bila izdelana iz močnega hrastovega lesa obloga za spodnji konec cevi — bodočega topa. Prihodnji dan pa so izdelali železno ogrodje za top in te dele zvarili. Zaradi trdnosti, seveda! Zadnji »nogi« sta bili iz trdega železa, za prvo »nogo« pa

smo porabili kar staro zavoro od voza. Da, ta »noga« s spiralnimi zavoji je dobro delovala. Vse tako skupaj zložene dele topa smo čvrsto povezali s cevjo. Izdelati bi morali edino še zažigalno vrv. Tedaj pa... Spomnil sem se zlomljene puške. Misel ni bila slaba! Prav del puške bi nam lahko zamenjal zažigalno vrvico. In res! Namesto igle minometa smo vložili prožilne dele puške z ležiščem naboja. Skratka, puška je bila pritrjena na zadnjem delu cevi. S pritiskom na petelina se je sprožil naboj, plamen pa je nato siknil v notranjost cevi na pravo granato.

Ko je bil top izdelan, smo ga preizkusili s kosom okroglega lesa. Vse je delovalo, zdaj pa nas je čakalo še eno opravilo: izdelati granate. Najprej je Petruška razstavil bombo in nato napravil načrt za »nove« granate. Za pravilno obliko granate je začel vlivati iz svinca in železa v pločevinasto konico, podobno lijaku, prednji del granate, ki je bil pritrjen na prednji del bombe. Konica je bila na sredi votla, skozenjo pa postavljen velik žebelj s konico navznoter, proti granati, in z glavico na ven. Ko bi granata udarila na trd predmet, bi se žebelj sprostil, zataknil v kapičo sredi trotila in tako bi se granata na cilju razpočila. Na zadnjem delu granate je predvidel krilca iz pločevine, ki naj bi usmerjala njen let do cilja. Ta krilca je Petruška spretno zvaril z dnom granate.

Napočil je dan prve preizkušnje našega topa. Njegovo cev smo naravnali na bližnji kozolec in jo na-

Gornja slika nam prikazuje načrt topa, kakršnega so izdelali junija 1942. leta partizani na Turjaku

polnili z nabojem brez eksploziva. Sprožili smo iz razdalje 200 m in granata je zelo lepo letela, zadela kozolec in napravila precej škode. Toda uspeh je bil tu in ljudje navdušeni, kar se da. Zato se tudi kmet zaradi raztrganega kozolca ni pritožil.

Zdaj je bilo treba izdelati čim več granat. Domačemu kovaču Vinku in Matiji Škrlu gre velika zasluga za pomoč v strokovnem delu. Top je bil zelo lep, še zlasti pa potem, ko smo ga sivo prebarvali. Da bi bil top čim bolj natančen, smo si zamislili tudi merilne naprave, kakršno ima vsako moderno orožje. Vrh tega pa smo vlili tudi obročke iz svinca, s katerimi smo obložili stene granat. Tako smo dobili granate kalibra 81 mm. Čas se je z veliko naglico odmikal, izdelava streliva pa je bila zamudna. Večkrat nam je zmanjkalo kisika za varjenje in treba ga je bilo pritiho tapiti iz Ljubljane. Delovna vna pa je bila tolikšna, da so se ljudje kar trgali, kdo bo šel ponj. Potrebovali smo tudi konjiča, ki bo top prevažal iz kraja v kraj. Izbrali smo ga v graščinskem hlevu, saj grofom tedaj ni bilo več do konjskega športa. Našli smo tudi primereno sedlo in zaboje za strelivo.

Neko nedeljo smo imeli glavni preizkus. Svečanost je poživilo veliko število radovednih domačinov in mimoidočih partizanov. Top smo postavili pri turjaški pošti, cilj pa je bil na bližnjem, kakih 600 metrov oddaljenem griču. Merilec je bil ves nestrpen. V rokah je imel dolgo vrstico, ki je bila privezana za petelina pri topu. Na znak je sprožil in sijajen plamen je siknil iz cevi. Odmev se je razlegel po oddaljenih gričih, bojda prav do Velikih Lašč, kjer je bilo mnogo bojazljivih Italijanov. Od pritiska in trzaja pa se je top silovito postavil pokonci in kot bi trenil zgimel za kakih 8 metrov nazaj od mesta, kjer je stal. Gledali smo napeto v cilj, ko pa tam ni bilo nič videti, smo opazovali okolico in prisluškovali. Vse je kazalo, da je granata »sabotirala«. Iskali smo izstrellek daleč naokoli — toda po njem ne duha ne sluha. Čez nekaj ur pa je prišla od Zapotoka partizanska patrulja poizvedovat, kdo strelja s Turjaka, saj so bili ljudje v Zapotoku prepričani, da na Turjaku ni Italijanov. Šele po daljšem ugibanju in prerekanju nas je previdna patrulja

Turjaški grad septembra 1943. leta. Po osemnednevni borbi (od 13.—21. septembra) so borci Prešernove brigade uničili največjo belo in plavogardiščno postojanko na teritoriju Slovenije, Turjak. Zajeli so 650 izdajalskih sodelavcev okupatorja in zaplenili mnogo orožja.

prepričala, da je naša granata preletela široko dolino in vasico Čatež, dokler se ni razletela pod Zapotokom. Letela je torej blizu 3 in pol km daleč! V cev smo dali preveč smodnika in je bil zato let granate predolg. K sreči nismo napravili škode.

Glas o našem uspehu se je naglo razširil. Naslednje dni so Italijani že zvedeli, da delajo partizani topove kar v serijah.

Nekega julijskega večera sva šla s tovarišem Matijo v patrolo proti Grosuplju, kamor so pred nekaj dnevi vdrli Italijani. Ko sva se vračala čez Sloko goro, sva videla in slišala, kako se v Iški dolini bližka in kako grmi. Bili so topovski strelji. V Turjaku sva zvedela, da so šli naši s topom proti Iški vasi, kjer da mrgoli Italijanov. Postavili so top nad vasjo in izstrelili na Italijane štiri granate. Ena je zadela zvonik, na katerem je bila italijanska postojanka in napravila med Italijani velik preplah. Takoj so pogasili vse luči v vasi in se v veliki naglici umaknili proti Ljubljani. Junaško vojsko velikega Mussolinija so na tem »taktičnem« umiku štitele baterije topov, da, celo tankov se ni manjkalo. Toča

topovskih izstrelkov je pokrila grič nad Iško vasjo. In vse to zaradi enega samega partizanskega topa!

Naši artileristi so nanaglo skrili top v Iškem goščavju in brez žrtev zapustili ogroženi grič. Ofenziva, ki so jo Italijani pripravljali, se je zaradi našega »strašnega« orožja zavlekla skoraj za dva dni. Z uspehom pa nismo bili povsem zadovoljni, kajti računali smo, da se bomo s topom lahko premikali iz kraja v kraj.

Velika italijanska ofenziva je prekrizala naše račune. Spomini na naš prvi top pa so ostali globoko vtisnjeni v srcih naših komendantov. Toda zaenkrat nismo mogli izdelovati streliva, ker ni bilo varilnih naprav. Spomladi 1943 je misel o topu spet zaživela, vendar smo jo precej ovrgli, ker smo pričakovali, da nam bodo zavvezniki poslali prave topove. Končno smo jih tudi dobili, toda šele pozneje. Ob kapitulaciji italijanske vojske pa smo imeli dovolj topov vseh kalibrov in tudi streliva zanje. Vrh tega smo zaplenili tudi precej težkih in lahkih minometov.

Misel o domačem topu pa kljub temu ni zamrla. Dokaz za to je že

popolnejši »Partop«, ki so ga napravili partizanski mojstri l. 1943 v Starih Žagah na Kočevskem.

Po osvoboditvi smo poiskali ta top in strelivo zanj, pa vse skupaj razstavili na Partizanski razstavi v ljubljanski Moderni galeriji. Od tod so top prepeljali na razstavo v Pariz, zdaj pa je v beograjskem Vojnem muzeju. Tam priča o iznajdljivosti naših mojstrov in o ve-

ličastni borbi naših narodov za svobodo.

O prvem topu ne vemo niti kje je niti kdo ga ima. Morebiti bi o njem kaj vedeli preživeli borci, ki so bili v moštvu? Komur od bralcev revije »Borec« je znana nadaljnja usoda tega prvega domačega topa, naj to sporoči uredništvu.

Jože Kožar

Zgodovinski pohod II. grupe odredov

POLITIČNA situacija na Štajerskem je že v letu 1941, posebej pa še v letu 1942 zahtevala okrepitev partizanskih čet in partizanskega delovanja na tem ozemlju. V zvezi s pomladansko ofenzivo je izdalo Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet vsem štabom v Sloveniji določene naloge. Naloga II. grupe odredov je bila, da krene v mesecu maju 1942 s sektorja Žužemberk—Grosuplje—Stična preko tedanje italijansko-nemške meje in preko Save na Štajersko. II. grupa odredov je krenila 19. maja 1942 s Police proti Jančam, kjer se je zapletla v hude borbe z Nemci. V teh borbah je grupa pokazala s svojimi borci in komandnim kadrom bogato partizansko bojevanje in zrelost odločanja komandnega kadra ter s slabo oborožitvijo nadkrilila 10-krat močnejšega sovražnika, ki je s svojimi elitnimi četami in vsem možnim orožjem — vključno z blindiranimi avtomobili — hotel onemogočiti prehod II. grupe odredov preko Save, hkrati pa z obkoljevalnim manevrom uničiti ali vsaj razbiti enote II. grupe odredov.

Komanda II. grupe odredov pa je znala na osnovi pridobljenega znanja pravilno oceniti položaj ter se je po tridnevni borbi vračala na stare položaje z velikim uspehom. Na Jančah, kjer so Nemci z zavihanimi rokavi jurišali proti partizanskim položajem, je obležalo nad 400 Nemcev. Zaplenjeno je bilo mnogo orožja in materiala, med njimi specialka, iz katere so bile razvidne nemške zasede in položaji proti II. grupi odredov. Čeprav so bili borci 4 dni brez hrane, vsak v popolni

bojni opremi in poleg tega še vsak dan v borbah — se je II. grupa odredov kot zmagovalka vrnila na svoje stare položaje.

Ko se II. grupa odredov vrne na Dolenjsko, osvobaja slovensko ozemlje, hkrati pa množično mobilizira fante in može v partizane, nabira orožje, neprestano vrši akcije na vlak, na italijanske kolone in slično. Prebivalstvo od Grosupelj tja do Trebnjega z navdušenjem sprejema borce II. grupe, ki s svojo krvjo branijo sleherno ped slovenske zemlje.

Toda Italijani ne mirujejo in začno z ofenzivo na osvobojeno

ozemlje, katero enote II. grupe odredov po šestdnevni borbi razbijajo kot zmagovalci. V teh borbah je bilo uničeno nad 10 lokomotiv, zasekane ceste, uničen tank, dva avtobusa, 3 kamioni, zaplenjeno precej vojaškega materiala, med njimi prvi minometalec v Sloveniji, na bojišču obleži nad 400 Italijanov; partizani so izgubili štiri hrabre tovariše. Nato izdela Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet nov načrt za pohod II. grupe odredov preko Dolenjske, Notranske in Gorenjske na Štajersko. II. grupa odredov je skupno s I. grupo odredov dobila nalogo, da začne osvobajati ozemlje na Gorenjskem. 20. julija krenejo 4 bataljoni II. grupe odredov v štirih vzporednih kolonah preko Dolenjske na Sv. Vid na Notranjskem. Tu je bil izdelan načrt za napad na vlak. Zdravkov bataljon skupno s kazenskim vodom in bataljonom Notranskega odreda, ki je vršil demonstrativne akcije, napade vlak in reši nad 300 internirancev.

Bataljoni nadaljujejo pot preko proge Ljubljana—Postojna v Polhograjske Dolomite, kjer se naslednji dan, 30. julija, udarijo z Italijani, ki prodirajo iz Polhovega Gradca in Vrhnike. Toda Italijanske kolone so povsod odbite.

Krsti s posmrtnimi ostanki narodnega heroja Dušana Kraigherja—Juga in Vere Slandrove-Lojzke, ki sta bila pokopana na Dobrovjah, kjer sta 15. junija 1943. leta padla, so prenesli v Celje. Na sliki: krsti obeh padlih junakov v avli obnovljenega Mestnega gledališča v Celju.

Najtežji je bil prehod preko meje. Nad 3000 mož elitne SS nemške vojske zasede mejo in brani prehod. Prvi prehod izvrši po celonočni borbi Jankov bataljon; ostali trije bataljoni krenejo čez tri dni pod Katarino na Pasjo ravan in od tu na Gaberško goro, kjer se združijo z Jankovim in Škofjeloškim bataljonom. Izdelan je bil načrt za osvoboditev Poljanske doline. Zato napade Jankov bataljon v noči od 13. na 14. postojanko Lučne. Ostali trije bataljoni pa so isto noč nameravali urediti zasedo vse od Škofje Loke do Poljan, kjer naj bi razbili in uničili enote, ki bi šle na pomoč napadeni postojanki Lučne. Toda 13. julija obkolijo Nemci Gaberško goro, kjer se vrše srdite borbe II. grupe odredov. Brez večjih žrtev in brez razbitja bataljonov se le-ti umaknejo na Blegaš pod Mladi vrh. Nemci naredijo ofenzivo na Pasjo ravan. Toda tudi ta ofenziva je brezuspešna. 3. avgusta začno ofenzivo na Blegaš, iz katere se enote II. grupe odredov in Poljanskega bataljona izmaknejo.

V tem času vrše enote II. grupe odredov stalne akcije na cesti Škofja Loka—Poljane ter Škofja Loka—Železniki, uničujejo progo pri Škofji Loki, minirajo vlake in tolčejo v hrbet nemški ofenzivi. To-

da nemška ofenziva se pomika za partizanskimi enotami proti Mohorju, kjer se po enodnevnih borbi Nemci umaknejo.

Enote II. grupe odredov se skupno z gorenskimi enotami skoncentrirajo na Jelovici, kjer začno z akcijami v vseh dolinah okoli Jelovice. Nemška ofenziva se pomakne na Jelovico. S štirimi, petimi obroči zapirajo Nemci klesče okoli Jelovice. 15.000 vojakov nemške elitne vojske vedno bolj oži obroč okoli partizanov. Simonov bataljon se skupno s štabom II. grupe odredov prebije skozi nemške zasede in kolone, nadaljuje pot preko Mohorja, železnice in Save v Uden boršt. Od tu nadaljuje pot proti južnemu delu Kamniških planin, kjer se spopade pod Krvavcem z močno nemško zasedo. Bataljon krene naprej preko Krvavca v Kamniško Bistrico. Enote II. grupe odredov razbijejo v Kamniški Bistrici nemško kolo, ki prodira po sledi, ki jo pušča za seboj Simonov bataljon II. grupe odredov. V tej borbi obleži 14 Nemcev.

Bataljon krene preko Konja in Velike planine na Menino, od tu naprej na Dobrovlje in tako prispe na Štajersko, med potjo pa stalno tolče nemške patrole in jih lepo število uniči.

Iz tega in iz Savinjskega bataljona se razvijejo trije novi bataljoni, ki gredo na svoje položaje, in to: Savinjski, Kozjanski in Moravški bataljon.

Medtem ko se Simonov bataljon uspešno prebije iz ofenzive na Jelovico, se zaplete Kranjčev bataljon v borbo z Nemci na Jelovici. Po štiridnevem iskanju izhoda iz nemških obročev končno z jurišem prebije nemški obroč in nadaljuje pohod proti južnemu delu Karavank. Toda tudi Karavanke so zasedene z nemškimi zasedami in patrolami! Nato se bataljon prebija proti cesti Sv. Ana—Tržič, razbije nemške zasede in nadaljuje pot proti Košuti, kjer je polno nemških zased. Toda bataljon se uspešno izmika nemškim položajem in se preko vrha Košute spušča na Koroško, kjer pride v Selo. Od tu nadaljuje pot proti Galiciji, kjer se nad vasjo Apače spopade z elitnimi SS oddelki in zapleni mnogo dragocenega materiala. Nemci nadaljujejo svojo ofenzivo na Koroškem, toda Pohorski bataljon nadaljuje pot proti Peci, proti Smrekovcu in končno dospe na svoje mesto na Pohorje.

V spomin na zgodovinski pohod II. grupe odredov so preživeli borci te grupe takoj po proslavi desetletnice štirih slovenskih brigad sklenili, da bodo v kratkem sklicali zbor II. grupe odredov. V ta namen so sestavili poseben pripravljalni odbor, ki se je z vso resnostjo lotil dela.

Niso še minili trije meseci, ko se je ta sklep uresničil. Partizanske patrolje so bile prva manifestacija v spomin na II. grupo odredov in njeno slavno pot. V začetku decembra, tik pred 11. obletnico ustanovitve II. štajerskega bataljona, so partizanske patrolje obiskale vse kraje in ljudi, kjer je II. grupa bila najhujše boje z okupatorjem. Glavna patrolja je šla po poti, ki jo je prehodila II. grupa na svojem pohodu na Štajersko in Koroško. Velikega pomena je bila tudi koroška patrolja, ki je vnovič izpričala trdno povezanost koroških ljudi z njihovo matično deželo. Ta patrolja je zaključila svojo pot v Celju, kjer je izročila zastavo borcem iz Hrastnika, ti pa so jo predali borcem iz Trbovelj. Trboveljska patrolja je nato krenila čez Klek in Bukovje na Čebinovo, kjer je bil 1. 1937 ustanovni kongres KPS. S Čebinovega

Zbrana množica ob grobnici v Celju, kamor so položili 11. decembra lani kerste s posmrtnimi ostanke narodnega heroja Dušana Kraigherja. Juga in krsto s posmrtnimi ostanke Vere Šlandrovc-Lojzke, se poklanja spomenu obeh padlih junakov.

Slika nam prikazuje nekaj preživelih borcev II. grupe odredov na veličastnem zboru II. grupe odredov, ki je bil 14. decembra v Litiji.

je šla patrolja čez Hotredež do Zagorja, tam pa je zastavo prevzela zagorska patrolja in jo ponela v Litijo.

Patrulje so bile povsod prisrčno sprejete. Stari borci, bivši partizani, ki so bili v patroljah, pripovedujejo, da si ljudje želijo takih obiskov in da je bil sprejem tople in prisrčen zlasti na Javoru pod Blegašem in na Štajerskem, kjer spomin na komandanta Staneta in na borce štajerskih bataljonov še ni zbledel.

Druga prireditev je bila partizanska razstava v Litiji. S pomočjo Muzeja narodne osvoboditve so borci II. grupe odredov zbrali zanimivo in dragoceno gradivo, ki je prikazalo obiskovalcem razstave, v kako težkih okoliščinah so se borili štajerski bataljoni za prehod čez Savo in kasneje na Štajerskem. Obisk te edinstvene in prve razstave, ki jo je priredila neka partizanska enota, je presegel vsa pričakovanja: že v dnevih pred shodom II. grupe so na razstavi zabeležili več tisoč obiskovalcev. Zaradi velikega zanimanja in uspeha, so to razstavo prenesli v Ljubljano. Kasneje pa bo še razširjena, ker je mnogo ljudi, ki imajo dragocen zgodovinski material.

Vrhunec proslav in prireditev na čast II. grupe odredov pa je bil litijski shod preživelih borcev II. grupe v nedeljo 14. decembra.

To nedeljo ob devetih zjutraj so se zbrali občinski odborniki mesta Litije na slavnostni seji, kjer so sprejeli sklep, da se 24. december proglasi za praznik litijske občine. Ta dan bo posvečen spominu 2. štajerskega bataljona, ki je pred enajstimi leti (leta 1941) izbojeval zmago nad nemško postojanko pri Libergi na Tisju. Na litijskih cestah in ulicah pa je od ranega jutra vrvela več tisočglava množica. Na litijskem športnem igrišču se je naposled ta množica ustavila in ob desetih so se pričele slavnosti. Ko so pred tribuno, kjer so se zbrali nekdanji voditelji II. grupe, prikorakali preživeli borci, se val navdušenja med ljudmi ni hotel poleči. Med nekdanjimi borci II. grupe je bilo opaziti mnogo višjih oficirjev naše armade; nekateri so bili v civilnih oblekah, drugi spet pa so oblekli stare partizanske uniforme. Orožje je bilo na svojem mestu, kakor takrat, ko je sekalo po sovražniku in oznanjevalo slovenskim ljudem svobodo. Med borci na shodu so ljudje prepoznali Franja Mazovca-Rista, Marka Simčiča, enega od komisarjev II. grupe odredov ter povsod poznana stara borca podpolkovnika Švejka in Antonesca.

Polkovnik Janko Sekirnik-Simon je predal raport nekdanjemu prvemu komandantu glavnega štaba na Slovenskem, tov. Francu

Leskošku-Luki, ki je po predaji zastav in uvodnih pozdravih zbranim borcem II. grupe odredov in udeležencem shoda v kratkem govoru obrazložil pomen shoda in orisal slavno pot in hude borbe II. grupe odredov z okupatorjem. Za tovarišem Leskoškom pa je spregovoril nekdanji komisar II. grupe odredov, sedanjí generalpodpolkovnik JLA, tovariš Dušan Kveder-Tomaž. Le-ta je v govoru čudovito lepo označil občutja starih partizanov, ki se vidijo po dolgih letih. Dejal je: »Kadar se mi, stari partizani, zberemo na kaki proslavi ali obletnici, imam vedno občutek, kot bi se okrog ognjišča zbrala družina, ki je bila dalj časa razkropljena.«

In v resnici je bil litijski shod spet eden od praznikov, ki je združil »razkropljeno« družino! Člani te družine pa niso »razkropljeni« zaradi zle sile ali vojne. Ne! Ti sinovi in hčere ustvarjajo v tovarnah, na vasi in v mestih socialistične Jugoslavije novo življenje. Seme, ki so ga položili v brazde osvobodilne misli tudi borci II. grupe odredov, je obrodilo stoteren sad: njim, ki jih je ostalo komaj nad sto, se je v pičlih sedmih letih pridružila več milijonska družina frontovcev, ki so s svojimi življenji pripravljeni obraniti to, za kar so se partizani borili. Za Dolenjskimi Toplicami je litijski shod II. grupe vnovič potrdil, da so partizanske tradicije med našimi ljudmi prav tako žive, kot so bile za časa borbe.

Tov. Leskošek sprejema raport

Pohorski bataljon

Ob deseti obletnici poslednje borbe Pohorskega bataljona izide pri založbi »Obzorja« v Mariboru dokumentarna knjiga književnika Franceta Filipiča, ki opisuje na podlagi zgodovinskih virov in pričevanj Pohorski bataljon od njegove ustanovitve do njegovega tragičnega konca. Objavljamo poglavje iz te knjige.

BATALJON je imel 17. oktobra precej veliko borbo. Naslednji dan je bil na pohodu in človek bi mislil, da se bo za nekaj dni umaknil globlje v gozdove in se tam spet pripravil na večjo akcijo. Toda kaj še! Že en dan kasneje, 19. oktobra, je ena četa uničila občinsko poslopje v Razboju pri Slovenjgradcu, kjer je znašal plen okrog 500 RM, pisalni stroj in radio, a druga četa je isti dan pognala v beg nemško zasedo pri Ruški koči.

Odslej bomo v zgodovini Pohorskega bataljona pogosto srečevali po dvojce in več akcij v enem dnevu, in to na krajih, ki so zelo oddaljeni drug od drugega. Na eni strani je to kazalo na izredno bataljonovo udarno moč in gibčnost, na drugi strani pa si okupator niti približno ni mogel ustvariti pojma, kje se nahaja bataljonovo taborišče. Pri prebivalstvu je to silno dvigalo moralo, a okupator je bil nervozen in negotov. Kakšno predstavo o moči in številu partizanskih čet si je lahko ustvaril, nam nazorno pokaže stavek, ki ga je vodja ruške žandarmerije dne 14. oktobra 1942 zapisal v »Poročilu o položaju«: »Pohorje je sedaj posejano za banditi in je mogoče ponoči pogosto opazovati svetlobne znake.«

V naslednjih dneh so se vršile akcija za akcijo. 20. oktobra se pojavijo partizani v Paki, 21. oktobra postavijo zasedo med Vita-

njem in Gornjim Doličem. O tej zasedi in vse, kar se je naslednjega dne zgodilo, naj nam pripoveduje partizan Jože Pusovnik-Volan:

»Ko smo se vračali iz Zreč, smo ostali v logorju na poti Pesek—Oplotnica. Iz tistega logorja smo odšli zvečer v patrolo k Zdravkovi teti (mišljen je Čebularjev Zdravko-Rado iz Mislinja. Op. F. F.). Pri Fišerju med Vitanjem in Gornjim Doličem smo držali čez noč zasedo in čakali Nemce. Na motorju sta se pripeljala dva vermana. Užgali smo po njiju, a ju nismo zadeli.

Bilo je že podnevi, ko smo se vračali na Pohorje. Bil je lep, sončen dan. Med 12. in 15. uro smo spali med gostimi smrekami. Nato smo krenili naprej na vrh Glažute. Bili smo Jure, Boj, Nace, Zadoba in jaz. Polagoma se je pričelo večeriti. Do taborišča je bilo še daleč in sklenili smo, da spotoma prenočimo. Bilo je tako lepo, da nismo hoteli spati pod smrekami, temveč smo si izbrali

majhno jaso. Ko pa se je pričelo drugo jutro svitati in smo se zbudili, smo komaj dihal pod odejami; bili smo povsem zameteni od snega. Sneg se je okrog nas talil od toplote naših teles. Še skoraj temno je bilo. Vstali smo in poskušali zakuriti, da bi se ogreli in posušili. Imeli smo celo nekoliko petroleja s seboj, a zakuriti nam ni uspelo.

Že prejšnji večer smo slišali od nekje daleč mitraljez. To je bilo znamenje Zgornjesavinske čete, ki je prihajala v bataljon. Ko pa smo mi danes šli proti Pesku, kjer smo imeli javko, je Jure popravljal mitraljez in sprožil se je rafal.

Ko smo prišli na Pesek, kurirja nismo našli, temveč samo sledove, da so tu še pred kratkim Nemci držali zasedo.

Na Pesek, na tisto mesto, kjer naj bi nas čakal kurir, bi morala priti tudi patrola, ki je istočasno, ko smo mi šli k Zdravkovi teti, šla na drugo stran Pohorja, nad Ruše, da vzpostavi zvezo z Ruško četo. Rušanov niso našli, pač pa smo se s patrolo našli na Pesku na javki. Šele čez nekaj časa smo

Nežka Vresk (sestra Lojzeta Vreska), delavka iz Trbovelj, ki je bila v ženskem voduh Pohorskega bataljona

Pepček in Vanček, dva Šarhova sinova, ki sta skupaj z očetom padla v zadnji bitki Pohorskega bataljona

potem našli v bližini kurirja Sandija, ki nas je vse skupaj pripeljal v bataljonovo taborišče.

Tu smo našli Savinčane z njihovim komandirjem Janezom-Letonjo Vladom, ki so se nam sedaj za stalno priključili. »

V tem pripovedovanju lahko opazimo, da se Volan prav dobro spominja, kdaj je prespal prvo noč v snegu. Tudi v spominih drugih partizanov se ponovno pojavlja datum — in sicer točen datum dneva, ko je prvič zapadel sneg. Celo v dnevniku Šolna Karla-Naceta, ki smo ga že citirali, se pod datum 22. oktober nahaja napisan stavek: »Prva noč v snegu.«

Sneg je namreč prinesel velik preobrat v način partizanskega življenja. Doslej so partizani lahko hodili križem po gozdovih, skoraj ne da bi jim mogel kdo slediti po sledovih. A sedaj so povsod ostajale za njimi izdajalske sledi. In v snegu je bilo tudi vse življenje težje. Pohodi so postali velika muka, prenočevanje komplicirano. Pomagali so si sedaj tako, da so včasih na sneg pred prenočevanjem nametali smrekovih vej, na te šele razgrnili odeje, ki so legli nanje.

V raportu št. 11. Glavnemu poveljstvu, poudarja II. grupa odredov: »Poslali smo bataljonu izrecno naredbo, da se drži na Pohorju tudi v snegu.«

Štab bataljona je sredi oktobra obvestil Zgornjesavinjsko četo, da se priključi bataljonu. In obenem

je bilo vse češče govora o tem, da je treba poiskati Ruško četo. Zakaj spomniti se moramo, da je štab II. grupe odredov sklenil, da se ti četi (poleg Saleške) pridruži Pohorskemu bataljonu.

Tako je šla po akciji v Žreče patrola 16 partizanov s komandantom Grogom in Zalaznikom Francom-Leonom, ki jih je vodil, na pot proti Rušam. Spotoma so blizu Peska nagnali drvarje, ki so tam pripravljali drva. Gropa jim je spustil rafal nad glavami, da so se silno prestrašili in zbežali v dolino. Tisti les, ki so ga oni posekali, je še po osvoboditvi ležal tam gori.

S seboj so imeli en mitraljez in vsi so bili oboroženi z bombami in puškami. Krenili so čez Smolnik proti Lobnici. Na Lobnici so se najprej ustavili pri neki hiši, kjer je bilo polno žensk in otrok. Ko so povedali, da so partizani, so se ženske zelo ustrašile. Gospodinja je pravila, da so ji očeta in brata pred nekaj dnevi odpeljali v Maribor in je prosila, če jih lahko gre javit. Dejali so ji, naj počaka do drugega jutra. Njen mož je živel v Rušah in so zelo skromno živeli. Tako pripoveduje Zalaznik Franc-Leon.

Od tam smo krenili nazaj v hrib, tako da so prišli do Ruške koče. V neki grapi so našli delavca iz Tvornice dušika, po rodu Čeha, ki je pripovedoval, da je Ruška četa prejšnji dan ubila dva vermana in enega ranila in da Nemci pripravljajo veliko hajko.

Mračilo se je že, ko je patrola prišla vnovič na Lobnico, tokrat k Zampovim. Gospodinjo, Sanhovo sestro, so Nemci med tem časom že zaprli. Mož je tarna partizanom, naj vendar odidejo, da je že itak prišlo toliko gorja nad njihovo hišo. Ni jim verjel, ko so mu povedali, ker so bili v vermanskih in policijskih uniformah. Spraševali so po Šarhu, toda nihče ni hotel ne o Šarhu, ne o Ruški četi ničesar vedeti. Slednjič, po dolgem prigovarjanju, se je dala hčerka omehčati, da je vendar sprejela list za Ruško četo. Ruška četa naj bi prišla na Pesek in tam v znak svojega prihoda izstrelila dva strela.

Ko je odšla, se je patrola oglasila še pri nekaterih hišah, vendar zveze z Ruško četo takrat ni dobila. (O teh partizanskih obiskih je prišlo na uho tudi ruški žandarmeriji. V svojem poročilu o položaju z dne 16. novembra poroča: »Splošni politični položaj v rajonu tukajšnje žandarmarijske postaje je zelo napet. V tem mesecu, o katerem nam je poročati, je delovanje band v pohorskem predelu območja ruške postaje doslej svoj vrhunec. Tako se je pojavilo 19. in 20. oktobra 1942 več skupin močno oboroženih banditov različnih narodnosti v Smolniku in Lobnici v območju občine Ruše, ki so z drugimi skupinami iskale zvezo in izsilile pri kmetih življenjske potrebe. Ker se je obetala velika hajka, je bilo pametneje, da se zopet umakne z ruškega območja. (V istem poročilu piše tudi v navedenem spopadu z vermani: 19. oktobra 1942 proti 16. uri se je vračala vermanska patrola na položaju iz Ruš na njeno oporišče v Ruški koči. V bližini Apnenice je bila ob banditov napadena, pri čemer sta bila dva vermana ubita, a eden težko ranjen.) Vseposod so se ljudje zelo bali in se partizanom niso upali dati kruha. Šele pri Candru, kjer je bila od žene sestra zelo uvidevna, so skuhalo veliko skledo žgancev, jim dali kave in tudi precej kruha. Hodili so skoraj vso noč. Šele zjutraj ob treh so se ulegli nad Candrom kar ob poti in so spali tam do osme ure. Nato so napravili zasedo pri Apnenici na koncu Lobnice, da bi tam pričakali nemško hajko. Tam so bili do opoldne in ko Nemcev le ni bilo, so šli v gosto smrečje in tam jedli. Leon in Nande sta se med

Bele gazi

*Bele gazi...
Sneži, sneži —
pred nami vsa bela planjava.*

*Dolge so naše poti,
brezkončne te tihe noči —
daleč neke spomin tava.*

*Mrzlo ko led je srce.
V noč trudna kolona gre,
droben sneg naletava...*

tem nekoliko oddaljila in opazila Nemce, kako gredo nekoliko niže po gozdni poti iz Ruške koče proti Apnenici. Boris je užgal z mitraljezom po njihovi zaščitnici. Nemci so pričeli kričati in bežati. Bilo jih je po Zalaznikovem pripovedovanju 80 do 100.

Od tam se je patrola umaknila proti Zigertovemu vrhu, kjer je prenočevala. Drugo jutro je navsezgodaj krenila nazaj v taborišče. Spotoma je slišala rafal iz mitraljeza Volanove patrole. Krenila je v smeri proti Pesku in se sestala z Volanom.

Ko so se vsi skupaj vrnili v taborišče, so se radostno pozdravili s Savinječani. Zgornjesavinjska četa, ki se je takrat za stalno pridružila bataljonu, je štela 19 borcev. Med njimi so bili nekateri partizani že iz 1941. leta, kakor Bosanac-Kolšek Ivan, doma iz Juga pri Čakovcu. O njem imamo pravzaprav tako malo podatkov in vendar je moral biti ena najvidnejših osebnosti med partizani. Srečamo ga že v Brežiškem pohodu, pogosto je omenjen v dnevnikih I. štajerskega bataljona, skoraj ves čas njenega obstoja je politkomisar Zgornjesavinjske čete. Padel je tako tragično 5. decembra, ko ranjen ni hotel biti v napoto svojim tovarišem in se je sam ustrelil.

Znana nam je že osebnost komandirja čete Janeza-Letonje Vlada, sposobnega in preudarnega človeka, ki je četo brez večjih izgub vodil skozi vse borbe in pohode. Padel je šele mnogo kasneje na Koroškem, ko je graški krematorij že davno pogoltnil večino

trupel borcev Pohorskega bataljona.

Med najhrabrejšimi borci je bil Ravnikar Franc-Tine iz Kišovca pri Zagorju.

Harkov-Janko Vincenc, ki je še danes živ, nam pripoveduje, kakšno je bilo srečanje bataljona in Savinječanov. Na javko k Pesku je prišel sam intendant bataljona Trpin. Pripeljal je četo v taborišče, kjer sicer tedaj ni bilo komandanta in patrole, s katero je odšel proti Rušam. In ko sta se vrnili še Volanova patrola in patrola iz Ruš, je bila tam zbrana pravcata armada. Okrog 70 ljudi je bilo za tiste čase na Štajerskem kar precejšnja edinica.

Tam blizu je še bila deponirana hrana iz 1941. leta — od napada na Fišerjevo vilo. Zdaj, ko

je bilo treba prehraniti toliko borcev, je Trpin načel tudi te zaloge.

Še isti dan naj bi bil napravil bataljon kar dve akciji — v bližino Slovenske Bistrice in na Tinja.

Zvečer so sedeli partizani okrog ognja in dolgo v noč se je razpletal pogovor. In tisti večer so sklenili, da pojdejo drugi dan — 23. oktobra — na veliko akcijo.

23. oktobra se je v mali dvorani graškega gradu spet vršilo posvetovanje nacističnih funkcionarjev. Na seji tega zloglasnega »Einsatzstaba«, ki smo ga že tolikokrat citirali, je zastopnik Gestapa dr. Mack poročal: »Septembra 1942 je bilo na zunaj videti, kot da je aktivnost banditov popustila. Njih udejstevanje proti koncu septembra pa je pokazalo, da se s tem ne more računati.«

Ne, s tem se res ni moglo računati, kakor je zastopnik Gestapa pravilno slutil. Toda gospodje za mizo v graški dvorani bi bili verjetno poskočili od presenečenja, ko bi videli, da se prav v tistem času že spušča z vrhov Pohorja partizanska četa, da že koraka Pohorski bataljon na svojo veliko akcijo proti Oplotnici.

Na to akcijo so šli skoraj vsi. V taborišču je ostalo samo nekaj bolnih in močno ožuljenih. Vsi, ki so šli v dolino, so se javili k akciji prostovoljno. Partizani so imeli namen izprazniti oplotniško trgovino, likvidirati žandarmerijo, razdežati naprave v kamnolomu, likvidirati predelavca — izdajalca v Kamnolomu, ki je bil velik švabski priganjač. Trgovino, ki je bila na poti v trg, so iz-

Kuhinja Pohorskega bataljona

*Rudolf Mede-Groga, komandant
Pohorskega bataljona*

praznili, ujeli v kamnolomu izdajalca, ki pa jim je spotoma ušel. Znosili so blago iz trgovine na voz, ki so ga v bližini mobilizirali hkrati z vprego. Polovica udeležencev akcije je krenila nazaj na Pohorje, a Groga je odšel z eno četo naprej v trg Oplotnico.

V Oplotnici se je tedaj nahajala močna posadka žandarmerije in vermanov in nemški oplotniški župan je bil zelo podjeten možak. Napad je bila velika preizkušnja za okrepljeni bataljon. Opoldne približno so borci odšli iz taborišča, v prvem mraku so prišli do kamnoloma v Česlaku. Tam so razdejali naprave, spustili drobilce po bregu navzdol, da so se razbili in zaplenili precejšnje količine razstreliva, ki so ga odpeljali s seboj.

Bila je lepa in svetla mesečna noč, ko so partizani korakali proti Oplotnici. Nekaterim, ki še niso bili dolgo v partizanih, je najbrž postajalo tesno okrog srca, ko so se bližali kraju s tolikšno nemško posadko. Toda komandant Groga je tedaj stopil na čelo čete, zaklical: »Fantje, kaj se bojite?« in prvi krenil v trg. Partizani so uničili občinsko poslopje, napadli so tudi žandarmerijsko posadko, ki se je zabarikadirala v svoji postojanki, vendar ji niso mogli do živenga. Že prej v kamnolomu so sklicali delavce in dr. Mravljak je imel nagovor, v ka-

terem je prikazal pomen njihove akcije. Pravtako so priredili sredi Oplotnice kratko zborovanje. Še pred jutrom so se vrnilo na Pohorje.

Kako je napad na Oplotnico potekal, nam nazorno prikazuje poročilo nemškega župana Korver-Gombaulda. Poročilo se glasi: »Na večer 23. oktobra so komunistični banditi s pohorskega gorovja vdrl v občino Oplotnica, in sicer najprej v vas Lukanjo, nato pa v Česlak. V Česlaku so komunisti razdejali kamnolom s tem, da so ga razstrelili. Med delavci so oddržali revolucionarne govore. Nato so odšli preko Lačne gore proti Oplotnici.

Ob pol enajstih ponoči so vdrl v Lačni gori v trgovino trgovca Makovška, izpraznili so magacin in transportirali blago v gorovje. Po tem dejanju so se podali banditi proti kraju Oplotnica, Čadram in Gorica. Oplotnica sama je morala biti nekako ob enih ponoči že obkoljena, tako da se je glavni napad tega vdora pričel kmalu po drugi uri zjutraj 24. oktobra. Razvil se je živahen ogenj iz strojnic, avtomatičnih pištol (MP) in pušk. Žandarmerijska postaja je bila uklenjena v strojnični ogenj napadajočih. Uspešna protiobtamba zaradi manjšega števila žandarjev in zasedbe vasi ni bila mogoča. Tudi pomanjkanje orožja in municije ni dovoljevalo nikakega tveganja. Wehrmannschaft je predvsem po krivdi svojega vodstva povsem odpovedala. Tudi danes ni mogoče ugotoviti (poročilo je bilo napisano naslednji dan) med tukajšnjimi vermani resnične pripravljenosti za akcije. Samo 10 do 15 mož tukajšnjega Wehrmannschafta redno izvršuje svojo službo. Opozarjam na to, da obstojajo v krajevnem združenju Oplotnice trije vodi Wehrmannschafta.

Po teh uvodnih akcijah so banditi podvzeli okrog 2.20 napad na občinsko poslopje. Potem ko so odstranili ograjo, so vdrl s severne strani skozi zadnja vrata v poslopje. Prisvojili so si kar je še bilo živiliških kart, nekaj nakaznic za tekstilno blago in čevlje, nekaj oblačilnih kart in, kakor je bilo mogoče ugotoviti, tudi dvojce pisalnih strojev. Opravo so večinoma razdejali s sekirami in puškinimi kopiti. Akte in ostali upravni material so razmetali po tleh, nato so pohištvo polili s pe-

trolejem in poslopje zažgali. Občinska nastavljenka Justina Festl je takrat stanovala v občinskem poslopiu. Komandant banditov ji je prizanesel in tako je bila očitno dec vsega, kar se je dogajalo. Izpovedala je, da so jo še pred požigom poslopja spravili na varno k nadmlinarju Kešmaku, ki stanuje v sosednjem poslopiu. Ko so komunisti pri plapolajočem ognju odpeli svoje bojne pesmi, so odšli. Ko je prej imenovana uvidela, da ji ne grozi nobena nevarnost več, je takoj obvestila krajevne gasilce, ki so požar omejili in ga potem tudi kmalu zadušili. Kljub temu pa je škoda precejšnja in znaša okrog 18.000 RM. Popolnoma sta bili razdejeni uprava in gospodarski odsek. Poškodovani so bili matični urad, pisarna županstva in blagajna. Na srečo so ostale nepoškodovane matične knjige. Posebno veliko škodo je požar prizadejal trem pisarniškimi prostorom, v katerih je do polovice pregorel tudi strop. Okna in vrata v pritličju so večinoma zgorela. V prvem nadstropju pa je večinoma nastala škoda le s tem, da je poškodovano pohištvo in da je na več krajih pregorel pod.«

Tako je nemško poročilo. Sličen, samo krajši, je opis napada v »Lagebericht«. Nemci sicer ne omenjajo s svoje strani kakšnih žrtev, vendar beremo v Vojnem poročilu II. grupe odredov št. 10, da je bil pri tem spopadu ubit en

*Narodni heroj Pavla Mede-Kata,
komandirka ženskega voda v Pohorskem bataljonu*

gestapovec, a trije vermani da so bili ranjeni.

Cetudi oplotniškim vermanom ni bilo preveč zato, da bi zasledovali partizane, so naslednji dnevi bili za Pohorski bataljon vendar zelo težki. In ne samo za partizane. Nemci so besneli nad prebivalstvom. Kakšen je bil v oktobru položaj, naj nam pojasne naslednja dejstva: Že tretjega oktobra, to še pred požigom pohorskih koč, je na seji »Einsatzstaba« izjavil major Sager: »Čeprav je sestavljeno članstvo tolpe v znatni

meri iz pripadnikov sosednjih področij, so vendar našli povezanost s spodnještajerskim prebivalstvom... Nameravani poziv na bandite, da se prijavijo oblastem, smo opustili z ozirom na brezizglednost... Akcija od pretekega torka je ostala brez uspeha, kajti prebivalstvo podpira bandite. Položaj na Pohorju nam zadaje velike skrbi...«

Na isti seji je poročal zastopnik Gestapa Mack, da je bilo dne 2. oktobra v Mariboru ustreljenih v posebnem postopanju 144 oseb.

Toda vsa streljanja niso nič zalegla. Vedno znova je nacističnim funkcionarjem moral zveneti v ušesih refren: »Prebivalstvo podpira bandite!«

Potem se je vršil napad na Oplotnico v zasmeh okupatorskemu zasedbenemu stroju. In tri dni po akciji na Oplotnico isti Mack izjavlja: »Zaslišanja in drugo izkoriščanje podatkov do sedaj dobljenega materiala je podalo osnovo za okrog 1000 aretacij, ki se jih bo v bližnjem času v zvezi z velikopotezno akcijo izvršilo.«

Knjige, ki nas zanimajo

„Borbe v Sloveniji 1941“

SREDI decembra je Vojnogodovinski institut Jugoslovanske ljudske armade v Beogradu izdal v slovenščini 1. knjigo VI. dela svojega Zbornika dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni borbi jugoslovanskih narodov, ki na 572 straneh objavlja dokumentarno gradivo o borbah v Sloveniji 1941. 1. Knjigo sta pripravila uredniški odbor v Ljubljani, v katerem so tovariši: Ivan Regent, Vlado Kozak, dr. Metod Mikuš, prof. Janez Kramar, Franček Saje, Jože Bertonec in Jože Siška, ter uredniški odbor Vojnogodovinskega instituta: polkovnik Stevo Maoduš, podpolkovnik Jovan Vujošević in major Zdravko Klanjšček. Nekaj mesecev prej je ta pomembna knjiga že izšla v srbohrvaščini za ostale jugoslovanske narode.

Iz raznih objektivnih in subjektivnih vzrokov doslej še ni bilo možnosti napisati zgodovine narodnoosvobodilne borbe in ljudske revolucije v Sloveniji, še manj pa v vsej Jugoslaviji. Velik prispevek k temu cilju je Zbornik dokumentov in podatkov o narodnoosvobo-

dilni borbi jugoslovanskih narodov, ki s svojim bogatim in sistematičnim izborom vseh pomembnejših listin iz ohranjenih partizanskih, okupatorskih in kvistunskih arhivov začasno celo nadomešča samo zgodovino narodnoosvobodilne borbe. To nalogo zlasti še

Ive Šubic: Priboljšek

opravlja Zbornik dokumentov in podatkov o borbah v Sloveniji, ki bo imel okoli deset knjig. Prva knjiga o narodnoosvobodilnem boju 1941. leta je izšla, druga knjiga o borbah od januarja do maja 1942 je v tisku, v pripravi pa sta tretja knjiga o osvobodilni borbi od junija do avgusta in četrta knjiga o borbah od septembra do konca 1942. leta.

Prva knjiga vsebuje 81 partizanskih in 141 okupatorskih dokumentov iz razdobja od zloma bivše Jugoslavije in priprav za oboroženo vstajo do konca 1941. leta. Tako razmerje med našimi in sovražnikovimi listinami je zato, ker se je iz tega obdobja ohranilo najmanj partijskih, frontovskih in partizanskih dokumentov. Razumljivo je torej, da ti maloštevilni dokumenti niso mogli v celoti prikazati vse širine in veličine narodnoosvobodilnega gibanja in partizanskih akcij 1941. leta. Zato je uredništvo slovenskega Zbornika največje vrzeli dopolnilo s pripombami pod črto, v katerih je s pomočjo doslej objavljenega gradiva iz 1941. leta in po pripovedovanju živih prvobornikov ter drugih prič v glavnem prikazalo začetek oborožene vstaje v posameznih pokrajinah, najvažnejše

Fotografija, ki je objavljena v Zborniku, prikazuje nekaj letakov — izdelek članov in organizacij OF — ki so jih trosili po ljubljanskih ulicah.

borbe in sploh razvoj slovenskih partizanskih čet.

Dokumenti partizanskih enot in partijskih organizacij se začenejo z naslednjim citatom iz sklepov konference Komunistične partije Jugoslavije maja 1941. leta v Zagrebu:

»V teh težkih dneh, ki jih preživlja slovenski narod, so prav komunisti Slovenije poklicani dvigati samozavest in borbenost naroda ter vero v skorajšnjo osvoboditev, v boljšo in srečnejšo bodočnost. Komunisti Slovenije morajo biti tista vez, ki naj spaja borbo slovenskega naroda z borbo vseh ostalih narodov Jugoslavije za nji-

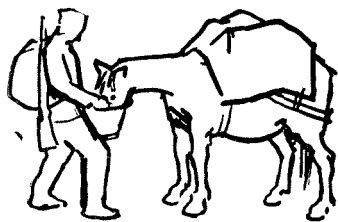
hovo nacionalno in socialno osvoboditev.«

Ta zgodovinske naloge so komunisti na Slovenskem v celoti in častno izvršili. V naslednjih dokumentih pa je razvidno, kako so jih kljub vsem oviram in težavam požrtvovalno izvrševali.

Konec aprila 1941 je Centralni komite KP Slovenije izdal proglas slovenskemu narodu, v katerem je ugotovil, da se je zgodilo »to, pred čemer smo komunisti že dolgo svarili. Na našo zemljo je stopila tujčeva imperialistična peta, ki so ji utrli pot protiljudski režimi s svojo protiljudsko in hkrati protinacionalno politiko«. Nato poziva

slovensko ljudstvo v boj za osvoboditev, neodvisnost in združitev slovenskega naroda, za slogo in enotnost suženjskih narodov Jugoslavije, komunistom pa naroča: »Kujte čvrsto enotnost proletariata, kujte trdno zvezo delavcev in kmetov, kujte močno osvobodilno fronto vsega slovenskega naroda ter vodite slovensko ljudstvo ter ves slovenski narod v odločilni borbi do zmage.«

V opombah pri tej važni listini je orisana izdajalska pot slovenske buržoazije v prvih mesecih okupacije, prikazano delo vojaške komisije pri CK KPS in vojaških komitejev pri okrožnih partijskih

komitejih, ki jih je bilo takrat v Sloveniji 14, ter pomen junijske partijske konference v Ljubljani.

Sledi razglas CK KPS ob nemškem napadu na Sovjetsko zvezo, program Protiimperialistične fronte slovenskega naroda, kot se je sprva imenovala Osvobodilna fronta, poziv »Slovenskega poročevalca« »K dejanjem!« in partizanski zakon, ki je bil napisan že sredi julija 1941. V opombi pri tem dokumentu zvemo za sestav in delo Glavnega poveljstva partizanskih čet, ki je 16. julija sklenilo preiti iz pripravn v dejansko oboroženo vstajo.

Za člankom tovariša Kardelja »Veliki boj svobodoljubnih narodov proti fašističnim razbojnikom« slede poročila o prvih akcijah slovenskih partizanov. V opombah se po spominih živih prič vrste podatki o nastajanju in rasti partizanskih čet po vsej Sloveniji. Vmes se prepletajo listine o krepitvi Osvobodilne fronte, o formiranju in delu Slovenskega narodnoosvobodilnega odbora ter o nastajanju »države v državi«.

Partizanske listine dopolnjujejo okupatorski dokumenti, čeprav so zaradi tendencioznosti in neobveščenosti v mnogočem netočni. Italijanski fašistični kvestor v Ljubljani Ettore Messana je že 5. junija 1941 poročal, da »razvijajo v glavnem mestu in v drugih krajih ljubljanske pokrajine združeni in osamljeni elementi komunistično agitacijo in jo celo stvarno izvajajo s sklicevanjem sestankov ter sestavljanjem in razširjanjem prevratnih letakov«, kar je treba »zatrpeti z največjo odločnostjo in strogostjo«. Ko pa je nato italijanske in nemške fašistične okupatorje presenetila oborožena vstaja, so kar podivjali. V svojih biltenih so dan za dnem beležili razne partizanske akcije, po vsej Sloveniji so proti partizanom vršili vojaške akcije, patrolne napade in prave ofenzive velikega obsega, množično zapirali neuklonljive Slovence

in streljali talce. Vse nasilje, vse hajke in ofenzive pa niso dosegle zaželenih uspehov. Celo sam general Mario Robotti, komandant XI. armadnega zbora v Ljubljani, je 30. novembra 1941 po bridkih izkušnjah v zaupnem poročilu odkritosrčno zapisal: »Nič ne kaže, da bi se mogel položaj popraviti.« In ni se motil.

Med tekstom ima knjiga fotografske posnetke najvažnejših naših in okupatorskih listin. V prilogi je nekaj podatkov o ilegalnih tehnikah in slovarček kratic. Na koncu pa ima knjiga seznam krajev in oseb, ki bo bralcem močno olajšal praktično uporabnost objavljenih listin in ostalih podatkov.

Ze iz tega prav bežnega pregleda slovenskega Zbornika dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni je razvidno, da je to res zanimiva in važna knjiga, ki vsebuje res mnogo doslej nezanih podrobnosti o naši borbi za nacionalno in socialno osvoboditev. Zato naj ne bo ljudske knjižnice, ki se ne bi obogatela s to pomembno knjigo in jo toplo priporočala svojim bralcem. Prav tako naj si jo nabavi sleherna šola, da bodo učitelji in profesorji naši mla-

dini lahko prikazovali vso veličino osvobodilne borbe ter jo vzgajali na njenih tradicijah. Po knjigi bo gotovo rad segel tudi vsak borec, aktivist in sleherni naš delovni človek, ob njej obujal spomine in z njo razvzgal marsikako še nerešeno uganko.

Ze v začetku sem opozoril, da je iz 1941. leta ohranjenih zelo malo naših dokumentov. Čeprav je uredništvo Zbornika precej vrzeli spopolnilo v opombah, je marsikaj ostalo neznano, čeprav še ni pozabljeno v spominih mnogih borcev in aktivistov. Naša dolžnost je, da take dragocene podatke za zgodovino osvobodilne borbe ohranimo, dokler je spomin še kolikor toliko živ in zanesljiv. Zbornik dokumentov in podatkov bo bralcem obnovil morda že obdelal spomin, ker bodo v tej knjigi našli pozabljene datume raznih akcij, imena oseb in krajev, potek borb itd. Zato naj bo Zbornik o borbah 1941. leta v Sloveniji vsem organizacijam Zveze borcev priročnik in osnova pri njihovem zbiranju spominskega gradiva, še posebno pa članom Zveze borcev, ki za pisanje svojih spominov potrebujejo točne datume. *Franček Saje*

Miner Tomšičeve brigade vlaga eksploziv v podpornik Stampetovega mostu (oktobra 1943)

Takšen je uspeh, če so člani in odbor delavni

ZVEDELI smo, da je črnuška organizacija ZB ena najboljših v okraju Ljubljana-okolica. To pa je najbrž tudi že vsakomur znano, da se je ta organizacija v zadnjih treh letih v tekmovanjih na čast dneva JLA vsakokrat povzpela na vzgledno mesto med najboljšimi organizacijami v Sloveniji. Lepo število diplom in daril, med njimi tudi tri puške, ki so zdaj last Strelske zveze na Črnučah, pričajo o lepih uspehih organizacije ZB in njenih težnjah, da bi še vnaprej ostala na vodilnem mestu.

Da bi se najširša javnost, še zlasti pa naše članstvo seznanilo z uspehi organizacije ZB na Črnučah, vrhu tega pa tudi, kako so dosegli take uspehe, smo naprosili dolgoletnega predsednika ZB s Črnuč, tovariša Mišo Lipuša naj nam odgovori na nekaj vprašanj.

»Kje in kako se kaže aktivnost odbora ZB in članstva na Črnučah? Ali posegajo člani vaše organizacije v gospodarsko, družbeno in socialno problematiko svoje občine in, ali se je Vam, kot predsedniku, posrečilo pritegniti k reševanju organizacijske problematike ves odbor in večino članstva?«

»Preden sploh začnem, bi rad pojasnil tole. Da je naša organizacija žela doslej tako lepe uspehe, ni morebiti moja zasluga ali zgolj zasluga drugih odbornikov. Skrivnost naših uspehov je v tem, da imamo povsod, v upravnih organih, na občini, v Fronti itd., ljudi, ki so naši člani in nam zato ni težko uresničiti marsikatero nalogo, ki je na videz težka in neiz-

vedljiva. Zveza borcev na Črnučah ima avtoriteto in je med ljudmi priljubljena. To se je najbolj pokazalo pri gradnji Zadrúžnega doma, ki ni in ni hotela napredovati, dokler niso ljudje sami zahtevali, naj sestavimo gradbeni odbor, ki bo vzel stvar v roke. In res, ko se je za Dom zavzela Zveza borcev, so začeli hitro rasti te-

melji in zidovi iz tal, še zlasti pa potem, ko smo gradnjo podprli z denarnimi prispevki iz svoje blagajne. Lani smo dali za postavitev Zadrúžnega doma 120.000 dinarjev, letos pa kar pol milijona. Ponosni smo na to, ker nam denar ni bil poklonjen, pač pa smo ga dali iz svojih sredstev, od dobička pri tomboli in drugih prireditvah.

Vse priznanje pa moram izreči predvsem članom, ki že nekaj let vneto podpirajo sleheren naš napor in so z delom pri pripravih

Dospeli so do koč

Partizanskega tabora, kjer vsako leto sodeluje na tisoče ljudi iz vse ljubljanske okolice, dodobra razbremenili odbor in pripomogli, da je zdaj naš Partizanski tabor najbolj tradicionalna prireditev. Od 260 članov ZB na Črnučah dobri dve tretjini stalno pomagata pri vseh akcijah. Lahko rečem, da niso aktivni samo tisti člani, ki jih ovirata bolezen ali starost; še ti ne odpovedo svoje pomoči, če jih pritegnemo h kakemu lažjemu delu. Tako so na primer naši člani samo pri Zadržnem domu delali nad 44.000 ur in je potemtaka v zidovih tega Doma prenekatera prosta urica naših članov. V kratkem bo pri nas prva kinopredstava v dograjenem Zadržnem domu.

Najbolj množično pomoč pa daje naše članstvo partizanskim vdovam in otrokom. Vsako leto, ko priredimo Novoletno jelko, obdarujemo vdove padlih tovarišev in njih otroke. Letos smo v ta namen prispevali 20.000 din za partizanske otroke in vdove in nekaj nad 2000 din za druge sirote. Dobro se zavedamo, da takšna skrb ni zadosti, da je treba našim ljudem, ki so izgubili v borbi starše ali svojce, nuditi stalno pomoč, in to z nasveti in z nenehnim bedenjem nad njihovo bodočnostjo. »

»Ko omenjate pomoč partizanskim vdovam in otrokom, nam povejte še to, kako skrbite zanje in kakšne ukrepe podvzimate, če se tem ljudem dogodi kakšna krivica?«

»Krivic pri nas takorekoč ne poznamo, saj sem že uvodoma omenil, da sleherni nepravilnost takoj odstranimo. Tako smo na primer vplivali na občinskem odboru, da je poskrbel za Milko Dimčev, ki jo je napadla zavratna bolezen. Več časa je stanovala v vlažnem, nezdravem stanovanju z možem, dvema svojima otročičema in s posvojenim otrokom, ki je izgubil starše v borbi. Naš odbor jo je lani na svoje stroške poslal v zdravilišče na Primorsko, stanovanjski urad pa ji je nakazal lepo in sončno stanovanje v neki novi hiši. Vsako leto omogočimo zdravljenje dveh vdovama ali izčrpanim aktivistom. Tako smo na primer lani poslali v Dobro Pavlo Juvanovo

in Toneta Vavpotiča, ki je v vojnih letih in po osvoboditvi kot predsednik KLO mnogo doprinesel k naši zmagi in utrditvi ljudske oblasti. Spričo tega, da si je naš odbor smotrno organiziral delo in da ga je z razumevanjem podprlo članstvo, naši organizaciji ne spolzi iz rok nikakšen problem, niti dogodek, ki bi sicer utegnil ogroziti pridobitve NOB. Smešno se sliši, vendar povem, da raznotere akcije in druge naloge, potem ko smo se organizacijsko utrdili, niso mogle polno zaposliti niti našega odbora, niti članov. Naši ljudje pa niso vajeni stati križem rok! In ker nočemo zapraviti zaupanja ljudi z »nedelavnostjo« in ker spoštujemo in cenimo pripravljenost članov pomagati kjer koli, smo se odločili za gradnjo lastnega Doma. V ta namen smo na občnem zboru preračunali gradbene stroške in postavili odbor, ki bo skrbel, da bo gradnja brez motenj napredovala. Lani, oziroma do zdaj, nas je dom stal nekaj nad 2 milijona 200 tisoč din, v letošnjem letu pa bomo vanj

vložili še en milijon 800 tisoč din. Gotovo se boste vprašali, od kod nam ta denar? Nismo ga dobili od »zgoraj«, o ne! Vsa ta sredstva so se nam stekla v blagajno z raznih prireditev, največ pa iz tradicionalne tombole in članarine. »

»Dom ZB na Črnučah bo, mislim, tretji ali četrti te vrste v Sloveniji. Naše bralce, člane ZB iz drugih krajev bo prav gotovo zanimalo, kako boste uredili prostore, oziroma, kaj boste imeli v njih?«

»Naša zamisel morebiti ne bi ustrezala kje drugje. Toda pri nas je članstvo številno, vrhu tega pa nas je še bližina Ljubljane vzpodbudila, da smo se odločili za takšno ureditev: spodaj bodo klubski prostori z restavracijo, klub rezervnih oficirjev, klub za predvojaško vzgojo, Muzej Narodne osvoboditve, dvorana za proslave in družbene prireditve (za razne večere, za Novoletno jelko itd.), zgoraj pa eno ali dvosobno stanovanje in 6 sob za tuje člane, ki

Kar smehlja se mali pionir, ko ima v rokah puško. Seveda, streljal bi rad. Da, ko bo dorastel, bo vedel, da z obvladanjem osnovnega orožja prispeva k obrambni sposobnosti svoje domovine.

bodo prišli k nam na oddih ali na zdravljenje. Čeprav Črnuče niso turistični kraj, bodo lepa okolica in zeleni gozdovi poskrbeli, da se bodo naši gostje dobro počutili. Za Domom nameravamo urediti športna igrišča, kjer bo naša mladina našla obilo zdravega in koristnega razvedrila.»

Ob slovesu mi je tovariš Lipuš, star in vnet športnik, povedal še to, da je bila črnuška ZB pobudnik za ustanovitev »Partizana« in da mu je žal, ker je v tem društvu premalo mladine.

Še dolgo potem sem razmišljal o organizaciji ZB na Črnučah. Zdaj se nisem več vpraševal, od kod uspehi in zakaj povsod drugod ne gre tako kot na Črnučah. Če delo sloni le na enem samem človeku, ali če je odbor nedelaven, mora naleteti še tako iskren napor na neuspeh. Prepričan sem, da bo črnuška ZB še naprej obdržala drugo mesto med vsemi slovenskimi organizacijami. Zdaj, ko sem spoznal njeno delo, pa bi črnuškim članom želel in privoščil, da se povzpno na prvo mesto!

jo fotografije in razni drugi predmeti, kakor preproste, zarjavele puške, ki so z njimi partizani na Pugledu, Tisju in Libergu tolkli okupatorja. Preprost francoski ključ, s katerim so partizani pri Kresnicah razdrli progo, obiskovalca prepriča, da so v borbi proti zavojevalcu in njegovi tehniki prišla prav tudi najpreprostejša sredstva in da je bila v začetku, ko je primanjkovalo orožja in opreme, predvsem moralna sila tista, ki je odločila v prišle narodnoosvobodilni vojski.

Kakšen strah in kakšne skrbi so prizadejali partizani II. grupe odredov okupatorju, je razvidno iz dokumentov in poročil Federica Romera komandi 11. armadnega zbora. V prvem poročilu omenja Romero hude borbe nemških policistov s partizani na področju Liberga-Tisje, v drugem pa poročajo Italijani o prehodu 2. štajerskega bataljona II. grupe odredov čez tedanjo nemško-italijansko mejo in o borbah na Primskem koncu decembra 1941.

Do sem lepo teče kronološka nit in so zlasti skice o postojankah in borbah II. grupe odredov, preden se je prebila na Štajersko, tehten pripomoček, da si tudi nepoučen človek lahko ustvari vsaj bežno sliko o razvoju te grupe. Začetek razstave, oziroma njen prvi prostor skorajda opraviči takšno konceptijo, kasneje pa se kronološko zaporedje nekoliko zamota: namesto da bi razstavljalci tolmačili načrt o prehodu čez Savo in borbe 1. in 2. bataljona pred prehodom čez Savo in na Štajersko, se na razstavi pohorska tragedija in nemške represalije v celjskem »Piskru« prikazujejo kot neki samostojni dogodki. Ta napaka je mogoča nastala samo zato, ker razstava nima kronološke povezave in potrebnega teksta, ki bi dogodka povezoval in opisoval njihovo medsebojno odvisnost.

Svojevrsten dokument patriotizma in samoodpovedi naših ljudi med vojno je pismo Rakuščkove matere sinu. Morebiti je poslala svojemu sinu, partizanu, zadnji denar, kot pravi, da je pripravila zanj nekaj lir in zavoček cigaret. Na koncu skrbno pristavlja, naj pazi nase, da pa naj zaradi tega ne izgubi hrabrosti. Prepričljiv dokaz hrabrosti borcev II. grupe odredov je tudi orožje, zaplenjeno v hudih borbah pri Sv. Križu, na bivši italijansko-nemški meji in

Razstava o zgodovinski poti in borbah Druge grupe

V treh učilnicah litijske gimnazije so v začetku decembra odprli razstavo o II. grupi odredov. Ta razstava po vsebini, kakor tudi po pestrosti razstavljenih predmetov, presega lokalni okvir in je lahko v ponos ne samo Litiji, temveč vsej Sloveniji.

Prvi razstavni prostor obsega slikovni material, skice o borbah in položajih II. grupe odredov, zemljevide o borbah za prehod čez Savo na Štajersko in nekaj s skrbjo in ljubeznijo zbranih predmetov, ki imajo posvetilo: »Preživeli partizani v spomin padlim na Pugledu«. Med temi predmeti najdemo čoln Ivana Rojška, s katerim so se partizani prepeljavali

čez Ljubljano, posodo iz Povhove kuhinje na Kremenjaku, nekaj bluz in pasov, del okenskega okvira s kaverne na Pugledu in čutaro neznanega partizana s Pugleda. Prvi in drugi razstavni prostor se odlikujeta s toplino in prepričevalnostjo, k čemer nedvomno prispevajo znaten delež lepe dokumentarne fotografije, delo partizanskih amaterjev in take, ki so jih borci II. grupe odredov zaplenili okupatorskim vojakom. Tako je fotografska kamera upodobila razdejanje na progi Ljubljana—Zidani most in Nemce v siloviti ofenzivi na Blegoš, kjer je pritiskalo na partizane nad 10.000 elitnih esesovskih vojakov. Potem si sledi-

Alfonz Šarh-Iztok, »Pohorski car«, ki je padel na Pohorju. Ta povečana fotografija, ki prikazuje mrtvega Šarha po bitki Pohorškega bataljona, je bila razstavljena na razstavi v Litiji

Kostavski planini decembra 1942. Med temi predmeti je tudi nahrbtnik nemškega stotnika Stadleja, ki so ga partizani zaplenili na Gabrški gori.

Tretji razstavni prostor je posvečen prvoborcem, padlim in preživelim partizanom iz II. grupe odredov. Tu vidimo slike komandanta Staneta, Petra Stanteta, Dušana Kvedra, Janka Sekirnika, Pavle Medetove, Milana Zabukovca, Franca Rojška, Mirka Perca, Jožeta Moškriča, Dušana Krajgerja, Slavka Šlandra in drugih. Zastopani so tudi posamezni primerki literature, dokumenti in propustnice, s katerimi so se partizani in ilegalci prebijali skozi sovražne bloke in mimo patrol. Vrhunec razstave pa predstavlja pregleden relief z obema verzijama prehoda II. grupe odredov čez Savo na Štajersko.

Litijska razstava o legendarnih poteh in borbah II. grupe odredov je kakor vse podobne razstave dokazala in opozorila, da naši ljudje, člani Zveze borcev, razpolagajo z neizčrpnimi viri materiala iz NOB, ki bo lahko prišel v krajevne muzeje NOB. Skriti po domovih taki zgodovinski predmeti, kakor na primer fotografije, trofejni predmeti, skice in dokumenti resda oživljajo spomine na pretekle slavne dni. Na razstavah, oziroma v muzejih, pa bi ti zgodovinski dokumenti pričali vsej skupnosti in še bodočim rodovom o hudih, a slavnih borbah slovenskih partizanov za svobodo.

Tuji gostje na proslavi v Litiji

Na proslavi II. grupe odredov v Litiji so bili med drugimi gosti tudi štirje člani avstrijske organizacije socialističnih borcev za svobodo in žrtev fašizma. Zastopniki te organizacije so bili gostje Glavnega odbora ZB NOV Slovenije.

Glavni odbor ZB NOV Slovenije že od lanskega leta vzdržuje pismene zveze z avstrijsko organizacijo socialističnih borcev za svobodo in žrtev fašizma. Ta organizacija (njeno pravo ime je: »Bund sozialistischer Freiheitskämpfer und Opfer des Faschismus«), ki je napreden del socialistične stranke Avstrije, obstoja že od 1934. leta in združuje tiste so-

Pionirji iz Potoka 21. I. 1945

cialiste Avstrije, ki so postali žrtve fašizma, ali so bili zaprti, preganjani od fašistov, politični begunci pod fašizmom itd. Organizacija socialističnih borcev za svobodo in žrtev fašizma izdaja tudi svoje glasilo: »Socialistični borec« (»Der sozialistische Kämpfer«).

Gostje iz Avstrije — med temi je bil tudi predsednik te organizacije za Koroško — so bili zelo navdušeni nad proslavo v Litiji. V razgovoru s člani Glavnega odbora so povedali marsikaj zanimivega. Med drugim tudi to, kakšno je stanje sedaj v Avstriji, kakšne težave imajo, kako ruski »morgotci« terorizirajo ljudi v Avstriji itd. Toda ti gostje so se v tem času tudi kar najbolj zanimali za razmere v naši državi in so povpraševali po vseh stvareh. Res je! Naši delavski sveti so prodrli že daleč v svet in tudi ti gostje niso zamudili prilike, da ne bi povpraševali po njih ter o življenju naših delavcev, naših delovnih ljudi. Gostje iz Avstrije so se pohvalno izrazili o naši organizaciji Zveze borcev. Predlagali so, naj bi v poletnih mesecih izmenjavali obiske, tako da bi člani njihove organizacije obiskali Jugoslavijo, naši člani pa Avstrijo. Dober in zrel je ta predlog! Kajti naša država sodeluje z vsemi tistimi, ki v svojem delu in stremljenju delujejo za mednarodno sodelovanje na podlagi enakopravnosti in ki delujejo za obratitev mira. Zato bo v bodoče Glavni odbor Zveze borcev s to organizacijo navezal še tesnejše stike.

Kaj je s spomenikom na Vačah?

Postaviti dostojen spomenik žrtvam NOB je davna želja ljudi Vač in okoliških vasi. Sprva so hoteli Vačani sami postaviti spomenik, in to s prispevki, ki so jih nabrale organizacije in s čistim dobičkom prireditve, ki so jih pripravili v ta namen. Spomenik naj bi po prvem predlogu stal na trgu sredi vasi, toda kmalu so ta načrt ovrgli in se oprijeli drugega. Odločili so, naj bi bil spomenik na vrhu vasi, tam, kjer bodo v bližnji bodočnosti zgradili novo šolo in kamor se vas širi.

Ceprav so člani ZB na Vačah in Selah zastavili vse moči, da bi čimprej zbrali sredstva za postavitev tega spomenika, pa se je denar le počasi nabiral in zdaj imajo v Narodni banki naloženih okrog 40.000 din. To je vsekakor premalo, če hočejo postaviti res lep in dostojen spomenik borcem, ki so padli na več mestih nad Vačami in pri Selah. Med temi žrtvami je tudi precej partizanov iz zasavskega revirja in spomenik ne bi smel imeti potemtakem samo krajevnega pomena. Tega se novi odbor ZB z Vač dobro zaveda in je že povabil kolektiv rudnika v Kotredežu, naj sodeluje pri nabiralni akciji za spomenik. Prav je, da se je sam predsednik ZB z Vač Ciril Brvar posvetoval s člani iz Kisovca, Zagorja in Trbovelj, da bi skupno pokrenili uspešno akcijo za dostojen spomenik, ki bo v ponos ne samo Vačam, marveč vsemu Zasavju.

Udeleženci nižje partijske šole pri Okrožnem odboru KPS za Novo mesto (fotografirano marca leta 1945 v Občicah pri Dol. Toplicah)

V bodeči žici

TISTO noč, ko sta Štefka in Marija nesli partizanom strelivo, je svetila luna. Ko sta prišli do železniškega tira, je nenedoma pridrvel z vso brzino železniški električni avto, poln Nemcev. Le-ti so Štefko in Marijo opazili in začeli nanju ostro streljati. Mladinki sta bežali, vendar nahrbtnikov s strelivom nista odvrгла, čeprav so bili težki in so ju pri teku ovirali. Plazeče sta se valili po strmini, da ju niso zadele krogle. Pokanje je postalo še silovitejše; krogle so frčale mimo ušes. Obe sta se zagnali še hitreje navzdol; po rokah, po kolenih, včasih tudi po glavi. Tedaj pa sta se zamotali v zvito bodečo žico. Razumljivo, da sta se hoteli prebiti tudi preko te zapreke! A čim bolj sta se trudili, tem bolj sta se zapletali vanjo. Ostale bodice pa so se zabadale v meso in trgale obleko... Obupno sta vzdihovali in napejali vse sile, vendar si nista mogli prav nič pomagati. Streljanje še vedno ni prenehalo. Kadar je zašumelo okoli njunih ušes, sta zarili glavi še nižje.

V žici sta prečepeli skoraj do zore. Tedaj pa je streljanje že prenehalo. Znova sta se začeli motati iz žice in po dolgem trudu sta se le izvlekli iz nje, vendar za ceno raztrgane obleke in ran. Da, skoraj polovico njune obleke je ostalo na žici!

Prekoračili sta železniško progo. Na drugi strani so ju že čakali partizani. Slišali so streljanje, pa so takoj uganili, kaj se je zgodilo. Prepričani so bili celo, da so ju Nemci ubili, ker ju tako dolgo ni bilo od nikoder.

Njunega prihoda so se partizani seveda razveselili. Vendar pa so se jima morali, hočeš nočeš, smejati. Kako tudi ne! Bili sta popolnoma razprskani in njuni obleki raztrgani. Da, skoraj nagi sta bili

mladenki! Obleka je z njiju visela le še v cunjah. Zato sta mladenki z rokami tiščali preostale cunje skupaj... Še teže jima je bilo iti v vas. Štefka je sramežljivo dejala: »Le kaj si bodo mislili ljudje! Da bi vsaj nikogar ne srečali!« Marija pa je zamahnila z roko, rekoč: »Naj si mislijo, kar hočejo! Svojo dolžnost sva pa le storili!«

Nevarnost

To je bilo v tistih časih, ko so bili Nemci še močni in so napadali partizane tudi v gozdovih... Nekega dne je številna tolpa esesovcev in gestapovcev iznenada napadla partizansko taborišče. Vsi partizani so se srečno umaknili, samo kuhar je ostal sam pred pobesnelo esesovsko tolpo. Orožja ni imel. Kaj mu je storiti?

Naglo je pograbil veliko porcijo, polno ocirkov in jo zalučal med Nemce, ki so presenečeni obstali. »Aufpassen! Eine große Handgranate!« je tedaj zakričal eden izmed Nemcev, ki se je najprej znašel, in se vrغل na tla. Za njim pa so se vrgli na tla še ostali Nemci in tiščali glave v zemljo.

Kuhar pa je opazil njihovo zmedo in paniko in jo brž popihal...

„Junaki“

Večja skupina Nemcev se je ponoči odpravila skozi predor nad Narinom. Ko so prišli že precej daleč v predor, se jim je nenadoma nasproti nekaj približalo. Misleč, da so partizani, so začeli Nemci neusmiljeno streljati. Pokalo je in pokalo, in tako čudno odmevalo v predoru, da jih je poklastnih pušk tako zmešal, da so mislili, da streljajo nanje nasproti

prihajajoči partizani. Zato so jo Nemci naglo pobrisali nazaj v vas. Pri prvi hiši pa so pripovedovali, da se skupine partizanov skrivajo v predoru ter da so le-ti besno streljali nanje.

»Mi pa jim nismo ostali dolžni!« se je nekdo izmed Nemcev še posebej pohvalil. »Tako blizu smo si že bili,« je nadaljeval, »da me je vrag banditski že povohal. Toda jaz sem bil urnejši in sem mu hitro vrnil, ter mu dal tisto, kar je zaslužil. Niti zastokati ni imel več časa! Pri nas, seveda, ni nihče padel!«

Drugi dan se je nekaj vaščanov odpravilo z vozom k predoru, da bi pobrali mrtve partizane in jih dostojno pokopali. V predoru pa so našli samo srno, ki je bila od nemških krogel vsa prerešetana...

Da, to so bili »junaki!«

Čudna polenta

Konec septembra 1944 je bila 15. brigada čez novo nemško mejo pri št. Janžu. Prašičev je bilo dosti, moke in krompirja pa malo. Borci so si zaželeli dobrih žgancev. Zato so si intendantje belili glave, kje bi dobili moko. Kot nalašč pa je bil tiste dni izvršen napad na neko nemško postojanko v dolini. V vasi, kjer je bila postojanka, je bila tudi trgovina z mešanim blagom. Intendantje so sklenili, da si trgovino med napadom tudi nekoliko »pobliže« ogledajo.

Besedo so držali — in so si trgovino ogledali ne samo od blizu, temveč od znotraj. V njej so našli mnogo »koristnih« predmetov... Z velikim navdušenjem so najdene vreče odpeljali na Osredke, da bi borci, ko pridejo zjutraj iz akcije, imeli dober zajtrk — žgance. Kiček, star partizanski kuhar, si je vihal brke in računal, kako bo zabelil žgance z debelimi ocirkovi, in kako jih bo delil lačnim in utru-

jenim borcem. Da, dobro zabeljene žgance so takrat res zaslužili!

Ko so se postavili borci s porcijami v vrsto, je Kiček junaško hotel izdreti kuhalnico iz kotla. Pa ni šla ven. »Glej ga, šment!« je zarentačil, ali si zabetonirana?« Pa ni in ni šla kuhalnica iz polente. Toliko časa jo je ruval, da jo je zlomil, potem pa si je pobliže ogledal, kaj je skuhal! Ugotovil je, da je skuhal — mavec. No, pa je šel dober zajtrk po vodi. A nihče se zaradi tega ni tako jezil, kakor Kiček sam! Razbiti je moral vse kotle...

Še dolgo potem nisi mogel Kička huj razjeziti, kot če si mu podtaknil v kotel ali v njegovo torbo — zidarsko kladivo in lopatico za malto (kelo).

Za šunko gre

Raztrganci so pod Matjaževim kozolcom napadli partizansko patroljo. Po bliskovitem spopadu se naši umikajo. Med umikom je sovražni rafal prepiral naramnice Miklavževemu nahrbtniku.

Zdaj vleče Miklavž po travniku za seboj nahrbtnik, kakor otroci barko po luži. Raztrganci klestijo za njim, se mu bližajo in skoraj ga zagrabiijo za vrat. Živega hočejo ujeti. Kar se iz nahrbtnika izmota velika šunka — planejo raztrganci in gestapovci nanjo in prenehajo streljati. Potem se prepirajo za meso. V tem boju pa zmagajo gestapovci — pravi Nemci.

Miklavž je na ta račun slišal precej grenkih.

»Pa kaj sem hotel storiti, tovariš komandir!« pravi Miklavž.

»Hoteli so moje meso, pa sem jih premamil s svinjskim!«

Tudi strah je zdravnik

Boris je nenadoma zbolel. Že teden dni je imel tako hudo zapeko, da je dobil vročino in da je stalno — seveda zama — stokal na »toaleti«. Nobeno zdravilo ni pomagalo. Bil je že tako izmučen, da se je kar opotekal. Pa se je kljub temu odločil, da pojde s tovariši v zasedo.

Ko je Jaka zaseda pri Mozirju že na svojem mestu, je Boris v bliz-

njem grmovju ponovno poskusil srečo — toda zama.

V tem pridrvita dva tanka in »razpalita« po zasedi, zaseda pa na njih. To pa je bilo hkrati tudi uspešno zdravilo za Borisa.

Strah ga je »zgrabil« za kosti, in na mah je šlo vse iz njega, kar bi moralo že pred tednom dni. Še več! Boris je dobil drisko, da je potem dva dni stalno počepal in robantil nad nasprotno boleznijo...

Strašne sanje

Ena naših brigad se je nahajala v Suhi krajini. Poletje in huda vročina sta izpila vso vodo.

Partizana Jaka in Janez sta bila velika prijatelja. Skupaj sta bila pri mitraljezu, skupaj jedla in skupaj spala. Bila pa sta si tudi »tekmeča«. Obema je bila namreč všeč brhka Ančka iz bližnje vasi.

Bilo je proti jutru in Janez se zbudi zaradi stokanja in zdiho-vanja prijatelja Jake. Janez ga prebudi in Jaka si ves preplašen mane oči.

»Zakaj si tako stokal in zdihoval?« vpraša Janez.

Imel sem strašne sanje,« pravi Jaka in nadaljuje: »Veš, ti in jaz sva šla malo v vas, da vidiva mimogrede tudi Ančko. Na poti naju je zalotila močnejša nemška patrolja. Preostalo nama ni drugo, kot da stečeva. Nikjer kraja, da se dobro skrijeva. Pritečeva na neko kmečko dvorišče. Tam sta bila dva večja soda. Zelo dobro zavetje in skrivališče — pomisliva oba. Ti si skočil v enega, jaz v drugega. Nemci so bili že za nama. Pregledujejo po hiši, skednju, v senu — nič. V sode pa ni pogledal nihče. Nemci so odšli — midva sva bila rešena. Ali, ko sva zlezla ven, je bil eden bolj umazan kot drugi. Iščeva — vode nikjer. Pač vročina in Suha krajina! Preostalo nama ni nič drugega, kot da sva začela čistiti in lizati drug drugega. To ni bilo nič posebnega. Huje pa je bilo to, da je bila v sodu, v katerem si bil ti, gnojnica, v katerem sem bil jaz, pa med. Zato sem ti prav hvaležen, ker si me prebudil,« je končal Jaka.

France Slana: Kontrast

Partizanski koledar

Naši veliki dnevi

V letošnjem letu bomo v vsaki številki objavljali pod gornjim naslovom v tekočem mesecu najvažnejše in najpomembnejše dogodke iz osvobodilnega boja slovenskega naroda. Trdno smo namreč uverjeni, da je treba do sedaj objavljene tovrstne podatke v »Slovenskem zborniku« iz 1945. leta in v »Informativnem priložniku o Jugoslaviji« (iz leta 1951, zvezke 16—19) ter podatke, ki izhajajo v dnevnem časopisju, dopolniti. Vemo, da bo to delo, ki naj bi v obliki kronike prikazovalo najvažnejše dneve, še vedno pomanjkljivo, nepopolno ter morda ponekod celo netočno. Zato naprošamo vse borce, funkcionarje, aktiviste in ostale udeležence narodnoosvobodilne vojne, da navedene podatke izpopolnjujejo, popravljajo in primerjajo s svojimi zapiski ali pa po svojem spominu. Hkrati pa naj pošiljajo tudi popravke ali dopolnitve bodisi iz naših ali sovražnikovih dokumentov ter o naših in sovražnikovih enotah, o krajih, kjer so bili posamezni dogodki, dalje dneve posameznih akcij, njihove uspehe, neuspehe itd. Naprošamo pa tudi, da bi nam pošiljali podatke iz dela in borb naše Partije, Osvobodilne fronte, množičnih organizacij, zalednih enot, javk itd., kjerati pa tudi, da bi nam pošiljali podatke, katere dneve so organizacije Zveze borcev izbrale za svoje krajevne (okrajne ali mestne) praznike in zakaj.

Razlog, ki je vodil uredništvo revije »Borec« k uvedbi te nove rubrike, je predvsem ta, da bodo ti zbrani podatki vsem, ki pišejo spomine iz narodnoosvobodilne vojne in tistim, ki našo narodnoosvobodilno borbo proučujejo, v največjo oporo, na drugi strani pa bodo zbrani podatki temelj bodiče »Kronike o narodnoosvobodilni borbi v Sloveniji«, brez katere si ne moremo zamisliti izdaje popolne zgodovine osvobodilnega boja slovenskega naroda.

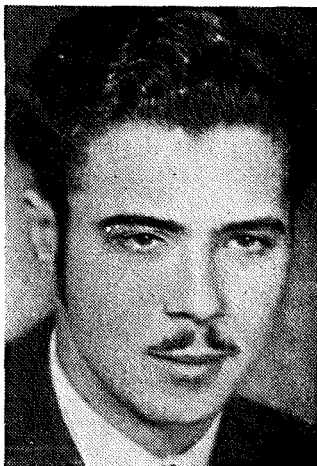
LETO 1942

Januar:

1. V začetku 1942 so se zbirali v logorju na Kožljeku borci obnovljene Borovniške čete, okrepljene z borci iz Ljubljane, Logatca, Blok itd. Po prihodu Miloša Zidanška, ki je postal komandant obnovljenega bataljona, se je bataljon imenoval po narodnem heroju Ljubu Serčerju.

3. Nemci so v Dragi na Gorenjskem ustrelili 35 talcev.

Prebivalstvo Ljubljane in Gorenjske je v znak žalovanja za padlimi žrtvami fašizma demonstrativno izpraznilo med 19. in 20. uro ceste in lokale in ostalo doma.

Narodni heroj Miloš Zidanšek, komandant bataljona Ljuba Serčerja. Padel je 8. februarja 1942. leta na Notranjskem.

4. Pripadniki VOS v Ljubljani so vrgli bombo na italijansko stražo na Ježici.

5. Gorenjski partizani so minirali most v Javorniku pri Jesenicah. Patrolja Cankarjevega bataljona se je spopadla pri Bodeščah s patroljo 510. zaščitnega nemškega bataljona in ranila 3 Nemce.

6. Tomo Brejc je prišel v Tuhinjsko dolino, da ustvari pogoje za ustanovitev partizanske enote.

7. II. Stajerski bataljon je napadel karabinjersko postajo na Turjaku, kjer je padlo več Italijanov, partizani pa so izgubili Rudolfa Jaklja.

9.—12. Bila se je ena največjih borb na Gorenjskem — borba za Dražgoše. Tri dni je Cankarjev bataljon, pod vodstvom Jožeta Gregorčiča in Staneta Žagarja, odbijal z ogromnimi izgubami za Nemce besne napade nemških kolon, ki so prodirale proti Draž-

Dražgoše januarja 1942. leta.

gošam iz smeri Rudno, Češnjice, Ka-liše, Sv. Križ, Selce, Besnice in Jam-nika.

12. V racijah v Trstu in okolici sta bila aretirana brata Oskar in Leo Kovačič, organizatorja narodnoosvobodilnega gibanja na Primorskem. V naslednjih dneh so Italijani aretirali še 30 pristašev, od katerih so jih 9 predali »Specialnemu sodišču za obrambo države«. Obsojeni so bili od 8 do 30 let zapora.

13. Nemške smučarske enote so napadle dva voda Cankarjevega bataljona na Mošenjski planini na Jelovici. V borbi, ki je trajala od 14. do 20. ure, je padlo 11 partizanov, 6 pa je bilo ranjenih. Vod se je prebil skozi nemški obroč.

15. Pripadniki VOS so v Ljubljani razorožili enega italijanskega vojaka.

14. Cankarjev bataljon se je na Sv. Mohorju pri Kranju razdelil na Poljansko, Selško in Loško grupo (zadnja se je odvojila od Selške grupe ozi-

Henrik Biček, junak dražgoške borbe.

Matevž Velušček, organizator OF o Trstu in na Goriškem 1941. leta.

roma čete). Vse tri grupe so nemške smučarske enote stalno zasledovale.

14. Po Grazilijevem poročilu je bilo na ljubljanski univerzi le 56 študentov vpisanih v GUF.

Januarja je bila na Stefanji gori Krvavška četa, pod vodstvom Staneta Benečana, ki je imela 32 borcev, pod Stolom pa četa 45 partizanov.

16. Pivška četa je napadla v Premu na Primorskem opazovalnico MVSN, razbila protiletalske naprave in ubila več fašistov.

16. Patrulja bataljona Ljuba Šerčerja se je spopadla pri Bezuljaku z Italijani, dva dni kasneje pa pri Otavah na Notranjskem.

19. Italijani so proglasili »Ljubljansko pokrajino« za operativno cono.

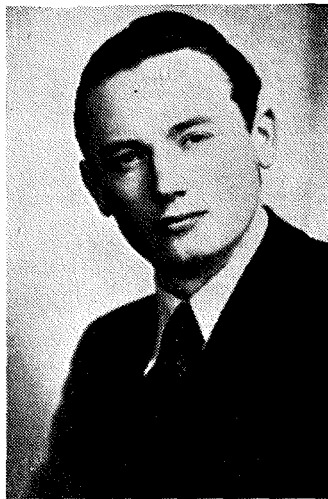
18.—21. Nemške enote na Gorenjskem so se spopadle s partizanskimi skupinami na Mrzlem studencu, v Kranjski dolini, na Lipanci in Polkljuki. V borbi na Lipanci je poključna partizanska skupina v mrazu

—300, v snegu in ledu vodila srdite obrambne boje in se ponoči po vrvi, narejeni s puškami, prebila skozi nemški obroč na Debelo peč in dalje na Klek. Selška skupina, ki jo je vodil španski borec Udvarc Matija-Wajs, je v spopadu na Ostrem vrhu izgubila 3 tovariše.

20. Pivška četa je izvršila sabotažno akcijo na progi Pivka—Il. Bistrica. Po tej akciji so se pridružili četi še partizani iz Kilovč, Jelšan, Vrbič in od druge.

21. Nemci so v Dragi ustrelili 15 talcev, večinoma mladince z Javornika, ki so, kot navaja nemški proglas, sodelovali v mladinski organizaciji.

26. V Begunjah je bilo zaprtih 395 oseb, med njimi 74 žena in otrok. Do tega dne je bilo na Gorenjskem ustreljenih že 200 talcev.

Narodni heroj Darko Marušič

27. Kakor navajajo Nemci v svojih podatkih, so bili na Jesenicah vsi prištaši OF.

29. Organi VOS oziroma NZ so likvidirali v Ljubljani v Robbovi ulici italijanskega vojaka.

LETO 1943

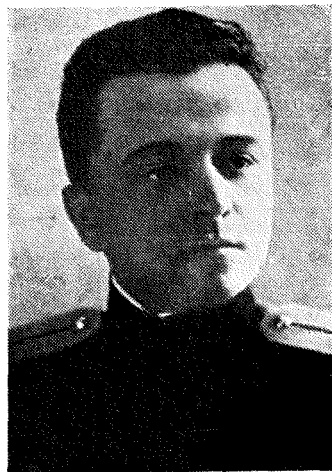
1. Skupina partizanov je pri Trebčah v bližini Trsta napadla italijansko patruljo ter enega ubila in enega ranila; istega dne je bil ubit tudi en fašist, ki je pripadal 59. legiji MVSN.

1.—2. Enote I. Dolenjske operativne cone so razrušile progo v dolini Mirne in pri Trebnjem ter uničile cisterne vlak z dvema lokomotivama in pri tem ubile večje število okupatorjev.

4. Kamniški bataljon se je spopadel z žandarji na Erznovcu — k. 919 — severovzhodno od Smartna v Tuhinjski dolini.

6. Šest partizanov je napadlo italijansko patruljo pri smodnišnici Orlek (Sežana).

4. Enote I. Dolenjske cone so napadle pod vodstvom Milovana Šaranovića italijanske in belogardiščne postojanke v dolini reke Temenice (Dolenje vas, Temenice in Prinskoovo).

Narodni heroj Milovan Šaranović.

Namen napada je bil, pretrgati zveze z Ljubljano in likvidirati belogardiščne centre. Prvi dve postojanki sta bili zavzeti, posadka s Primskovega pa je bila na begu napadena. V tridnevni borbi so Italijani in belogardisti izgubili 45 mož.

5. Partizanska patrulja je napadla blizu Temenice pri Kostanjevici na Goriškem 2 slovenska fašista in ju likvidirala.

7. Poljanski bataljon Gorenjskega odreda se je spopadel s 180 mož močno bando raztrgancev pri Sv. Ožbaltu (Gegenbande Ludwig) ter jih 5 ubil in več ranil.

8. 12 policijskih, žandarmerijskih, vojaških in vermanskih čet je napadlo na Pohorju »Pri treh žeblih« Pohorski bataljon. V hudi obrambni borbi proti 20-krat močnejšemu sovražniku se je Pohorski bataljon boril do zadnjega moža ter v večurni borbi uničil nad 50 sovražnikov. V tej borbi sta padla med drugimi tudi narodna heroja Franc Vresk — Gustl in Pavla Medc — Katarina.

13.—14. Na Gorenjskem so začeli Nemci mobilizirati moške, letnika 1923 in 1924 v nemško vojsko in delovno službo. Na to mobilizacijo je odgovorilo vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja na Gorenjskem, ki je po nemških podatkih mobiliziralo do 18. 1. 1943 196 borcev.

13.—14. Enote I. Dolenjske cone so napadle italijanski garnizon Št. Vid in 1 km oddaljeno utrdbo Sv. Rok ter prizadejale Italijanom izgube; garnizona pa niso zavzele.

14. Italijanske enote so hačale partizane na sektorju Štomaz—Štiak. Partizanska zaseda je ubila 1 Italijana, 4 pa ranila.

14. Dva nemška policijska bataljona sta napadla štab Gorenjskega odreda pri Srednji vasi v Poljanski dolini. Padel je Fazan in skoraj ves štab.

14. Padel narodni heroj Franc Ravbar — Vitez, organizator VOS v Ljubljani.

16. Enote I. Dolenjske cone so napadle postojanko Polico pri Grosupljem. Belogardisti so imeli izgube, toda postojanka ni bila zavzeta.

17. Nemci so napadli na Graški gori pri Sv. Vidu patruljo Pohorskega

Narodni heroj Stane Zagar.

bataljona, ki je padla do zadnjega moža.

19. Kamniški bataljon je vodil peturno borbo v vasi Kališe vzhodno od Kamnika.

20. IO OF je izdal vrsto odredb, katerih namen je bil zajeti čim širše množice v OF in NOV in POS. Izdana je bila odredba o ustanovitvi »Protifašistične ženske zveze«, o preimenovanju mladinske organizacije OF v »Zvezo slovenske mladine« ter o preimenovanju Ljudske pomoči v »Slovensko narodno pomoč«.

22. Italijanske enote so se spopadle s partizani na sektorju Volče-Košana.

23. Serčerjeva brigada je napadla belogardistično postojanko Sv. Vid na Notranjskem. Po neuspelem napadu je prišlo do manevrske borbe, v kateri so Italijani in belogardisti izgubili 70 mož.

LETO 1944

3.—4. 15. Belokranjska brigada je napadla skupaj s hrvatskimi enotami ustaško postojanko Netretič. Kljub tankovskimi pomoči iz Karlova je imel sovražnik 45 mrtvih in mnogo ranjenih. Porušen je bil tudi most čez reko Dobro.

4.—5. Enote 18. divizije so napadle nemško postojanko Zlobin v Gorskem Kotarju.

4.—5. Brigada Janka Premrla je pobila v borbi za Ziri okoli 40 sovražnih vojakov, sama pa je utrpela 12 žrtev.

Januarja so enote 18. divizije pod poveljstvom Rada Pehačka in političnega komisarja Janka Rudolfa vršile uspešne ofenzivne operacije v Gorskem Kotarju ter pognale sovražne posadke z Broda na Kolpi, Delnic, Lokev, Fužin in Liča. Razen teh postojank so očistile še postojanke Stari Lazi, Ravna gora, Senjsko in Vrbovsko. Zlasti hude borbe so bile za Ravno goro in Vrbovsko, ki so trajale nepretrgoma 8 dni. V teh borbah je bilo na stotine sovražnikov vrženih iz stroja. Odlikovala se je zlasti 9. brigada s komandantom Miletom Čubričem.

1.—10. Borci Južno-primorskega odreda so uničili na Krasu 14 električnih

18. divizija je januarja 1944. leta zasedla Skrad nad Delnicami. Na sliki: proi na levi je narodni heroj Franc Rojšek-Jaka, poleg njega narodni heroj Janko Rudolf, tretji pa je komandant 9. brigade (hrvatske) Mile Čubrič.

nih daljnovodov: 8. 1. pa so porušili oba železniška tira med Opčinami in Sežano.

Januarja je Gubčeva brigada uspešno zavržala sovražnikove kolone, ki so iz Novega mesta in Kostanjevice iznadale na osvobojeno ozemlje.

6. 14. divizija je krenila iz Bele Krajine na Štajersko.

8. Oddelki VOS so na Primorskem likvidirali karabinjersko postajo v Kosi in zaplenili vse orožje.

10. Tomšičeva brigada je razbila zasedo pri prehodu železniške proge Karlovac-Zagreb; v borbi z ustaši je padel Jaka, komandant 2. bat. Serčerjeve brigade.

11. Brigade 31. divizije so napadle železniško progo med Gorico in Sv. Lucijo ter popolnoma razrušile železniški most pri Avčah, železniško postajo in likvidirale okupatorsko postojanko.

12. Borci Briško-beneškega odreda so v Ločniku pri Gorici uničili 3 vagonne streliva in likvidirali več nemških vojakov.

12. Prešernova brigada je likvidirala nemško postojanko v Kamni gorici ter uničila posadko 27 mož.

13. Borci Zahodno-koroškega odreda so napadli in likvidirali žandarmerijsko postojanko v Pliberku v Podjurski dolini.

14. Brigade 31. divizije so napadle belogardistično postojanko Hotedersčico. Neposredno pred padcem postojanke je prišla na pomoč močna nemška kolona. Borbe so se nadaljevale na položajih okrog postojanke.

15. Borci Koroškega bataljona so napadli policijsko in gestapovsko posadko v Železni Kapli. Carinarnica, kjer je bila posadka, je bila zažgana, pomoč, ki jo je sovražnik poslal na pomoč napadeni posadki, pa je bila odbita.

16. Četa Južno-primorskega odreda je napadla vlak v Križu pri Trstu ter razbila progo in uničila več vagonov. Nemci so imeli 27 mrtvih in mnogo ranjenih.

18. Nemški planinski lovski bataljon »Heineke« je napadel partijsko šolo v Cerknem; poklali so 47 partizanov.

17.—19. 31. divizija je razbila nemško ofenzivo na Trnovski planoti. V borbah je bilo več sto sovražnih vojakov vrženih iz stroja, zaplenjeno orožje in oprema ter sestreljeno eno letalo.

17.—20. Cankarjeva brigada je pobila na cesti Ljubljana-Kočevje najmanj 210 Nemcev in domobrancev ter uničila 2 tanka, 6 kamionov itd.

20. Slandrova brigada je napadla nemško postojanko v Crni pri Prevaljah.

21. Koroški bataljon je v jurišu zavzel žandarmerijsko postajo v Obirju pri Železni Kapli.

22. Brigada 18. divizije, pod poveljstvom narodnega heroja Franca Rojška je napadla sovražno postojanko Hreljin pri Kraljevcu. Ob tej priliki se je predalo 140 sovražnih vojakov ter so bili zaplenjeni in uničeni 4 topovi.

22. 31. divizija je napadla nemški postojanki Železnike in Selca. V borbah je padlo okoli 50 Nemcev.

23. Naše enote so pri Sežani z uspehom napadle nemške kamione.

26. Slandrova brigada je razbila na Tomanovi planini pri Gornjem gradu silen napad 370 SS-ovcev ter ujela njihovega komandanta Mayerja.

31. Umrl je narodni heroj Oskar Kovačič, organizator narodnoosvobodilnega gibanja na Primorskem.

31. Belokranjska brigada je napadla nemško kolono ter jo po hudih uličnih bojih, zavzemajoč hišo za hišo, vrgla iz Vidma.

31. 15. divizija je v jurišu zavzela in likvidirala sovražno postojanko v Krki.

Konec januarja se je 18. divizija vrnila iz Gorskega Kotarja v Slovenijo.

LETO 1945

1. Enote VII. korpusa so napadle sovražno postojanko Občine, prej pa so pregnale sovražnika iz Knežje vasi, Luže, Gumbišča, Stehanje vasi, Korenitke, Sela Šumberk. Isto noč so napadle tudi Belšino in Ponikve.

3.—5. Enote VII. korpusa so imele, po napadu na sovražno postojanko Občine, večdnevne boje s sovražnimi kolonami v Suhi krajini, ki so vpadale na osvobojeno ozemlja z Občini, Trebnjega, Kočevja in Novega mesta.

13. Sovražnik je zahrbtno napadel dve četi Notranjskega odreda ua Križni gori in jima povzročil hude izgube.

14. Tomšičeva brigada je napadla in razbila nemško kolono v Velunjskem grabnu pri Šostanju.

Januarja je padel pri vasi Boršt pri Trstu narodni heroj Dušan Munih-Darko.

18. Enote IX. korpusa so napadle sovražno postojanko Trnovo. Po tridnevni bojih je brigada Srečka Kosovela postojanko likvidirala. V boju za Trnovo je bil popolnoma razbit bataljon »Fulminec«.

19.—23. 9. brigada in jurišni bataljon sta razbila 4. pokretni domobranski bataljon v vasi Lipje v Suhi krajini. Enote 15. in 18. divizije pa so razbile sovražne enote, ki so hitele na pomoč ohkoljeni posadki. V štiridnevni bojih je VII. korpus vrgel iz stroja nad 600 domobranskih in nemških vojakov.

29. Bazoviška brigada je vdrla v Vipavo ter likvidirala in ranila okoli 40 sovražnikov.

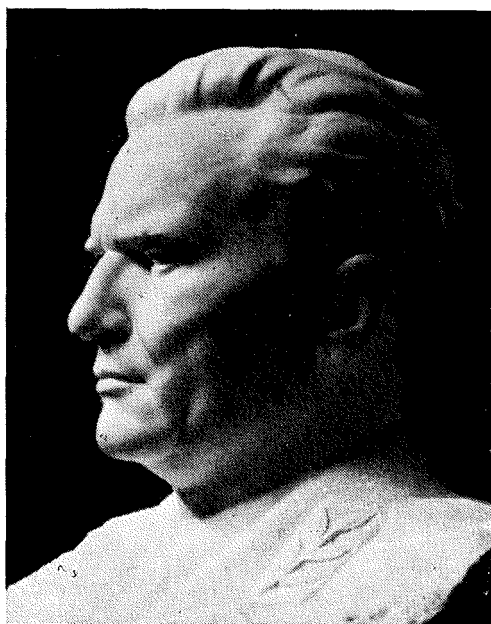

Narodni heroj Janko Premrl-Vojko.

Ob ustavnih spremembah v organizaciji ljudske oblasti

ODLOČILNI pomen naše narodnoosvobodilne borbe je bil v tem, da smo jo vodili od vsega začetka tudi kot ljudsko revolucijo, ki naj istočasno z zmago nad fašističnimi zavojevalci in domačimi pomagači prinese politično in socialno svobodo delovnemu ljudstvu. Geslo našega revolucionarnega boja je bilo: vsa oblast pripada ljudstvu in ljudstvo samo naj jo izvršuje. Izgradnja ljudske oblasti pri nas — od prvega narodnoosvobodilnega odbora preko Kočevskega zbora in II. zasedanja AVNOJ v Jajcu novembra 1943 pa do sprejetja prve pisane ustave jugoslovanskih narodov v januarju 1946 — je edinstven primer, kako si je ljudstvo v jeku najtežjih osvobodilnih bojev ustanovilo in organiziralo prvič v svoji zgodovini lastno in svobodno državo.

V prvi povojni dobi, ko je bilo treba ustvariti materialne temelje ljudski demokraciji in ji zagotoviti politični in gospodarski razvoj, je bilo nujno, da je Komunistična partija kot strumno organizirana vodilna sila delavskega razreda prevzela neposredno odgovornost za

*Borci pozdravljamo
predsednika republike in vrhovnega komandanta
maršala Tita*

izvršitev osnovnih nalog. Obnova, agrarna reforma, nacionalizacija, organizacija vojske, prehod na plansko gospodarstvo, urejanje mednarodnih odnosov, vse te in številne druge naloge je bilo treba voditi bolj ali manj centralistično in s pomočjo obsežnega državnega aparata. Če gledamo nazaj na to prvo dobo naše graditve, nam je jasno, da ne bi mogli ohraniti pridobitev narodnoosvobodilne borbe in jih razvijati, če ne bi te osnovne naloge izvrševali z vso avtoriteto vodilnega družbenega razreda in z disciplinirano politično organizacijo, ki je prevzela nase praktično tudi večji del vseh upravnih nalog.

Kakor je bil tak način nujen, tako je rodil tudi nevarnosti, ki so se kazale v življenju političnih organizacij in v delu državne administracije. Birokratizem je začel poganjati svoje korenine, pojem socializma se je pričel mešati z državnim kapitalizmom, potrebno poglobljanje demokratičnosti političnega in družbenega življenja je že marsikje dušila le navidezna demokracija. To vse tembolj, v kolikor smo v prvi povojni dobi gledali v Sovjetski zvezi vzor socialistične države in hočes nočes nekritično

prevzemali mnoge oblike in načine državnega in družbenega življenja. Toda pridobitve narodnoosvobodilne borbe, revolucionarne izkušnje naše Partije, odločnost našega političnega in državnega vodstva, jasna zavest in trdna vera delovnih množic, da mora biti cilj naše revolucije ustanovitev resnične socialistične družbe — vsi ti činitelji so bili tako močni, da so bile te nevarnosti za časa odkrite in da smo mogli kreniti odločno na pot utrjevanja socialističnih odnosov. Izdajalski napad vodstva Sovjetske zveze in ves spor z Informbirojem nam je nedvomno še jasneje odprli oči in nas še bolj potrdil o nujnosti odločne borbe proti vsemu, kar bi omogočilo, da bi birokratizem pod krinko socializma uničil dragocene in s krvjo plačane sadove revolucije.

S tako zavestjo in na osnovi takih izkušenj smo v letu 1951 napravili temeljito analizo tedanjega stanja, pretehtali delo organov ljudske oblasti in državne uprave in položaj političnih in družbenih organizacij ter ugotovili, da je treba preiti na nov sistem, ki mora osvoboditi naše politično, gospodarsko in družbeno življenje administrativnega pritiska in vsakih birokratskih tendenc. Izročitev uprave podjetij delovnim kolektivom je bil tisti odločilni revolucionarni korak, ki je bil najjasnejši dokaz nove dobe v razvoju družbenih odnosov pri nas in ki je postal temelj celotne nadaljnje družbene organizacije. Pričeli smo izvajati nov ekonomski sistem, ki ga označuje samouprava delovnih kolektivov, njihova samoiniciativa v proizvodnji in v investicijski dejavnosti, prost blagovni promet, — skratka, prešli smo v svobodno gospodarsko življenje, v katerem naj se uveljavijo ekonomski zakoni v korist socialistične družbene skupnosti.

Vzporedno s spremembami v gospodarstvu in v političnih organizacijah smo izvršili z reorganizacijo ljudskih odborov nadaljnji bistveni korak na poti socialistične demokracije. Splošni zakon o ljudskih odborih v aprilu 1952. leta je uvedel v organizacijo lokalnih oblasti povsem nova načela, ki omogočajo razvoj široke ljudske samouprave. Prav v organizaciji ljudske oblasti je našla naša bistvena revolucionarna odločitev o gospodarski samoupravi delovnega ljudstva nov izraz, to je, da so postali proizvajalci sestavni del organov ljudske oblasti in da je njim priznana pravica odločati o uporabi viška vrednosti dela. Samoupravne pravice delovnega ljudstva v občini, okraju in mestu, ki so mu zagotovljene v novem

sistemu, potrjujejo, da smo tudi v praksi usvojili načela organizacije države delovnega ljudstva na principih socialistične demokracije in da hočemo na teh istih načelih urejati naše celotno družbeno življenje.

Te bistvene družbeno-politične spremembe so terjale tudi reorganizacijo zveznih in republiških organov oblasti. Mnoga načela in številni konkretni predpisi iz naše prve ustave so zastareli. Razvoj je dozorel do stopnje, da je bilo treba te spremembe v družbenih odnosih ugotoviti in jih zapisati kot veljavna pravila za vso družbeno skupnost. Del te naloge je bil že izvršen z uveljavitvijo zakona o upravljanju podjetij po delovnih kolektivih in zakonov o ljudskih odborih. Z zveznim in republiškim ustavnim zakonom, ki sta bila sedaj sprejeta, je bila izvršena v celoti organizacija ljudske oblasti in državne uprave na novih temeljih. Značilnost te organizacije se kaže v široki samoupravi delovnih ljudi v gospodarstvu, prosveti, kulturi, zdravstvu in na socialnem področju, prav tako pa tudi v občini, v okraju in v mestu. Na taki osnovi se v državni skupnosti jugoslovanskih narodov opredeljuje funkcija federacije in funkcija republike. Njima pripadajo le tiste naloge, ki jih morajo izvršiti zvezni oz. republiški organi oblasti v interesu države kot celote oz. družbene skupnosti na območju republike. Administrativni centralizem je odpravljen in široko je odprta pot v poglobljanje socialistične demokracije. Zbori proizvajalcev v zvezni skupščini in v republiških skupščinah bodo dali vrhovnim organom ljudske oblasti tak značaj, kakršnega mora imeti država delovnega ljudstva.

Šesti kongres Komunistične partije Jugoslavije je iz vsega našega dosedanjega razvoja napravil jasen zaključek. Analiza našega boja s Kominformom, uveljavljanje nove Jugoslavije v mednarodnih odnosih, navori našega ljudstva v borbi za izgraditev socialistične družbe, istočasno pa stroga kritika vseh naših slabosti v političnem in državnem življenju, vse to je bila jasna potrditev, da smo v našem družbenem in državnem življenju na poti, ki nas mora pripeljati do zmage resničnih socialističnih odnosov. Odločitev, da se Komunistična partija Jugoslavije preosnuje v Zvezo komunistov, je našim širokim ljudskim množicam in vsemu svetu jasno pokazala, kako je pojmovala Partija svojo vlogo v preteklosti in kako jo pojmuje za bodoče. Ni se postavila na čelo svojemu

ljudstvu v borbi za svobodo in v revoluciji zato, da bi po zmagi uživala privilegije, da bi ustvarjala razlike med državljani prve in druge vrste (kakor se je vse to zgodilo v Sovjetski zvezi), ampak je obstojala v taki organizacijski obliki zato, da je mogla uspešno izvršiti nalogo, katero je bila dolžna svojemu narodu. Ko pa je postal socializem cilj ogromne večine našega ljudstva in ko naš dosedanji razvoj omogoča preosnovo Ljudske fronte v pravo politično organizacijo zavednih delovnih množic, se komunisti neposredno uvrščajo v to široko politično skupnost in v njej uresničujejo naloge, ki jih nalaga program socializma. Organizacije Zveze komunistov jih bodo s poglobljanjem ideoloških osnov usposabljalne in utrjevale za tako delo. Taka vloga Zveze komunistov in

reorganizacija naših frontnih organizacij v Socialistično zvezo delovnega ljudstva — to oboje daje našemu bodočemu političnemu življenju nov značaj.

Vse te spremembe, ki se odražajo v novem ekonomskem in družbeno-političnem sistemu ter v novi organizaciji ljudske oblasti, pomenijo prestop v novo dobo. V osnovnih vprašanjih je že zmaga socializma trdno v naših rokah. Zato lahko z velikim zaupanjem v neusahljive revolucionarne sile našega delovnega človeka in s pogumom gledamo v bodočnost v prepričanju, da bo socialistična zavest širokih ljudskih množic v taki državni in družbeni organizaciji, kakršno imamo sedaj, omogočila nadaljnje in hitre uspehe.

Marijan Breclj

Maščevalci

V začetku septembra 1944 so partizani prvega bataljona, ki je taboril v skalah ob koncu Drage, jezero gledali izpod šotorov v dež in meglo. Včasih je, ko da bi jih izzivalo, posijalo sonce, toda spet so se zgrnili oblaki in iz sivega neba je lilo brez prestanka. Bili so vajeni vsakodnevnih diverzantskih akcij, sedaj pa so že pet dni lenarili. Ko so naslednje jutro — osmega septembra — prilezli iz šotorov, so bili presenečeni nad spremembo. Od dežja izmite planine so se lesketale v vzhajajočem soncu. Vedeli so, da bodo šli tega dne gotovo v borbo, saj je bilo treba izvršiti številne, že pripravljene vojaške akcije.

Skojevska organizacija je bila v bataljonu zelo številna. Te mlade ljudi je učila Partija in jih vzgojila v hrabre borce. Bili so maščevalci slovenskega naroda in trepet okupatorja. Bili so vzgled bataljona in niso odpovedali niti v najbolj kritičnih trenutkih.

Že ves teden so se pripravljali, da gredo v dolino po orožje. »Šest pištol in brzostrelk bomo dobili,« so govorili komandantu. Prav preprost načrt so napravili. V gostilni »Ozvald« na Selu pri Žirovnici je vsak dan, med šesto in sedmo uro, večerjalo šest nemških poli-

cajev. Sedli so za dolgo mizo, se odpasali, orožje pa so obesili na steno. Nič lažjega: priti, vzeti in oditi!

V šotoru ob robu gozda so o tem že dve uri živahno razpravljali. Dane, ki je teren dobro poznal, je delal skice, Jože, Makaro, Vojko in Tone pa so dajali pripombe. Z vsem so se strinjali. Akcijo bodo opravili podnevi. Oblečeni v nemške uniforme in oboroženi s tremi brzostrelkami, mitraljezom in puško, bodo Švabe iznenadili pri večerji. Tovarišica Jelka bo odšla naprej poizvedovat, za krite pa naj bi imeli še težko strojnico »Fiat«.

Štab bataljona je predlog pregledal in ga odobril.

Ob desetih dopoldne so odrinili; nič se jim še ni mudilo.

Počasi so prišli skozi blato, ki se je vsesavalo v čevlje, na ravnino pri planšarski koči pod Begunjščico, tu preplašili s svojimi uniformami nepoučenega pastirja in se odpočili. Jože je spet začel — menda že petič! — govoriti o novi brzostrelki, Dane pa o koncu vojne, o hiši, postelji, kopalnici, jutranjem dnevniku in o udobju, o katerem je sanjal zadnjo noč.

Navzdol v dolino Završnice je šlo hitro, najhitreje pa Planinco, pomočniku komandanta odreda, ki je dečke spremljal, da jih ob

umiku ščiti s »Fiatom«. Na Poljški planini je izpil partizanom v čast, Nemcem pa v pogin, dobršno vsebino iz steklenice...

Ob petih so bili na grebenu nad Žirovnico. Eno uro prezgodaj! Oči vseh so se upirale v gostilno, ki se je košatila sredi vasi. Dane je izvlekel skico in spet so se do podrobnosti pomenili.

»Vojko!« je dejal ukazovalno Dane, »vidva z Jožetom bosta šla z menoj k vratom. Makaro,« je nadaljeval, »ali ti je jasno, da se takoj za nami prebiješ s Francem h kuhinjskim vratom, da nam ne vpadejo v hrbet?«

»Mislim, da sem slišal že trikrat,« je odgovoril redkobesedni mitraljezec. »Zadovoljen sem, da se bo že enkrat začelo.«

»Če boste streljali,« je rekel, »streljajte točno in ne prehitro. Vsak strel mora zadeti. Zakaj bi le dovolili tem besnežem, da bi nas postrelili, če pa znamo mi bolje streljati kot oni.«

S tem so končali. Vsakemu je bila naloga jasna. Poiskali so vsak svoje krite in se zastrmeli v daljavo. Vojko je ležal ob drevesu in se kratkočasil s tem, da je gledal na svoji zapestni uri, kako teče čas. Še petnajst minut in krenili bodo.

F Slana

Spet so mu misli odšle v gostilno. Da bi vendar že krenili. To večno čakanje! Trudil se je, da bi sploh ne mislil več. Zagledal se je v nasprotno reber in iskal nekaj, karkoli že, le da bi ne mislil več na tisto, kar bo čez pol ure.

Kazalec se je približal vrhu in za Triglav zahajajoče sonce je skupino opomnilo, da je treba na delo. Še kratek stisk rok s Planincem in ostalimi ob »Fiatu« in že so bili na odprtem plazu proti Žirovnici.

Počasi so se spuščali. Dane je vodil; za njim Jože, Makaro, Franc in Vojko. Skrbno je prestavljal noge, bal se je, da bi mu ne spodrsnilo. Nerodnega se je počutil v nizkih švabskih škornjih.

Hodili so po odprtem terenu, samozavestno in ponosno. Iz postojanke v Žirovnici so jih že opazili. Morda se jim je zdela sumljiva

čudna nemška patrulja? A nič se se ni zganilo. Poti nazaj ni bilo več, temveč samo naprej. Pri prvih hišah so se ustavili. Obveščevalke Jelke še ni bilo. Ali ni vse v redu? So jo spoznali in ujeli?

Hoteli so v loku zaobiti vas, toda bilo bi preveč sumljivo. Nekaj vznemirjajočega je dihlo to dolgo naselje s cesto na eni in železnico na drugi strani.

Končno je tudi Jelka prišla. Piti je morala s policaji. »Vseh šest sedi v sobi, vsak čas bodo odšli, pohitite,« je končala in odšla.

Lepa hiša je bila to. Sredi hodnika, na levi gostilniška soba in kuhinja. Slednji dve sta bili med seboj zvezani z vrati.

Spogledali so se in brez besed skočili vsak na svoje mesto. Dane na levo, Vojko v sredino in Jože na desno. Še trenutek —

»Hände hoch!« Presenečeni Švabi so obstali sredi sobe z orožjem v roki. Šest proti trem! Zgrabili so za avtomate, toda rafali iz treh partizanskih brzostrelk so jih prehiteli. Trije so bili na mestu mrtvi, dva težko in eden laže ranjen.

Takoj za temi strelci pa so padli novi. Iz kuhinje je samo enkrat zaropotalo. Dane se je zgrudil... Dobil je dva strela v pljuča, v nogo in roko. Jože pa je bil laže ranjen v roko. Makaro pa, ko je videl ranjenega tovariša, je priskočil v pomoč, a Dane ni hotel z njim.

»Pustita me tu,« je mrmral. »Preveč sem ranjen. Ni govora, da bi mogel spet v gore.« Toda že sta mu s Francem pomaknila puško pod pazduho in ga odnesla po cesti.

V gostilni pa se je takrat začel boj na življenje in smrt. Ko je Vojko opazil, da je ostal sam, je stopil k Nemcu, ki je ležal s podvitno glavo pod mizo, po orožje. Že se je sklonil, toda občutek, da nekaj ni v redu, ga je zadržal.

Začul je previdne korake za hrbtom in slišal, kako so se ti koraki naglo bližali. Sunkoma se je obrnil. Val krvi mu je zaplaval v glavo. Med vrati so stali trije Nemci z naperjenim orožjem. Mehanično je stisnil za petelina brzostrelke, toda nabojnik je bil prazen. V hipu je zasovražil to orožje s tako silo, da bi ga razbil in se z golimi rokami pognal na Nemce. Vedel je, da zavisí njegovo življenje le od orožja, ki ga drži v roki, in ki mu je odpovedalo v tem najbolj kočljivem trenutku.

Policist je že dvignil pištolo... Strel je zazvenel med kozarci, krogla je zavižgala nad glavo in obtičala v steni...

Debel, surov možak je navalil na sedemnajst let starega dečka-partizana. Pričela se je neenaka borba, v kateri pa je mladi skovec pridobil toliko časa, da je zamenjal prazen okvir s polnim.

Nemec ga je podrl na pod, pokleknil nanj in ga pričel daviti. Skovec je prav nalahno pritisnil na petelina brzostrelke. Kopito brzostrelke ga je v neenakomernih sunkih udarjalo po roki... Držal je do konca... Zaslísal je pretresljiv krik. Rafal je zadel v živo.

Toda od devetih Nemcev sta ostala še dva. S puškinimi kopiti sta tolkla partizana, ki se je hotel dvigniti. Zamolklo je počil uda-

rec, nato še in še. Več se ni mogel spomniti...

Grobna tišina je vladala v sobi, ko se je skojevec prebudil iz sna. Življenje se mu je spet pričelo vračati; najprej počasi, nato pa s tisto nagonsko silo, ki jo občuti smrti zapisani človek. Skušal se je umiriti in spomniti sanj, ki so ga pravkar mučile. Z izbuljenimi očmi, topo kot vol, je strmел v mrtve Nemce v sobi.

Hotel je vstati in oditi. Toda noge so bile svinčeno težke, tresle so se od napa in utrujenosti. Drgetal je od mraza in topla lep-ljiva kri mu je curljala iz rane na glavi za vrat. Stisnil se je k steni. Potreboval je počitka. Utrujen je bil, na smrt utrujen, najraje bi le-gel na spal.

Volja pa je bila močnejša. Tem-nilo se je že, ko je bil spet na po-

ti. Divje misli so se mu podile po glavi, ko je s težavo rinil v breg. Do danes, se mu je zdelo, je ne-premagljiv. Sovražil je vsakogar, ki se je iz akcije vrnil praznih rok, brez popolnega uspeha. Sama nečimrnost in samozavest ga je bila! In sedaj, kako naj praznih rok stopi pred bataljon?

Visoko v hribu se je ustavil. Močno je krvavel. Naslonil se je na skalo. Ko se je čez čas umiril in je dihal enakomerneje, je zasli-šal korake, ki so se vse bolj pri-bliževali. Srce mu je burno raz-bijalo; bal se je, da se bo spet zgru-dil. Razbijalo je od razburjenja in sreče, da je spet zaživel, da so prišli ponj. Iz teme je strmел v borce, ki so ga iskali in rešili. To so bili borci Kokrškega odreda, ki bi dali za ranjenca tudi svoje živ-ljenje.

Ivo Porenta

S štirinajsto divizijo čez Sotlo

PRVEGA februarja 1944 sem prejel od štaba IV. opera-tivne cone zapečateno pi-smo, naslovljeno name, z označbo, da ga ne sme nih-če drug odpreti. Prav ko je to pismo prispelo po terenski zvezi, sva s Triglavom prišla s Hrvaške-ga. Za pismo se je zanimal zlasti komandni kader Kozjanskega od-reda. Jaz sem to radovednost še podžigal, saj je bilo to prvo pismo, ki je bilo tako naslovljeno. Pre-pričan sem bil, da je v njem nekaj važnega. Pismo sem odprl. Naj-prej sem prečital navodila, kako naj ravnam: nihče ne sme izvedeti za vsebino, vse je treba ohraniti v največji tajnosti. Na vedno huj-ši pritisk radovednežev sem od-govarjal, da moram takoj na pot na Hrvaško, a se tudi takoj vr-niti. Gre namreč za dobre zveze; tam da me čaka nujna pošta, ki jo moram prevzeti. Povpraševanja so zatem prenehala.

Stvarno pa sem v tem pismu do-bil zaupno in častno nalogo. Pre-jel sem načrt pohoda XIV. divizi-je, ki se je prebijala skozi Hrvat-sko. Toda ko sem prečital tudi vrstice, ki so me napravile odgo-vornega za prehod divizije čez Sotlo, se mi je v misli zarila težka skrb, kako bom vse to zmogel. Ko se mi je načrt že kazal v jasnejših obrisih, sem se obrnil k tovarišu.

»Triglav, pojejva, kar imava, potem pa kreniva proti Hrvaški!«

Ni pričakoval te nagle odločit-ve in me je začudeno gledal.

»Ali ne bi mogla počakati do jutri? Zmučen sem in zdi se mi, da me boli sleherna kost in kita,« je poskusil. »Saj veš, da sva vso noč lezla po teh hribih in prav s

Hrvaškega. In zdaj naj se spet vrneva?«

Toda prej, ki je utegnil še na-dalje premišljevati, sem mu dolo-vedal, da je pošta, ki sem jo pre-jel, naloga, ki jo je treba izvršiti za vsako ceno.

Ni več mislil na izmučenost, ve-del je samo, da morava kreniti. Bila sva v hribih med Sromljami in Zdolami, pa sva krenila po gre-benu nekega hriba. Tovariš je še tožil, da je silno izmučen, vendar sem vselej hotel preslišal vsako nje-govo tožbo. Zase pa sem ga seveda razumel, še zlasti zavoljo tega, ker ga je napor brez pravega cilja, za katerega ni vedel, mučil še huje.

Do Sotle sva prispela okoli 5. ure zjutraj. Naletela sva na nem-ško patroljo. Prehitela sva jo, ob-šla žične ovire, se pognala v vodo, jo bredla do prsi ter dosegla drugi breg. Nemci na hrvaško stran ni-so več smeli streljati. Zelo prijeten občutek! V Škrnik sva prispela okoli 10. ure in se tam najedla. Tovarišu sem ukazal, naj ostane kar tam, dokler se ne vrnem, sam pa sem odšel preko Škrnika — Ve-like Hrvaške in Pregrade, dokler nisem dobil stika z divizijo. V štabu divizije so me že pričako-vali. Naglo smo se pomenili o na-črtu, zlasti pa še o tem, da je tre-ba na vsak način ohraniti pohod v tajnosti, da divizija na meji ne bi doživela presenečenja. Nato sem

Komandant (Vasja) in komisar (Krt) XIV. divizije

se vrnil v Škrnik in Zagorska sela, kjer sem pričel z organizacijo ter o tem neprestano obveščal divizijo. Drugi dan so šli z menoj obveščevalci, ki sem jim pokazal mesta, od koder so mogli nemoteno opazovati vse premike in gibanja Nemcev. Medtem pa sem urejeval priprave za prehod divizije preko Sotle. Seveda so bile v tem težave, saj o diviziji ni smel nihče vedeti. V vasi Zaplavič sem pripravil ljudi, da so odšli v gozd po smrekove hlode določene dolžine in debeline. Na reki sem že izbral primeren kraj, vendar še nikomur nisem povedal, da so hlodi namenjeni za most na tistem mestu, ampak v Deseniču. Naročil pa sem ljudem, naj les zaenkrat pripeljejo do tam, kjer sem v resnici sklenil napraviti most, to je med Sv. Katarino in Plavičem. Ta kraj je bil ob reki tako zaraščen z gostim grmovjem, da nas Nemci s štajerske strani nikakor niso mogli opaziti. Les za most je bil že drugi dan pripravljen. Zato je bilo treba še pripraviti ljudi, da bi most zgradili. Najprej sem se obrnil na Sledoviča, predsednika ljudskega odbora. Dal sem mu nalogo, naj oskrbi, da bo 6. februarja ob 19. uri zvečer dvajset mož zanesljivo na mestu. Ljudje naj čakajo name. Sledovič je bil dober aktivist, zato sem se zanesel nanj. Poskrbel sem, da je bila za prevoz ljudi, ki bodo gradili most, pripravljena svinjska banja, pri žagi pa so mi zagotovili potrebno število desk. Ko sem vse opravil, sem čutil v sebi posebno zadovoljstvo.

Nihče drug ni vedel, čemu in zakaj vse to. Srečen sem pohitel v Veliko Hrvatsko, kjer se je podnevi 6. febr. ustavila divizija in sem poročal štabu, kako sem ukrenil. Prav zadovoljni so bili s poročilom. Vsi smo bili mnenja, da bo divizija zvečer brez ovir prekoračila reko. Obveščevalci so bili zelo dobro in natančno informirani, sledili so vsakemu premiku Nemcev. Najboljši položaj pa je imel vsekakor Luka, ki je tičal v zvoniku pri Sv. Katarini, od koder je imel pregled od Podčetrтка do Dekmance.

Kljub temu pa sem le premišljal, kaj naj bi ukrenil, da bi bil prehod še zanesljivejši. Poiskal sem v vasi človeka, ki je na premeten način ponesel v Mačko vas pod Klanjcem vest, ki je morala priti ustašem na ušesa, da bo tisto noč korpus partizanov prešel v Mački vasi most čez Sotlo. Vest je dosegla svoj namen. Bliskovito naglo je prišla na ustaška ušesa, ti pa so jo nemudoma prenesli Nemcem. Telefoni od Bizeljskega do Podčetrтка so neprestano peli. Na noge so vrgli vse vojake in vermanskaft, ki so na bizeljski strani močno zasedli prehode čez most.

Prav na ta način pa so XIV. diviziji odprli svobodno pot. Ob peti uri sem bil še v štabu divizije, nato pa sem odšel iz Velike Hrvatske. Ob 8. uri bi se moral izvršiti prehod. Zato sem nemudoma odšel v Zagorska sela, da se čimprej postavi most. Pri Sledoviču so bili ljudje že zbrani. Šele tedaj sem jim smel povedati,

Na sliki: članci kulturniške skupine XIV. divizije — Brina (na levi) in Vera Hreščak-Beblerjeva (na desni) v razgovoru s partizansko mamico

zakaj potrebujemo most. Novica jih je zelo prevzela in razveselila. Komaj so čakali, da bi videli partizansko divizijo. Ko sem jim sporočil, da mora biti most v pol ure gotov, so hrupno odgovorili, da bo še prej. In res! Četrť pred 8. uro se je napoved uresničila.

Ves navdušen sem se napotil diviziji naproti. Prispel sem do gostilne pri Buršiču, ko sem srečal glavno kolono divizije.

»Ali je most gotov?« je vprašal komandant.

»Gotov!« mu pritrdim. »Le nekaj borcev pošljite naprej, da prestrižejo žične ovire.«

Na mah se je to zgodilo. Spominjam se, kako sem korakal na čelu Serčerjeve brigade, ki je bila prva v koloni. Pot smo nadaljevali v najstrožji tišini. Blizu kraja, kjer je bil most, smo se pognali po travniku proti njemu. Brez vsakega zadržka smo ga prekoračili.

»Na Štajerskem smo!« je prita-jeno dejal nekdo in v srcih vseh je vstalo isto občutje: »Na Štajerskem, cilju naše poti!«

Nič se ni zganilo nikjer. Šele kasneje sem izvedel, da so bili ta-čas v Sedlarjevem v postojanki samo trije graničarji in še ti so se dobro poskrili od strahu. Vsa druga sila je čakala, kdaj pridemo čez most v Mački vasi pod Klanjcem. Skozi Sedlarjevo smo šli kar po cesti. Tam so bili naseljeni Kočevarji in Besarabci. Z Mičom, komandantom Serčerjeve brigade sva konec vasi pohitela v hišo nekega čevljarja, Slovenca-izseljenca. Vzela sva ga za vodiča. Sprva se je nekoliko branil zaradi strahu. Toda kmalu si je opomogel, se opravi-l in odšli smo naprej. Nekaj časa smo korakali po cesti, toda kmalu smo zavili po kolovozni po-

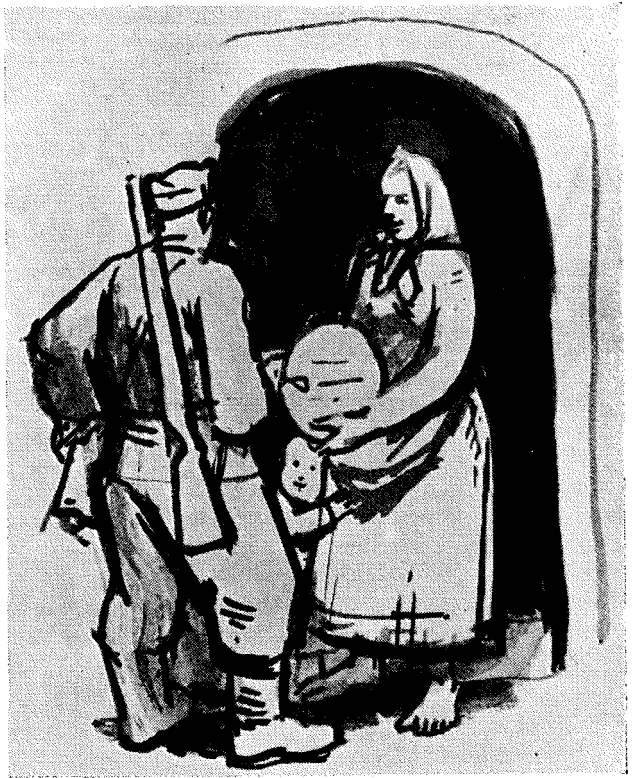

Eden izmed bunkerjev Pohorskega bataljona

ti proti Bučam in na desno od Buč čez Klake. Ko je bila glavni- na že na Klakah, je naletel nemški avto pred Bučami, kjer smo preč- kali cesto, prav na našo komoro. Menda mu je prav zaradi tega uspelo pobegniti. Bataljon Tomši- čeve brigade je na Bučah obraču- nal z Nemci in Besarabci. Tako se je okupator prvič spoznal s XIV. divizijo na Štajerskem. Ta strah ga potem ni več minil.

Se iste noči je divizija krenila naprej. Šerčerjeva brigada se je ustavila šele na Zumsu. Toda ko se še nismo niti dobro namestili, so se zjutraj že slišali prvi strelji. Pričela se je borba z Nemci, ki so nas zasledovali in obkoljevali do trde noči. Od tod smo ob devetih napravili pohod v Planinsko vas pri Prevorju. S seboj smo vo- dili ujetnika, po rodu Poljaka. Pregledali smo njegovo puško in ugotovili, da mož tisti dan sploh ni streljal. Izgovarjal se je, da je bil primoran služiti nemško vojsko.

Toda tudi v Planinski vasi ni- smo imeli počitka. Bitka se je vnela že zjutraj. Ta dan so na na- šo brigado začeli pritiskati z vseh strani. Položaj je postal zelo resen, zveze s štabom divizije in ostali- ma brigadama nismo imeli. Skozi obroč se nismo mogli prebiti. Bit- ka se je nadaljevala tudi v noč. Premišljali smo, kako bi se rešili. Šest ranjencev smo imeli. Borci so bili izmučeni od borb in bedenja. Ker sem poznal teren in slutil, kje se nahaja štab divizije ter Tomšičeva in Bračičeva brigada, sem komandantu Miči svetoval, naj udarimo preko Podvin med Zagorjem in Sentvidom proti Bo- horju na Federmaus. Predlog je usvojil. Večerjali smo kar na polo- žajih. Nemci so neodjenljivo prit- iskali. Okoli pol enajstih je bila bri- gada pripravljena. Dva bataljona sta šla v pobočnico, tretji v pred- hodnici je prenašal ranjence ter vse ostalo. Tako smo pritiskali Neme- ce proti Planini. Na drugi strani pa so jih od Fužin tirali Tomši- čevci. S tem smo se prebili iz ob- koljevalnega obroča. Od Planine smo krenili v Bohor preko Feder- mausa in nato na Slatino in Veter- nik, tako da je bila brigada raz- meščena v Slatini in na Ravnem logu. Na ta mesta smo prispeli zjutraj, ko se je že daniilo. Od stra- hovitega napora so borci spali kar stoje med pohodom. Prepadii obrazi so pričali, da so dali od sebe vse, kar so mogli. Ko se je štab

Ive Šubic: Obiske pri partizanski mami

brigade le za trenutek ustavil, da bi na specialki ugotovil pot, so klecali na tla in kakor ubiti po- spali. V Slatini in na Veterniku so se borci vsaj malo odpočili.

Ta dan so nas Nemci pustili v miru. V ta mir pa je prišla nenadna vest, da bo še isto noč, to je od 9. na 10. februarja divi- zija napadla rudnik v Senovem. Ta novica je borce razživila. Ve- deli so pač, da se bo v rudarski dolini dobilo marsikaj: cigaret, čevljev, obleke.

Bila je polsvetla noč, ko so okoli 11. ure zaregljali mitraljezi, za- rohneli minometi in vsa dolina je bila naenkrat polna nervoznega tekanja in bobnenja eksplozij. Razvila se je srdita bitka, s ka- tero je bilo treba okupatorju one- mogočiti neusmiljeno izkoriščanje rudnika. In ta posel je divizija dobro opravila, a opravila bi ga še bolje, če bi bila obveščena o potrebi težkega orožja pri tem na-

padu. Kljub vsemu pa je onespo- sobila vse najvažnejše obratne na- prave, tako da je proizvodnja tega podjetja čez noč padla nepriča- kovano nizko in se poslej ni več opomogla. Iz skladišč na Senovem smo se dobro oskrbeli z vsem naj- potrebnjšim.

Toda kakor je vse v diviziji pri- čakovalo pomladi, je borce čakala še strahotna preizkušnja. Krasen sončen dan po napadu na senov- ski rudnik je bil zadnji topel dan. V februarju je zapadel visok sneg, ki je neizmerno poslabšal položaj borcem, ki so šli na težko, a slavo- no pot skozi Spodnjo Štajersko. Ta pot je bila kronana z veliko slavo, v srcih vseh, ki so ta stra- hotni pohod preživeli, pa bo ostal neminljiv spomin, prepleten z glo- bokim, resničnim tovarštvom, spomin na tiste, ki so s svojimi žrtvami zaznamovali junaški po- hod za osvoboditev našega ljud- stva.

Boris Vrečko

Jabolko na vojaškem zemljevidu

ALI zato, ker se je dokaj zgodaj znočilo, ali zato, ker tistega dne boji niti za trenutek niso prenehali, je imel človek vtis, ko da je že pozna noč. Bilo pa je šele okrog desetih. V manjšem naselju vrh hriba pod gozdom je gorela luč samo v hiši, kjer je bil nastanjen štab partizanskega odreda. Zemljo je pokrivala debela snežna odeja, toda ne glede na njeno belino je bila tema zimske noči nekako gostejša kakor kadarkoli prej, odkar se je bila začela zima. Veter je v sunkih vrtinčil drobne iglaste snežinke in jih prepletal z vonjem dima. Tiste dni je sovražnik prodiral z izredno močnimi silami. Nemška divizija, pomnožena z desetimi ustaškimi in domobranskimi bataljoni, je ko z jeklenimi kleščami obkolila majhno ozemlje partizanskega odreda. Nasproti tej do zob oboroženi sili je stal partizanski odred s kakimi sto na hitro roko oboroženimi ljudmi, premraženimi, lačnimi in izčrpanimi od bojov brez izmene. Tiste dni so bili boji srditi in neenaki; borbem je že pohajalo strelivo.

Tisto jutro je štab poslal na položaj zadnjo rezervo. Z njo so odšli tudi stražarji in celo nekateri laže ranjeni. Niti vaških psov ni bilo slišati, ko da so tudi oni čutili, da se dogaja okrog njih nekaj nenavadnega in usodnega. V štabu je ostalo pet ali šest starejših borcev iz vaške straže in komandant odreda. Sedel je v večji sobi štabnega poslopja za mizo s petrolejko in mehanično motril vojaški zemljevid. Kazalo je, da je zadnjih nekaj izredno napornih dni že do kraja izčrpalo njegove sile. Najhuje je bilo prav tistega dne. Vojaški poljski telefon malone sploh ni nehal zvoniti. Ves dan so se vrstili kurirji, ki so prihajali z raznih položajev. Vesti, ki so ji prinašali, so pričale o strašnih naporih borce kljubujočih: artonosni sovražnikovi premoči. Nekatere položaje so bili borci zapustili že prej, druge pa šele tistega dne. Večjih umikov sicer ni bilo, vendar pa si čutil, da je vse doseglo tisto stopnjo napetosti, ki ji neogibno sledi prelom.

Morda so tudi drugi čutili. Nihče pa ni čutil tako zelo kakor on, komandant. On je namreč najbolje vedel, kje je katera enota, kdo ji poveljuje, kakšni borci so v njej in kako je

s strelivom. Vedel je, koliko je ta ali ona pretrpela in kolikšne so njene žrtve, vedel je tudi, da v rezervi ni nikogar več, ki bi ga lahko v skrajnem primeru uporabil. Najhuje pa je bilo, da je vedel nekaj, česar v odredu še nihče ni vedel, da se je namreč tej sovražni formaciji nekaj dni pred njenim prodiranjem posrečilo razbiti močan sosednji odred, na katerega so mnogi v njegovem odredu računali in katerega pomoč so pričakovali.

Tistega dne so ga kurirji večkrat klicali in prihajal je pred štabno poslopje, da je skupaj z njimi prisluškoval in po bobnenju ognja ocenjeval boj. Pokanje je bilo slišati okrog vsega ozemlja odreda. Moč ognja je potrjevala vesti, ki so jih prinašali kurirji s položajev. Tistega večera je poslal po kurirjih zadnja povelja in spet je prišel pred hišo. Stojč v snegu je prisluškoval in gledal v temo, ko da nekaj vidi. Do tega sovražnega vdora je odred vzdržal že marsikaj in doslej se je redno dogajalo, da je sovražnik nehal napadati, brž ko se je znočilo, kajti noč je prinašala premoč partizanom. Tokrat pa je bilo nekako drugače. Tam doli, na položajih, je kar vrelo od pokanja pušk, vmes pa so pokale granate in minometalci. Vse je očitno pričalo, da je sovražnik v svoji pobesnelosti trdno sklenil uresničiti svoj načrt, pa naj se zgodi karkoli. Veter je kdaj pa kdaj prinašal tako razločne glasove boja, da bi človek mislil, da se vse to dogaja nekje tu pod vasjo. Bili so trenutki, ko se je komandantu zdelo, da sliši med pokanjem pušk tudi mrmranje človeških glasov. In srce ga je zbolelo. Mar bo res vsa dosedanja borba in vse žrtve zaman, se je vprašal, ko si je s snegom natural od utrujenosti razgreto čelo. Mar je to malodušnost v meni? Kaj res ni nobenega upanja, da bi vzdržali? Vrnil se je v štabno sobo, sedel za mizo in začel prebirati zadnja poročila, da bi prepodil mračne misli. Prileten kmet, štabni stražar, je dremal pri lončeni peči in kdaj pa kdaj dregnil v plapolajoči ogenj. Komandant je odrinil kup papirja z vojaškega zemljevida, ki je ležal zastrt pred njim na mizi, in se utrujeno zagledal vanj; videti je bilo, ko da počiva.

Iznenada so se vrata odprla. Komandant in stari kmet, borec, sta se zdrznila in obrnila k vratom, ker so se bila odprla nekako nenavadno,

ne tako, kakor so jih odpirali kurirji ali borci, ki so prinašali poročila in prihajali ropotaje, cepetajoč močno z nogami in otresajoč sneg z njih. Tokrat so se vrata odprla tiho in na pragu sta se prikazala za to prilžnost in za ta nočni čas nenavadna obiskovalca. Z valom mrzlega zraka je stopila v sobo koščena in sključena starka z belo ruto na glavi. Za roko je držala dečka osmih ali devetih let. Deček je držal v roki leseno kmečko lampo z voščeno svečo, katere plamenček je nemirno trepetal. Ko sta priprla vrata za seboj, sta za hip obstala in se ozrla na svetli krog luči, za katero je sedel komandant. Starka je lahnih korakov stopila k mizi. Za njo je stopil tudi deček, ko da ga je sram. Starka je s koščeno roko potegnila izza nederij dokaj debelo rumeno jabolko in ga položila na vojaški zemljevid pred komandanta. V svetlobi lampe se je jabolko zasvetilo v nekakšnem radostnem sijaju. Ta sij se je ko nekakšna jutranja zarja, polna živih barv, prelil na izohipse hribov in dolin, na mesta in vasi, začrtana na vojaškem zemljevidu.

»Dober večer,« je pozdravila starka tiho.

»Pozdravljena,« je odzdravil komandant, ki ga je prihod teh nenavadnih gostov zdramil iz zamišljenosti in vzbudil njegovo pozornost. »Sédi, mamka. Kakšna nadloga pa je tebe prignala v takšni noči k nam?«

»Hm, ves večer poslušam. Nocoj poka, kakor še nikoli doslej, na oni strani pa je videti, ko da vse gori,« je rekla starka in pokazala s koščeno roko nekam proti vratom. »Veš, tam so tudi tisti naši iz vasi na položaju.«

Starka je za hip utihnila, ko da je v zadregi, potem pa je hitro nadaljevala: »Nisem mislila priti in ta posel ni za nas ženske, me se ne bi smele vmešavati v to. Toda nekaj mi ne dá miru, pa sem zbudila tegale vnučka. Veš, samá sva v naši hiši. Hm, da, rada bi vedela, kako je tam doli.«

»Veš, mamka, hudo je, toda vzdržali bomo,« odgovori komandant. »Nikar se ne boj, dokler so naši borci na položaju. Doslej so kljubovali sovražniku in tudi danes mu bodo.«

»Saj se ne bojim, sinko moj, glej, stara sem, umreti pa je treba samo enkrat.«

»Vem, da se ne bojiš, vidim pa, da si nekam zaskrbljena. Da nimaš koga izmed svojih na položaju?«

»Da,« odgovori starka. »Moj sin je pri naših na položaju, oče tegale mojega vnučka. Mlajši sin je padel že prve dni. Nikar pa ne misli, da

sem prišla sèm, ker se bojim za sina. Za odrasle me ne skrbi, zreli so in tam je njihovo mesto z ostalimi brati in tovariši; kdor pa je zabredel v ogenj, lahko tudi zgori. Ne, po pravici povedano, nekaj drugega me je prignalo k tebi. Doma imam polno hišo otrok in žensk, ki so pobegnile iz spodnjih vasi. Kup drobiža. Nocoj pa me je doletela nova sreča. Poklicali so me k porodu neke njihove snahe. Ženske so zbegane, ustrašile so se današnjega boja, pa so poklicale mene. Pomagala sem, prevezala otroku popek, vzela otročička v naročje, ga držala in gledala. Lep je, prelep, in ne cmeri se, marveč kar nekako poje. Gledam otroka, in kar toplo mi je pri srcu, ženske pa so nekoliko pomirjene. Iznenada pa ti tista njihova prismuknjena Radojka, vrag jo vzemi babnico zmešano, prihrumi v izbo in zjavka na ves glas, ko da vidi pred seboj mrliča. Viš jih, pravi, pod Djokanovo hišo streljajo. Porodnica je vsa iz sebe. Joj, pravi, kam naj grem z otrokom? Vem, naši me ne bodo radi pustili, pa tudi blizu ni od položaja do nas. Vidim, ustrašila se je tista trapasta Radojka. Ozmerjala sem jo, sama pa sem stopila pred hišo in prisluhnila. Da, kar je res, je res, streljajo, samo da ne pod vasjo, ampak tam nekje okrog starih položajev. Veter pa zanaša pokanje proti gozdu in slišati je odmev. Človek bi mislil, da poka čisto blizu.

Andrejevič Kun: Izvidnika

Vrnila sem se v hišo, našla v njej tegale dečka in zakurila v peči. Deček je legel in zaspal, jaz pa se nikakor nisem mogla pomiriti. Po prstih sem odšla pred hišo in prisluhnila. Pokanje ne preneha. Meni pa ne roji po glavi to, marveč kar naprej mislim na otroka, ki se je šele rodil, in na tega mojega vnučka in na druge otroke mislim. Ne smela bi priti k tebi. Toda drugače nisem mogla. Dvignila sem tegale sokoliča, da ne bi ostal sam v hiši, pa sem si mislila, k tovarišu komandantu pojdem in mu povem, kaj me teži; povem mu, da ni važno, če bi padel on in moj drugi sin, samo dopustiti ne smete, rodni bratje, če že ne zaradi drugega, pa vsaj zaradi teh otročičev ne dopustite, da bi ti krvniki zmagali.»

Komandant jo je razburjeno poslušal. Slišal je mnogo lepih reči o tem, za kaj se ljudje bore. O tem se je takrat mnogo mislilo in govorilo. Bilo je sicer tudi nekaj praznih besed, bili pa

so tudi veliki, resnični zanos. Toda besede te preproste žene so ga ganile v dno duše. Sedli so k peči, on, žena in deček, in začeli pogovor. Govorili niso mnogo, ves pomenek od začetka do konca ni trajal niti dvajset minut, toda vsem je bilo videti, da so zelo zadovoljni, starka, vnuček, komandant in čika stražar. Starka je spet tiho vstala, tiho zaprla vrata, tiho kakor tedaj, ko je prišla, in odšla z vnučkom domov. Komandant je nekaj časa gledal za njima in se smehljaj, potem pa se je nekajkrat čvrstih korakov izprehodil po sobi. Potlej je hitro stopil k telefonu, pozvonil, vprašal kakšno je stanje, in izdal nova povelja. Pred njim se je v luči petrolejke na vojaškem zemljevidu v radostnem siju lesketalo rumeno jabolko. Od njegovih živih barv so žarele izohipse hribov in dolin, ko da vzhaja sonce. Komandantov glas je bil zdaj, po nenavadnem obisku, še bolj čvrst in samozavesten.

Narodni heroj Franc Avbelj-Lojko:

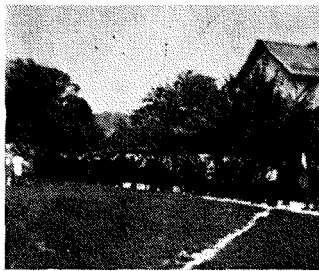
Spomini iz partizanskega življenja

Premik na Mokrc

V teh krajih smo se za drževali malo časa, čeprav so nam bili kraji zelo pri srcu. Zdelo se nam je namreč, da ne kaj ni v redu. Kakor da bi šinil ogenj v streho, se je nenadoma raznesla vest, da je eden izmed partizanov — ušel. Bilo je očitno, da so bili tudi v naše vrste poslani izdajalci...

Naše vodstvo je takoj, ko je ta partizan ušel, odredilo premik. Bili smo namreč prepričani, da bo izdal naše taborišče.

Zato nismo več dolgo ostali na enem mestu. Bili smo nedaleč od taborišča, v bližnji vasi, ko je naš komandir poslal v taborišče manjšo patroljo, da bi ugotovila eventualne novice in prinesla iz taborišča nekaj potrebnih stvari. V tej patrolji sem bil tudi jaz. Komaj smo se povzpeli proti barakam, smo videli, da se v taborišču nekaj premika. Napravili smo deset do dvajset korakov, pa smo zagledali Italijane s čeladami na glavah, kako so brskali po našem taborišču.

Miting v Želimljah 1942. leta

Zdrznili smo se in se naglo vrgli nazaj v grapo. Dobro je bilo, da nas Italijani niso videli. Ko sem to sporočil komandirju, mi sprva ni hotel verjeti. Kaj kmalu pa je spremenil misli, ko je bilo slišati eksplozije min. Le-te smo namreč, pred dvema dnevoma, ko smo se umaknili iz taborišča, postavili tjakaj. Zdaj pa so nanje stopili fašisti. Prepričani smo bili, da je pripeljal Italijane v naše taborišče izdajalec Peter.

Sovražnik je bil menda zelo ogorčen, ker je našel naše taborišče prazno. Čez dva dni so se Italija-

ni pojavili v sosednji vasi, v Otavah. Daki je bil s svojo četo takoj na položaju, za njim pa so prispele ostale čete. Tedaj so imeli Italijani posebno srečo, ker je bila tema. Obsuli smo jih s streli iz 25 strojníc. Ker pa ni bilo iz vasi glasu, smo prenehali streljati, v prepričanju, da so jo Italijani odkurili. Naše čete so šle nato nazaj v vas Otave, kjer smo do jutra mirno počivali.

Še nekaj dni smo se zadrževali na tem sektorju. Potem smo se pripravili na večji premik. Bili smo obveščeni, da so Italijani začeli zbirati proti nam večje sile, da bo ofenziva.

Bilo je sredi meseca februarja 1942, ko se je navsezgodaj pomikala dolga kolona proti severu; da, kakor da bi hotela napasti Ljubljano. Navadno nas ni bilo videti podnevi, takrat pa smo šli kar javno skozi vasi. Ljudje so začudeno gledali, kje smo se vzeli, ko so Italijani govorili, da so nas že vse pobili. Počasi smo zavili v obratno smer in zakrili vsako sled za seboj. Pot je bila težka. Snega je bilo za meter visoko, v zame-

tih pa kar tri metre. Pogrezali smo se v sneg, se spet izkopavali, a končno smo le prispeli v Iško grapo. Preko plazov smo se plazili po mokrških stenah. Korak za korakom smo se utrjevali, da smo dosegli prvi obronek pod Krvavo pečjo. Vsi mokri do pasu in premrli od snega smo prispeli v Krvavo peč, kjer smo sredi velike utrujenosti prenočili. Zjutraj zgodaj, ko je bil še mrak, smo zopet izginili; seveda smo se za seboj dobro zamaskirali. Prišli smo v temne gozdove, ki so bili partizan-ljub dom. Hodili smo skoraj tri ure, ko so nekateri tovariši, utrujeni še od prejšnjega dne, začeli pešati. Spraševali smo, če bo treba še daleč. Komisar pa nam je — da bi nas spravil v dobro voljo — dejal: »Samo še pol ure, pa bomo na mestu, kjer bo za nas še prikladnejše nego na Kožljeku.«

Nismo več dolgo hodili, ko smo krenili v večjo dolino, kjer smo zagledali pred seboj hišo, podobno planinski koči. Bila je lovsko kočja. Veselo smo se pozdravili z gozdnim čuvajem.

Življenje na Mokrcu

Komaj smo se razmestili v novem partizanskem domu, smo takoj vzpostavili nove zveze s prebivalci, ki so razumeli naše potrebe v takrat nenavadni zimi. Čeprav je bila zima za nas zelo huda — niti stari ljudje ne pomnijo take — smo se vendar vživeli in se z veseljem privajali vojaškemu in političnemu delu.

Vsak dan smo se vadili vojaško, še posebej pa smo imeli politične ure ter razgovore. Čas nam je lepo potekal. Pozneje smo se že začeli spuščati v dolino na razne nabiralne akcije. Kako domače se je zdelo, kadar si prišel zopet iz gozdov v vasi! Vsakdo nas je želel v dolino med prebivalce, ki so nas navdušeno pozdravljali. Aktivisti tistega kraja so nam izkazovali veliko pomoč.

Polagoma je zima začela poen-jnavati. Naše partizansko življenje je potekalo redno. Patrulje so vsak dan odhajale, toda niso javljale nič posebnega. Stražar na prvem stražarskem mestu je večkrat opazil jelene in srnjake. Kmalu pa se je ta novica razširila med ostale tovariše. Po nekaj dneh so se odpravili trije najboljši lovci nad divjačino. Dva dni pozneje

sem šel na stražo, pa sem jih srečal brez vsakega plena. Povrhu so bili še zelo izmučeni od pogreznja v globok sneg. Po vrnitvi so nam pripovedovali, kako je bilo na lovu. Ustrelili bi bili skoraj dva jelena, pa sta pobegnili, ker so imeli puške vsi trije na rami. Nekega dne sem stopil pred komisarja, da bi me pustil na lov. Prošniji je ugodil in rekel, da bi prinesel, kar bi bilo. Pol ure kasneje sem jo poča-

*Narodni heroj Franc Avbelj-Lojko
(fotografija iz 1942. leta.)*

si in previdno rezal proti dolini s še dvema tovarišema. Oba sta me razumela, da se brez plena ne smemo vrniti. Ko smo prispeli do podnožja gozda, smo se razporedili. Vsi trije smo krenili proti vetru v razdalji kakih 150 korakov. Tovariša sta jo mahnila po obronku gozda, jaz pa po sredini senožeti, tako da smo lahko dajali drug drugemu znamenja. Komaj smo napravili nekaj sto korakov, smo opazili svežo sled. Začeli smo stopati previdneje, kakor da bi imeli pred seboj sovražnika. Pred nami se je začela odpirati širša senožet. Ravno ko sem dajal znake na desno stran, se je začelo valiti proti meni nekaj zajcu podobnega. Ko se je še bolj približalo, sem spoznal srnjaka. Sapa mi je zastala, puška pa mi je sama zlezla na strel. Toda sprožiti nisem mogel; šele ko je žival nekaj zasutlila pred sabo, se je ustavila in z dvig-

njeno glavo vohala po zraku. Med tem se je zaprašilo iz moje puške proti srnjaku. Ta je malo zaokrožil in jo ubral navzdol. Mislim sem, da je odbrzel po robu grmičevja. Čeprav sem bil gotov, da jo je skupil, me je vendar zaskrbelo, če ni puška krivo nesla. Na mestu, kjer sem streljal na divjad, nisem znal ugotoviti, kaj se je zgodilo s srnjakom, zato sem jo odkuril na mesto, kjer je stal srnjak. Nisem še prispel do zaželenega cilja, že sem videl v snegu dolgo, krvavo progo, ki mi je potrdila, da srnjak ni mogel biti daleč. Tekel sem še naprej po sledi v majhno grapo v leševju, pa sem ga zagledal. Še malo je hropel. Z nepopisnim veseljem sem skočil k njemu in ga hotel dvigniti, a je bil precej težak in mi je omahnil iz rok. Tovariša, ki sta šla više po gozdu, nista bila gotova, ali je bil strel dan v polni cilj ali ne. Mahnila sta jo kar naprej. Šele s težavo sem jo prikrilil, da sta se ustavila in počakala na robu gozda, da smo skupno krenili s plenom v taborišče.

S težavo sem si srnjaka naprtil na ramena ter počasi krenil s tovarišema po strmini. Po treh urah našega odhoda smo se vrnili v taborišče k tovarišem. Ti so nam čestitali, posebno pa nas je pohvalil politikomisar in obljubil, da nas bo še pustil na tak lov. Ni bilo treba dolgo čakati, ko se je zopet začel lov. Toda tokrat je bil lov z — Italijani.

Takrat so se začeli lepi dnevi, kakor da bi bila že pomlad. Naša enota na Mokrcu se je začela številčno zelo množiti. Dan za dnem so prihajali novi prostovoljci v naše vrste. Le malo je bilo mobiliziranih. Medtem ko so prihajali v naš bataljon iz vseh predelov Slovenije, se je vmešal v naše vrste izdajalec, neki italijanski fašist.

Izdajstvo taborišča na Mokrcu

Naše poveljstvo je bilo budno in je vodilo račun o vsakem posamezniku. Prav tedaj je prispelo več prostovoljcev v naše taborišče. Slutili smo, da je bil med njimi nekdo nezaželen. Kdo je bil, je bilo kmalu jasno. Bil je italijanski podoficir, ki ni znal besedice slovensko. Naš politikomisar Ante ga je takoj zaslísal. Sprva je kazalo,

Izvidnica v Loški dolini

da so ga poslali iz Ljubljane preko odbora OF z namenom, da bi nam mogoče kaj koristil. Z druge strani pa je bilo sklepati, da nam najbrž ne bo koristil. Tako smo mu dodali enega izmed tovarišev, ki je že služil italijansko vojsko, da bi se z njim menil in obenem bil pri njem kot tajni stražar.

Dnevi so potekali mirno. Nekega dne je prisopihala prva patrolja iz smeri proti Golem in sporočila, da je prišla v vas Golo močnejša patrolja. Takoj smo bili pripravljeni. Komanda je bila kratka: »Na desno, v kolono, po eden za menoj!« Ko smo napravili polovico poti v dolino, smo se nenadno ustavili. Komandir nam je dal navodila, kako se moramo ravnati ob napadu in kako je treba jurišati. Šli smo nekaj sto korakov in smo se postavili v zasedo. Tokrat bi jih bili pošteno nakresali, pa so nam hudiči odnesli pete po drugi poti. Naša zaseda se je nejevoljno pomikala brez plena v hrib. Marsikdo izmed nas si je mislil, kako bi bil lahko prišel do pištole ali celo do puške ali mitraljeza. To bi bil krasen plen! Pozno v popoldanskih urah smo se vrnili v taborišče. Vsi izmučeni smo legli k počitku, medtem ko je imel v ostali četi, ki je ostala ves čas na mestu, komisar čete politično uro. Ko je bila ura okoli treh ali štirih, se je začelo po taborišču tekanje sem in tja. Vsi, ki smo malo poprej utrujeni pogleli, smo vstali in spraševali, kaj se je zgodilo. Kasneje smo izvedeli, da je pobegnil tisti Italijan. Naše patrolje so odšle takoj za njim, pa je bilo že prepozno. Tovariš, ki je moral paziti na Italijana, je odšel k politični uri, le-ta pa je to priliko izkoristil ter pobegnil v

Ljubljano. Tako so nam pripovedovale naše patrolje, ki so se vrnile še isti večer. Italijan je celo odvrget suknjič, da je hitreje odnesel pete. Tako so pripovedovali ljudje iz vasi Zelimlje, ki so videli moškega brez kape, kako je na vso moč tekkel. Prepričani smo bili, da bomo v kratkem dobili nezaželen obisk...

Minilo je tri dni, odkar je pobegnil Italijan. Skoro bi si že mislili, da ne bo nič iz tega. Pa vendar! V hladni zimski noči, ki je objemala mokrške gozdove, se je pri stražarju na prvem stražarskem mestu zgodilo nekaj nenavadnega. Še ni bila ura pet zjutraj, pa je že bilo slišati brnenje kamionov. V dolgih kolonah so drveli iz vseh smeri proti podnožju Mokrcra. Vse bliže se je čulo brnenje motorjev. Italijane so izdajale tudi mule, ki so rigale na prvem obronku gozda. Ura se je pomikala na sedem, zamene pa še ni bilo od nikoder. Stražar pa je moral ostati na stražarskem mestu, dokler ga niso zamenjali. Kazalo je, da se nekaj pripravlja. V logorju je bilo do tedaj še zelo tiho. Kmalu se je začulo glasno govorjenje. Stražar se je nemirno prestopal ter oprezno pogledoval zdaj v dolino, zdaj desno in levo. Zanimalo ga je, kako je v logorju. In res so logor že izpraznili in se pomaknili v obratno smer. Tedaj se je šele dežurni

spomnil, da mora poklicati še stražo. Medtem ko so se zadnji oddaljevali od hiše, so naši že postavili močno zasedo na križišču proti Krvavi peči. Vsi smo se pomikalili v strelcih v hrib, ko je nenadno zaropotalo pri naši zasedi; slišal se je tudi kratek juriš, ki ga je napravil Daki. Naša zaseda je Italijane nepričakovano nekoliko udarila, nakar se je urno odmaknila. Kmalu se je oglasil za nami Daki, ki je naglas zavpil: »Danes smo jih pa spet nakresali!« Naš bataljon se je začel pomikati v dveh kolonah, nato zopet v strelcih, tako da smo čimbolj zamaškirali sled za seboj. S težavo smo gazili globoki sneg. Italijani so nas obkoljevali z vseh strani.

Približali smo se Krvavi peči, upajoč, da Italijanov tam ne bo. Že smo se hoteli spustiti preko dolnice in ceste, ki pelje na Krvavo peč, pa so se spoprijele naše in sovražne patrolje. Naša patrolja, ki je nalerela na sovražnika, je izjavila, da ima sovražnik večjo zasedo na prvem hribu. Takoj smo si bili na jasnem, da so nas hoteli zvabiti v past.

Sovražnik je zasedel vsa pota z Mokrcra. Preostalo nam ni drugega, kot da se poženemo preko strmih mokrških pečin. Ko smo se vsi srečno potegnili iz majhne doline, smo zavzeli položaje in čakali povelja. Vse moštvo je bilo nestrpnost, kaj bo odločila naša komanda. Ta pa je bila oprezna. Na drugi strani hriba se je nekaj premikalo; napeto smo gledali. Moj bojni tovariš Sašo je bil tačas s svojim mitraljezom za skalo v zaklonu. Sovražnik nas je gotovo opazil, ko smo se med drevjem pomikali, ker je nenadoma počilo s sosednjega hriba. Bil je samo strel, ki pa je le ranil našega Sašo. Tačas sem bil pri njem za pomočnika mitraljeza. Nedaleč od njega sem stal za bukvi, ko sem opazil, da je postal Saša nenadoma blede in se je počasi nagibal nazaj. S slabotnim glasom mi je dejal, da je ranjen. Skočil sem k njemu in ga hitro povprašal, kaj se mu je pripetilo. Ko ni bilo opaziti pri njem nobene krvave srage, sem mu odpel bluzo in srajco ter videl, da je bil zadet v prsi. Hite! sem do bližnjega bojničarja, ki je ugotovil, da je šla krogla samo en centimeter od srca, tako da je bil zelo varno ranjen. Napravili smo zasilna nosila, ki pa

niso bila nič kaj prikladna za našega ranjenca. V gozdovih se je že začinjalo mračiti. Ni nam preostalo drugega, kakor spustiti se preko pečin in preko Iške, tako da bi nam bil mogoč umik iz sovražnikovega obroča. Treba je bilo novega mitraljezca, da bi prevzel Sašovo zbrojevko. Čeprav je bil ranjen moj najboljši tovariš, sem se počutil nekam srečnega, ko mi je komisar naročil, naj bom odslej jaz mitraljezec.

Počasi je kolona krenila proti Iški. Pot je bila težavna, zraven smo bili še negotovi, kje bomo nalleteli na sovražnika. Med hojo in nošenjem je Saša zelo trpel. Večkrat je vstal z nosilnice in hotel sam hoditi, pa je znova začela rana krvaveti. Poslali smo ga v najbližjo vas, kjer naj bi domačini organizirali zanj varno zavetje. Ko smo se vse bolj spuščali proti dolini, nam je postajalo vedno lažje pri srcu. V temi smo se pomikali navzdol kakor po strehi. Srečno smo prišli do same Iške. Ko so se prvi spuščali preko vode, je prispela naša patrulja z veselo novico, da bodo vzeli domačini Sašo v vso oskrbo.

V tistem času, meseca marca, se je sneg zelo topil. Iška je narasla za en meter. Kljub temu nismo pomišljali, ali bo šlo ali ne. Nekateri so šli v vodo obuti, drugi so se sezuli, tako da smo bili v četrto ure vsi na drugem bregu. Izmučeni in mokri smo počasi gazili sneg, ki se nam je udiral do pasu. Pozno ponoči smo se jeli pomikati proti vasi Osredku. Razmišljali smo, kaj bo, če bodo tudi tam Italijani. Naša patrulja, ki smo jo poslali v izvidnico, je javila, da je v vasi vse v redu. Nismo pa se smeli dalje zadrževati v njej, ker je bilo pričakovati Italijanov.

Kolona je krenila proti Sv. Vidu in dalje proti Sv. Urhu. Pot, ki smo jo napravili iz obroča od Mokrcu do Sv. Urha, je trajala dan in noč (v mirnem času bi jo človek napravil v petih urah!).

Italijani so bili ogorčeni zaradi prejšnjega dne, ko so jih nakresale naše zasede. Začeli so koncentrirati topništvo. Ker je bil takrat lep dan, smo dobro slišali salve topov, ki so »butale« na naše stare položaje na Mokrcu. Mi pa smo se jim spočiti smejali z Bloških robov.

Sovražnik je vedno bolj stiskal obroč okoli Mokrcu. Po hudem

topniškem ognju je zavzel naše stare položaje. Lovsko kočo, ki smo jo imeli za bivališče, je požgal, civilistom pa, ki so bili za nas, se je posrečilo pobegniti. Kasneje smo tudi zvedeli, da je sovražnik ujel mnogo »banditov«. To vest je širil okupator. V resnici je bilo drugače. V bližnjih vaseh so aretirali kmete in delavce ter jih kazali kot prave »bandite«, ki so jih ulovili v gozdovih Mokrcu. Sovražnik si je prizadeval

z vsemi sredstvi, da bi nas uničil. Načrti, ki so si jih zamislili, so bili nestvarni, čeprav so poslali v naše vrste špijone. Tudi to jim ni nič pomagalo, kakor jim ni pomagala mnogoštevilnejša oborožena vojska, ki je imela na razpolago najboljše orožje.

Nekaj dni smo se zadrževali v okolici Zavrha, potem pa smo jo mahnilo proti kočevskim gozdovom.

(Se nadaljuje)

Poznate zgoraj priobčeno fotografijo? Kdor ve, kdaj in kje je bila posneta, naj nam to sporoči.

Tehnika „Franceta Prešerna“ na Bohorju

ZELO zgodaj, kmalu potem, ko so se po Kozjanskem pričele formirati prve partizanske četice, se je na tem področju pojavil tudi tisk narodnoosvobodilne borbe. Sprva so bili to skromni poizkusi, ko so aktivisti z najpreprostejšimi sredstvi razmnoževali razne oglase, lepake in pamflete, naperjene proti okupatorju. Ta tisk so razširjali najbolj zanesljivi aktivisti in je našemu ljudstvu pomenil mnogo, saj je bila to edina domača tiskana beseda.

Najprej je pričela tiskati tehnika »Franceta Prešerna«, ki se je v skritem bunkerju nekaj sto korakov od Zajsela naselila in vkopala v smrečju ob neznatnem studenčku. Ta tehnika, kjer se je v začetku razmnoževal tisk s šapirografom in opalografom, pa se je sčasoma, zlasti po prihodu XIV. divizije znatno razširila. V tehniki so tedaj delali po trije aktivisti in v silno težkih razmerah nabavljali vse potrebno za tisk. Tiskarskega materiala pa je tehnika potrebovala precej.

Toda tehnika na tem kraju ni ostala dolgo. Znaki so čedalje bolj kazali na to, da zanjo vendarle ne vedo samo poklicani. Zato so njeni prebivalci živeli pod neprestanim občutkom, da bodo nekega dne presenečeni. Po temeljitih premislekih so tehniko avgusta 1944 preselili. Izbrali so si mesto na južnem pobočju Bohorja. Divja, razorana globel, skozi katero teče potoček in nekoliko nižje tvori slap, ji je dala zatočišče. Bunker, katerega severna stena je bila vkopana v pobočje, je bil komaj dobrih šest metrov dolg in morda polovico tako širok. S preselitvijo pa se je tehnika tudi povečala, tako da je z dvema kurirjema štela dvajset oseb. Lahko si je predstavljati, da jih za tako majhen prostor ni bilo premalo. Toda gneča takrat ni bilo vprašanje! Na treh pogradih, zgrajenih drug nad drugim, so si »prešernovci« našli počitka, na poljski kovačnici, ki so jo sukali silno previdno, so si cmarili jedi. Bunker je bil skrbno zakamufliран, stene opažene z listjem, okna, skozi katera je prihajala nujno po-

trebna svetloba, so bila prepleljena s suhim listjem. Takšen se ta dom pač ni ločil od okolice.

Tu se je delo tehnike šele prav razmahnilo. Dolga miza sredi prostora, pod katero je bila vedno pripravljena velika zaloga papirja, znošena iz vsega okraja, je bila središče njenega ustvarjanja. Na vsakem koncu mize sta neprestano tekli rotarki in metali potiskane liste, ki so jih že lovile druge roke, jih sušile, skladale na kuppe, pripravljale, da iz njih sestavijo nove številke časopisa. Zares, v tej tehniki so nastajali tisoči in tisoči izvodov »Slovenskega poročevalca«, »Novega časa«, »Mladine« in »Radijskega vestnika«, da ne omenjamo drugega priložnostnega tiska, ki je bil potreben kozjanskemu okrožju. Da, tudi »Radijskega vestnika« ni smelo manjkati! Takoj pri vходу v bunker je urednik tega lista čepel pri radijskem aparatu in lovil vesti z vseh front, prav posebno pa je še sprejemal uspehe narodnoosvobodilne vojske. Ni bila malenkost streči temu »nesrečnemu« aparatu! Anodne baterije je bilo treba preskrbovati s posebnim priporočilom nemškega blagovnega urada v Brežicah, akumulatorje je polnila elektrarna senovskega rudnika itd. Toda radijskih vesti si »prešernovci« vzlic vsem težavam niso dali vzeti, zavedajoč se, da jih ljudstvo na Kozjanskem potrebuje.

Delo v tehniki je zlasti zaživele ponoči. Takrat so se »tiskarji« šele nekoliko oddahnili. Vedeli so namreč, da sovražnik vneto zasleduje tehnike, in da se zatorej na varnost pač ne morejo zanesti. Noč v divjem, neznanim prepadu pa jih je vsaj nekoliko pomirila. Takrat so rotarke zapele živahneje, razgovor, ki se je drugače pletel skoro šepetaje, se je pogumneje razvezal in ne malokdaj se je med šelestenje potiskane papirja prikradla tudi pesem. Ej, koliko nam je takrat pomenila pesem!

Kurirja pa sta prav v takih nočeh morala na pot. Z mize, na kateri so »prešernovci« uredili in povezali tisk v zavoje, in ga porazdelili po namembnih krajih, je

romal v njuna nahrbtnika. Sleherno noč sta bila enako polna. Na tisoče izvodov sta odnašala vsako noč, na tisoče izvodov, ki so hrabrili in navduševali naše ljudi v najhujših dneh. Ogromen je bil njun delež za našo stvar. S smehljajem na ustih sta vsako noč sprejemala pozdrave in naročila, ki naj jih s tovorom odpravita na javki, s smehljajem, čeprav sta vedela, da se podajata na pot, ki jima noč za nočjo pije moči in izpodkopava zdravje. Janez in Štef! Danes ni nobenega več. Toda takrat sta, vsak večer enako, s smehljajem odstranila šotorno krilo na vratih, da bi ne planila za njima v noč svetloba karbidaric, in odhajala, ne meneč se, kako bosta dosegla cilj. Zima jima je strahovito nasprotovala. Ogromne množine snega so docela zasipale globel, po kateri sta morala, če sta hotela, da sovražniku ne bosta pustila sledu. Do vratu sta gazila mehko, sipko gmoto, dokler se nista v trdi temi prtipala do potoka. Prav tod morata! V mozeg ju je pretreslo, ko jima je ledena brozga objela gležnje in se dvigala višje in višje. Dobrih tisoč korakov sta jo morala bresti. Koraki so jima omahovali, telo je drgetalo, sile so jima pešale, toda vztrajala sta, vztrajala za vsako ceno, pogumno in s trdnim hotenjem, da morata vzdržati, saj prinašata svojemu ljudstvu tisk, ki ga tako hrepenече pričakuje.

V bunkerju pa je po vsakem njunem odhodu za hip utihnila beseda. Ko se je za njima zagrnila zavesa pri vratih, se je marsikateremu izvil iz prsi vzdih sočutja: »Joj, v takem snegu, pa na pot!« Potem so spet zaklokotale rotarke, spet je iz njih šelestel papir, potiskan s toplo besedo materinščine...

Tehniko »Franceta Prešerna« je ljudstvo ljubilo iz vsega srca, ljubilo, čeprav mu je bilo njeno mesto skrivnost, za katero — se je mislilo — ni vedel razen »prešernovcev« nihče drug. Koliko so ji pomagali naši dobri ljudje! Še danes v spominu svetlo zvene imena Zajselskih, Zupančevih na Loščah, Kranjčevih... in drugih. Toda zgodilo se je, da je vzlic vsej ljubezni našega ljudstva črn prst izdajalca pokazal tudi na izvir naše borbene domače besede — na tehniko »Franceta Prešerna« na Bohorju.

Lojze Avsenak

Trinajstoria

POLDRUGI kilometer od postaje Šentjošt pri Kranju se dviga na nasprotnem bregu Save iznad drevja razdrapanja pečina. Nekako sredi te zija črna, lijakasta luknja, ki vodi v dobro skrito skalno votlino. Ta votlina je bila zgodaj spomladi 1942 prizorišče skoraj dvo-dnevne borbe trinajstorie obkoljenih partizanov, borbe, ki po brezprimernem junaštvu in pretresljivi človeški tragiki spada med najsvetleje primere iz našega narodnoosvobodilnega boja in ljudske revolucije.

Konec marca 1942 sta se v Uden borštu združili krvavška in dupljanska partizanska skupina v močno kranjsko četo; komandir čete je bil Lojze Hrovat iz Begunj, politkomisar pa Tone Štefe iz Tržiča. Pri četi se je često zadrževal tudi Stane Žagar, član Pokrajinskega komiteja SKOJ in najpomembnejši mladinski aktivist na Gorenjskem. Četa, ki je štela v začetku aprila že 52 borcev, večinoma starih partizanov, je v tistem času izvršila več uspešnih akcij, med njimi v noči od 14. na 15. april v Zgornjih Brnikih pri Cerkljah, kjer je ubila tri nemške vojake ter zaplenila precej hrane. Nemce, ki jim je bila četa že dalj časa trn v peti, je ta akcija še posebej razbesnela. Zato so dva dni pozneje z velikimi silami obkolili Uden boršt in sredi popoldneva napadli partizansko taborišče. Četa se je zaman skušala že podnevi prebiti iz Uden boršta in se je vse do trde noči ogorčeno bila z Nemci. Pri tem je padlo 5 partizanov, od čete pa sta se odtrgali dve manjši skupini. Četa, od katere je ostalo s politkomisarjem Štefeto kakih 30 borcev, se je še prvo noč srečno prebila iz Uden boršta. V skupini, kjer je bil tudi četni komandir Lojze, sta bila že prvi dan borbe težko ranjena Stane Žagar in vodnik Janez Perko. Perko je lahko sam hodil in se je zatekel v neko podzemno votlino, Žagarja pa so morali tovariši nositi in ga skriti na umiku pod kup posekanega smrečja. Po hajki so se raztepeni partizani zopet našli in spravili ranjenega Staneta k nekemu aktivistu v Duplje. Drugi

pa so se po njegovem nasvetu zatekli v skalno votlino v neposredni bližini vasice Okroglo, ki je oddaljena slabe pol ure od Kranja.

V tej skupini je bilo 13 partizanov: četni komandir Lojze Hrovat iz Begunj, Jaka Rabič z Dovjega, Ivan Zupanc s Primskovega pri Kranju, Stanko Mlakar in Tonček Zupan iz Senčurja, Stane Šmid iz Selc, Ivan Stroj in Stane Pavlin iz Podbrezij, Slavko Peraič, Tone Poznik in Danilo Rejec iz Tržiča ter brata Lado in Slavko Smuk iz Kranja. Bili so večinoma stari, preizkušeni partizani in z nekaj izjemami vsi člani Partije ali SKOJ.

Dnevi pred bitko

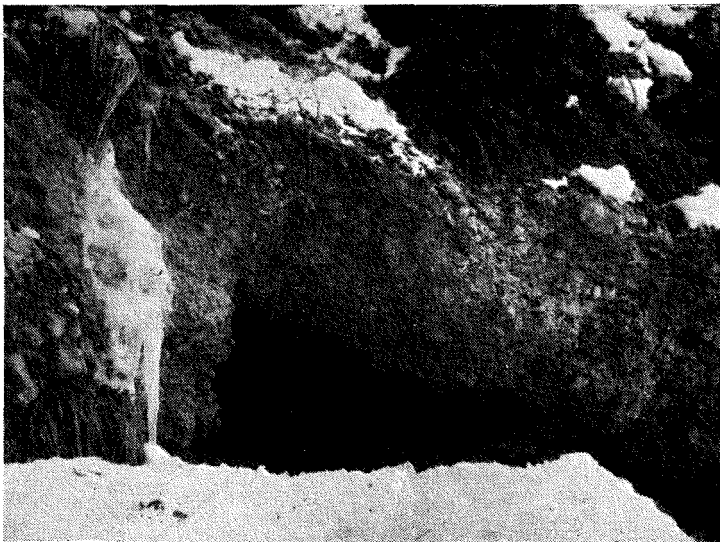
Bila je še trda tema in ura je morala biti nekako šele štiri zjutraj, ko se je skupina trinajstih partizanov zelo previdno približala vasi Okroglo, pogreznjeni v mrak obdajajočih jo vrtov. Ceprav je bilo še zelo zgodaj, so v vasi že zaživel prva znamenja jutranjega nemira. V eni od kmetij se je vžgala luč in troje osvetljenih oken je prijazno zamežikalo v temo. Tu in tam je zamu-

kala živina in v nekem svinjaku so vztrajno krulili prašiči. Vse-povsod so se oglašali petelini. Nekatje za vasio je zamolklo šumela Sava.

Da ne bi z ničemer izdali svojega prihoda na Okroglo, so partizani v širokem ovinku preko polja obšli vas. Kljub temu so jih začutili psi, ki pa so že po kratkem laježu kmalu utihnili. Le nekoliko ščene je z besnim revskanjem pospremlilo partizane prav do konca polja in potem še dolgo bevsvalo neke med njivami.

Kakih dve sto korakov od vasi se je na robu okrogelskega gozda skupina ustavila. Po Žagarjevem opisu so morali biti torej prav blizu jame, kamor so bili namenjeni. Ivan Stroj, ki je tukajšnje kraje precej dobro poznal, je res takoj našel napovedano gozdno pot, ki vodi iz vasi v okrogelske gozdove. Takoj za potjo se je začel svet strmo spuščati k Savi. Od tu je bilo treba iti še kakih sto korakov po poraščenem robu med potjo in strmino do tja, kjer čisto pod vrhom savskega brega štrli iznad drevja razjedena, kakih deset metrov visoka pečina.

Tudi to pečino so kmalu našli in nobenega dvoma ni moglo biti, da je prav tista, v kateri je skrita podzemna jama. Toda kljub podrobnemu Žagarjevemu opisu vhada v jamo nikakor niso mogli od-

Vhod v votlino, ki je bil prej dobro skrit in ožji, kasneje pa razširjen zaradi topovskega obstreljevanja

kriti. Po kratkem, brezuspešnem iskanju po nevarni strmini so se odločili, da počakajo dneva, ki ni bil več daleč. Na vzhodu se je že rahlo svetlikalo in pred njimi, onstran Save, so se vse bolj jasno začrtavali temačni obrisi pogorij Jošta in Mohorja. Posedli so med grmovje vrh pečine in močje prisluškovali zamolklemu hropenju Save, ki je v poltemi komaj opazna drla kakih sedemdeset metrov pod njimi. Bili so utrujeni in neprespani in marsikdo je v trenutku sladko zadrževal.

Brž ko se je nekoliko zdanilo, sta se komandir Lojze in Stroj zupet lotila iskanja. Zlezla sta od strani pod pečino, od koder sta brz opazila sredi skale veliko črno luknjo, ki jo je omenjal Žagar. Tudi ta luknja bajé vodi v jamo, vendar je zaradi previsne strmine nepristopna. Pravi vhod je torej nekaj metrov levo od te luknje na ozki skalni polici ter je ves zaraščen z grmovjem in resjem. Stroj se je brz povzpел na tisto mesto in po kratkem iskanju veselo razglasil vhod v jamo. Res je Lojze že minuto nato zagledal Strojovo debelo glavo v tisti luknji sredi pečine, kamor je mogel priti samo skozi jamo.

Stroj je prilezel nato zopet ven in poklical še druge. Ti so se, oprijemajoč se grmovja, kar od zgoraj spustili do vhoda in se nato drug za drugim počasi splazili v jamo. Vhod je bil tako tesen, da so se zajetnejši le mukoma po trebuhi prerinili skozenj. Nahrbtnike in Stankov mitraljez pa so z nekaj zvezanimi pasovi potegnili v jamo kar preko pečine skozi prednjo luknjo, ki je bila malo širša od vhoda.

Zdaj se je vseh trinajst gnetlo v tesnem prostoru in si skušalo tipaje ustvariti zasilno predstavo o svojem novem bivališču. Skozi prednjo odprtino je prihajalo v jamo bore malo jutranje svetlobe in še to je zastiral Zupanc s svojim širokim hrbtom. Ko so s koci zadelali »okno«, kakor je krstil Jaka prednjo odprtino, je Lojze s težavo ukresal vžigalnik. To, kar so zdaj mogli videti, jih je hudo razočaralo. Votlina je bila predvsem dosti tesnejša, kakor so si jo predstavljali po Žagarjevi pripovedi. Dolga je bila kakih pet metrov, poldrug meter široka in ponekod tako nizka, da se največji sploh niso mogli docela zravnati. Jama se je zdela sicer suha, toda

od skalnih sten je občutno vel zoprn hlad. Po tleh je bilo poravnanih nekaj desk in po njih nastlana plesniva otava.

V skrajnem kotu jame, kjer se je sicer ravno dno strmo nagibalo navzdol, je stal prazen vojaški zaboj za strelivo, ob njem pa nekaj količkov in stara prešita odeja. Vse je kazalo, da je pred časom že nekdo prebival v tej jami, čeprav jim ni vedel Žagar o tem ničesar povedati.

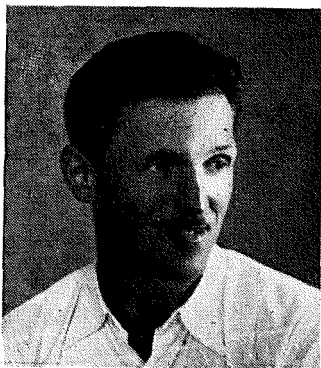
Z novim bivališčem so bili torej že takoj od začetka zelo nezadovoljni predvsem tisti, ki so se že prej odločno upirali naseelitvi v jami. To so bili zlasti Jaka, Zupanc (tega so navadno klicali še s predvojnimi ilegalnimi imenom »Brico«), Peraič in še nekateri, ki so hoteli dati že kar zdaj duška svojemu nezadovoljstvu.

»Kakšna prekleta ledenica je to,« je zlovollno brundal Jaka in nervozno otipaval hladno, krušljivo kamenje.

»In tu da je prostora za trinajst ljudi?« je dostavil Pavlin. »Se za trinajst zajcev ne!«

»Mišnica, mišnica!« je godel Zupanc.

V taki votlini bi se kakih šest ljudi lahko kar udobno razmestilo, za trinajst pa je bila res očitno pretesna. Toda zdaj jim ni kazalo drugega, kakor da se s tem sprijaznijo in se skušajo čim bolj razmestiti v tesnem prostoru. Za dan ali največ dva bo že nekako šlo, potem pa se tako morajo premakniti od tod, ne glede na to, če do tedaj dobe zvezo s četo ali ne.

Jaka Rabič, prvi partizan in organizator narodnoosvobodilnega gibanja v Gornjesavski dolini

Po daljšem prerivanju in godrnjanju so si navsezadnje le uredili vsak svoje ležišče in polegli tesno drug ob drugem. Toda minilo je še precej časa, preden je prenehalo zadnje prekladanje desk, otave in tistih nekaj odej, ki so jih le redki ohranili iz zadnje hajke.

Kljub temu, da se že nekaj dni niso sezuli, so tudi zdaj polegli večinoma kar obuti. Le Lojze in še nekateri, ki so jih noge že prehudno pekle, so se sezuli, pri čemer se je razširil po tesni votlini oster smrad po dolgo neumitih, spotenih nogah in se pomešal s kislim duhom plesnive otave. Toda tudi s tem so se morali sprijazniti in polagoma se je gmota tesno skupaj ležečih teles umirila. Zunaj se je medtem že precej zdanilo in pri besenški cerkvi je pravkar pozvajalo k dnevu.

Posebne straže zunaj jame niso postavili. Ves skalnati breg Save je bil namreč še tako gol, da bi bilo stražarja, če bi stal v bregu, podnevi prav lahko opaziti z železniške proge onstran Save. Če pa bi se skril v grmovje zadaj za bregom, bi bil dobro viden s poti, ki je tekla tik za bregom le dobrih dvajset korakov od jame. Zato so se morali odločiti, da bodo izmenoma stražili pri izhodu kar znotraj jame. To bi jim v primeru resničnega napada seveda prav malo koristilo, ker bi se jim sovražnik lahko neovirano približal prav do vhoda v jamo. Toda morali so zaupati v to, da je jama zelo skrita in da nihče razen Staneta Žagarja ne ve, kam so se zatekli.

Jaka, ki se nikakor ni mogel sprijazniti z naselitvijo v jami in se otresti neke tesnobe, se je prvi javil za stražarja. Zlezal je k izhodu, kjer se je usedel na skalnati rob, ki je bil izoblikovan vzdolž notranje stene kot naravna kame-nita klop, in si položil puško na kolena. Sedel je tam ves čemer, se igral z dviganjem in spuščanjem puškinega merilca in prisluškoval enakomernemu šumenju reke. Kadar je kdo preglasno zasmrčal, ga je trdo podrezal s koncem cevi.

Tako so minile že tri ali celo štiri ure, in ker se nihče ni zbudil, je Jaka sam stražil dalje. Medtem se je zunaj že zdavnaj zdanilo in skozi prednjo odprtino je lila v jamo dnevna svetloba; razen skrajnega kota je docela osvetila vso jamo. Iz topega dolgočasje je

zbudilo Jaka sopihanje vlaka onstran Save. Odložil je puško in se naglo primaknil k odprtini. Pri tem je ponevedoma stopil na roko Stanku Mlakarju, ki je stisnjen v klobčič ležal zraven odprtine. Ta je vzdrgetal, se sunkoma dvignil in se s preplašenimi očmi začudeno ozrl po votlini, kot bi se nikakor ne mogel spomniti, kje je. Nekaj trenutkov je topo buljil v Jaka, nato pa se je otročje nasmehnil in potresel skuštrano glavo.

»Ah, saj to si ti!« je zašepetal in se oddahnil.

»Si mislil, sinko, da te morda že Švaba drži za roko?« ga je Jaka dobrohotno podražil in ga počehljaj po skuštranih lasih.

»To pač ne, le spomniti se nisem mogel takoj, kje smo.«

»V jami smo, v jami, prijateljček! No, daj mi malo prostora, da ven pogledam. Ne slišiš vlaka?«

Stanko je takoj napravil prostor in se še sam primaknil k skalni odprtini. Vlak je že skoro od-sopihal in ujela sta le še zadnje, s premogom naložene vagone. Nad umazano rjavo gladino narasle Save so se razgibano vrtinčili kolobarji dima in naglo izginjali.

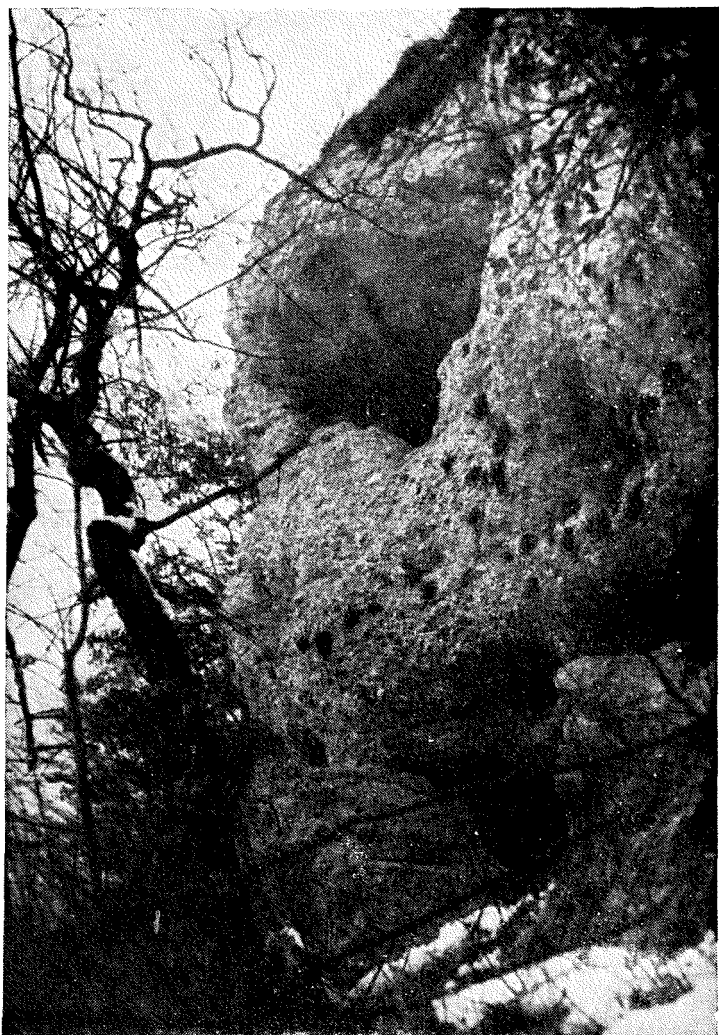
»Kako brezskrbno vozijo, hudiči,« je godrnjal Jaka, misleč na vlak, ki je pravkar oddrdral.

Od tod se jima je odpiral čudovito lep razgled na breg onstran Save in dalje na temačne beseniške gozdove in oddaljene, modrikastosive obronke Jošta in Mohorja. Nad njimi se je kakor umito bočilo jasno modro nebo in čezenj je jadralo z jugom nekaj koderstih belih oblakov. Povsod okrog je spokoyno ležala pomladna pokrajina, polna svežine in bleščečega sonca. Jaka je z vidnim zadovoljstvom občudoval pomladno sliko; iztegnil je glavo daleč skozi odprtino in kakor je len na paši ovohaval pomladne sape. Minilo je precej časa, preden je Stanko pretrgal prijeten molk:

»V pravo orlovsko gnezdo smo se spravili. Tu nam noben vrag ne bi mogel do živega.«

Na Jakovem obrazu je v hipu splahnelo pravkaršnje veselje; namrdnil se je in se nejevoljno ozrl nazaj po mrčni votlini.

»Jazbina je to, prava jazbina,« je mrmral zaničljivo. »Če nas tu

Pečina pri vasi Okroglo, v kateri je skrita skalna votlina. Črna luknja zgoraj kaže zunanost nepristopnega »okna«

zahajkajo, še miš ne pride ven. En sam Švaba je dovolj, da nas tamle pri izhodu drugega za drugim s palico pobije. Prekleta luknja je to.«

Toda Stanko se ni dal oplášiti od Jakove črnogledosti.

»Kaj se boš jezil! Za dan ali dva je tudi tu dobro. Brž ko dobimo zvezo s četo, se premaknemo nazaj v hoste. Poglej tiste njive in travnike, kako so že zeleni!« Pokazal je na kos obdelane ravnice onstran Save. »V dobrem tednu bo ozelenela bukev in zopet bomo imeli povsod dovolj strehe.«

Pri besenški cerkvi je spet začelo pozvanjati in udarci zvona so se zlivali z množico odmevov v eno samo zateglo brnenje.

»Nedelja je danes,« se je spomnil Stanko.

»Kaj je, nedelja?« je nekdo zaspansko zabasiral za njima. Bil je Stroj, ki mu bolni želodec najbrž zopet ni dal spati. Že nekaj let je imel rano na želodcu in ob neredni partizanski prehrani je pogosto preživiljal hude dneve. Tudi po tej zadnji hajki se mu najbrž ni obetalo nič dobrega. Ves skremžen se je izmotal iz odeje

in se preko ležečih previdno pripital do odprtine. Zdaj so se tudi drugi začeli prebujati in kmalu je oživela vsa jama. Drug za drugim so se vrstili ob »oknu« in ob pogledu na sončno pokrajino se je vsakemu nekaj vedrosti razlezlo čez obraz. Navsezadnje tudi ta luknja ni bila več tako zoprna kot ob prihodu.

Z vsem drugim bi se še nekako sprijaznili, le neutolažljiva lakota se je zopet začela neizprosno oglašati; saj je mineval že četrty dan, odkar se niso do siteda najedli. Toda kako priti v sedanjem položaju do hrane? Lojze je predlagal, naj bi stopil nekdo še čez dan na Okroglo do Mrkuševega Franceta, o katerem jim je že Žagar povedal, da je popolnoma zanesljiv in da ve za to jamo. Naročil naj bi mu, naj zbere nekaj hrane in jim jo zvečer prinese v jamo. Sicer pa bi se bilo pametno zglasti pri njem tudi zato, ker bi se morda dala dobiti preko njega zveza s četo. Drugim se je zdelo preveč tvegano ob belem dnevu zapuščati jamo in obiskati Okroglo, toda glad je neusmiljeno priganjal. Zato so se končno sporazumeli za Lojzov predlog in odločili, da se na Okroglo odpravi Stanko Mlakar. Ta je bil namreč edini med njimi tudi za nedeljo kar spodobno oblečen in tako mlad je še bil, da ga ne bi nihče, ki bi ga slučajno videl, imel za partizana. Stanko pa je bil tudi sam vesel zaupne naloge in brž je bil pripravljen za odhod. Stroj, ki je Okroglo dobro poznal, mu je natančno opisal, kako najde Mrkuševo hišo in na koga naj se tam obrne. Oborožen s pištolo pod suknjičem in z množico opozoril, naj bo previden, se je okrog enajstih odpravil na pot.

Stanko je najprej previdno zlezal po strmem pečevju do reke, kjer se je umil in si za silo očistil povaljano obleko. Suknjič, ki ga je šele pred nekaj dnevi staknil pri akciji v Brnikih, je bil še kačeden, le hudo povaljane hlače niso imele nikakega nedeljskega videza. Nekaj časa jih je brezuspešno nategoval in gladi, potem pa je opustil jalo vo prizadevanje in jo mahnil veselo po malo uporabljenem kolovozu, ki je tekkel vzdolž savskega brega proti Okroglemu.

Bil je prelep pomladanski dan. Sonce je sijalo tako toplo, kot še nikdar v tistem letu. Drevje je odganjalo prvo nežno brstje in izpod listja in kamenja je rinilo

Tone Šifrer — Jern Ledin:

Vojakovo pismo

*Ljubil sem te kakor sonce rožo,
ki mu ves dan razprto čašo nudi,
dokler večer ne loči njune zveze.*

*In ljubil sem te kot nebo to zemljo,
ki se ves dan poljubljata zavzeto,
drug drugemu počivajoč v objemu.*

*Ljubila si me bolj kot prst ta nema,
ki me od vseh strani tesno objema
in sredi nje zdaj mrtev — sam ležim.*

na dan pomladansko zelenje. Prav v vršičku visoke smreke je kos neutrudno navijal svojo zdravico pomladi in više gori med borovci ga je očem neviden z ljubeznivim gruljenjem spremljal divji golob. Nekje visoko pod nebesnim svodom se je s zateglim žvižgom oglašal kragulj in nazadnje utihnil daleč nad besenškimi gozdovi.

Stanka je to pomladno vzdušje čudovito opajalo in prijelo ga je, da bi na ves gas zavriskal od veselja. Ker tega ni smel, je samo nekajkrat prešerno poskočil. Tedaj je po poti pribrazil martinček in naglo izginil v grmovju. Stanko je obstal in se zresnil. To pomladno okolje ga je z bolečo ostrino spominjalo na dom in otroška leta. Mar ni še nedavno kot deček doživljal takihle pomladnih nedelj s svojo tovarišijo nekje v šenčurskih gmajnah? Toda kje so zdaj tisti breskrbni dnevi in tista razigrana otroška družčina. S štirinajstimi leti se je šel učiti v Voklo za mizarja. Tam je bil le kratek čas, ko je prišla vojna in spremenila tok njegovega življenja. Njegov oče, Janez, star delavski revolucionar, je odšel že junija 1941 v ilegalo in se sedaj ves bolan in pohabljen prebija nekje na Dolenskem. Tudi šestnajstletni Stanko je z nekaj starejšim bratom Jankom odšel prve dni novembra

k partizanom. Vključila sta se v Cankarjev bataljon in nato sodelovala v vseh njegovih bojih. Stanko se je kljub svoji mladosti večkrat proslavil s svojim junastvom in bil znan iz dražgoške bitke kot eden najboljših mitraljezcev. V borbi v Poljanski dolini na božične dni 1941 mu je padel brat Janko. Kmalu nato so mu Nemci izselili domače. Tako so na mladeniča drug za drugim padali trdi udarci in ga izprva hudo potrli. Toda njegova mladostna vedrost in skoraj naivna vera v usodno nujnost takih žrtev sta naglo premagali žalost. Burno partizansko življenje ni dovoljevalo dolgotrajnega žalovanja in je s svojo neizprosno trdoto zapiralo vrata boleznim čustvom. Tudi Stanka je to življenje nenavadno zresnilo in le redko se je skozi to skorjo prebila njegova prava, še skoro otroško razigrana narava. Vse, kar je bilo skupnega s partizani in Partijo, je častil s skoro naivno ljubeznijo in vse, kar je dišalo po Nemcih, izdajstvu in socialnem izkoriščanju, je z isto doslednostjo sovražil. Že leta 1940 je bil sprejet v SKOJ in prav zdaj je bil na tem, da ga med prvimi sprejmejo tudi v Partijo. Z otroško neučakanostjo in najglobljo vznemirjenostjo je pričakoval ta trenutek.

(Se nadaljuje)

Kako smo tiskali prvo zbirko Kajuhovih pesmi

BILI so zadnji dnevi oktobra 1943. leta. V tehniki XIV. divizije smo dotiskali brošuro o partizanski zmagi pri Štampetovem mostu. Slikar Janez Weis-Belač je črtal na matrico naslovno stran divizijskega glasila »Glas svobode« in portrete Dakija, Bračiča in Krta. Požrtvovalni in tihi Tone z Viševka je že tretjo noč prebedel pri svojem ciklostilu. V petek popoldne pa je zaskrbljeno vprašal: »Ne bo zmanjkalo papirja?«

»Nocoj še ne, Tone,« smo ga ponirili. »Kaj bo pa jutri? Poslovili se bomo od Vrhnike.«

Tako je tudi bilo. V noč so kurirji raznesli zadnjo »literaturo«, zgodaj zjutraj pa se je divizija premaknila. Vedeli smo, da se ne vrnemo čez dan, dva, zato smo se dobro opremili. Dve muli smo natovorili s papirjem, radijskim sprejemnikom, ciklostilom, maticami in barvami. Ko smo se ustavili v Knežji njivi in z očmi obšli megleno Loško dolino, je prisopihal za nami Tone z velikim nahrbtnikom. Če bi ne bil star partizan, bi ga najbrž osumili, da se je založil za ofenzivo s spalnimi srajcami. Tako smo pa mislili, da so ga notranjska dekleta obdarila s primernejšimi dobrotami.

Divizija je preživljala ofenzivo na pohodih od Notranjske do Rib-

nice in zopet mimo Notranjske in Mašuna do Brkinov. Tone je nosil težak nahrbtnik. Nikomur ni zaupal njegove vsebine.

Šestega novembra smo se srečali s skupino političnih delavcev z notranjskega okrožja. Predlagali so, naj se Tone priključi njim. Komisar Krt je dovolil. Tone ni bil vesel tega sporazuma. Toda tudi tokrat je potrdil sloves dobrega partizana in se takoj priključil novi enoti. Njegovo slovo od sodelavcev divizijske propagandne skupine je bilo kratko in preprosto. Takole je dejal:

»Fantje, predajam vam svoj nahrbtnik. V njem je nekaj papirja. Najboljšega papirja, kar smo ga doslej imeli partizani. Našel sem ga v snežniškem gradu. Ko smo zapustili Vrhniko, sem odšel ponj. Škoda bi bila, če bi ga dobili Nemci. Vzel sem ga s seboj, da bi ga uporabili za kaj posebno važnega. Morda za natis Kajuhovih pesmi. Tako lepe so, da bi jih bilo dobro izdati na lepem papirju. Toda sedaj, med ofenzivo, to ne bo mogoče. Saj imate toliko važnejših stvari. Pozneje bomo pa že dobili zopet kaj za Kajuha. Zdravo!«

Prevzeli smo nahrbtnik in se razšli. Tone je obesil puško preko ramen, ožuljenih od težkega tovara, katerega je nosil devet dni in prav toliko noči. Nikomur ni po-

tožil, da mu je težko. Najmanj pa Karlu Destovniku, katerega pesmi je ponavljal na pohodih.

Dan po Tonetovem slovesu je zapadel velik снег. Zato smo se poslovili od Mašuna in odšli v Brkine. Tu smo zaupali Bračiču in Krtu zgodbo o Tonetovem nahrbtniku. Naročila sta Kajuhu, naj pripravi zbirko svojih pesmi. Če bi bili Brkinci malo manj gostoljubni, bi Kajuh gotovo izvršil naročilo. Tako pa ni imel časa. Vabili so ga mladinci, žene in starejši vaščani. Hoteli so ga spoznati. Brkinci so vzljubili mladega partizana, ki je s svojo pesmijo ogreval srca tega ljudstva za partizanski boj.

16. novembra se je štab XIV. divizije vračal s Šercerjevo proti Mašunu, ki ga je bil снег zamedel. Pot preko cest in železnice smo si utirali s celodnevni bitkami. Sovražnik nas ni pustil z muhe na svoji puški. Mislil je, da nas bo stisnil v obroč. Toda nismo se dali! Če so Šercerjevci žrtvovali v Tatrah bataljon svojih tovarišev, je ostala še brigada treh bataljonov. Ti so se zdeli nepremagljivi. Zato je bil njihov korak pod zasneženim Mašunom tako zanesljiv. Privabljal je nemškega zasledovalca. A ta se ni upal približati.

Ko smo tako prehodili celo noč in dopoldan, smo prišli 18. novembra v stare Vogence in se ustavili pred ogradjem požgane lesene barake, ki ni imela ne strehe,

S poboda XIV. divizije na Štajersko

Zgodovinski posnetek iz Šerčerjeve brigade po februarški ofenzivi 1944. leta: Miha Butara, komisar, čita povelje o novopostavljenih četnih in bataljonskih štabih, ker so člani prejšnjih štabov na čelu jurišnikov padli v zadnji, februarški, ofenzivi

ne prednje strani. Komandant divizije Bračič je razporedil dva bataljona na položaje, tretjega prihranil v najstrožji pripravljenosti za rezervo, poslal zaščitno četo v patrole in postavil trojni stražarski zid. Ko so se njegova povelja že izvajala, je komisar Krt pristopil k propagandni skupini in po kratkem posvetovanju dejal:

»Tovariši, ustavili smo se, da natisnemo ‚Slovenskega poročevalca‘ in zbirko Kajuhovih pesmi. Če bi nas sovražnik iznenadil, se bomo tolkli, dokler dela ne boste končali. Kurirji že čakajo, da odnesejo literaturo v razne kraje. Pohitite in dobro opravite!«

Ni potrebno tajiti, da nas je ta odločitev presenetila. Najbolj pa seveda Kajuha samega. A tudi vzradostila nas je. Zato je minulo le nekaj minut in že so tipkali matrice za »Poročevalca«.

Kajuh se je stisnil k ognju. Z Brino sta prelistavala po dveh zvezkih, prebirala in urejevala kupa lističev. Začrtavala sta zdaj na tej, zdaj na oni strani. Vsi smo se srečevali s pogledom ob srečnem bojnem tovarišu, ki urejuje in pripravlja svojo prvo pesniško zbirko. Okoli ognja je vladal molk. Celó pisalni stroj je udarjal bolj tiho kot po navadi. Daktilograf ni hotel motiti tišine. Tudi v okolici ni nihče motil mladega pesnika pri njegovem delu. In če

bi Šerčerjevci z zmrznjenimi prsti pritiskali na petelina in z rafali pozdravili vsakogar, ki bi se približal, Kajuh najbrž ne bi slišal ničesar, tako je bil poglobljen v svoje s svinčnikom popisane papirje.

Okoli dve uri je prelistaval Kajuh svoje zvezke in zapiske. Belač je v tem času odtiskal že šest strani »Poročevalca«. Ko je ciklostiral sedmo stran, je Kajuh vstal, pogledal okoli sebe, se nasmehnil, si otrsél nekaj centimetrov debelo plast snega, ki je pobelil njegove črne lase in z besedama: »Lahko začnemo«, prekinil svečano tišino, katere ni pred njim upal motiti nihče. Dogovor o naslovni strani in notranji ureditvi zbirke je bil kmalu končan. Slikar in ciklostilec Belač je moral izdelati Kajuhov portret. Vera in Špik sta ga zamenjala pri ciklostilu. Kajuh je diktiral, Belač pa mu je sedel nasproti in rezal v matrico podobo mladega pesnika.

V barako so prinesli Tonetov nahrbtnik. Radovedni so bili, kakšen papir je namenil Tone Kajuhovi zbirki. Zunanji ovoj je bil ves moker. Nič čudnega, saj sta ga dež in sneg močila tri tedne. Ze smo bili zaskrbljeni, da ni papir ves pokvarjen. Kaj pa potem? Ali naj izdamo tako zaželeno Kajuhove pesmi na navadnem papirju? Intendant je trgal omot za

omotom in šele po šestem ali sedmem smo zagledali prelep bel papir v velikih polah. Bil je suh in nepoškodovan. Vsakdo je vzel po eno polo, jo obračal po rokah in ogledoval. Matevž pa je stopil h Kajuhu in ga prekinil: »Na takem papirju partizani še nismo tiskali. Tudi malokateri pesnik je tiskal svoje verze na takem papirju. No, pa tudi takih pesmi je malo, kot so tvoje.« Kajuh je prijel za papir. Oči so se mu zaiskrile. Pogledal nas je in skromno pripomnil: »To je Tone!« Vsi smo bili srečni, ko smo na pesnikovem licu brali njegovo tiho zadovoljstvo.

Ko sta Vera in Špik odtisnili prvo stran, je naše veselje prenehalo. Papir je slabo pil barvo, ki se je zaradi mraza počasi sušila. To je bilo posebno neprijetno zaradi tega, ker je močno snežilo in nam je sproti močilo papir. Bračič je videl to neprijetnost. Predlagal je, da s plašči in odejo postavimo streho in zakurimo še en ogenj. Ko smo drugič ciklostirali prvo stran, se je veselje vrnilo. Vsi smo pomagali sušiti in zlagati. Prej kot v dveh urah je bilo delo končano. Tedaj smo ugotovili novo napako. Dve strani sta ostali prazni. Vera je bila mnenja, da tako ne more ostati in je svetovala Kajuhu, da izbere še dve pesmi. Izgovarjal se je, da jih nima. Njegov odgovor nas je zadel v živo. Kajuh je to videl. Zato nas je prosil, da malo potrpmo, se usedel in začel pisati, potem pa že narekovati. Zbirko je dopolnil z novimi verzji, ki jih je izpel v nekaj minutah.

Vsem, ki smo bili z njim, in Šerčerjevim brigadirjem, ki so branili naše delo, so ti verzji najlepši spomin na Kajuha in na prvo zbirko njegovih pesmi. Na prvo, edino zbirko, ki jo je uredil pesnik sam. Na zbirko, za katero je ciklostilec Tone pripravil tako lep papir in ga na svojih plečih prenašal na dnevnih in nočnih pohodih, mimo tankov in sovražnih zased.

Franček Drenovec

Pripis: Spomin na prvo zbirko Kajuhovih pesmi je zlasti dragocen zato, ker — vsaj tako je ugotovljeno — ni ohranjen noben izvod te zbirke. Če kdo od naših bralcev ve, če kdo le hrani kak izvod te Kajuhove zbirke, ga naprošamo, da to sporoči našemu uredništvu. Vsaka vest o tej zbirki nam bo dragocena.

Pesnik Ivan Rob

(Ob desetletnici smrti)

V knjigi »Fašistično-domobransko nasilje«, ki jo je sestavil dr. Makso Šnuderl, izdala pa leta 1944 »Komisija za ugotovitev zločinov okupatorjev in njihovih hlapcev« pri predsedstvu SNOS, je na strani 138 sledeči zapis:

»Dne 21. I. 1943 so bili v coni Škocijan ujeti sledeči partizani: Ivan Rob, publicist in dijak, Josip Rodič, kmet... Ivan Rob je bil slovenski književnik in ga je osebno ujel podporočnik Puleio od pete čete 24. polka, zvezni oficir II. čete MVAC. Zapisnik pravi, da je v trenutku, ko je bil ujet, izrazil željo, da bi videl svoje brate, potem pa bi lahko umrl, češ, »Chi per patria muore, vis-surto è assai« (Kdor za domovino umre, je živel dovolj). Z aktom poveljstva XI. armadnega zbora z dne 9. II. št. 76/6-4, je odredil poveljnik armadnega zbora ustrelitev zgoraj imenovanih, kar je bilo tudi izvršeno.«

To tragedijo slovenskega pesnika Ivana Roba dopolnjujejo zaplenjeni okupatorjevi dokumenti. Poročilo z dne 25. I. leta 1943, naslovljeno komandi karabinjerjev pri XI. armadnem zboru, pravi: »Pripadal je brigadi Cankar, kjer je skrbel za propagando in za razširjanje poročil in manifestov med partizanskimi oddelki in med ljudstvom. Predstavljal je intelektualni element; čeprav se ne sklada z njegovim pričevanjem, je moral biti vodja političnega dela v tej brigadi. V trenutku, ko je bil ujet, je izrekel v italijanskem jeziku svoj prezir nad usodo, ki ga čaka, s stavkom: Kdor umre za domovino, je živel dovolj.«

Ohranjen je še nalog komande XI. armadnega zbora, namenjen komandi divizije Cacciatori delle Alpi, komandi pehotnega polka Isonzo in komandi 375. sekcije karabinjerjev: »Ekscelenca komandant armadnega zbora je odločil, da bodo spodaj navedeni tolovaji-komunisti, zaprti v vojašnici Vittorio Emanuele, ustreljeni. Prosi se, da ukrenete vse potrebno z običajnimi okolnostmi in na kraju, ki ga bo komanda smatrala za primernega.« Našteti je

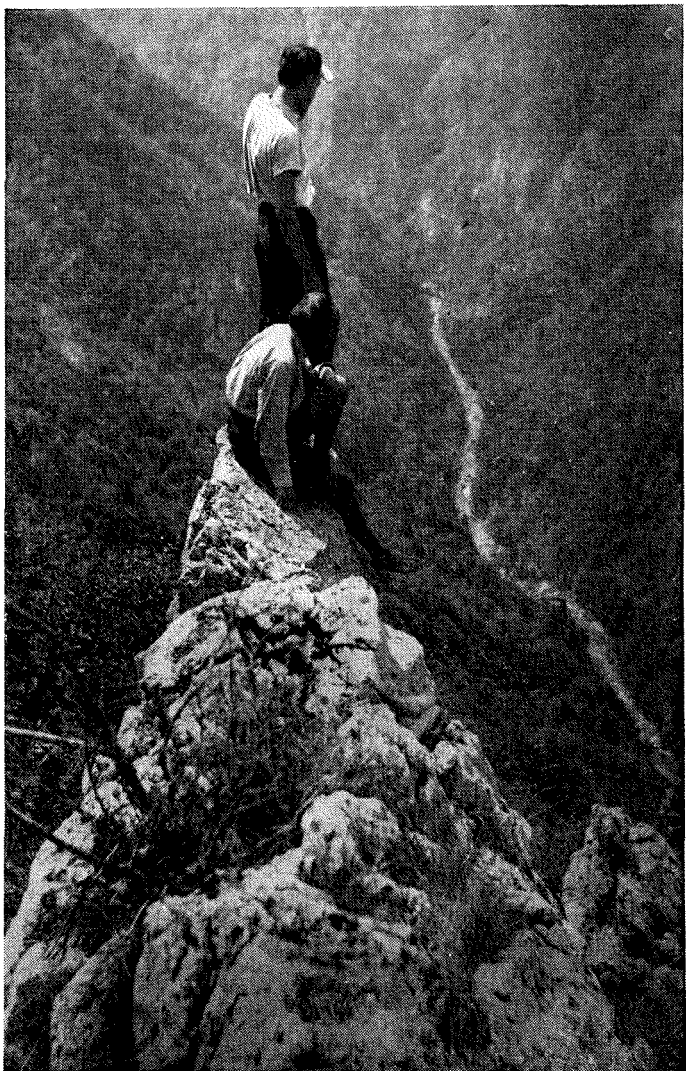
deset partizanov, med njimi na prvem mestu Ivan Rob.

Tako je končal svojo življenjsko pot slovenski pesnik Ivan Rob.

Njegovo življenje je značilna podoba življenja slovenskega študenta v predvojni Jugoslaviji. Rojen je bil 17. 8. 1908 v Trstu. Iz Gorice ga je prva svetovna

vojna pregnala v zaledje. Po vojni je prišel v Ljubljano, dokončal gimnazijo in se vpisal na filozofsko fakulteto ljubljanske univerze, kjer je študiral slovensko filologijo. Njegovo življenje je bilo življenje revnega, nase navezanega slovenskega študenta, ki pa se je bolj kot s študijem, ukvarjal z literaturo. Razen tega je bil Rob po svoji naravi bohem, priljubljen humorist študentske družbe. S svojimi dolgimi svetlimi lasmi, z majhno bradico, pozimi v zelenem hubertusu, poleti pa v pumparicah, z odpeto

Ivan Rob (spredaj, sedi) v ilegali poleti 1941 v Iškem Vintgarju

srajco — tak je bil Rob, znana osebnost ljubljanskih študentskih in literarnih krogov. Študija ni dovršil. Leta 1941 je živel v Mariboru, od koder se je pred Nemci umaknil v Ljubljano. Tu se je že zgodaj povezal z osvobodilnim gibanjem. Leta 1942 se je skrival pred okupatorjem. In ko je bil julija tega leta v nevarnosti, da ga okupator odkrije, se je umaknil najprej v Sostro, na ozemlje, kontrolirano od partizanov, nato pa na Lipoglav, od koder je bil kot partizan poslan na Kočevsko. Nekaj časa je vodil kulturno skupino petih partizanov, ki so s pesmimi in skeči dvigali zavest borcev in prebivalstva. Ob italijanski ofenzivi se je, kot to pripovedujejo razni viri, skupina razšla, Rob sam pa je v jeseni prišel v Cankarjevo brigado, kjer je uredil satirični list. Zaradi šibkega zdravlja ga je komandant Marjan Dermastja-Urban Velikonja poslal k sanitetnemu polku v Zaloge, sredi decembra pa je odšel v Zloganje, kjer je sprejemal radijske vesti in jih prirejal za objavo. Vse to, dokler ga niso Italijani ujeli.

Ivan Rob se je kot študent zgodaj začel ukvarjati z literaturo. Pisal je kratke črtice, bolj ali manj sentimentalnega značaja; med njimi je najpomembnejša daljša črtica »Matajurski plazovi«. Potem je prešel v liriko. Pisal je pesmi vseh vrst, prevajal starega Ehnatona, se poglobljal v Heineja, nabiral narodno blago in skušal svojo liriko približati preprosti ljudski pesmi. Svoj pravi

pesniški izraz je Ivan Rob našel v satiri. Z dosledno resnicoljubnostjo je šibal napake ljudi, njih hinavščino, filistrsko lagodnost in malomeščanstvo. Sam poje:

*Prodajamo načela svoja,
za skorjo kruha črnega;
svoj plašč obračamo po vetru,
če sila je, prodamo ga.*

Posebno ostro je bičal lažne voditelje, odkrival napake in zla javnega življenja in pokazal izreden talent za politično satiro.

*Moži Mladost se nebojlena,
jo Kapitalov jemlje sin.
Imela bosta tri otroke,
Neumnost, Lakomnost, zločin.*

Tik pred vojno je Rob izdal svojo prvo knjigo, roman v verzih »Deseti brat«, ki predstavlja travestijo Jurčičevega romana. »Desetemu bratu«, ki mu ga je ilustriral Niko Pirnat, je dodal nekaj svojih najboljših humoriističnih pesmi in parodij, ki so bile do tedaj raztresene po raznih časopisih. Ta Robova knjiga predstavlja le eno stran njegovega pesniškega obraza. Ivan Rob je bil tudi nežno čuteč lirik. Ena njegovih najlepših pesmi je dokaz za to:

*V dalji obraz
vame strmi...
O davni čas,
kam vse hiti?*

*Legla je noč
v moje srce,
ugasnil sem luč,
otrl solze.*

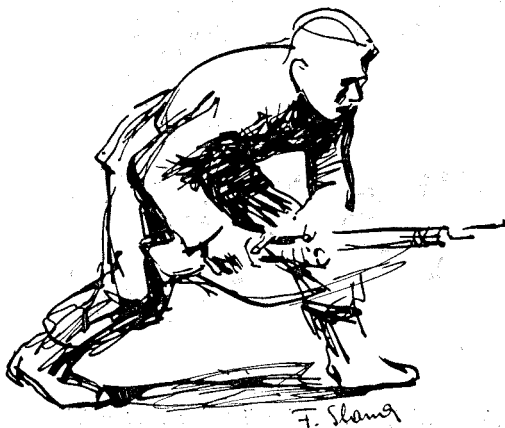
Ena in druga zvrst njegove poezije, — je zapisal Davorin Ravljen, ki hrani Robovo zapuščino, — sta ogledalo njegovega življenja, ki je bilo vse od mlada sila grenko, hkrati pa prepolno sanj svetlih verovanj. V tem životarjenju sredi Ljubljane ga drži pokonci nova vera, ki jo je izpovedal v nekem posvetilu:

*E, bratec, v nič gradovi so
zgrmili,
vendar pa v eno bomo še
verjeli:
enakost, bratstvo, svoboda
ostane.
Rdeča zora sije nam na vzhodi,
jutranje sape čutimo povsodi:
ur srečnih čas že k nam hiti,
o, Stane!*

Ivan Rob je bil vesel in nemiren duh, ki je ohranil vedrost in dovtipnost tudi v materialnih stiskah. Kot pesnik je bil samonikla pesniška osebnost, ki je svoj talent usmeril predvsem v satiro, dasi ni izključeno, da bi tudi v liriki ustvaril večje umetnine, če bi bil dočakal boljše dni. Vendar je to, kar je ustvaril, dovolj, da si je v naši literaturi, med redki mi humoristi, pridobil samosvoje in častno mesto. Kot inteligent in umetnik je bil Rob človek, ki je vedel, kje je v dneh nevarnosti za domovino njegovo mesto. Za svobodoljubne in napredne ideje je kot partizan tudi padel. S svojimi besedami, ki jih je izrekel, ko je padel v roke sovražnikov, pa si je postavil trajen spomenik.

Zato bi bilo vsekakor prav, da bi v dneh, ko poteka deset let od njegove smrti, začeli misliti na izdajo celotnega njegovega literarnega dela.

Slavko Rupel

Obračun

POLETNO sonce, ki je ves dan neusmiljeno žgalo, se je spustilo na nizko gričevje zahodnega dela otoka Raba in metalo žarke na taborišče in zaliv Sv. Evfemije. Taborišče je oživel. Vanj so se vračali interniranci, ki so čez dan delali v sosednjem židovskem taborišču, izza barak in izpod šotorov pa so prihajali tudi tisti, ki so se hoteli po celodnevni vročini nekoliko osvežiti v večernem zraku. V malih skupinah so se sprehajali po poti, v ravni črti speljani po sredini taborišča, ki ga je tako delila na dva dela. Na tej poti so interniranci ob večerih v razgovoru s tovariši za trenutek pozabljali na surovo vsakdanjost ujetniškega življenja in se v mislih vračali domov: k otrokom, ženi, staršem, k znancem in tovarišem, ki so na Dolenjskem, Notranjskem ali kje drugje pestili Italijane. Za trenutek so se vračali v toplino prijetnega domačega življenja, ali pa skušali zadihati zrak, poln prijetnega vonja po smrekah, kot da bi bili med partizani nekje v slovenskih gozdovih. Toda le za trenutek! Pred njimi se je nenadoma končala pot in v obraz se jim je zarezala prepletana bodeča žica.

Toda na teh kratkih večernih izprehodih so tovariši med seboj govorili še o nečem drugem! O delu in novem življenju, — prikrito očem stražarjev ob žici, karabinjerjem in poveljstvu — ki je vstajalo v taborišču in z nezadržnimi valovi trgalo spono ujetništva. Korak za korakom, nit za nitjo se je razvijala organizacija OF, katere delo se je vse močnejše čutilo v taborišču. Poleg tega so se v tem času v taborišču že tajno ustanovile prve organizirane enote: udarni bataljon, obveščevalni in tehnični vod, ki jih je vodil Franc Potočnik, kasnejši komandant Rabske brigade. Pri tem so mu pomagali Henrik Zdešar, Vencislav Winkler, Aki Šlajpah in drugi. Organizacija teh enot je bila popolnoma tajna in so razen vodstva za delo teh enot vedeli le tisti, ki so bili vključeni vanje. Organizirano delo je močno vplivalo na razpoloženje internirancev. Uporniški duh je v taborišču rasel...

Na kratki večerni sprehod naju je z Ladom ta večer povabil Ci-

ril. Sprva smo se pogovarjali o pred nekaj dnevi izkrcanih zavezniških silah na Siciliji. Ko smo že nekajkrat premerili taborišče, nama je Ciril zaupal, da naju je pozval s posebnim namenom, rekoč, da je v taborišču tajno ustanovljena manjša obveščevalna enota in da sva vanjo sprejeta tudi midva. Skupaj z njim predstavljamo trojko v tej enoti. Za ostale tovariše bomo izvedeli, ko bo dozorel čas. Razložil je nama cilj in naloge enote. Ko je končal, sva še vedno molčala. Čutila sva, da bi morala nekaj povedati, vendar beseda nama ni hotela iz ust. Ladu sta iz oči sijala sreča in ponos. Zdelo se mi je, da čuti isto, kar sem tačas čutil sam. Šele čez nekaj časa je iztisnil iz sebe: »Ponosna sva nad tem, kar si nama povedal. Le povej tovarišem, da bova, ko bo treba, dokazala, da sva bila vredna zaupanja!«

Razšli smo se. Vrnil sem se v šotor in legel na pograd. Razmišljal sem o vsem, kar sem izvedel od Cirila. Bilo je nekaj novega, nekaj, o čemer sem pravzaprav že mislil in si želel, vendar ko je prišlo, je bilo močno in novo, da nisem mogel biti miren. Sicer sem dotlej že vedel za delo OF v taborišču in tudi sodeloval, vendar obstoj organizirane, borbene enote, ki ima določene vojne naloge za čas, ki bi bo vsekakor nastopil, se mi je zdel velik korak na poti osvobodilnega gibanja in dela v taborišču.

Nisem dolgo vzdrl na pogradu. Šotor mi je bil premajhen. Zazdelo se mi je, da me njegova sivkastozelena krila motijo in me pritiskajo ob tla. Tega v tem trenutku nisem mogel prenesti. Odšel sem iz šotora.

Čas je tekkel. Padcu Sicilije je sledil padec fašizma v Italiji. Kmalu zatem so se zavezniški izkrcali na italijansko kopno in le kratko zatem je bila kapitulacija Italije.

Čas, za katerega smo se pripravljali, je prišel. Udarni bataljon, obveščevalni in tehnični vod ter ostale organizacije so po pripravljenem načrtu izvajale različne naloge z namenom — razorožiti Italijane na Rabu in organizirati povratek internirancev.

8. septembra zvečer, ko smo izvedeli podrobnosti o kapitulaciji Italije, se je prvič sestel obveščevalni vod pod vodstvom Akija Šlajpaha, da bi skupno prejel še nekatera navodila za delo. Presečen sem bil, ko sem v vodu poleg Cirila in Lada zagledal še nekaj dobrih znancev in tovarišev: Žižija, Jako, Milana in druge. Segli so mi v roke. Od tega trenutka dalje nismo bili več samo tovariši, ampak bojni tovariši.

Obveščevalni vod je prve ure in dneve po kapitulaciji Italije opravil mnogo nalog. Toda najvažnejša naloga je še vedno stala pred njim. Italijani so bili še vedno oboroženi in ni kazalo, da bi se ločili od orožja. Res je, da so bili med njimi tudi taki, ki so bili

Pogled na del sedanjega pokopališča internirancev na otoku Rabu

Spomenik narodnim herojem v Ljubljani

do grla siti vojne in fašistične tiranije, in ki bi, če bi jih kapitulacija zatekla nekje v Italiji, prav gotovo odvrgli orožje in se vrnili domov. Toda tu, na Rabu, so bile okoliščine drugačne. To so Italijani dobro vedeli, zlasti pa fašisti in častniki. Zemlja, na kateri so se nahajali, jim ni bila naklonjena, poleg tega pa je bilo tu približno prav toliko ljudi, kot njih samih, ljudi, s katerimi Italijani niso imeli čistih računov in so se jih zato upravičeno bali. Od Italije jih je ločilo morje, ki ga je bilo treba prebroditi. Na tej poti do najbližjega pristanišča v Italiji se lahko srečajo s kako partizansko ali nemško vojno ladjo. Kako se bodo tedaj branili in dajali Nemcem odgovor na vprašanje, kje imajo orožje? Zares, bili so v neprijetnem položaju. Zato so se hoteli skupaj z orožjem vkrcati na ladjo in odpluti z otoka.

11. septembra so vkrcali na ladjo material, ki so ga lahko vzeli s seboj, posadko iz mesta Raba in del posadke iz taborišča. Pri taborišču so pustili le del moštva, ki naj bi ga skupaj z orožjem zadnji trenutek vkrcali in hitro odpluli. Trenutek je bil ugoden. Udarini bataljon, obveščevalni vod in tehnični vod so prešli v odločilno akcijo.

Del obveščevalnega voda je dobil nalogo, da na cesti ob vhodu v taborišče počaka kamione z Italijani, jih ustavi in razoroži ka-

mion za kamionom. Za izvedbo tega je bila moštvu dodeljena ena puška in bomba, ki jo je istega dne dobil naš Izvršni odbor OF od odbora na Rabu. V akciji naj bi v veliki meri pomagal tehnični vod, katerega moštvo je imelo nalogo, da drug za drugim prisedejo v kabine k italijanskim soferjem in poskrbe, da se bodo kamioni ustavili na določenem mestu ter da bodo v primerni razdalji odhajali z mesta, kjer bodo vojaki stopali vanje.

Z Žižijem in Ladom smo se postavili na levo stran ceste. Ciril ter dva ali trije tovariši so bili na desni strani. Izza ovinka je pripeljal prvi kamion. Zapeljal je na ravno cesto in povečal brzino. Na streho kabine so Italijani postavili lahko strojnico. Dali smo znak, da se kamion ustavi. Zavore so zaškrpale — vozilo se je ustavilo pred nami. Na njem je bilo trideset do štirideset vojakov. Izza ovinka še ni bilo drugega kamiona.

Zahtevali smo od Italijanov, da nam izroče orožje. »Posadka na Rabu je že oddala orožje in komandant, podpolkovnik Cuiuli, je odredil, da nam ga izročite tudi vi!« jim je v italijansčini zaklical eden od tovarišev. Častnik, nek poročnik, ki je bil z vojniki na kamionu, na zahtevo ni hotel pristati. Dejal je, da od komandanta nima nikakega naloga. Aki Šlajpah ga je poklical v pisarno v

baraki pri vhodu v taborišče. Sedaj smo ponovili zahtevo vojakom samim, a brez uspeha. O predaji orožja niso hoteli slišati. Medtem je iz pisarne pritekel eden od naših tovarišev in zavpil vojakom, da je poročnik odredil, da nam takoj izroče orožje. Vojaki so se zmedli, na obrazih smo jim brali neodločnost. Skočili smo na karozerijo kamiona in najbližjim iztrgali puške iz rok. Nato smo jim iz nabojnikov pobrali tudi strelivo. Sedaj je bil naš položaj že lažji. Italijane je prevzel strah in drug za drugim so oddajali orožje. Ko je italijanski poročnik prišel iz barake, je bilo moštvo že razoroženo. Korak mu je zastal, ko je to opazil. S strahom in izrazom ogoljufanega v očeh je pogledal okrog sebe, potem pa se je opotekel proti kamionu. Soferju smo dali znak za odhod.

Za trenutek smo se oddahnili. Pogledal sem okrog sebe. Poleg mene je bil Žiži. Na čelu so mu stale kaplje znoja, vendar ni imel časa, da jih obriše. Hitel si je pripenjati pas z nabojniki. Dotlej ni utegnil storiti tega.

Že naslednji trenutek se je izza ovinka prikazal drugi kamion, poln Italijanov. Ponovilo se je isto kot prej. Dolgi trenutki nestrpnega čakanja, dokler se nam vozilo ni približalo. Potem negotovost, če se bo ustavilo, naša zahteva, odpor, grožnja. Toda to pot je šlo vendar mnogo lažje kot prvič. Mi smo imeli orožje v rokah, Italijani pa so se bali izzvati ogenj. Nato smo razorožili še ostale kamione. Z orožjem, ki smo ga odvzeli Italijanom, smo sproti oboroževali enote brigade. Del udarnega bataljona je medtem že na nekem kamionu odhitel v rabsko pristanišče, da razoroži posadko, ki se je vkrcala na ladjo. Zvečer je bil otok svoboden. Svobodno smo zadihali prijeten večerni zrak, ki je prinašal veter semkaj od Velebita.

Naša najtežja naloga na Rabu je bila izvršena. Pričeli smo misliti na odhod v Slovenijo. Toda pred odhodom nas je čakala še pot na otok Cres in razorožitev italijanske posadke na njem. Takoj naslednjega dne pozno zvečer smo se vkrcali na tri majhne motorne jadrnice in odpluli proti Cresu. Ko so čolni izpluli, smo stali ob ograji in opazovali pristanišče, ki se je polagoma izgub-

ljajo v noč. Po več kot letu dni smo prvič zapuščali otok. Čez dva dni smo se po viharinem morju, ki je neusmiljeno zibalo male čolne, vrnili z bogatim plenom.

Že dva dni kasneje smo se poslovili od Raba. Slovo od otoka samega ni bilo težko. Težje je bilo od tovarišev, ki smo jih za vedno zapuščali na njem. Po nekaj dneh vožnje in pohodov smo končno zagledali domače kraje. Medtem smo se v bližini Klane prvič spoprijeli z Nemci.

Polde Štukelj

Postavimo rabskim žrtvam dostojen spomenik

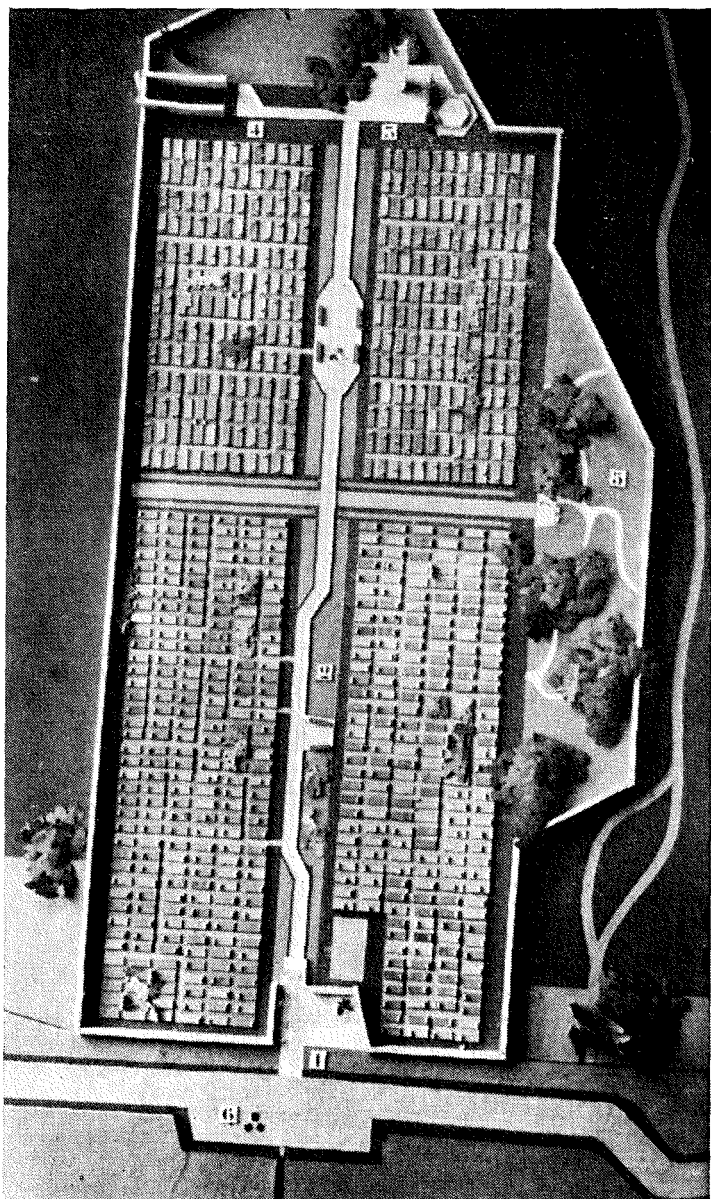
Lansko leto je izhajala v naši reviji dokumentarna črtica »Bilo je na otoku«, ki je seznanila bralce s strahotami zloglasnega taborišča na Rabu. Kdor jo je bral, se je prav gotovo vprašal: »Kako to, da grobišče žrtev na Rabu še ni urejeno? Mar rabske žrtve ne zaslužijo dostojnega spomenika?«

Rabske žrtve res zaslužijo, da jim postavimo spomenik. Postavili jim ga bomo letos okrog 9. septembra — ob desetletnici kapitulacije Italije, to je ob desetletnici konca taborišča in ustanovitve Rabske brigade. Odbor za postavitev spomenika je začel delati že konec lanskega leta. Nekateri člani odbora so bili tudi na Rabu, kjer so uredili vse potrebno za dala pri urejanju pokopališča.

Kakšen bo spomenik?

Zvezi borcev sta bila predložena dva načrta. Po prvem naj bi žrtve oziroma njihove kosti izkopali in jih prepeljali v veliko kostnico, ki bi jo zgradili na gričku v bližini taborišča. Po drugem načrtu (arch. Ravnikar) pa naj bi uredili pokopališče in postavili tam spomenik. Odbor se je odločil za drugi načrt, in sicer zaradi tega, ker bo urejeno pokopališče nazorneje simboliziralo množičnost umiranja v taborišču, kakor bi ga kostnica, drugič pa zato, ker je zemlja, v kateri so žrtve pokopane ilovnata, in je verjetno, da niso še vsa trupla razpadla.

Grobišče bo urejeno tako, da bo imelo po nekaj grobov skupen marmornat kamen s ploščo, kjer bodo vklesana imena žrtev. Na pokopališču bo stal tudi spome-

Slika makete preurejenega pokopališča internirancev na otoku Rabu

nik, kjer bodo vklesana imena tistih žrtev, o katerih ni znano, v katerem grobu leže, in tistih, ki so pomrli zaradi posledic trpljenja na Rabu v drugih taboriščih, v bolnicah ali že potem, ko so bili doma. — Tam, kjer sta bili taborišči (Campo I. in Campo II.) bosta vzdani spominski plošči; na gričku, kjer je bil italijanski bunker z reflektorjem, pa bo stal

obelisk, ki bo viden daleč naokrog.

Upamo, da bo spomenik res tak, kakor se spodobi, saj menda ni Slovence, ki ne bi bil pripravljen nekaj žrtvovati zanj. S postavitvijo spomenika bomo ponovno dokazali italijanskim imperialistom in Vatikanu, da nismo in ne bomo pozabili žrtev, ki jih je terjala od nas zločinska fašistična okupacija.

Intermezzo

NI BILO lahko biti zdravnik ali bolničar v glavnem štabu. Številne enote glavnega štaba so bile raztresene po najrazličnejših krajih med Črmošnjicami, Semičem, Kolpo in skoraj vse tja do Mavričana.

Ko sva z Marijo, Jumbom in Brkom odpravila dnevno ambulanco, je moral eden ali drugi takoj na pot, bodisi podnevi, bodisi ponoči, včasih na konju, večinoma pa peš, ne glede na dež ali sneg ali brozgo. Nekolikokrat je bilo treba cepiti nekaj tisoč ljudi — pa si moral iti tudi v petnajst ali dvajset kilometrov oddaljeni kraj po večkrat, ker ni bilo nikoli vseh partizanov te ali one enote doma. Tudi civilno prebivalstvo, v dolgi verigi vasi od Črmošnjic čez Kot tja do Rodin in še dalje, je klicalo našo ambulanco na pomoč, ker je bil civilni zdravnik v Črnomlju za delom preobremenjen. Prava sreča, da je bivala v Črnomlju zaščitna sestra Neža, ki je »odtehtala« zdravniška in pol ter prevzela velik del dela med civilisti nase, v svoji lepo urejeni ambulanci.

Če bi združil vse poti, ki sva jih napravila z Marijo, v eno črto, bi segla ta črta morda tja v sredo Afrike. Te poti pa tudi niso bile brez čara in brez lepih doživetij. Pred vsako vasjo pomoči: »Stoj — stoj!« Pa se je zgodilo, da sem stal tudi po nekaj ur do izmenjave straže, čeprav me je stražar dobro poznal. Zaradi nujnosti nisem mogel vselej doma pričakati gesla in sem moral brez nje na pot. Dolgi, samotni nočni izprehodi te navdajo z vrsto premišljevanj. Potem naletiš sedaj tu, sedaj tam na znanca, prijatelja, prijateljico, na prijaznega možakarja, dobrosrčno ženo in lepo pokramljas, da se ti zazdi, kot bi bil v domači vasi. Srečaš tudi ciganko, ki vodi svoje bosopete otroke s seboj. Vzame tvojo dlan v svoje roke in prerokuje, da zadrtno me boš padel, da se boš vrnil domov, kjer te zvesta žena prisrčno pričakuje. Prijazno se ji zahvališ, čeprav veš, da si samec in da se je tvoja ljubica medtem lahko že zaročila z drugim, seveda, ker je slišala, da si že padel.

Skoraj nikoli se ni zgodilo, da bi zahteval bolan partizan brez

potrebe zdravnika v svojo postojanko. Tistega dne, ki se je že nagibal proti večeru, pa je bilo drugače. Iz Semiča je pridrvel kurir k meni v Petrovo vas, rekoč, naj takoj oddinjam s konjem v Semič k tovarišu L.

»Pa zakaj ni klical Neže? Ali je nujno?«

»Ne vem, če jo je klical ali ne. Toda nujno je!«

»Nesreča?«

»Ne vem, najbrž je samo težko bolan.«

Jumbo je tekkel na Palko po konja in na njem prijezdal ves »zgrevan«.

»Morda bi bilo bolje iti peš, kot pa s tem konjem, zdravnik. Vsaj prej boš prišel, če greš peš,« mi je zagotavljal Jumbo.

Nisem se zmenil za njegove besede, ampak sem dobro »oborožen« z raznimi zdravili zajahal. Da bi prišel prej, sem krenil s ceste na gričič onkraj ceste. Konj je bil po svojem »filozofskem« prepričanju pravi stoček, pravi Mark Avrelij. Prigovarjal sem mu na vso moč prijazno, naj po hiti, če že noče teči. Pa je le prijazno pokimal z glavo. Nato sem ga začel zmenjati z vsemi mogočimi psovkami, podrgnil s petami po njegovem trebuhu, odlomil celo šibo z grma in zažvižgal z njo, a samo mimo njegovih ušes. »Mark Avrelij!« pa je tudi sedaj prijazno pokimal, se zopet nekajkrat ozrl mazaj in zopet pokimal. Dobro je namreč vedel ta »filozof«, da ga ne bom udaril.

»Ali se ne zavedaš, dragi moj, da gre sedaj nekomu morda za življenje?« sem vzkliknil. »Življenje! Kratko življenje, dolgo življenje, vseeno — enkrat umrl. Pa če prijezdiva k bolniku ali ne,« je neslišno odgovoril »filozof« in pomigal z ušesi. V najbolj zmernem koraku, ki si ga je mogoče misliti pri konju, sva dospela v Semič, ko se je že naredila noč.

Ko sem stopil v sobo svojega bolnika, je le-ta sedel za mizo s cigareto v ustih, pred njim pa je bila manjša steklenica žganja in dva kozarca, eden poln, drugi prazen. Na mizi je stala tudi konzerva finega ameriškega, zelo »sprešanega«, navidez vlažnega tobaka, ki diši po medu. V taki majhni konzervi je tobaka za sto

cigaret. Konzerva pa je bila še skoraj polna. Pogled na vse to mi je takoj vzel vso slabo voljo, ki se me je sprva hotela polastiti.

»Najbrž ga je moj prijatelj kaj polomil in sedaj bi rad potrdilo, da je bolan,« sem si mislil, medtem ko mi je tovariš že stisnil roko, nallival v kozarec žganje in porinil škarto s tobakom in papirčki predme.

»Če je bolnik zdrav, pa kljub temu pokliče zdravnika, se mora pred njegovim prihodom napiti najprej vročega čaja, leži v posteljo in se zelo spoti,« sem spregovoril slovesno. »Vidim, da se zdraviš že sam, kajti nabavil si takša zdravila, ki jih radi uživajo celo zdravniki, namreč: spiriti vini tropinovi in tabaki ameriški optimi odozati.«

Tovariš pa se ni zmenil za te besede, ampak me je prijazno posadil na klop.

»Zelo hudo mi bo, če mi boš kljub temu, kar ti bom povedal, zameril, da sem te poklical. Prepričan sem bil, da ne bi prišel, če bi se ne poslužil zvižgače, malo nerodne sicer in za zdravnika neokusne zvižgače. Prav na kratko: danes je zaključilo v Semiču tečaj dvajset tečajnic. Sama mlada dekleta, ti rečem. In ta dekleta so pripravila nad sto litrov vina, preskrbela potico in šunko za poslovilni večer in pripeljala vedrega harmonikarja. Velika smola je samo v tem, ker ni sedaj v Semiču skoraj nič mladih partizanov, a tudi starih ni dovolj! Spravili smo jih skupaj kakih petnajst, pa je skoraj vse staro nad petdeset let, le-ti ne znajo več plesati, ne znajo več ljubiti. Ti seveda nisi več zelo mlad, znaš pa lepo plesati in zabavati in če je treba tudi sto ljudi. Veš, tečaj je trajal zelo dolgo, bil je zelo strog, in, saj razumeš...«

»Ti si zelo slab psiholog,« sem ga prekinil.

»Zakaj?«

»Zato, ker si mislil, da bi me ne bilo, če se ne bi poslužil zvižgače. Nasprotno! Sam bi šel k Dušanu, da mi preskrbi najhitrejšega konja, privlekel bi s seboj tudi Bora, Markota, Jennejčka in nekaj mladih fantov iz naše brigade. Hudo neroden si bil, dragi prijatelj!«

Usta so se mu razširila v veder smeh. »Zal se je naredila noč, da bi šli lahko še ponje. Spravi tobak v žep in pojdiva!«

»Pa moj konj?«

»Ga bomo že nekam stisnili!«

»Pravi dirkač je! Plemenita žival. Želim, da mu preskrbiš tudi nekaj za pod zob!«

»Brez skrbi! Vse bo urejemo, dragi moj!«

Nemci pravzaprav niso bili preveč oddaljeni od Semiča. Nekje onkraj tunela so bili. Semič je bil ves zatemnjen in ko sva spravila konja v varno zavetje, ter mu naložila v jaslji nekaj za pod zob, misva srečala na ulici žive duše. Bila je tema, kot v »zamorčevem srcu sredi črne Afrike ponoči« in temni oblaki so zagrnili vse zvezde. Kar nekam nezaupno sem se ozrl na tovariša, ko sva dospela do tiste hiše, iz katere ni prodril niti žarek svetlobe in ki je bila na zunaj nekam puščobna, skoraj pošastna. Poleg tega je začelo deževati.

»Pa me nisi navlekel?«

Tovariš je odprl velika, težka vrata, me vodil po nekem ozkem hodniku, odprl še ena vrata in naenkrat sva se znašla v »paradižu«, ki pa je bil ta hip še nekam zaklet. V desnem kotu je stala dolga miza, zbita iz neobdelanih desk, polna litrov vina, polna krožnikov s potico in šunko. Ob njej je sedelo kakih petnajst, po letih starih, partizanov. Pridno so jedli, pili, kadili in govo-

-rili šepetaje med seboj. Ob drugi steni je stala še večja miza. Na njej dosti manj litrov vina, dosti manj šunke in potic, okoli pa kakih dvajset deklet, takih, da bi ob njih zavrela kri tudi najhujšemu sovražniku žensk. Ali veste, da so med najlepšimi dekleti naše dežele prav dekleta, ki bivajo tam ob Suhonja proti Žumberku in čez Žumberak? In da je to slovenska kri, mešana z južno uskoško krvjo, da se iz teh deklet poraja najlepša naša narodna pesem, da so to dekleta, ki imajo v žilah namesto krvi — pravi rdeči ogenj? Ta hip pa so dekleta kot zakleta molčala, kar je vplivalo tudi na harmonikarja, da je s široko odprtimi usti stmel po sobi. Najbrž mi bilo še mobenega odmeva na njegovo muziko.

»Pripeljal sem vam tovariša zdravnika, literata, itd.,« je zaklical tovariš L. »Harmonikar, zaigraj!«

Počakal sem, da je harmonikar končal, potem sem zaklical: »Kaj se to pravi! Ali ste se morda že spili med seboj? Takoj dedci med dekleta in dekleta med dedce! In potem bo plesal vsak, kdor nima italijanske limonade v svojih žilah. Kdor pa ima limonado, naj občepe na svojem prostoru!«

Takoj je nastalo živahno vrvenje, takoj so se vsi drenjali po

sobi in iskali novih prostorov. Harmonikar je na mojo zahtevo zaigral najprej nekaj partizanskih pesmi. V nekaj trenutkih so vsi prepevali. Nato sem zagrabil Marijo — takrat še nisem vedel, kako ji je ime! — in sem se zavrtel z njo po sobi. Ali veste, kaj se to pravi — žumberačka Marija? Ne veste? Za ilaket debeli in več kot meter dolgi, kot ogelje črni kiti, oči globoke in sanjave kot sanje sredi jasne junijske noči, prsi, kot da jih je ukradla boginja Zivi, trepet mišic kot da si objel živo srebro v svoje naročje, ustnice rdeče in dehteče, kot da plava vrtnica pred tvojimi. Vem, da ste ta hip globoko zavzdihali vsi tisti, ki čitate te vrstice in ste med vojno živeli vsaj nekaj dni v Žumberku. Ali mislite, da bi jaz kdaj poslal te vrstice, če me bi takrat plesal z Marijo?

»Ali mi daš ljubčeka?«

»Ne dam!«

»Zakaj ne daš?«

»Jer me ne buš vzlet!«

»Daj ljubčeka!«

»Da ga buš v malenca nosil?«

In smo zaplesali in zapeli:

»Igraj kolce, ne postavaj... nisem došel ko lo igrat, nek sem došel devojk zbirat, ni devojka nakičena, nit veselce pozlačeno... komu moram ljuba biti!...«

»Ne boš ti plesal samo z Marijo! Z vsemi boš plesal! Nič ne volijo tovariši, volijo dames samo devojke!« je zaklicala predsednica. Pa sem plesal z vsemi, saj so se kosale med seboj po lepoti in so plesali vsi drugi z vsemi; tudi tistim nekaj dedcem, ki so imeli že po šestdeset let, je začelo po dolgem času vreti in kipeti v žilah. Ne zamenite, tovariši, v debeli še ne tiskani knjigi, ki se imenuje »Odmev korakov«, sem opisal, kar je bilo veličastnega, težkega in sem opisal trpljenje, da malokdo tako. Danes pa moram opisati tudi tisto, kar se je zgodilo med odmori borb. In ta dekleta so se v prihodnjih dneh vrgla na delo kot najboljše aktivistke tistih pokrajin.

Ko sem drugi dan pripovedoval Markotu in Jernejčku, kako je bilo v Semiču, sta vprašala: »Ob kateri uri si dospel v Semič?«

»Ob devetih zvečer.«

»In nisi znal, ti hudič, poslati iz Semiča kurirja v Ručeno vas!«

»Ko pa sem mislil, da bo trajalo samo do ponoči!...«

France Slana: Po hajki

Bogomir Magajna

Resnica v oči bôde

MINISTRSTVO za notranje zadeve, generalno vodstvo za javno varnost, oddelek A. G. R. Sekcija 1, je poslalo goriški prefekturi 12. sept. 1942 (št. 441/019670) sledeči dopis:

»Zaradi nadaljnje ugotovitve, s prošnjo, da nam poročate o izidu, pošiljamo sledeče informativno sporočilo:

»Mnoga in zelo pogosta so poročila, ki prihajajo v teh dneh iz goriške pokrajine. Vsa ta poročila potrjujejo, da živi italijansko prebivalstvo cone in v samem goriškem mestu v veliki paniki in v strahu, pričakujoč zelo težkih dogodkov.

Zelo resne osebnosti, katerih verodostojnost je izven vsake diskusije, Italijani, ki živijo že desetletja v pokrajini (med temi so osebe, ki imajo zelo važna mesta v stranki in oficirji vojske) ne oklevajo, da so sporočili:

da se je zadnje tedne v teh krajih razlila v resnici božja jeza;

da Gorica ponoči ne spi več, da je v stalnem strahu pred terzističnimi akcijami slovenskih patriotov;

da, kdor opazuje slovenske drugorodne mase v Gorici in tudi mnoge naše rojake neslovenskega pokolenja, se mora ustrašiti, ker bi nikdar niti od daleč ne pričakoval, kako divje je sovraštvo, ki je bilo do sedaj zastrto, ki ga vse ljudstvo goji proti nam, Italijanom;

da se to, kar smo pričakovali pred petimi, šestimi meseci, začneja uresničevati v polnem obsegu. Kakor je Ljubljana popolnoma obkoljena od Slovencev, tako se je to dobesedno zgodilo tudi v Gorici, kjer Slovenci postajajo vedno bolj oblastni in sovražni do Italijanov. Ne širijo samo strašne iredentistične propagande, ki vžiga vse in dviga ljudstvo pro-

ti nam, ampak mesto so oropali tudi najbolj potrebnih dobav in, da je mera polna, podpirajo partizanske bande, da se organizirajo, krepe po svojem številnem stanju za vedno nove gverilske akcije ali nepomirljive divje podvige (dobesedno tako).

Oseba, ki dobro pozna slovenski ambient, opisuje položaj s temi besedami: »Ni več mogoče, da bi si delali utvare, položaj tudi tu drvi v prepad. V vsej Jugoslaviji, od Črne gore do Istre, do Koroške, do Banata, do Srbije je upor popoln. Partizanske tolpe, ki so zelo številne, obvladajo položaj vsepovsod, njih sožitje z ljudstvom je popolno. Sedaj se je

vnela tudi Slovenija in Kranjska, dasi so jih italijanske oblasti smatrala za pomirjene in pokojne zaradi sporazuma s katoliškimi Slovenci. Tolpe upornikov, partizanov, panslovanskih patriotov vseh možnih političnih naziranj so se vgnezdile vsepovsod tudi v okolici Gorice. In če hočemo biti resnicoljubni in odkriti, je treba priznati, da je vsak slovenski kmet goriške okolice, vsak trgovec goriških predmestij, vsak Slovenec, ki prebiva v okolici ali v slovenskih četrtih mesta, če že ne partizan, ki se aktivno bori — z malimi izjemami — vsaj sodelavec, podpornik, pomočnik, pristaš iredentistov.

Prišli smo tako daleč, da noben Italijan ne more zapustiti mesta. Izven predmestij Št. Pet-

P.M.

Ministero dell'Interno
DIREZIONE GENERALE
DELLA PUBBLICA SICUREZZA

Divisione 1.3.3. - Sez. 1.^a
Prot. N. 441/019670 - Allegato

OGGETTO

Mod. 572

Roma, 12 settembre 1942, IX

ALL. REGIA PREFETTURA DI
GORIZIA

Rapporto al Segretario del
Dir. Sez. 1.3.3.

18-9-42

«Per gli accertamenti del caso con preghiera di riferirne le risultanze si trascrive la seguente nota informativa:

«Molte e frequenti sono le notizie che pervengono, in questi giorni, dalla regione goriziana. E tutte queste notizie mi confermano che la popolazione italiana, non solo nella zona ma nella stessa città di Gorizia, vive in uno stato di grande panico e nel timore di imminenti gravissimi avvenimenti.

«Persone seriosissime di indiscutibile fede, italiani che vivono nella regione da decine di anni (e tra questi anche persone che ricoprono cariche importantissime nel Partito ed Ufficiali dell'Esercito) non esitano a lasciare intendere:

- che da qualche settimana a questa parte, qui, si è accatenata veramente l'ira di Dio;
- che di notte in Gorizia, non si dorme più, nel costante timore di qualche azione terrorista da parte dei patrioti slavi;
- che, osservando le masse allogene di Gorizia ed anche molti indigeni di ceppo non slavo, si rimane spaventato, perché non si avrebbe

Fotografski posnetek začetka originalnega dokumenta, katerega prevod priobčujemo v celoti

ra, torej v vsej coni, ki gre od Vrtojbe, kjer je pravi in resnični center iredentistične dejavnosti in upornosti, po vsej Vipavski dolini in preko kraške planote tja do Opatjega sela, Temenice in Komna, izven predmestij Panovca, da začnemo pri Ajševici, proti Ajdovščini in čez, to je na obeh straneh državne ceste, južno proti Planini in severno proti višinam od Kamenj in Slokarjev; izven predmestij Solkana, zlasti še v čepovanski dolini, na višinah raztegnjene Banjške visoke planote, kjer so prava središča iredentistične dejavnosti, izven predmestij Peume in Podgore preko višin Brd: Kozane, Dobrovega, Verhulj in še dalje, nikjer ni absolutno nobenega prometa več. Če pa hodiš tod, si izpostavljen sitnostim, slabemu ravnanju, krivicam, toči kamenja in zvečer tudi puškinim strelom.

Žal ta položaj postaja iz dneva v dan težji. Ne vidim možnosti pomirjenja, ampak tudi neuspešnega zloma tega upora, ker se je partizan vsepovsod vgnezdil sredi med nas in celo v takem številu, da si mi niti ne predstavljamo tako, da predvidevam, da bo položaj postal v kratkem še strašnejši, če ne celo nevzdržljiv.

Vse stare protiitalijanske propagandistične celice, ki so živele pod pepelom v Vrtojbi, Volčji dragi, Prvačini, v Zavinem pri Šmarju, Planini, Vipavi, Vrhpolju, Lokavcu, Ajdovščini, Solkanu, Kanalskem Kalu, Desklah, Medani, Brdih, in med zidovi same Gorice, so zaživele in vrše

Iz bojov za osvoboditev Trsta 1945. leta

divjo protiitalijansko propagando, ki se je bobotno razcvetela.

Na pragu jeseni smo in kolikor je mogoče predvideti iz splošnega razpoloženja, ki ga ta propaganda ustvarja v vsej slovenski masi, je verjetno, da je treba pričakovati nasilnih akcij v času prihodnjega oktobra.*

Tako je neznani uradnik v notranjem ministrstvu v Rimu pisal goriškemu prefektu po nalogu ministra samega, po nalogu »vsemogočnega« dučēja, takrat bolnega Mussolinija, kot vemo iz Cavallerovega dnevnika, iz Cianovih spominov in drugod. Želodčni tvori so razjedali njegov organizem, porazi v Sredozemlju, v Afriki, upor v Jugoslaviji je razjedal njegov italijanski imperij, njegovo fašistično stranko, a tudi njegovega duha. Da se mu je uprla tudi slovenska »raja« v Juljski Benečiji, ki jo je on proglašal kot najbolj italijansko zemljo, to ga je še posebno žgalo. Dokaz tega je njegov govor v Gorici 30. julija 1942, ko je še upal, da bo z »ognjem in mečem« zatrl vsak poskus upora po receptu starega Rimljana Cezarja.

Poročilo, ki ga je notranje ministrstvo poslalo goriškemu prefektu z vprašanjem, naj pove, ali je res tako hudo v Gorici in v Goriški, bi bilo mogoče popolno, če bi imeli tudi prefektov odgovor zanj. Žal ga v arhivu goriške prefekture in kvesture ni. Naše osvobodilno gibanje bi na Mussolinijevo vprašanje takrat odgovorilo tako: Kar poročate, je vse res, z eno samo izjemo — Jugoslovani, Slovenci in tudi goriški Slovenci z vsemi Primorci ne sovra-

žimo Italijanov v celoti, kot pišejo in govore fašistični in italijanski šovinistični oblastniki in vaša poročila. Sovražimo pa vse tiste, ki nam ne puste, da bi na naši zemlji živeli kot sami hočemo! Sovražimo samo tiste Italijane, ki so nam prizadeli nešteto krivic, samo tiste, ki nočejo nehati s temi krivicami in hočejo, da bi mi in naša zemlja ostala še vnaprej brezpravna italijanska kolonija!

Za tako upornost je zgoraj prevedeni dokument lep dokaz. Dobro pa bi bilo, če bi ekelsenca de Gasperi, ki »boleha« za nekakšnim »političnim tvorom«, katere mu je ime: »Italianissimo«, »Trieste italianissima«, »Gorizia italianissima«, »Istria italianissima«, ki je še pred kratkim govoril o zaviljivem položaju goriških Slovencev, nekoliko pobrskal po arhivih nekdanjega zunanega in notranjega ministrstva. Mogoče bo le spoznal — seveda, če se hoče kaj naučiti iz zgodovine! —, da Slovenci in ostali jugoslovanski narodi le nismo tako pod nič! Da goriških Slovencev ni mogel uničiti ne fašizem ne vatikanski škofje, o tem jasno priča zgoraj prevedeni fašistični dokument. Če pa tamkaj mislijo, da bo zveza Vatikan—Kvirinal ob sodelovanju obeh politik ob krvavem »kardinalu« Stepincu bolj uspela, se zelo in najbolj motijo! S staro Jugoslavijo so lahko uspeli, z našo, socialistično pa ne bodo nikoli, ker so vsi narodi Jugoslavije v narodnoosvobodilni borbi in povojni socialistični izgraditvi mnogo, mnogo in marsikaj naučili. In na to naj vsi tisti tudi resno računajo!

Fašistično »junaštvo«

Med francoskimi partizani

TAKOLE začenja svojo pripoved Slovenec, doma iz Gorenjske, ki se je boril proti okupatorju na zahodu Evrope, v Franciji, med partizani.

»Tako ko so me Nemci mobilizirali, sem spoznal, da je sramota za poštenega Slovenca, da bi bil nemški vojak. V Franciji, kamor so me prestavili, sem takoj mislil na pobeg iz nemške vojske. Našel sem tudi nekaj ljudi, ki so bili pripravljeni pobe gniti z menoj. Toda kam in kako? Z bivše francosko-nemške meje, kjer smo kopali rove in gradili druge vojaške objekte, je bilo najbližje v Švico ali Francijo. Čeprav smo izdelovali načrt za pobeg v največji tajnosti, so našega vodjo čez nekaj tednov zaprli. Zdaj je mnogim upadel pogum za beg. Jaz pa nisem odnehal. Iz pripovedovanja ujetnikov sem slišal o francoskih partizanih. Moj načrt je bil: pobeg v vichijevsko Francijo. Uspel sem! Brez težav sem se ustavil v Moulinsu in nadaljeval pot do Clermonta v pokrajini Auvergnon.

Pa je prišla nova, zelo resna skrb: kako se povezati s francoskimi partizani? Stikal sem po lokalnih. Sprva je kazalo slabo. Šele v neki brusilnici sem naletel na ljudi, katerim sem se zaupal. Res, že takoj so pokazali simpatije do pobe glega nemškega vojaka in Jugoslovana. Izpraševali so me, v katerem polku sem bil, na kateri fronti, o orožju in podobno. Tedaj sem si šele pridobil nekaj zaupanja. Res, srečal sem ljudi, ki so simpatizirali z odporniškim gibanjem. Ko sem jim zatrdil, da se hočem boriti proti okupatorju, sem bil deležen še večje prijaznosti. Povabili so me v neko klet, kjer so se sestajali člani odporniškega gibanja. Pištola pred menoj na mizi mi je dala vedeti, da je

stvar resna in da sem s tem dnem postal član teh odpor nikov.

Potem je sledilo nestrpno pričakovanje. Čakal sem na dokumente, saj v velikem mestu nisem mogel postopati kot nemški vojak. Povezali smo se z nekim Ragoutom, enim izmed pomembnih organizatorjev odporniškega gibanja. Nisem vedel, kakšno funkcijo ima, prepričan sem bil le, da mu lahko zaupam. Čez štirinajst dni sem dobil lažne legitimacije. V spremstvu Ragouta sem odšel v pokrajino Prouines, središče odporniškega gibanja. Odred je bil sestavljen iz več skupin, te pa so se namestile po hišah in vasi-
cah v tej pokrajini.

Vživel sem se v novo okolje, dobil puško in nekaj opreme. Puške so partizani odvzeli miličnikom, ki se niso kaj prida branili. Pomanjkanja nismo trpeli, ker so nam tudi Angleži pomagali, zlasti z vojaškim materialom. Spali smo malo, kajti vso noč smo napadali nemške transporte in zasegali vojaški material. Pod svojim vplivom smo držali vso dolino.

Večkrat nas je obiskal stari znanec Ragout (de Caston) iz Clermonta, ki se je zanimal za našo prehrano, obleko in obutev. Po njegovih obiskih smo vselej dobili tisto, kar nam je manjkalo. Večkrat nas je obiskal tudi poročnik Vencel, ki je bil vedno v civilni obleki. Tudi mi smo imeli, vsaj v začetku, večinoma civilne obleke.

Potekali so dnevi v vajah z orožjem. Največ smo imeli lahko orožje — francoske puške. Angleži so nam pošiljali radijske oddajnike, da smo vzdrževali z njimi stike. Po šestih tednih sem doživel prvi napad. Izdal nas je kmet, ki nam je pred kratkim prodal zanikrno živinčje, pa smo mu — menda — manj plačali, kot bi mu bili plačali Nemci. Napadli so nas gestapovci in francoska mili-

ca. Na naši strani smo imeli precej žrtev, ker so nas iznenadili ponoči, naše enote pa skoraj da niso imele nobenih stražarjev. Ker je bila razbita tudi večina naših ostalih skupin, smo zapustili vas in se umaknili v gore. Na srečo nam je ostalo še nekaj vozil, da smo se hitro umaknili v neko precej močvirnato pokrajino, visoko okrog 1000 m. Sovražnik pa ni slutil, da se v tako zapuščenem kraju skriva kaka večja enota, ki ima celo manjša vozila. Ker v gozd ni bilo poti, smo izruvali nekaj dreves s koreninami vred, zapeljali vanj vozove nato pa drevesa spet postavili. Tako smo Nemcem zabilisli vsako sled. Naše življenje je postajalo z vsakim dnem težje. Kraj, kjer smo se utaborili, ni bil zdrav in kmalu so začele razsajati bolezni. Zato smo se omejili le na manjše akcije; napadali smo patrole in osamljene kamione, predvsem pa smo stikali za obleko in obutvijo. Tudi budnejši smo postali! Stražo smo imeli podnevi in ponoči. V močvirju smo bili skoraj štiri mesece, naše vodstvo pa je medtem iskalo primernejši kraj. Odločili smo se za višji hrib s prostranimi pobočji, visok skoraj 1500 m, na Plomb du Cantal.

Vendar, kako naj se premaknemo, da nas ne bi opazili Nemci? Odločili smo se, da nam bodo pomagala civilna tovorna vozila, čeprav je bilo to zelo tvegano. Ponoči smo se razdelili v manjše skupine in se v večjih razdaljah prepeljali na novo ozemlje. Tu smo ostali do spomladi 1944. Živelimo od pomoči, ki so nam jo nudili kmetje, nekaj, a zelo malo pa so nam pomagali Angleži. Mnogo bolj — prav tedaj — so nas oskrbovali že Amerikanci. Pričakovali smo, da bo prav po našem ozemlju šla napovedana invazija, kar smo sklepali tudi iz zavze niških obljub, češ podprli nas bodo z lažjimi vozili, tanki in celo z letali. V tem času so se naše

vrste precej pomnožile in se je s prostovoljno mobilizacijo dvignilo število partizanov na 30.000. Z ustanovitvijo II. cone »Mont Mouchet« so se podvojile tudi kompanije, ki so tedaj štejele 200 do 300 mož. Glavni štab cone je bil povezan z Angleži in preko teh z Amerikanci. V naših štabih ni bilo posebnih vojaških misij.

Ker je naraslo število borcev, je bilo vse težje s prehrano in obutvijo. Civilno prebivalstvo je samo trpelo pomanjkanje, kajti Nemcem ni bilo do tega, da bi jih preskrbovali, zavedali pa so se tudi, da s preskrbo prebivalstva dobavljajo hrano tudi nam. Zato smo začeli napadati večja mesta. Tehnični in vojaški material pa so nam pošiljali zavezniki. Poleg strojníc smo dobili tudi protitankovske granate, v zadnjih mesecih pred invazijo pa še drugo orožje. Spričo te pomoči smo postali bolj aktivni in smo v tem času beležili nekaj večjih uspehov. Napadi na večja mesta niso bili več tako tvegani. V dokaj kratkem času smo svobodno ozemlje razširili. Nemci in francoska milica niso mogli več z rednimi silami preprečevati naše dejavnosti. Na prostoru, obsežnem tako kakor naša Dolenjska, se je razvijalo povsem svobodno življenje.

Nemcem seveda ni bilo vseeno, kaj se godi na tako velikem ozemlju okupirane Francije. Prihajala so poročila, da se Nemci pripravljajo proti nam. Mi smo ve-

deli, da tudi nam takrat ne bo šlo najlažje. In res! Nekega dne se je proti nam pomikala dolga kolona kamionov z do zob oboroženimi Nemci. Čakali smo jih v zasedi. Prve smo spustili naprej, nato pa z vsem orožjem vžgali po njih. Kajti že so nam izkušnje pokazale, da je napad najboljša obramba. Nemcev je bilo okrog 4000. Zgrabil jih je neznanski strah in so se v neredu umaknili in pustili na bojišču več kot polovico mrtvih in ranjenih. Zgrabili smo jih prav na tesnem prostoru, tako da niso mogli računati na uspešno obrambo, kaj šele na napad. Na povratku so se znesli nad prebivalci, jih izropali in požgali hiše. Naslednji dan so se nad nami pojavili štirje »Junkersi« in nas preletavali neprenehoma štiri dni. Ker nas niso obstreljevali niti bombardirali, smo domnevali, da samo fotografirajo teren, na katerem je bilo naše oporišče.

Čez nekaj dni se je znova pričelo, a že bolj zares. Od ene strani se je pomikala proti nam popolna divizija iz Marseille, z druge pa divizija iz Italije. Na presenečenje, ki bi kakor koli odločila v naš prid, nismo mogli računati. Edini naš izhod je bil — borba. Pričela se je bitka, ena najhujših, kar jih pomnim. Na obeh straneh so bile številne žrtve. Nemška pomoč je bila občutna. Vztrajali smo na položajih, čeprav pomoči, ki bi je bili mi tako potrebni, ni bilo od nikoder. V tej borbi smo zajeli pi-

sano množico ujetnikov, med njimi: Ruse, Poljake, Čehe, Romune in Ukrajince, od katerih so se nam mnogi pridružili. Izgubili smo skoraj vse ozemlje in precej opreme. Če se ne bi umaknili na Chaudes Aignes, na hrib, ki je visok približno tako kot naš Stol, bi nas Nemci zajeli. Od prejšnjega mesta smo bili oddaljeni približno 30 km. Po premiku so nas Nemci stalno nasledovali, ker so jim pomagali tudi številni vohuni in sumljive ženske, ki so na tem ozemlju iskale naše družbe. Še vedno smo bili v sovražnem obroču. Več dni zapovrstjo so nas bombardirala tudi letala. Ker se je nemški obroč zoževal, je bil določen proboj. Napravili smo sunek proti vasi Sauges, ki leži zapadno od Ruina. V vasi, ki je bila preveč odprta, se nismo ustavljali. Kljub temu pa smo sklenili, da se od tega kraja ne bomo preveč oddaljevali. Tisti mesec je bil namreč za nas precej pomemben: na francoski obali so se izkrkali zavezniki in računali smo, da bo vojne kmalu konec. Spričo tega se nismo dosti menili za položaj, v katerem smo bili. Nemci pa so še povečali pritisk, ker so vedeli, da jim bomo delali še precej pregelavic, zlasti takrat, ko se nam bo fronta približala, hkrati pa niso hoteli imeti za hrbtom velike uporniške enote. Njihov pritisk nam je skoraj zmedel načrte, pripravljene v zadnjih tednih. Še več! Razbili so naše enote, ki so zaradi lahkega orož-

Skupina članov francoskega odporniškega gibanja (partizanov) pred invazijo

France Slana: Zadnja cigareta

ja postale lahek plen nemških oklepnikov in topništva. Nemcem pa, ki so bili v popolni premoči, je pomagala še francoska milica. Dogodki po invaziji pa so nam slednjič odkrili naše slabosti: preveč smo pričakovali od zaveznikov, bili pa smo dokaj naivni v zamislih, da bo nadaljevanje borb po invaziji potekalo mimo nas.

Naše vodstvo je zato pričelo razmišljati o reorganizaciji. Dotedanje kompanije niso bile več kos nemškim vojakom. Ustanoviti je bilo treba močnejše enote s težkim orožjem. Vodstvo je zaprosilo zaveznike za lažja oklepna vozila, katera smo tudi dobili in se z njimi zoperstavljali nemškim tankom. V dokaj kratkem času so se naše

enote koncentrirale in kmalu smo v borbah zaplenili prej izgubljeno orožje. Sedež 44. kompanije, v katero je bila vključena tudi moja enota, je bil v Saugesu. Vodstvo 4. korpusa je tedaj prevzel Pomier.

Nemci, ki so ob napredovanju zaveznikov in ob naši večji aktivnosti čutili, da jim gre za življenje, so postali še bolj nasilni. Gorele so francoske vasi, nas pa so zrivali vedno više v gore. Vendar nam vse to ni jemalo poguma, kajti od daleč je bilo čuti grmenje zavezniških topov. Prepričani smo bili, da je ta jesen, ki je bila pred vrati, zadnja v takih vojnih okoliščinah. Prijetna je bila zavest, da naša borba le ni bila zaman in da smo tudi mi prinesli delež k skup-

ni zmagi. Res je sicer, da borbe, ki so jih vodili francoski partizani na svojih tleh, ne moremo primerjati z narodnoosvobodilno borbo pri nas. Bil pa sem tedaj, ko so prihajale vesti o uspehih jugoslovanskih borcev, vesel in srečen, da sem tudi jaz, čeprav daleč od domovine, z orožjem v roki opral svojo čast in v borbah proti okupatorju potrdil svojo nacionalno zavest.

Sile francoskega odporiškega gibanja so bile vsak dan močnejše in so zato borbe divjale z nezmanjšano silo. Novoosvojenjo zemlje nas je še bolj krepilo, kajti v zaledju so bile številne tovarne, ki so odslej delale izključno za nas. Tudi Angleži so sprevideli, da jih z mnogimi akcijami precej razbremenjujemo in so naš še bolj podpirali.

Umikali se nismo več, temveč so bile naše akcije uperjene za osvoboditev mest. Padel je Bion, kjer smo se nastanili v oficirski šoli, zasedli Thiers; mesto za mestom so morali Nemci izprazniti. V Lyonu smo 2. septembra 1944 prišli v stik z Američani. Borbe za to mesto so bile zelo srdite. Nemci so se zagrizeno borili in smo jih preganjali od hiše do hiše. Najhujši boji so bili z gestapovci, ki so se utrdili v kasarnah in stanovanjskih poslopjih. Borba za Lyon je trajala nepretrgoma 14 dni.

Med francoskimi partizani sem živel skoraj tri leta. Pri njih sem ostal še do jeseni 1945. Ko sem v francoskih časopisih bral, da je Jugoslavija zaživela novo, svobodno življenje, se domotožju nisem mogel več upirati. Ko so se za odhod v Jugoslavijo pripravljali mnogi izseljenci, ki so dolga leta garali po francoskih rudnikih in drugod, sem se jim pridružil in se vrnil v domovino.

Še vedno se s toplo mislijo spominjam francoskih tovarišev-partizanov, s katerimi sem se z ramo ob ramo boril proti skupnemu sovražniku, proti nemškemu fašizmu. Ponosen sem na odliskovanja, ki sem jih dobil tamkaj v borbi proti okupatorju. Pozabiti tudi ne morem dni, ki sem jih preživel v francoski bolnišnici, ko so me rane, dobljene v borbah pri Thiru, priklenile na posteljo. Lahko trdim, da so mi izkazovali v bolnišnici veliko pozornost predvsem zato, ker sem bil Jugoslovian. Jugoslavija pa je tudi v njihovih očeh mnogo pomenila. »

Pripombe h knjigi „Zasavje v plamenih NOB“

ZASAVCI smo z veseljem segli po knjigi: »Zasavje v plamenih NOB«, ki jo je napisal Jože Župančič, izdala lani decembra ZB v Litiji, tiskala pa Železniška tiskarna v Ljubljani. To je prva knjiga o narodnoosvobodilnem gibanju v Zasavju, kajti Jože Župančič pripravlja še 4 knjige; za vsako nadaljnje leto po eno.

Priznamo, da se je tovariš Župančič lotil odgovorne in težke naloge. Kajti brez slehernih zapisov pisati knjige NOB v Zasavju, sam pa je bil v izgnanstvu, zahteva veliko truda, požrtvovalsti in skrbne presoje, da bi bili dogodki prikazani tako, kakor so se resnično dogajali.

Upam, da mi bo tovariš Župančič oprostil, če k zgodovinskim podatkom ali pomanjkljivostim v njegovi knjigi iznesem nekaj pripomb, vse pa z željo, da si bo to štel v pomoč pri pisanju ostalih štirih knjig.

Bralcu knjige ni povsem jasno, katero področje smatra avtor knjige za Zasavje. Skica na strani 142 kaže Zasavje od Ljubljane do Zidanega mosta in od Litijskega hribovja na Dolenjskem do Moravske doline. Prav, avtor knjige je nedvomno nameraval opisati ta kompleks Zasavja, kar se iz knjige tudi vidi, prepričan pa sem, da se Revirčani s tako skromnim opisovanjem uporniškega gibanja v Revirjih ne bodo zadovoljili. Kajti znano je, da je tam, v letu 1941, osvobodilno gibanje močno zažarelo. Na drugi strani pa menim, da Pugleška četa ne spada v Zasavje, čeprav je nekaj akcij izvršila v Zasavju. V knjigi čitamo tudi o I. štajerskem bataljonu. Če ga pisec knjige že omenja, ni na mestu, da o njem zabeleži le statistični podatek. Ta bataljon je

izvršil pomembne akcije, zlasti je znan njegov pohod na Bizeljsko.

Na splošno menim, da je avtor knjige »Zasavje v plamenih NOB« pogrešil, ker je brez dovoljne prevare in v naglici izdal knjigo, sicer bi ne bilo v njej toliko nepravilnosti in zgodovinskih pomot. Evo jih nekaj:

Lojze Hohkraut je padel na Cvetežu v noči od 29. na 30. maj 1942 in ne 25. maja. Takrat sta šla z njim na partijski sestanek še zdaj živeča Sergej Kraigher in Jože Gričar in se tega dogodka najbolj živo spominjata. Res je, da je Lojze zakopal dokumente, ni jih pa upepelil, kot piše avtor knjige; takrat je namreč deževalo in treskalo!

V juniju 1943 ni bilo več II. štajerske grupe, pač pa IV. operativna cona, katere komandant je bil Franc Rozman-Stane. Zato je tembolj razumljivo, da kurirka Sonja, posebna odposlanka Glavnega štaba partizanskih odredov

Jugoslavije (prav: Vrhovnega štaba NOV in POJ) v letu 1942 — kot piše Jože Župančič — ni mogla nositi sporočila komandantu POS (prav: Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet, odnosno NOV in POS po ustanovitvi prvih slovenskih brigad) Stanetu Rozmanu, ker je on postal komandant Glavnega štaba NOV in POS šele julija 1943.

Ne strinjam se, kot piše Jože Župančič, da je bila »22. junija 1941. — Ustanovitev Glavnega poveljstva NOB«. Vodstvo NOB v Sloveniji je namreč prevzela Osvobodilna fronta s Komunistično partijo Slovenije na čelu, po njenem sklepu pa je bilo ustanovljeno vojaško vodstvo: Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet. Zato tudi tekst pod sliko na strani 66 (Glavno poveljstvo POS) ne ustreza.

Potem revirska četa: njen prvi komandir ni bil Lojze Hohkraut, pač pa Ciril Groznik, politkomisar pa Lojze Hohkraut. Po izjavah prvoborcev, Franca Kralja in Lojzeta Ribičiča, pa je Revirska četa ob ustanovitvi štela 59 borcev in ne samo 47.

Pogled na Litijo, v ozadju predilnica

Nerazumljivo je, zakaj je pisec knjige vtaknil v tekst spisek borcev Revirske čete iz leta 1942, zakaj v njem ne najdemo resničnih prvoborcev Revirske čete, kot so na primer bili: Alojz Hohkraut, Lojze Ribič, Jože Umek, Lado Majcen, Nande Šoštar, Franc Farčnik, Pavle Baloh, Franc Kralj, Fric Keršič, Tončka Čeč, Tone Vratanar, Milan Mrzel, Ivan Strojih, Franc Kastelic, Ciril Curk, Ivan Keše, Vili in Lojze Vresk, Ciril in Janez Groznik, Ivan Šorn in drugi.

Na 79. strani knjige je zapisano: »V litijskem okolišu so imeli revirski borci največjo moralno in tudi materialno oporo.« To ne bo držalo, kajti revirski borci so imeli največjo oporo prav v revirjih, seveda jim je bila naklonjena tudi Litija z okolico.

In dalje piše na strani 89: »Pol-drugoletni otroček se je nato sam povzpel do sosedovih in povedal o vsem, kar je pravkar doživel strašnega in o očetovi smrti.« Dvomim, če je to mogoče. Pa naj presodijo bralci sami!

Ko je Jože Zupančič pisal o ustanovitvi Okrožnega odbora Osvobodilne fronte za Litijo, bi bilo prav, da bi navedel, kakšne so bile priprave za ustanovitev tega organa OF (predhodni sestanki, posvetovanja s partijskimi voditelji itd.). Ustanovni sestanek Okrožnega odbora Osvobodilne fronte za Litijo pa ni, kot piše v knjigi, vodil Lojze Hohkraut, ker temu sestanku ni prisostvoval.

Nič nimam proti obširnemu pisanju o Luksemburžanih, takratnih nemških vojaki, vendar če bi bili ti vojaki res takšni, kot nam jih pisec knjige predstavi, zakaj niso zgrabili za uporniško puško in se

borili za svojo svobodo, tako kot naše ljudstvo in mnogi zasužnjeni narodi? Pravim, da so se preveč vdajali pijači in pohajkovanju za dekleti. Resnica je, da so bili proti Hitlerju, vendar je napačen zaključek v knjigi, da so ti nemški vojaki — »luksemburški mladci« — dvignili moralo civilnega prebivalstva v Zasavju. Kot da je bilo ljudstvo v Zasavju brez morale in da so ti vojaki budili v njem uporniški duh!

Nedostojno je tudi, da avtor knjige prikazuje Jožeta Planinška, aktivnega in požrtvovalnega borca v uporniškem gibanju Litije, pri takih dejanjih, kot je opisan na strani 105—106, kot da bi o njem ne imel kaj drugega napisati. Nasprotno, on je izvršil pomembne akcije, zaradi katerih je bil po mučenju ustreljen v Begunjah na Gorenjskem.

Dokaj čuden je tudi zaključek o razmejitvi Nemčije in Italije pri Lazah. Ne mislim zgolj na dogodek, pač pa na to, da pisec knjige smatra mladega Štefana Gabrška za junaka pri razmejitvi Nemčije in Italije, nato pa partizanskega junaka. Na kratko: partizanskega junaštva mu ne kratim!

Poglavje zase je borba na Tisju. Vsa akcija je nekam čudno zapletena. Prav bi bilo, da bi Jože Zupančič najprej opisal ustanovitev II. štajerskega bataljona na Kremenjku, ga povedel na Tisje, nato prikazal organizirane priprave za napad na Litijo in Šmartno, potem izdajstvo, borba in preboj bataljona na Dolenjsko in na koncu represalije Nemcev.

Ko piše o ustanovitvi Pugleške čete (julija 1941), omenja avtor knjige ustanovitev II. štajerskega bataljona, dalje čitamo o četi na

Kremenjku, o Mokronoški četi in odločitvi Glavnega štaba POS (prav: Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet!), da se ustanovi II. štajerski bataljon, vendar v knjigi ne moremo zaslediti dejanske ustanovitve II. štajerskega bataljona. To bi bilo nujno, vsaj na kratko opisati, že z vidika, da je prva bitka II. štajerskega bataljona na Tisju vzeta za osnovo litijskemu občinskemu prazniku. Tako pa se bataljon nenadoma znajde na Tisju in začno se priprave za napad na Litijo in Šmartno. Potem čitamo o sestankih, med drugim tudi o sestanku zaupnih Šmarčarov v kuhinji pri Koširjevih, ki je bil vsekakor nekaj dni pred nameravanim napadom. Nato pa je zapisano: »Vsa vas z okolico pa je nestrpno pričakovala, kako bo potekel napad . . .« To zahteva pojasnilo! Najprej nekaj zaupnih Šmarčarov, potem vsa vas z okolico nestrpno pričakuje . . .

Zatem čitamo o sestanku na Globeli. Prav, toda zadevo Šepca-Franca Strmljana (pravilno: Ignaca Strmljana), glede orožja, bi avtor knjige lahko napisal v tistem delu, ko je opisoval skrivanje orožja ob razsulu stare Jugoslavije. Vendar bi rad vedel, kdo so bili tisti vaščani, ki »so odpeljali na gestapo kar polno šajtrgo orožja«?

In zdaj! Litijski župan Ernest Puschmann da je vedel za partizane na Tisju? Ne, ni vedel, sicer se z lovci ne bi odpravil tja na brakado. Resnica je, da je šel Ernest Puschmann slučajno na lov

proti Tisju in tudi slučajno izsledil II. štajerski bataljon. Torej šele od tu naprej opisano izdajstvo.

Pa zopet čitamo o sestanku na Jelši in drugih pripravah za napad.

In zdaj šele čitamo o Tisju, o prihodu II. štajerskega bataljona na Tisje. Tako bi se pravzaprav moralo začeti in potem šele opisovanje priprav za napad, ki jih je izzval prihod bataljona. Tako pa se dogodki ponovno premlevajo in dopolnjujejo. Nato čitamo o bitki II. štajerskega bataljona z Nemci, in že o Tisenskih, ki so se vrnili iz zaporov in začeli obnavljati uničeno domačijo. Potem piše o prestopu partizanov čez nemško-italijansko mejo na Dolenjsko, pa spet omenja Tisenske, da so bili v zaporu v Begunjah.

Nadalje je opisano zadržanje ujetega partizana, doma s Št. Vida, ki so ga Nemci ustrelili in o njem izmenjaje piše še trikrat. Sledi zopet opis bitke na Tisju po pripovedovanju Tineta Potiska, kjer omenja, da je komandant Stane dal prva povelja za borbo — v resnici pa ob spopadu II. štajerskega bataljona z Nemci Staneta ni bilo na Tisju, ker je bil na poti na sestanek v Jelšo in se je vrnil, ko je slišal prve strele na Tisju. Potem nazorno beremo o življenju v zaporih v Begunjah, in zdaj, ko se jetniki že vrnejo iz Begunj, avtor knjige že drugič spjelje II. štajerski bataljon na Dolenjsko.

Pravilno bi bilo, da bi Jože Župančič pri opisovanju borbe na Tisju upošteval vse pisane vire, dokumente in izjave očitivcev ter po poteku dogodkov opisal to zanimivo borbo, s čimer bi se bralcem predstavila vsekakor v drugačni luči.

Vsekakor bi imela knjiga »Zasavje in plamenih NOB« še večjo vrednost, če bi bili dogodki opisani bolj jedrnato, manj statistično, bolj ubrano in prikazani po vrstnem redu dogajanja. Tako se ne bi dogodilo, da bi bili eni in isti dogodki opisani večkrat.

Nedvomno bi bilo delo Jožeta Župančiča še zgovornejše, če bi na primer zapisal: Kdo je 1941. l. hotel minirati grbinski grad? Kajere družine so gestapovci najprej izselili iz Litijske in okolice? Kako obsežne so bile »množične aretacije po Litiji in okolici? Kateri čevljar v Litiji je izdal voditelje OF? Kdo je bil v Litiji tajnik »Ljo-

Tisje pri Libergi, kjer je bila 24. decembra 1941 bitka II. štajerskega bataljona z Nemci; spredaj: Tisenska hiša, v ozadju Jablanski lazi

tičevega zbora«, ki »je v noči po prihodu Nemcev v Litijo sestavil seznam oseb, ki so bile na glasu, da so usmerjene protinemško«? Kateri so bili partizanski vozniki, ki so leta 1941 vagonске pošiljke iz Ljubljane za zasavske hribe prepeljali na Janče in v okolico? Kaj so to »belegašfti«? itd.

S temi pripombami bi želel avtorju knjige »Zasavje in plamenih

NOB« pomagati in ga pozvati, da vztraja pri nadaljnjem zbiranju podatkov in pisanju zgodovine narodnoosvobodilnega boja v Zasavju, toda v taki luči, ki bo veren dokaz, kako so se partizanski borci in politični delavci borili krvavo in nekrvavo, jurišali in padali v borbi za dragocen sad ljudske revolucije — za narodno osvoboditev!

Jože Štok-Korotan

„Bilo nas je mnogo“

POBUDA, ki jo je dal partizan Sequi, zasluži vso pozornost. Medtem ko italijanski premier De Gasperi in ves njegov šovinistični propagandni aparat bruhajo v svet gorostasne laži o domnevnem preganjanju Italijanov v jugoslovanski coni Trsta, zagrebška založba »Zora«, torej ena od centralnih jugoslovanskih založb, izda v hrvaškem prevodu knjigo pripadnika italijanske narodne manjšine Erosa Sequi.

Kakšno otipljivo protislovje! V predmestju našega nacionalnega ozemlja, v Trstu, ki ni italijanski, marveč pod zavezniško upravo, snemajo slovenske nazive

krajev in ukinjajo druge narodnostne svobosčine, sredi »nedemokratične« Jugoslavije pa Italijan Erosa Sequi publicira svoje spomine izza minule vojne. Pa pustimo vstran ta očiten dokaz, na čigavi strani je demokracija in kje je ni! Dejstvo je, da smo s knjigo: »Bilo nas je mnogo« spet dobili nov dokument o narodnoosvobodilni vojni, kakor jo je doživljal eden od borcev banijske VII. proletarske divizije. Knjiga »Bilo nas je mnogo« Erosa Sequija je — kakor trdijo književni kritiki — pomembno delo ne samo kot dokument, marveč tudi kot lepa knjiga, ki je napisana v zanimivem slogu.

Letos bodo v Ljubljani številne pomembne proslave

LETO 1953 je za Ljubljano znamenita obletnica: pred desetimi leti so se namreč od januarja pa tja do septembra vrstili pomembni dogodki, ki so okupirani slovenski metropoli dokončno ustvarili sloves borbenega in neuklonljivega mesta. »Država v državi«, kakršna je bila Ljubljana vsa leta med vojno, je beležila leta 1943 vrsto množičnih akcij in demonstracij, ki so opozorile ves svobodoljubni svet, da Slovenci nismo naprodaj in da si hočemo krojiti usodo sami. Prvo tako smelo dejanje — Ljubljana je bila namreč vsa vojna leta preprežena z žicami, obdana z bunkerji in zavarovana z okupatorskimi divizijami — je bil množični protest na grobu Malči Beličeve, ki je podlegla zverinskemu mučenju karabinerjev. Konec februarja je temu enotnemu nastopu Ljubljančanov sledila podpisna akcija, ki je spet našla pri desettisočih najgloblji odmev. Zbrane podpise — to je bila v takratnem terorju velika drznost! — je odnesla posebna delegacija na italijansko kvesturo in komisariat. K temu so se pridružile še demonstracije pred omenjenimi okupatorjevimi uradi: ko so komunisti in frontovci zahtevali, naj Italijani prenehajo z mučenjem Slovencev, ki so jih zaprli konec 1942. leta. Kljub mnogim preventivnim ukrepom, ki so jih podvzemali Italijani, so bile 1. maja vse ljubljanske ulice polne revolucionarnih napisov in letakov. 12 dni zatem so protestirale žene proti zapiranju žena, otrok, starčkov in bolnikov. Potem so si vse leto, zlasti pa v času do propada Italije, sledile nove akcije, demonstracije in protesti: 21. junija demonstracije za izpust internirancev, potem naj-

bolj množični demonstrativni protesti proti Gambarovi izjavi, da ukaz o izpustitvi internirancev ne velja za Ljubljansko pokrajino (pred sodnijo se je takrat, 1. avgusta, zbralo nad 10.000 prebivalcev Ljubljane) in naposled 9. septembra, po kapitulaciji Italije, ko so frontovci ponovno demonstrirali za takojšnjo izpustitev vseh političnih zapornikov.

V Komnu in Štanjelu dobro delajo

Sistematično zbiranje dokumentov, pisanje kronik iz NOB za vsako vas posebej, zbiranje orožja iz NOB, popis padlih v NOB in žrtev fašizma, kakor tudi umrlih v koncentracijskih taboriščih in podobno — vse to, kar je ena izmed dolžnosti vseh članov in odborov ZB, je v nekaterih okrajih zlasti zadnji čas precej napredovalo. Predvsem na podeželju je bil storjen dober korak naprej, kar pa je tudi popolnoma razumljivo, saj zdaj na podeželju nimajo večjih opravil na polju in se lahko z vsemi silami posvetijo zbiranju in obdelavi zgodovinskega gradiva iz NOB.

Tako je na primer v Gabrju blizu Novega mesta tudi tamošnji učitelj obljubil, da bo pomagal članom obdelati bogato kroniko te znamenite partizanske vasi pod Gorjanci. Prav tako pa tudi od drugod dobivamo razveselje vesti, ki pričajo, da so ljudje pravilno razumeli to odgovorno in častno nalogo in se je s pridom tudi lotili.

Iz sežanskega okraja pišejo, da so pri njih največ materiala zbrali v Komnu in Štanjelu, medtem ko so zgodovinsko gradivo najbolje napisali v Gornji Branici, Kobje-

Da bil čim lepše in dostojneje počastili spomin na junaške akcije, na množični odpor ljubljanskih frontovcev, predvsem žena, je bila ustanovljena posebna komisija, ki s pomočjo preživelih udeležencev teh manifestacij pripravlja različne proslave. Ob tej priliki je bilo sproženo, naj bi postavili v Ljubljani v spomin na borbena Ljubljano poseben spomenik. Vendar »pravda« ali naj bi postavili spomenik sedaj ali šele čez nekaj let, še ni končana. Mogočen spomenik pa Ljubljančani vsekakor zahtevajo!

glavi, Hrušici in Štanjelu. Toda vse to, kakor pravijo Sežanci, ni zasluga občinskih odborov ZB, ampak le nekaterih članov, med njimi tovariša Jamnika, starega borca-spomeničarja, ki je delo dobro organiziral in sam pomagal članom pisati. Tako je torej zbiranjem in obdelavo zgodovinskega gradiva v štanjelski občini. V Podgradu z izrazitimi partizanskimi vasi kot so Pregarje, Podbeže, Pavlica itd. pa se zbiranje tega gradiva nikamor ne premakne. Tu bojda sploh še niso pričeli z zbiranjem. Nekoliko na boljšem so v Senožčah, kjer so vsaj začeli z zbiranjem podatkov za življenjepise padlih v NOB. Takšne podatke so sicer zbrali že v vseh občinah razen v Podgradu in Materiji, vendar so tako površni in pomanjkljivi, da jih bodo morali še enkrat obdelati in dopolniti. Tudi niso priložili slik padlih, čeprav jih imajo.

Če upoštevamo, da se je osvojedilo gibanje ponekod na Krasu, pa tudi v Brkinih pričelo že 1941. leta in da je bilo v Gornji Branici že tedaj prvo partizansko taborišče, pridemo do spoznanja, da je članstvo ZB v teh krajih le malo storilo, da ti slavni dnevi ne bi

zbledele v spominu sedanje generacije in bodočih rodov. S tako zavestjo in odgovornostjo naj torej naše organizacije ZB in z njimi vse druge organizacije začno širšo akcijo za zbiranje zgodovinskega gradiva iz NOB, ki bo imelo za nas in za naše potomce neprecenljivo vrednost.

Muzej narodne osvoboditve v Ljutomeru

21. decembra so v Ljutomeru odprli Muzej narodnoosvobodilne borbe, kar je vsekakor pomembna pridobitev za Prlekijo. V njem bo za vedno ohranjen spomin na prleške partizane in na talce, ki so padli za svobodo pri Ribičevem mlinu in drugod. Poleg tiskarn, vzbujajo pozornost prestreljene sohe Ribičevega mlina, pretresljiv spomin na streljanje talcev. Prav tako pa je treba omeniti tudi fotografijo kmečke hiše, kjer je bila 1943 prva skojevska konferenca. Drugi oddelek Ljutomerskega Muzeja je posvečen narodnoosvobodilni borbi na vsem Štajerskem; zlasti temeljito je prikazana borba in konec Pohorskega bataljona. Drugi oddelek novega prleškega muzeja prikazuje razvoj partizanstva na Štajerskem in opozarja na nujno povezanost prleških ljudi s štajerskimi v vojni in miru.

Mladi Ljutomerski instituciji, Muzeju narodne osvoboditve, želimo uspešen napredek.

O spomenikih v slovenjgraškem okraju

V slovenjgraškem okraju so prve spomenike padlim borcem in žrtvam fašističnega terorja postavili 1950. in 1951. leta, medtem ko v nekaterih partizanskih krajih nove spomenike in spominske plošče šele pripravljajo in zbirajo zanje denarne prispevke. Mnogokam so poklicali arhitekte, da bi izbrali prostor za spomenik, potem pa za stroške občinske organizacije ZB napravili načrte. Tako sta prišla v Dravograd na ogled arhitekta Didek in kipar Pengov. Iz nerazumljivih vzrokov — bojda zaradi tega, ker se omenjena strokovnjaka nista odločila za katerokoli od

variant — Dravograd spomenika še ni dobil, čeprav si ga tamošnji ljudje srčno želijo, kraj pa ga že zaradi številnih žrtev fašističnega terorja zasluži bolj kot katero koli drugo mesto ob naši severni meji. Ta spomenik naj bi dostojno počastil spomin na mnoge neznane partizane in aktiviste, ki so jih gestapovci v zloglasni dravogradijski bazi mučili do smrti. V Pamečah pri Slovenj Gradcu so se odločili za ureditev skupnega grobišča talcev, pa se jim zdi, da je račun za načrt previsok. Prav tako velikih stroškov ne bodo zmogle nekatere hribovske vasi, kot na primer obmejne Pernice, Danijel in Dovže. O teh partizanskih krajih so razmišljali na Okrajnem odboru ZB in sklenili, da bodo zanje osnovali nekakšne patronate, ki bi jih prevzeli slovenjgraški kolektivi ali pa tamkajšnje ustanove. Ta misel ni slaba in govori o kolektivni skrbi in odgovornosti Okrajnega odbora ZB in vsega članstva do krajev in ljudi, ki so z žrtvami in visoko zavestjo izkazali pripadnost narodnoosvobodilnemu gibanju.

Slovenjgraški Okrajni odbor ZB je že večkrat pozval občinske odbore in pododbore, naj sestavijo popolne opise spomenikov in pošljejo tudi fotografije zgodovinski sekciji na okraju za kartoteko o spomenikih. Odziv je bil zelo slab in je zaradi tega težko ugotoviti, kje vse imajo spomenike in spominske plošče in kakšna je vsebina napisov. Posledica tega je, da tudi v Ljubljani, pri Glavnem odboru, ne morejo urediti popolne kartoteke o spomenikih v Sloveniji.

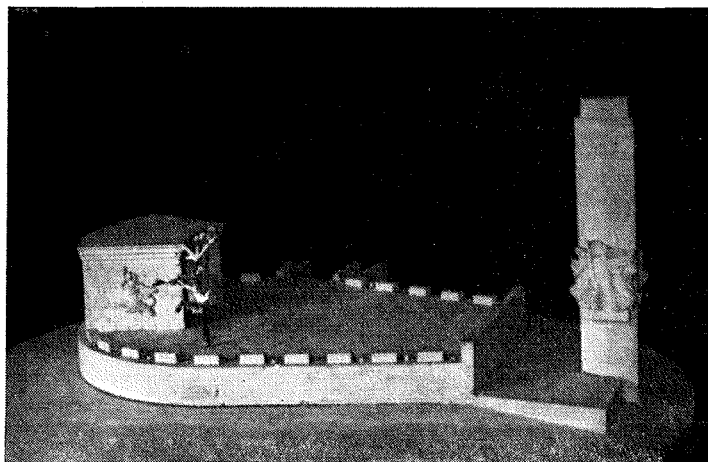
Po nepopolnih podatkih imajo v slovenjgraškem okraju 12 spomenikov in spominskih plošč. Tako je bil na primer spomenik v Dobrih pri Ravnah postavljen v spomin Malgaju in koroškim

borcem; padlim partizanom v spomin stojijo spomeniki v Mežici, Črni in pri Primožu na Pohorju, medtem ko so v Legnu pri Smartnem počastili spomin padlih talcev in partizanov s skupnim spomenikom. Spomenik padlim partizanom so postavili še na Orlici nad Vuhredom in na Lešah pred šolo, ki pa že razpada. Spomenik na Lešah kakor tudi pri Primožu na Pohorju naj služita kot primer, ki nas uči, da je bolje več žrtvovati in poveriti načrte in izdelavo spomenika strokovnjakom. Kajti ne smemo pozabiti, da naj spomeniki obstoje dolga stoletja, da bodo mogli še bodočim rodovom prikazovati revolucionarnost naše dobe, naš patriotizem in našo kulturo.

Medtem ko je postavitve spomenika v Pamečah menda zavrl previsok račun za načrte, se želja po spomenikih v Slovenj Gradcu, na Seilah in Dovžah ne more uresničiti zaradi neodločnosti ljudi, ki jim je članstvo poverilo skrb za priprave in izbiro arhitektov oziroma kiparjev. Podobni so vzroki, zakaj so neurejena množična grobišča v gozdu pri Zadolah, v Podgorju, na Paškem Kozjaku in v Smiklavžu. Ta poslednja prebivališča padlih borcev 14. divizije so ostala vse do danes brez spomenika in brez plošče. Nadvse veličasten bi bil spomenik na Paškem Kozjaku, saj so bili padli borci 14. divizije in že prej II. grupe odredov prekopani na dominantno točko pri Ramšaku, ki je dobro vidna z južne strani Hude Luknje. Spomenik ali vsaj nagrobno ploščo, bi bilo treba postaviti še na grobu talcev in partizanov pri Sv. Neži, pri Duhu, v Suhem dolu, v že omenjenih Pamečah in v Šentvidu nad Mislinjo, kjer so pokopani padli borci I. pohorskega bataljona in borci iz drugih partizanskih enot.

Pionirji v vasi Trava, januarja 1945.

Model spomenika padlim borcem v Beli krajini (delo inž. arhitekta Marka Župančiča)

Skupen spomenik borcem, padlim v Beli krajini

Leta 1947 so v Črnomlju presneli posmrtno ostanke partizanov, ki so padli v Beli krajini in jih položili v skupen grob k prvim belokranjskim žrtvam z Laz. Takrat se je rodila misel o spomeniku vsem borcem, ki so padli v Beli krajini. Ker pa je postavitve tega spomenika terjala velike stroške, so jo odložili na kasnejša leta. Lani je ta zamisel vnovič zaživela. Zveza borcev v Črnomlju se je zaradi tega, ker Bela krajina sama ne bi mogla kriti vseh stroškov za lep in dostojen spomenik in pa za-

to, ker so v Črnomlju pokopani borci iz vseh krajev naše ožje domovine, obrnila na vse kolektive, podjetja in ustanove v Sloveniji s prošnjo, naj po svojih močeh prispevajo, da bo spomenik veličasten in čimprej postavljen. Ta prošnja ni ostala brez odmeva in je bilo v ta namen doslej zbranih nekaj sto tisoč dinarjev. Gornja slika nam prikazuje maketo bodočega spomenika, za katerega je napravil načrt arh. inž. Marko Župančič. — Akcija za zbiranje denarnih prispevkov še teče.

Nepravilno podeljeni spomenici

Kakor mnogim, je bila leta 1951 izročena spomenica tudi Heleni Ziherlovi, in sicer za njenega padlega sina Stanislava. Na osnovi te spomenice je nameravala tov. Ziherlova urediti tudi prejemanje invalidnine in je zato predlagala Okrajnemu sodišču v Ljubljani, naj razglasi smrt njenega sina. Ker so bile njene navedbe nepopolne, se je sodišče obrnilo na Mestni odbor ZB s prošnjo, naj ugotovi, kdo je dal osnovne podatke za podelitev spomenice. Tako je prišlo na dan, da sta o Stanislavovi smrti pričala le njegova mati in brat Jože. Iz teh podatkov ni bilo mogoče razbrati, v katero partizan-

sko enoto je Stanislav vstopil, niti kdaj je šel k partizanom in kdaj je padel. V popisu žrtev je zapisano dobesedno takole: »V NOV stopil leta 1943, v 1. bataljon na Dolenjskem pri Stični kot mitraizec, padel leta 1943 pri Stični na Dolenjskem.«

Sodišče je zaslišalo nekaj prič, ki pa tudi niso mogle povedati nič določenega. Sum o resničnosti podatkov se je še povečal, ko je bilo ugotovljeno, da je tov. Ziherlova na sodišču prvotno izpovedala, da je njen sin odšel k partizanom »približno jeseni 1941«, padel pa da je nekje blizu Novega mesta leta 1942. Te trditve pa je konč-

no izpodbil tov. P. Z. iz Ljubljane, ki je med drugim povedal, da je s Stanetom Ziherlom kmalu po razpadu stare Jugoslavije odšel za delom v Avstrijo. Stane Ziherl je po pričevanju tovariša P. Z. delal pri nekem kmetu do februarja 1944, nato pa je menda — kakor je izjavila kmetova hčerka — odšel k partizanom.

Ker so bile izjave prič nejasne in pomanjkljive, pričevanje tov. Ziherlove pa protislovno, je sodišče predlog, naj se Stanislav razglasi za mrtvega, zavrnilo. V tem primeru je bila tudi spomenica nepravilno podeljena in izročena.

Na podoben način je bila izdana tudi spomenica za pokojnega Albina Žagarja iz Ljubljane. Tudi zanj je dala podatke o vstopu v NOV in o njegovi smrti mati, čeprav za sinovo početje med okupacijo ni mogla vedeti. Nadaljnje poizvedbe pa so odkrile, da je bil Žagar 27. X. 1942 kot partizan ujet in so ga Nemci 11. novembra 1942 s skupino 10 borcev in terencev v Celju javno zasramovali in obsodili na smrt. Žagar pa takrat ni bil ustreljen, marveč je postal gestapovski agent in se je portikal kmalu nato kot »raztrganec« okrog Brežic. Hodil je za gestapo v patrole, pisal je za Nemce poročila, skratka, bil je izdajalec in bi gotovo dajal odgovor ljudskemu sodišču, če si ne bi 7. X. v Sromljah sodil sam. Napravil je samomor in so ga v Sromljah še isti dan našli mrtvega.

Oba našeta primera kažeta, kako malomarno so nekatere komisije, ki so popisovale žrtve, vršile svojo dolžnost. Ta dva primera verjetno nista edina v Ljubljani (odkrili so ju člani ZB na Kodeljevem) in zato pozivamo k budnosti vse ostale terenske organizacije, še zlasti pa zdaj, ko pripravljamo »Spominske knjige žrtev« in kronike, ki bodo kot zgodovinski dokumenti še poznim rodovom v dokaz, koliko žrtev je moralo pasti za osvoboditev. Bodimo vestni in pravični, kadar pišemo o mrtvih, pa tudi odgovornost pred zgodovino moramo čutiti: čast in priznanje tistemu, ki je dal svoje življenje za svobodo in socializem!

Morda so podobni primeri še kje drugje? Naša skupna dolžnost je, da jih pravočasno odkrijemo in razkrinkamo!

Lojze Herman

Dva dogodka, ob katerih se moramo zamisliti

Dva dogodka, ki sta se pripetila v postojnskem okraju, sta tako značilna za vzdušje, ki vlada ponekod na Slovenskem, da se jima ne moremo izogniti. Prvi je razburil Postojncane, drugi pa sodi pred sodišče in naj bi se ob njem zamislil vsakdo, ki je v političnem življenju storil popustil, češ da je že dovolj storil za današnjo družbeno ureditev.

V postojnskem Dijaškem domu živi precej partizanskih otrok, ki so jih starši ali redniki zaupali vzgojiteljem, med njimi tudi prefektu Steletu. Le-ta pa je nedavno zlorabil zaupanje staršev in družbe, ko je zagrešil hud prestopke. S pasom je pretepal dijaka, ki je izgubil oba roditelja v NOB. Takšno ravnanje je naletelo pri starih partizanih, ki imajo sami otroke v šoli, pa tudi pri drugih ljudeh, na veliko ogorčenje, saj Steletov prestopok ni v skladu s sodobnimi vzgojnimi metodami, še manj pa je to odnos do partizanskih otrok, ki jih je država vzela s svojo posebno zaščito. Kljub temu, da so člani ZB zahtevali, naj Svet za prosveto tega vzgojitelja kaznuje in odstrani, prefekt Stele

še ni bil kaznovan in verjetno še naprej lahko vzgaja našo mladino s svojimi »nazornimi« metodami.

Nekje v okolici Postojne pa so začeli dvigati glave tudi tisti, ki že vsa leta po osvoboditvi »sanjajo« o spremembah. Čeprav se njihove pobožne želje niso in ne bodo nikoli izpolnile, rovarijo prikrito in javno (zakaj jih tamošnje množične organizacije ne razkrijejo!), včasih pa celo ne morejo krotiti svoje sovražnosti do prvoborcev in ljudskih predstavnikov. Tako je nekje v postojnskem okraju nek tak »sanjaški razboritež« napadel prvoborca-spomeničarja z besedami: »Še boš dajal odgovor zaradi sovražnikov, ki si jih pobil!« Torej kmalu nam bodo taki ljudje očitali, zakaj nismo po osvoboditvi odprli na stežaj vrata Italiji in fašistom, da bi še naprej širili med ljudstvom svojo »tisoočletno kulturo!« Resda je pri nas demokracija in je bo zmeraj več, toda za takšne ljudi ni popustljivosti niti odpuščanja. Zanje vse ljudstvo v postojnskem okraju terja kazen in kliče člane ZB k budnosti in temeljitemu političnemu in vzgojnemu delu!

O dveh vdovah z istim imenom

V Gabrovici (okraj Sežana) živita dve ženi z istim priimkom in imenom. Obe sta Pečar Ivani in da bi bila podobnost tudi sicer popolna, sta obe vdovi po možeh, ki sta jima padla v NOB. Pečar Ivana, vseeno katera od obeh, je nekaj časa dobivala invalidnino po padlem možu, potem pa je invalidske prejemke po padlem možu nenadoma prenehala dobivati, češ da je bila to le pomota in da je njena soimenjakinja tista, ki naj invalidnino prejema. Prizadeta Ivana Pečar bi bila kmalu svojo dvojnico obtožila, da na njen račun dobiva dvojne invalidske prejemke. Toda kako je bila preseščena, ko je zvedela, da je njuna usoda tudi tokrat enaka. V zapletenem poslovanju Invalidske uprave se je nekaj zataknilo: obe vdovi sta že dalj časa brez sredstev. Postavimo, da se obema vdovama godi krivica zato, ker je napravila zmedo njuna podobnost, oziroma enakost v imenih in verujmo, da bo Invalidska uprava to napako čimprej odpravila. Stvar pa je

toliko bolj zanimiva in obsojanja vredna, ker so v istem času gabrovški ljudje odkrili sramoten primer, ki žali obe Pečarjevi vdovi in vse zavedne vaščane, ki so se s puško v roki borili proti fašističnemu okupatorju.

Medtem ko obe zaslužni partizanski vdovi trpita pomanjkanje, se jima lahko posmehuje vdova po italijanskem karabinjerju Picotiniju. Ta ženska — po kdo ve čigavi zaslugi in priporočilu — že vrsto let prejema invalidnino, in to po človeku, ki je kot okupatorski orožnik soodgovoren za smrt obeh

Pečarjevih! In da bi bila mera krivic do Pečarjevih vdov in vseh zavednih ljudi v Gabrovici polna, se tudi karabinjerjevi otroci živijo od denarja slovenskih davkoplačevalcev. Zaman in odveč bi se bilo vprašati, kaj počne in kaj meni organizacija ZB spriču tega in kaj so storili drugi ljudje, da bi odkrili tistega človeka, ki se za karabinjersko vdovo prej zavzema kakor za Pečarjevi, partizanski vdovi!

Priprave za koroški partizanski dan

Napad na Mežico sodi med najbolj uspele akcije 1. koroškega bataljona. Dogodil se je v noči od 3. na 4. april 1943, vodila pa sta ga dva priljubljena slovenska komandanta, France Rozman-Stane in Tavčmanov Lenart. Partizani so vdrlí v močno utrjeno Mežico, razorožili so tamošnje esesovce in jih imeli v oblasti nekaj ur, nato pa so obračunali še z domačimi izdajalci. Med ljudmi je zaupanje v samega sebe in v osvobodilno misel po tem dogodku porastlo, Nemci pa se, vzloje temu, da so bili na višku svoje moči, niso čutili nikjer več varne. Spomin na ta znameniti dogodek je med koroškimi ljudmi še vedno živ. Ker bo letos poteklo 10 let od napada na Mežico, bodo Korošci tostran in onstran meje znamenito obletnico proslavili s Koroškim partizanskim dnevom. V Mežici pričakujejo močen dotok zamejskih rojakov in so zato, ker v aprilskih dneh rado nagaja deževje, proslavo odgodili na 3. maj. Kulturno-prosvetna društva so začela s pripravami, s študijem partizanskih dramatskih del, pevski zbori in godbe pa so uvrstili v svoj slavnostni program kvaliteten domače in tuje skladbe.

Tudi za dobre zveze bo preiskrbljeno. Kakor nam poročajo iz Slovenj Gradca, bo verjetno promet že nekaj dni pred 3. majem tekkel od Celovca preko Jesenic, obenem pa bo odprt obmejni blok na Lužah. Korošci si obetajo tudi, da jih bo te dni obiskal maršal Tito. Seveda so to zaenkrat le go-reče želje. Da bo maršal Tito obiskal Korošce pa konec koncev ni izključeno, saj pripisujejo temu dnevu velik pomen.

Bazoviška brigada

Spominska svečanost v Dražgošah

OD 9. do 12. januarja pred enajstimi leti je v Dražgošah divjala ena najhujših bitk med mladim Cankarjevimi bataljonom in večtiščlavo vojsko do zob oboroženih esesovcev. Partizanov je bilo komaj nekaj nad 200, pa so se dolge tri dni, vse do izdajstva, upirali tej premoči. Sloves gorenjskih borcev je takrat segel ne le v sleherno slovensko vas in mesto, ampak tudi daleč preko meja naše domovine. Zato vsako leto dražgoško bitko proslavljajo ne samo Gorenjci, temveč vsi bivši partizani.

Posebno lepa in dostojna pa je bila slovesnost v letošnjem letu. Lepa in pristrčna je bila zato, ker stari borci niso počastili zgolj spomina svojih padlih tovarišev, ampak so se spomnili tudi zavednih ljudi, partizanskih mamic in terencev, pri katerih je sleherni partizan našel v najhujših časih vso oporo in varno zatočišče. Tradicionalne partizanske patrulje, ki so odšle na spominsko pot dan pred dražgoškimi slovesnostmi, so se s temi ljudmi pristrčno pogovorile o slavnih preteklih dneh, vrhu tega pa so najbolj zaslužne partizanske družine borci iz patrulj obdarovali. Razne prireditve po znanih partizanskih krajih v Selški in Poljanski dolini so že nekaj dni pred slavno dražgoško obletnico ustvarile posebno toplo vzdušje. Vrhunec spominskih svečanosti pa je bila dražgoška proslava v nedeljo, 4. januarja. Od vsepovsod, iz žele-

zarskih Jesenic, industrijskega Kranja in kmetijskih krajev naše Gorenjske, pa tudi iz Ljubljane, so po snežnih gazez prihajali moške in žene, da vnovič obude spomine na slavno bitko, ki jo po pravici lahko imenujemo preizkusni kamen gorenjskega in vsega slovenskega partizanstva. Slovesnost je začel predsednik Okrajnega odbora ZB Kranj, Milan Lošterk, potem pa so predali vodje patrulj raport udeležencu dražgoške bitke, gorenjskemu prvoborcu, narodnemu heroju Tončku Dežmanu. Priljubljeni narodni heroj je po sprejemu raporta

toplo spregovoril zbranim Gorenjcem. Očrtal je potek in pomen dražgoške bitke in nadaljnji razvoj gorenjskega partizanstva. Naslednji govornik, tudi udeleženec dražgoških bojev, Ivan Bertonec-Johan, pa ga je dopolnil in zaključil govorni del svečanosti. V nadaljevanju proslave so nastopili številni pevski in godbeni ansambli iz vse Gorenjske. Omeniti moramo še nastop člana Prešernovega gledališča v Kranju, ki je, burno pozdravljen in nagrajen s ploskanjem, recitiral Župančičevo: »Veš, poet, svoj dolg?« Delovno zvezo kmeta in delavca pa so poudarili jeseniški kovinarji z lepo umetniško sliko, ki so jo darovali partizanskim Dražgošam.

Prebujenje v pododboru „Dolomitski odred“

Pododbor Zveze borcev »Dolomitski odred« je organizacijska enota, ki je nastala po novi upravni razdelitvi in je del odbora ZB v Št. Vidu. Pododbor združuje člane ZB iz vasi: Podutik—Glinca, Kamna Gorica, Toško čelo in Dolnice. To so kraji s širokimi tradicijami iz narodnoosvobodilne borbe, znani tudi vsem tistim Ljubljancem, ki se radi za tekajo pred mestnim hruščem v lepo, pomirjujočo prirodo.

Kakor mnogokje, se tudi v tej organizaciji člani dalj časa niso mogli znati, vse dokler niso dobili delavnih in prožnih odbornikov, ki so se lotili dela od pravega konca. Prvo, o čemer so novi odborniki razmišljali, je bilo, dati novi organizacijski enoti privlačen življenjski program, ki bo pritegnil in zadovoljil vse članstvo. In kaj naj bi bilo to v teh lepih, a dokaj zaostalih krajih, če ne udeležba vsega članstva pri elektrifikaciji? Gospodar Krašček, — vsi, ki so se borili v Dolomiti, gotovo poznajo tehniko, ki je nosila njegovo ime — torej ta kleni partizanski človek je takoj zastavil vse sile, da bi Toško čelo in njegova domačija dobila elektriko. Tudi povsod drugod je nared pomagati. Toškanci, ki pridejo tudi po uro daleč na sestanke ali na kake slavnosti, ljubijo dejanja bolj od obljub: že od starega leta sém pojo sekire v njihovih gozdovih. Drogove pripravljajo za elektrifikacijo, da bo čimprej zasvetila luč v domačijah.

V nedeljo 25. januarja je imel pododbor »Dolomitski odred« množični sestanek, ki je s polnoštevilno udeležbo vnovič potrdil, da se članom ZB v teh znamenitih partizanskih krajih na robu Ljubljane obeta živahno in pestro družbeno življenje. Revija »Borec« uživa le-tod precej ugleda. Radi jo berejo stari in mladi. Da je zanimanje v zadnjem času še poraslo, so dokaz novi naročniki: 16 naročilnic je s tega sestanka priromalo v našo upravo. In ne samo to: za dober začetek so člani pododbor »Dolomitski odred« sklenili, da bodo odslej točno in vestno poravnavali članarino. Zaostanek za leto dni nazaj so pobrali na sestanku. Sklenili so tudi, da se bodo letos v vsem osamosvojili. Solidna denarna sredstva bodo dobili od raznih prireditev, največ pa si obetajo od veselice, ki jo bodo priredili za svoje članstvo in za ljubljanske prijatelje ter soborce v prvomajskih prostih dnevih.

Naj nam ne zamerijo člani ZB iz »Dolomitskega odreda«, če jim nekaj svetujemo. Naj ne pozabijo tudi na svojo znamenito preteklost: dokler je spomin še svež za letnice in dneve, za dogodke in ljudi, zbirajte zgodovinsko gradivo, pišite življenjepis o padlih borcih in terencih in kroniko svojih vasi. To naj vam bo poleg zrelih teženj in sklepov, ki so se porodili na vašem sestanku, poglavito vodilo za bodočnost.

V. Lakovič: Razgovor

Sila kola lomi

PRIMOŽ, partizanski mesar, je bil zelo rejen. Nekega dne je prišel v vas po kravo. Mimogrede se je oglasil pri znancih in popil šilce žganja. V tem pa zakriči nekdo pred vrati:

»Nemci so v vasi!« Primož je skakal kakor brez uma po kuhinji in iskal prostor, kamor bi se skrnil. Ker ni našel nič primernege, mu je gospodinja pokazala luknjo pod ognjiščem, kakršne imajo še ponekod po Primorskem za spravljjanje pepela ali suhega dračja. Takrat je bila luknja prazna, in Primož je hitro zlezel vanjo. Sprejda pa so naložili drva. Komaj se je Primož v luknji oddahnil, že so prišli Nemci v kuhinjo. Pretaknili so vse kotičke in ker niso nikogar našli, so odšli. Ko je gospodinja sporočila Primožu, da so Nemci že odšli, se je oddahnil in hotel zlesti izpod ognjišča. Toda smola! Njegovo debelo telo ni in ni hotelo ven. Vrtil se je nekaj časa v tesni luknji, a vse zaman. Zdelo se mu je, da leze vedno bolj v luknjo. Nazadnje je poklical na pomoč gospodinjo. Zasmilil se ji je, vendar je smeje dejala:

»Kako si pa notri zlezel!«

»Nič ne vem! Kar nekam dobro in hitro je šlo. Saj veste, sila kola lomi!«

Gospodinja ga je vlekla in vlekla in ni šlo nikamor. Na pomoč je poklicala še hčerko. Vlekli sta ga za ramena, kolikor so jima dopuščale moči. Primož pa je stokal in tarnal.

Hčerka je popustila in se zasmejala: »Veš, Primož, tu ni druge pomoči, kakor da te razsekamo in po kosih spravimo iz luknje!«

»V taki sili sem, ti se pa še norčuješ!« se je hudoval Primož.

Prijela ga je znova in še trdneje za rame. »No, sedaj pa ko-

rajžo!« Z vso močjo ga je potegnila, da je od bolečin zakričal in so kosti kar pokale. Rame so bile zunaj, toda njegov nesrečni trebuh se je še vedno upiral. Po dolgem trudu sta ga mati in hči končno vsega izmučenega in opraskanega potegnili iz luknje.

»Nikoli več v to nesrečno luknjo, pa če pride sto Nemcev!« se je pridušal in jezno pogledal, kje je pravzaprav bil.

»No, no! Raje se moji hčerki zahvali, saj ti je rešila življenje!« je rekla gospodinja. Obvezala mu je odgrnjene rame, potem pa je potolažen odšel iz vasi.

„Operacija“

Samov vod se vrne iz akcije na Roviški vrh. Z njim se je oprt na dva tovariša privlekel tudi komisar Emil, ki je bil v nenadnem spopadu z gestapovcem ranjen.

»Odstranite se!« zelo zaskrbljeno ukazuje sanitetni referent Kladvo. »Pri operaciji hočem mir!« (Beseda »operacija« mu je bila zelo pri srcu!)

Odstranimo se ter izza bukev in šotorov strižemo z očmi in ušesi proti mestu, kjer je ležal ranjeni Emil. Nekoliko domišljavi Kladvo ogleduje ranjenca in ugotavlja: »Če ni krogle v srcu, je poleg njega. Tu je šla noter. Luknje, kjer bi šla ven, pa ni!« pravi in kaže na prsih preluknjano kožo. »Torej je v ranjencu! Da, da! Potrebna bo operacija!«

»Hej, Kladvo ali jo vidiš?«

»Kaj?« vpraša Kladvo strežnika.

»Kroglo!«

Zdaj Kladvo klecne na bukovi štor in se oddahne, kot da bi ušel smrti.

»Tudi jaz bi se tako oddahnil, če bi imel takšne skrbi!« zašepet-

ta tovariš Zavedni in nam pomožikne.

Zakaj?

V prsnem žepu suknjiča je tical stlačen kos svinca. Krogla je namreč zadela ob rep žlice in se stlačila ter ostala v žepu, kjer je nosil Emil svojo žlico. Rep žlice pa se je močno skrivil in pritisnil na prsi, tako da se je prtrgala koža in se je nalomilo rebro.

Torej: operacija je bila brez »operacije« izvršena.

„Aufmachen!“

»Pri ‚mamici‘ bo najbolje, tam smo na varnem,« sklenejo politični aktivisti in odrinejo na sejo na Partizanski vrh.

Tam v prvem nadstropju »sejajo« in debatirajo. »Mamica« kuha kosilo, kurir Čanček pa za zapah-njenimi vrati straži in zatrjuje: »Brez skrbi ste! Če kaj pride, vas bom branil, dokler ne odidete!«

Zadišalo je po golažu — »mamica« vabi tovariše k obedu. »Tako bomo končali,« odgovarjajo...

»Aufmachen!« nenadoma zadoni pred vrati. »Schnell, schnell!«

To so Nemci!

France Slana: Počitek

Urban se izza konferenčne mize požene kot lev skozi okno prvega nadstropja v grapo. Izpahne si nogo, pa kljub temu urno odštorklja v bližnjo gmajno. Marjetka smukne kot kafa v pritličje in — hop skozi okno v stare črepinje in v koprive, pa nič ne de, odprav si opeče zadnjo plat, kot bi sedla v žerjavico. Je že na varnem.

Hkrati se Ivo »prevrta« skozi ozko kuhinjsko okno in plane v graben. Tončka že teže »pasira« za njim, pa se z rokami in glavo zarine v dračje in drugo šaro — z nogami v zrak — da se ne more pobrati in dvigniti.

Pa Mijo? Skozi ozko okno ne more ven. Predebel je. Uh, prekleti trebuh! »Mamica« zvrne kosilo v stranišče, potem pa z vso silo tlači in poriva Mija ven. Pa ne gre! Zdaj se je krepko zagozdil, da ne more ne ven, ne nazaj. »Joj, joj!« tarna »mamica«...

»O slika sakramenska!« togotno zarobanti Čanček, ko pred vrati tedaj spozna hudomušnega vosovca, ki je prišel na javko...

„Napredovanje“

Luka si je čestokrat zelo rad »izposodil« bataljonskega sanitetnega referenta, ki je nosil ime Kladvo. Na njegov račun je vedno luščil osoljene dovtype, ki so se pogrevali po vsej Moravski.

Ustanovljena je bila brigada. Kladvo je postal njen sanitetni referent. Zdaj ga je Luka prekrstil v nekaj več: v brigadno macolo.

Potem je »macola« postal conski »zdravnik«. Pa ga je podražil Luka: »Macola! Zdaj si zlezal spet za eno nadstropje više. Važnejše ime bi ti pritikalo. Macola, to je brigadno ime!«

»Kaj naj bi bil sedaj?« vprašuje na funkcijo ponosni mož.

»Zdaj boš Norec! Saj veš, tisti fužinarski! To je vsekakor več, kakor Macola!«

Četa ali bataljon?

Jurišni bataljon 15. divizije je bil ustanovljen 1. decembra 1944 in je štel kakih 80 borcev. Ni pa bilo še odločeno, ali bo bataljon, ali četa. 18. divizija je jurišni bataljon že imela. Pokazal je lepe uspehe in postal znan po vseh enotah. Zato se je tudi novoustanov-

ljenega jurišnega bataljona 15. divizije takoj prišlo ime »jurišni bataljon«, čeprav so ga nekateri imenovali tudi »jurišna četa«. To pa seveda ni bilo prav niti borcem niti komandantu bataljona Pušenjaku.

Nekoč, kmalu po ustanovitvi, je bila bataljonska konferenca. Borci so zastavili vprašanje: »Kaj smo vendarle? Četa ali bataljon?«

Pušenjak je nekaj časa premišljeval, potem pa odgovoril:

»Kadar hočemo imeti od nas stražo ali patrolo, tedaj recite, da smo samo mala četica. Kadar pa naročate hrano ali kadar nam dajejo kakšne naloge za akcije, tedaj pa recite, da smo bataljon.«

Nahrbtnik mu je odstrelil

Poleti 1943 sta dve četi Radotovega 3. bataljona napadali kolono Italijanov, ki so peljali iz Črnolija v Vinico živila. Italijani so se plašno stiskali v občestnem jarku in so le slabo streljali. Naenkrat pa je prišlo povelje za umik in borci so se, hočeš nočeš, v naglici umaknili. Italijani so, to videč, začeli besno streljati in Nace, ki je bil med zadnjimi, je užil precej strahu. Med begom je odvrget nahrbtnik in ko smo se sešli na hribu ob cesti, nas je začel prepričevati, da ga je Italijan zadel točno v namramnico. »Vražji strelci so to,« je

Zveza

Bilo je julija 1943, ko je brigada odšla iz Bele krajine proti Žužemberku. Po slabi poti so se borci potili in skoraj vsak trenutek zastajali.

Proti jutru je kolona prišla do železniške proge pri Uršnih Selih. Ravno tedaj pa se je oglasilo tisto nesrečno: »Veze ni!«

»Kdo je pretrgal zvezo?« Odgovora pa ni bilo. »Kdor je pretrgal zvezo, naj se pripravi!« je bilo spet čuti.

Cez nekaj časa je prišel odgovor, krivca pa ni bilo mogoče kaznovati. Odgovor se je namreč glasil: »Krava!«

ves zadihan pripovedoval. »Še čutil nisem, kdaj mi je nahrbtnik odpadel.«

»Beži, beži, Nace,« so silili vanj tovariši. »Kar po pravici povej, da si ga odložil zaradi lažje hoje.« Nace pa je vztrajal pri svojem. Hvalil je laškega strelca in vsake-mu pripovedoval, kako je dvakrat počilo in ga od strani oplazilo. »Veš kaj,« se mu je nekoč ponudil najboljši strelce v bataljono, »ko si že tako srečno prestal eno preizkušnjo, pa se nastavi z nahrbtnikom še pred mojo puško. Bodi brez skrbi, moj strel še nikdar ni zgrešil! Bova vsaj nevernežem dokazala, da je v resnici mogoče odstreliti nahrbtnik, ne da bi se lastniku zgodilo kaj hudega!« Nace je ob teh besedah široko razprl oči in v strahu pred ponovno »preizkušnjo« priznal, da je nahrbtnik v resnici sam odvrget »zaradi lažje hoje«.

Naglica

Partizan Ljubo je ves zasopel planil v vežo in se skoraj zaletel v gospodinj, ki je od strahu kar obstala in komaj izdavila iz sebe: »Kaj so Nemci...?«

»Ne,« je odgovoril Ljubo.

»Belčki?«

»Tudi ne!« je prav tako hitro odgovoril in se kar prestopal, tako se mu je mudilo.

»Ja, kam pa potem tako drviš?«

»V stranišče, mama!« In že ji je pokazal pete, ko je skočil skozi zadnja vrata v prostor, kamor se mu je že ta strašno mudilo.

Ali imajo tanki bodočnost?

LAHKO rečemo, da so tanki v prvi svetovni vojni omogočili preiti s pozicijskega na manevrsko vojskovanje, to se pravi od tihih front na gibljive. To je bil takrat velikanski uspeh. Toda ta uspeh je bil čisto tehničnega značaja. Zaradi svojih tehničnih slabosti, majhnega števila, omejenega in majhnega radiusa in pod, tanki taktičnega uspeha niso mogli razširiti in spremeniti v operativnega. Toda že takrat se je pokazalo, da je to rod orožja velike bodočnosti, s katerim je treba resno računati.

Hkrati je že takrat nastalo vprašanje zaščite pred tanki in boja proti njim. Začelo se je pojavljati razno protitankovsko orožje. Uporaba protitankovskih topov v španski državljanski vojni, katerih granate so z lahkoto prebijale oklep takratnih tankov, so nekateri vojaški krogi razlagali kot konec tanka. Toda kljub takšnim in podobnim mnenjem so vse velike države v drugi svetovni vojni neutrudljivo izdelovale tanke in upostavljale čim večje število tankovskih enot. Nemčija, ki je v prvi svetovni vojni podcenjujoče imenovala tanke »neumni stroji«, je postala glavni zagovornik močnih enot tega rodu orožja.

Tankovske enote so se v drugi svetovni vojni zelo razvile. V vseh armadah so se tanki izboljšali in število tankovskih enot povečalo. V vojno zapletene države so množično uporabljale tankovske enote v vseh bitkah in operacijah. In vtem ko so v prvi svetovni vojni tanki v glavnem zaradi tehničnih slabosti operirali izključno v coni taktične globine obrambe, so v drugi svetovni vojni uspešno razvijali taktični uspeh v operativnega. Tankovske enote so postale v tem času močno sredstvo za hitro prodiranje, potem ko je bila sovražna obramba prebita.

Vzporedno z razvojem tankov in tankovskih enot se je v drugi svetovni vojni razvijalo in izpopolnjevalo tudi protitankovsko orožje. Pojavili so se protitankovski topovi raznih kalibrov s prebojnimi in polkalibrskimi granatami, ročna kumulativna sredstva, mine in drugo. Vzlíc temu pa tanka niso izločili iz oborožitve. Izgube v tankih so bile često zelo velike: toda vloga tankov se niti za hip ni zmanjšala, kar je treba pripisati njihovi udarni sili, veliki gibčnosti, oklepu in ognju.

V vojni zapletene države so imele ob koncu druge svetovne vojne več deset tisoč tankov in motoriziranih topov, kar je še en dokaz, da je ta rod orožja v vojni številčno nenehoma naraščal in se izpopolnjeval. Protitankovsko orožje je

pripomoglo k izpopolnitvi tankov glede oklepa, hitrosti, kalibra topa, povečanja števila tankov in pod. in, kar je najvažnejše, k spremembi načela tehnične uporabe tankov.

Vojna je pokazala, da ima vsak rod orožja svoje slabe strani. Zato je v sodobni združeni bitki eden izmed pogojev za uspeh vsestransko sodelovanje vseh rodov orožja. Sodelovanje mora biti zlasti tesno med pehoto, tanki in motorizirano artilerijo.

Kakor po prvi svetovni vojni so se zdaj znova pojavili razni teoretiki, ki trdijo, da so se tanki kot orožje preživeli. Ti teoretiki pravijo, da so nova kumulativna sredstva, razni »bazuki« in »superbazuki« ter atomska bomba tanke povsem zbrisali z vojnega torišča.

Takšno mnenje o bodoči vlogi in pomenu tankov je napačno. Vedeti moramo, da nobeno orožje,

V Ameriki so začeli izdelovati nove tanke, označene z »M — 47«. Novi tank ima 90 - mm top z dvema neodvisnima elektrohidrauličnima sistemoma za sprožitev in z napravo za avtomatično merjenje po vsakem strelu. Za boj opremljen tank tehta 48,5 tone, širok je 3,5 in visok 3 m. Odlikuje se z gibčnostjo in močnim oklepom. Razen topa ima še dva mitraljeza, puškomitraljez in napravo za oddajanje in sprejemanje radijskih vest.

pa naj bo še tako popolno, ne zadene stoodstotno. Drugače bi morala po logiki takšnih teoretikov tudi pehota kot rod orožja že zdavnaj izginiti. Na tisoče kosov avtomatičnega orožja, katerega ogenj tankom ne more do živega, v bitki strelja na pehoto, tako da izstrelí samo ena avtomatska puška ali top v minuti 500 ali še več nabojev. Človek bi mislil, da noben pešak ne bo ostal živ. Toda niti vsaka tisoča krogla ne zadene. Tudi »bazuki« in »superbazuki« ne zadenejo zanesljivo. Njihova natančnost zadetka je majhna, ker se krogle, vsaj zdaj, še močno razkrope. A čeprav je njihov učinek na cilj uničujoč, to ni glavno, tudi protitankovska artilerija zanesljivo uniči tank, samo če ga zadene. Tu ne gre za kak dvoboj med oklepnim in protitankovskim orožjem, kjer je ta dvoboj že zdavnaj končan, marveč zato, ali je novo protitankovsko orožje tako izpopolnjeno, da tankov ni več mogoče uporabljati in da so tankovske enote odigrale svojo vlogo.

Lahko rečemo, da to orožje ni popolno, da se izpopolnjuje in razvija, na drugi strani pa se izpopolnjuje tudi tankovska tehnika in, kar je najvažnejše, izpopolnjujejo in spreminjajo se tudi taktična načela uporabe posameznih rodov

orožja pa tudi tankov. Drugače, če bi zanikali pomen in vlogo tankov v bodočnosti, bi bilo nerazumljivo, kako to, da prav zdaj države, ki imajo največ raznih protitankovskih topov, izdelujejo tudi največ tankov. Čeprav se je pojavilo mnogo protitankovskih topov in čeprav so znanstveniki izumili atomsko bombo, se nobena država noče odreči tankom in tankovskim enotam. Torej so tankovske enote upravičile svoj obstoj in perspektiva njihovega razvoja in izpopolnjevanja je zdaj še večja, kakor je bila, ko še ni bilo reaktivnega protitankovskega orožja.

Vojna na Koreji je ovrgla tudi drugo teorijo, teorijo o tem, da tankov ni moč uporabiti na gorskem in težko prehodnem področju. Na Koreji zdaj nobena stran ne tvega niti najmanjšega napada, če v njem ne sodelujejo tanki. Tanke večidel dodelje v skupinah od voda do bataljona strelskim enotam in tanki podpirajo napad pehote.

Vse te izkušnje dokazujejo, da imajo tankovske enote vse pogoje, da se še bolj izpopolnijo in da njihova vloga v bodočih vojnah ne bo manjša od vloge kateregakoli drugega rodu orožja.

Polkovnik Peruša Grujić

Kaj je s sledovi letal?

Ko so med vojno letala nad našimi kraji izavezniška letala, smo večkrat videli, da puščajo za seboj sledove. Ljudje so mislili, da jo to dim, ki izpuhva iz motorjev, kar pa ni res. Sled za letalom lahko nastane na dva načina. V višini kakih 10.000 m, pod stratosfero, se vodni hlapi, ki izpuhvaajo s plini iz motorja, hipoma spremenijo v drobne ledene kristalčke. Le-ti se lahko raztezajo več kilometrov daleč za letalom. Delci zgorevajočih plinov pospešujejo nastajanje ledenih

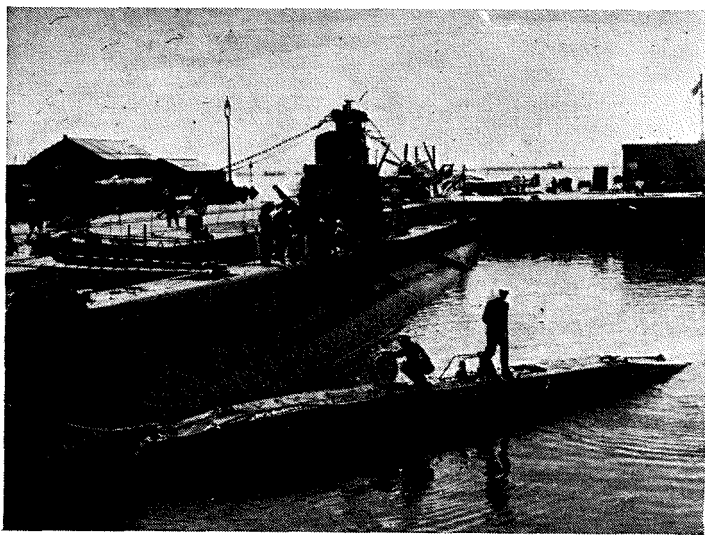
kristalčkov. Drugi način pa je v tem, da zrak kroži okrog vršičkov letalskih kril. Tako nastane pritisk in temperatura pade. Če je zrak okrog kril povsem nasičen z vodnimi hlapci, se slednji zgostijo, oziroma spremenijo v tekočino. Tako nastanejo za letali nekakšni tenki oblaki. To se zgodi največkrat, če letalo spremeni smer, ker je tedaj kroženje zraka najmočnejše.

Instrument bo napovedal potrese

Tehnični institut v Kaliforniji bo začel izdelovati nove potresomere, ki bodo potrese vnaprej napovedovali. Doslej so potresomeri potrese beležili, ko se je zemlja že tresla. Novi potresomer bo postavljen v predoru na obronku nekega hriba v Južni Kaliforniji. Beležil bo počasno raztezanje zemeljske skorje pred potresom. Tako bodo znanstveniki vedeli za potres že nekaj dni ali morda celo leto dni prej, preden bo nastal.

Dve novi motorni torpedovki

V angleški ladjedelnici v Portsmouthu so splovili dve motorni torpedovki povsem novega tipa. Zgrajeni sta skoraj popolnoma iz lesa in iz nepremočljivih vezanih plošč. Vsaka torpedovka ima dva nadvodna torpeda po 502 mm in po en topič. Razen tega ima vsaka svoj bencinski motor za pogon.

Na sliki: spredaj vidimo angleško podmornico — »prtilikavec« poleg podmornice najmanjše normalne velikosti. Posadko podmornice — »prtilikavca« sestavljajo trije člani in komandant. Podmornica — »prtilikavec« je namenjena specialni podmorniški službi.

Težave z motorji na reakcijski pogon

Dobo reakcijskega pogona bi lahko imenovali dobo visokih temperatur. Gre namreč za zelo važna metalurgična vprašanja, ki so nastala ob konstruiranju letalskih motorjev za vojne namene. Medtem ko je bila premoč v zraku med drugo svetovno vojno odvisna od delovanja takratnih letalskih motorjev, je zdaj odločilna funkcija temperature in pritiska na kovine. Medtem ko sta bila pri navadnih letalskih motorjih trenje in masa glavni vprašnji, zdaj teh omejitev ni, ker je sila pritiska motorjev na reakcijski pogon predvsem funkcija odpornosti snovi proti visokim temperaturam. In zato je premoč v zraku vprašanje temperature, ki jo lahko povzročijo fiziki, ter ustreznih snovi, ki jih lahko napravijo metalurgi ali kemiki.

Zato uporabljajo v industriji motorjev na reakcijski pogon molib, kobalt, volfram, cerij itd. Teh rud pa ni na zemlji mnogo, kakor železa ali bakra, in tudi njihovo pridobivanje je neprimerljivo bolj zamotano, zato pa tudi dražje. Razen tega je zaradi visokega tališča njihovo spajanje z osnovno kovino, železom, zelo te-

žavno. In končno so te rude zelo krhke in jih je težko kaliti.

V tej zvezi si znanstveniki prizadevajo odkriti nove snovi, ki bi bile odporne tudi proti visokim temperaturam. V poštev prihajajo predvsem keramične snovi same ali v zvezi s kovinami. Keramične snovi so namreč proti visoki temperaturi zelo odporne.

Ob primerjavi bomo najlažje spoznali, kako težavna vprašanja morajo znanstveniki obravnavati v zvezi z motorjem na re-

akcijski pogon. Medtem, ko so potrebovali za izdelavo prototipa lovskega letala »Mustang F-51« z navadnim motorjem 41.800 delovnih ur tehnikov, potrebujejo za lovske letalo na reakcijski pogon »Sabre F-86« 1.137.000 delovnih ur ali 27-krat več. Motor lovskega letala je veljal pred desetimi leti 26.781 dolarjev, zdaj pa stane 179.309 dolarjev. Sedanja lovska letala imajo sedemkrat močnejše motorje, kakor so jih imeli lovci med drugo svetovno vojno, letalo za tretjino više, hitrejši in težji pa so za polovico.

Nova fotografska kamera

Velikansko prevozno letalo

V neki državi v tujini so preizkusili velikansko prevozno letalo, ki lahko prepelje 400 vojakov v popolni vojni opremi. Letalo ima šest motorjev. Čez krila meri 69 m, dolgo pa je 54 m. Tovora nese lahko 135 ton.

Z zvočniki oborožen tank

Na lanskih poletnih manevrih ameriške vojske so pokazali tudi tank, na katerem je bil montiran zvočnik s 300 wati. Preko zvočnika so pozivali namišljenega sovražnika k predaji, obenem pa so »sovražnim« vojakom sporočili najnovejše vesti iz bojišč in preprečevali, da bi »sovražnik« širil nerresnične vesti. Tanki-zvočniki so uvrščeni v sestav propagandnih enot vojske.

V Ameriki so za svoje vojaške enote za zvezo nabavili novo fotografsko kamero, ki je zelo lahka, primerno velika in zelo hitra. Tako lahko z njo posnamejo v eni sekundi dva posnetka. Celokupna teža kamere znaša dva in pol kilograma, snemajo pa na 70 mm

filmski trak. V kameri je prostora za toliko filmskega traku, da lahko nanj posnamejo 50 slik. Če želi fotograf takoj razviti kakšen važen posnetek, izreže s posebno napravo, ki je že vgrajena v kamero, zaželeni kosček filma, in ga lahko takoj razvije.

Partizanski koledar

Spominski dnevi v februarju

LETO 1942

Februarja. Prve dni februarja je bila Ljubljana posuta z letaki, z zastavami in listki, ki so pozivali Ljubljančane, naj ostanejo na »Dan slovenske vzajemnosti« 8. februarja med 19. in 20. uro doma v počastitev spomina Franceta Prešerna.

Februarja. Zagrizen nasprotnik koroških Slovencev, vodja »Heimathunda«, Maier Kaibitch, je pripravljal izselitev 1200 koroških Slovencev »iredentistov in nezanesljivih elementov« v Gau Warthe na Poljsko.

2. Bataljon »Ljuba Šercerja« je napadel italijanske posadke na železniški postaji Verd.

3. Organi VOS so razorožili italijansko stražo pod podvozom Zalog—Ljubljana, naslednjega dne so odnesli Italijanom iz hiše na Bregu št. 6 45 pušk in 2 pištoli.

5. Nemci so ukinili zaporo nad Pohorjem, ki so jo proglasili 19. IX. 1941.

6. V vasi Hribarjevo na Blokah je prišlo do spopada med partizanско in italijansko patroljo.

Na vrhu Golovca se je »20 oseb« spopadlo z Italijani (italijansko poročilo).

8. Padel narodni heroj Miloš Zidanšek, na Notranjskem.

9. Pivška četa se je pri Sežani spopadla s karabinjersko patroljo.

12. V Dragi na Gorenjskem so ustrelili Nemci 16 talcev.

15. Organi VOS so v Ljubljani napadli in ranili italijanskega karabinjerja.

16. Velika italijanska ofenziva proti Primorski partizanski četi pod vodstvom generala Bergonzija.

18. Patrolja Revirske čete je v Trbovljah likvidirala izdajalca; naslednji dan so Nemci ustrelili 10 talcev.

Organi VOS napadli na Vodnikovci cesti v Ljubljani 2 italijanske vojake; naslednji dan so likvidirali izdajalca v Marentičevi ulici.

23. Italijanski okupatorji so obdali Ljubljano, žarišče osvobodilnega gibanja slovenskega naroda, z žico in bunkerji ter začeli »s temeljitim čiščenjem«. V treh tednih so strpali v zapore 878 Ljubljancanov.

20. V mrazu in snegu so bori Cankarjeva četa na sektorju Stola z nemškimi kolonami.

Februarja. Vrhovni štab NOV in POJ je izdal predpise o organizaciji in nalogah NOO (»Fočanske«).

LETO 1945

1. Padel narodni heroj Alojz Popcek - Vandek, namestnik komandanta Cankarjeve brigade.

1.—3. Nemška policija in banda raztrgancev hajkata enoto Gorenjskega odreda na področju Stola.

1. V vasi Dednik na Notranjskem so Italijani napadli Štab II. operativne cone.

1.—10. V racijah okoli Ljubljane so Italijani in belogardisti pozapri veliko število ljudi.

Na Gorenjskem je vstopilo k partizanom 82 oseb.

2. Pri Stalingradu je kapitulirala von Paulusova 6. nemška armada.

3. Iz vasi okoli Bohinjske Bistrice so Nemci izselili več slovenskih družin.

4.—5. Slovenske in hrvatske brigade so na progi Karlovac—Zagreb napadle sovražne postojanke v Klinča selu in Zdenčini.

9. Celodnevna borba Dolomitskega odreda z Italijani v Ziveršah v Dolomitih.

9.—11. Pet slovenskih in hrvatskih brigad je napadlo močno domobransko-italijansko postojanko v Draganičih.

11. Tovariš Tito je izdal odredbo vsem partizanskim odredom za prehod v protiofenzivo.

13. Borba Dolomitskega odreda z Italijani na Samotorici.

Borba Šercerjeve brigade z Italijani pri Srednji vasi na Notranjskem.

15. Borci Severno-primorskega odreda so napadli Italijane pri Sp. Tribuši in pri mostu Koritnice.

Da bi preprečili odhod v partizane, so Italijani mobilizirali na Primorskem moške letnikov od 1901 do 1905.

Kamniški in Zasavski batalion sta izvršila akcijo v Dolu pri Lj.

Napad Šercerjeve brigade na italijanske posadke v Grčaricah.

16. Predstavniki glavnih treh ustanovnih skupin OF so izdali »Dolomitsko izjavo«.

18. Enote I. Dolenjske operativne cone in 13. prol. brigade Rade Končar so napadle belogardistični in italijanski posadki v Pleterjah in Brezovici pri Sent Jerneju.

20.—21. Na področju Savinjskega odreda je bila konferenca terenskih in vojaških aktivistov KP.

21. Glavni štab Slovenije je ustanovil Primorsko operativno cono.

22. Borba koroških partizanov pri Sv. Miklavžu ob Dravi.

Padel narodni heroj Jože Moškrč.

23. Boj Sev. Primorskega odreda na Tolminskem in v Baški grapi.

25.—26. Močne enote nemške policije so napadle del Gorenjskega odreda na Spičastem hribu zah. od Kranja.

Silna nemška ofenziva proti Kamniškemu, Savinjskemu in Zasavskemu bataljonu na prostoru med Savo in cesto Domžale—Vrnsko.

26. Padel narodni heroj Jože Slak.

27.—29. Huda borba Dolomitskega odreda z Italijani na prostoru Koreno—Prošča—Ključ.

Februarja. V enem mesecu je vstopilo k partizanom na Primorskem okoli 1500 ljudi.

LETO 1944

1. Padel narodni heroj Matija Verdnik-Tomaž. Na cesti Novo mesto—Trebnje pri Kačji Ridi in Sv. Ani je 12. brigada napadla sovražno motorizirano kolono.

Franc Ravbar - Vitez, organizator VOS v Ljubljani

Člani štaba II. operativne cone (Dolenjska). Od leve proti desni: narodni heroj Dragan Jevtič, narodni heroj Milovan Saranović in Rajko Tanasković

Italijansko fašistično »junaštvo« v Ljubljani

Štab 30. divizije pred sotorom

1.—2. Slandrova brigada je zavzela žandarmerijsko postajo v Motniku.

2. V Soteski nad Rihenbergom je Južno-primorski odred pod vodstvom Antona Šibelje-Stjenke razbil sovražno kolono.

2.—24. Po prehodu preko Soče so enote 30 divizije z veliko silo napadle nemške položaje v Benečiji in Brdih. V napadih in težkih obrambnih bojih na Kombrškem, Klobučarju, pri Srednjem, v Debenju in v Ligu je divizija onesposobila okoli 900 sovražnikov ter zaplenila nad 300 kosov orožja.

5. Enote VII. korpusa so rušile železniško progo Grosuplje—Kočevje in progo Ljubljana—Trst.

Minerji 51. divizije so pod vodstvom Evgena Matejke v rudniku živega srebra v Idriji minirali 5 črpalk, tako da je večino rudnika zalila voda.

Italijanski bataljon »Tristina d'assalto« je v Ronkih pri Gorici napadel nemško letališče in uničil 8 bombnikov.

6. Po prehodu slovensko-hrvaške meje pri Sedlarjevem je imela 14. divizija prve boje z Nemci na Stajerskem.

6.—9. Težke borbe Slandrove brigade na Menini planini in pri Motniku.

7. Borci Dolenjskega odreda so uničili svinčeni rudnik Sitarjevec pri Litiiji.

Notranjski odred je pri Iški vasi jurišal na nemško-domobransko kolono ter zaplenil ves naplenjeni material in rešil 8 članov OF.

Po sklepu CK KP Slovenije so se pokrajinski komiteji KPS preimenovali v oblastne, rajonski pa v okrajne komiteje KPS.

9. Enote 14. divizije so napadle rudnika Raštanj in Senovo pri Rajhenburgu ter uničevale rudniške naprave.

Borci Južno-primorskega odreda so pri Komnu nad Trstom obkolili kolono nemških in italijanskih policistov ter jo v celodnevni bitki popolnoma uničili. Skupno je bilo ubitih 85 sovražnikov, zažgani 2 avtomobili in 4 kamioni ter zaplenjeni vse orožje.

Minerji Briško-Beneškega odreda so porušili most na cesti Breginji—Kobarid.

14. Vzhodno-Koroški odred je uničil daljnovid Velenje—Zerjav. Pet dni kasneje je vdrl v Solčavo.

15. Srditi boji 14. divizije na sektorju Linceški grad—Beli potok in južno od Vitanja; 16. divizija se je mimo močne nemške zasede prebila na Paški Kozjak.

15.—16. Notranjski odred je napadel nemško-domobransko postojanko Rakek; isto noč je napadel še postojanke v Podpeči, Črni in pri »Mokarju« na Ljubljanskem barju.

19.—20. Prvo zasedanje SNOO, ki se je preimenoval v Slovenski narodno-osvobodilni svet. Kot začasna vlada je bil ustanovljen Nacionalni komitej osvoboditve Slovenije; izdani so prvi temeljni zakoni za izgradnjo ljudske oblasti.

21. Ogorčeni boji 14. divizije na odseku Rodoslovnik—Jager severno od Velenja. Po preboju nemškega obroča na Krajderju severno od Soštanja so Nemci napadli 14. divizijo v Belih vodah, kjer je padel partizanski pesnik Karel Destovnik-Kajuh.

22. Slandrova brigada se je bila z nemško policijo na Čreti.

25. Zahodno-Koroški odred je uničil železniško postajo Podgorje na progi Podrožca—Celovec. Štiri dni kasneje je miniral 100 metrov proge in iztiril vlak, ki je zgrmel v prepad.

26. Končala se je nemška ofenziva proti 14. diviziji.

27. VII. korpus je prešel v ofenzivo proti okupatorju v »Ljubljanski pokrajini«. V petdnevni operaciji so enote VII. korpusa zavzele sovražni postojanki Sv. Anton pri Vidmu in Zden-

sko vas ter onesposobile več sto sovražnikov, zaplenile 1 tank, 3 kamione, okoli 300 pušk itd.

28. Cankarjeva brigada je prodrla obrambni sistem Novega mesta in v Zabji vasi zažgala skladišča streliva.

Februarja: Enote 15. divizije so uspešno blokirale nemško-domobransko posadko v Novem mestu ter 42-krat odbile sovražne kolone, ki so poskušale vdreti na osvobojeno ozemlje.

Zasedanje SNOS v Črnomlju 19. II. 1944

LETO 1945

1. Predsedstvo SNOS je izdalo odlok, s katerim je proglašeno 8. februar za kulturni praznik slovenskega naroda.

1. Radijsko popravilnico »D 2« je na južnem pobočju Raduhe v Savinjski dolini zasul plaz, pri čemer je umrlo 5 tovarišev.

2. Zavezniško letalstvo je bombardiralo Žužemberk.

3. Zaseda Bračičeva brigade je pri Frankolovem ubila nacista »Kreisführerja« Dorfmeistra in več višjih oficirjev; na istem mestu je bilo obešenih 100 talcev.

4. Enote 15. divizije so napadle Vinkov vrh v dolini Krke.

5. Gradnikova brigada je z udarno četo 51. divizije napadla in uničila četniško postojanko Kostanjevico na Krasu.

Enote 14. divizije so vodile celodnevne boje s sovražnikom na sektorjih: Paški Kozjak (Tomšičeva), Graški gori (Serčerjeva), St. Vidu zah. od Dolica (Bračičeva brigada).

6. Patuljka minersko-sabotažnega voda je vdrla v jetnišnico v Gorici, da bi rešila iz zaporov partizane.

Pri preboju skozi sovražne zasede je patrolja ubila 6 ranila pa 10 Nemcev, sama pa izgubila 2 borca.

7. Beneški bataljon je pri vasi Bjarce sev. od St. Petra ob Nadiži napadel oddelek Kozakov (162. Turkestanska diviz.); naslednjega dne pa sovražne kamione pri St. Petru ob Nadiži.

8. Glavni štab Slovenije je izdal odredbo o ustanavljanju jurišnih pionirjev v vseh pehotnih in inženirskih enotah, posebno pa v jurišnih bataljoni.

8.—17. Enote IX. korpusa so imele številne boje na odseku Trnovskega gozda, na Krasu, v Zahodni Benečiji,

Režiji in na Gorenjskem s sovražnimi kolonami, ki so bile v ofenzivi proti našemu osvojenemu ozemlju. Do bojev je prišlo zahodno od Vipave, na sektorju Renče—Bilje, pri Kostanjevici na Krasu, pri Javorju na Gorenjskem, pri Krnici, Cavnu, Otlici, Kobilici nad Čepovanom, pri Srednjem brdu, Fužinah, Hotavljah itd.

15. V mrazu in snegu visoko na Svinjski planini je bataljon Koroškega odreda imel hudo bitko z nemško smučarsko kolono.

15.—25. Zavezniško letalstvo je dnevno bombardiralo in obstreljevalo železniške postaje, mostove in vlake.

Razrušeni železniški viadukt pri Veliki Loki

»Počitek« na Menini planini

Skupina jurišincev

14. divizija na pohodu

Borbe v Suhi krajini pozimi 1945. leta

16.—23. Proti partizanskim enotam v Zahodni Benečiji so Nemci in kvizlinške enote začele ofenzivo, v kateri so zasedli Taipano, Monte Aperto, Monte Maggiore, Robedišče, Crni vrh, Berginj.

17. Enote 15. divizije so napadle sovražnika v Stranski vasi in Vinkovem vrhu.

18. Sovražnik je iz Črne, Slovenj Gradca, Soštanja, Velenja in postojank v Zg. Savinjski dolini začel ofenzivo proti 14. diviziji.

18.—23. Enote VII. korpusa vodijo zagrizene boje z nemškimi in belogardističnimi enotami v Suhi krajini, Loški dolini, okoli Novega mesta in Žužemberka. V teh bojih rušijo jurišni bataljoni 15. in 18. divizije komunikacije Ljubljana—Novo mesto in Grosuplje—Kočevje.

18.—27. Po izgonu sovražnika z osvobojenega ozemlja so prešle enote IX. korpusa v ofenzivne akcije.

21.—22. Enote 17. divizije so v Suhi krajini obkobile in razbile 5. pokretni domobranski bataljon.

24.—25. Tomšičeva in Bračičeva brigada sta vodili ce-

lonočno bitko na Dobrovljah z močnimi sovražnimi kolonami.

25. Kosovelova brigada je likvidirala sovražno postojanko Tabor 2 km sev. od Črnič in zaplenila 1 polavtomatski top, mnogo streliva in opreme.

27. Glavni štab Slovenije je z odredbo štev. 27 imenoval Ljubljansko brigado, 12. SNOB in brigado Srečka Kosovega za udarne brigade.

28. Zaradi strateškega pomena Slovenskega Primorja je sovražnik ponovno začel z ofenzivnimi operacijami proti IX. korpusu.

Popravek: v letošnji 1. številki na strani 32 je podpis pod sliko zgoraj (v srednji koloni) delno nepravilen. Pravičen podpis pod sliko mora biti: 18. divizija je januarja 1944. leta zasedla Skrad nad Delnicami. Na sliki: prvi na levi je narodni heroj Franc Rojšek-Jaka, poleg njega narodni heroj Janko Rudolf, tretji pa je komandant 9. brigade, ki je bila v sestavu 18. divizije, Mile Cubrič.

Beseda našim naročnikom in bralcem

Z letošnjo drugo številko, dragi naročniki in bralci, upamo, boste zadovoljni.

Kajti obseg februarске številke smo povečali za 16 strani, ne da bi pri tem zvišali ceno. Kakor boste tudi sami videli, smo v to številko vnesli še tiste rubrike, katere so zaradi tehničnih težav odpadle v 1. letošnji številki. Sodbo o tej številki pa seveda prepustimo vam samim.

Ob tej priliki pa se nam zdi — uredništvu in upravi revije »Borec« — potrebno spregovoriti še nekaj drugega. Za začetek tole! Dragi naročniki in bralci, če vselej sprašujemo, kako ste vi zadovoljni z našo revijo, ali ni enkrat tudi popolnoma na mestu sledeče vprašanje: kako pa sta uredništvo, še predvsem pa uprava revije, zadovoljna z vami, naročniki in bralci? Da, upravičeno je, da enkrat spregovorimo tudi o tem! Naj ponovimo: kako smo zadovoljni z našimi bralci, predvsem pa z našimi naročniki, ki prejemajo našo revijo in jo tudi redno in z veseljem prebirajo? Čeprav neradi, odkrito povemo vsem: z vsemi našimi naročniki naša uprava ni najbolj zadovoljna! Poglejte! Ni dovolj, da naši naročniki samo prejemajo revijo, pri tem pa pozabljajo na dolžnosti in obveznosti, ki jih imajo do nje. Saj je menda vsakomur znano, da so stroški za tiskanje revije precejšnji. Če pa še upoštevamo, da prejemajo letos naši naročniki revijo v vrečkah, ne da bi jim pri tem zaračunali višjo ceno, pa mora biti vsakomur jasno, da so skupni stroški višji. Tembolj zato pričakuje-

mo, da bodo naši naročniki redno in čimprej poravnali letno ali vsaj polletno naročnino. V letošnji 1. številki pa smo zato vsem priložili tudi položnice. Mimogrede še tole: Nekaterim naročnikom ni najbolj všeč, da objavljamo tudi oglase. Kaj naj jim na to odgovorimo? Samo tole: zaradi objavljanja oglasov naši naročniki niso prav nič prikerajšani pri vsebinski strani, saj obsega vsebinski del vedno 32 strani, v tej številki pa celo 48. Končno pa je tudi popolnoma prav — s čimer soglašajo tako na-

ročniki oglasov, kakor večina naših naročnikov — da se s pomočjo oglasov v reviji doseže gospodarsko sodelovanje med podjetji.

Naj povemo še nekaj glede odpovedi. Vsakdo, ki bo odslej odpovedal revijo, bo moral plačati polletno naročnino. Zakaj? Kdor se namreč na novo naroči na revijo, ima rad ves ali pa vsaj polovico letnika. Zato je naša odločitev, da odslej odpovedi ne sprejemamo več, upravičena. Vsi tisti, ki spremene svoje prebivališče, naj nam tudi takoj javijo spremembo naslova, da ne bo nepotrebnih reklamacij in nepotrebnega dela v upravi.

Še nekaj besed našim dopisnikom! Pošiljajte čim več člankov, da bodo številke še pestrejšje! Zlasti želimo dopisov iz organizacij Zveze borcev in o njihovem delu in življenju. Ne pozabljajte opisati tudi razne pomanjkljivosti in napake, bodisi pri postavljanju spomenikov, v skrbni za partizanske otroke, pri zaposlitvi članov Zveze borcev itd. Vse dopise in članke honoriramo.

Naši bralci in naročniki! Pridobivajte nove naročnike, da bo revija »Borec«, ki je edina v naši državi, še bolj razširjena. Z dopisovanjem v našo revijo pa najbolj pomagajte, da zgodovinski dogodki iz naše narodnoosvobodilne borbe ne bodo pozabljeni. Utrujmo in oživljajmo tradicije naše ljudske revolucije in narodnoosvobodilne borbe!

Uredništvo in uprava
revije »Borec«

Jasen pogled v prihodnost

SOcialistična zveza delovnega ljudstva Jugoslavije se je razvila iz Ljudske fronte in je nastala po dolgotrajni, vztrajni in težki borbi najširših in najnaprednejših ljudi vseh narodov Jugoslavije. V njej sta utelešeni bratstvo in enotnost enakopravnih narodov Jugoslavije v boju za neodvisnost skupne države in enotnost delovnih ljudi Jugoslavije, v borbi za demokratične odnose, za individualne pravice in svoboščine državljanov, za socializem. Ljudska fronta, množična enotna politična organizacija, s svojim najbolj organiziranim in najbolj borbenim jedrom, Komunistično partijo, je izšla zedinjena in prekaljena iz zmagovite vojne za osvoboditev države od fašističnih okupatorjev in pristašev reakcionarnih režimov ter fašističnih skupin stare Jugoslavije. Zato združuje Socialistična zveza delovnega ljudstva vse tiste državljane, ki se ne glede na svoje individualno ideološko naziranje in gledanje na tekoča vprašanja ujemajo v osnovnih načelih, ki se izražajo v doslednem boju za ohranitev FLRJ kot neodvisne socialistične države, v boju za ohranitev in poglobitev bratstva in enotnosti jugoslovanskih narodov na podlagi resnične enakopravnosti, v boju za nadaljnjo graditev in razvoj demokratičnih socialističnih družbenih odnosov...

Morda ob branju gornjih vrstic poreče marsikdo: čuden začetek članka o IV. kongresu Ljudske fronte, ki je bil od 22. do 25. februarja v Beogradu in na katerem je poleg 2137 delegatov iz Jugoslavije prisostvovalo tudi nekaj tujih zastopnikov

socialističnih strank. Toda že iz gornjih odlomkov, vzetih iz »Deklaracije o ciljih in nalogah Socialistične zveze delovnega ljudstva Jugoslavije«, ki najprej govori o dolgi borbeni poti Ljudske fronte v preteklosti, potem pa o nalogah Socialistične zveze delovnega ljudstva Jugoslavije, je vsakemu našemu delovnemu človeku lahko jasno tole: »Deklaracija« vsebuje vse tiste perspektive, ki so bile nakazane v referatih in diskusiji na Kongresu; tako za naše notranje življenje in cilje našega družbenega razvoja, kakor tudi za sodelovanje vseh tistih naprednih socialističnih sil v svetu, katerih namen je tudi krepitev in ohranitev svetovnega miru. To so tiste perspektive, ki nam dajejo jasen pogled v prihodnost, v tisto in tako, ki jo je že nakazal VI. kongres Zveze komunistov Jugoslavije in ki je v popolnem nasprotju s pojmovanjem in prakso »socialističnih načel« sovjetske birokratske kaste. Kongres nam je resnično dal jasno napotilo, da v Socialistični zvezi delovnega ljudstva popolnoma razvijemo izrazito socialistično vsebino in tiste organizacijske oblike dela, na katerih bo mogoče razviti resnično demokracijo v naši državi in doseči sodelovanje z vsemi naprednimi gibanji v svetu.

Prav nič ne dvomimo, da Socialistična zveza delovnega ljudstva Jugoslavije tega ne bi zmogla. Prizadevnosti, borbenosti, revolucionarnosti in izkušenj imamo dovolj. Na drugi strani pa je naša Socialistična zveza taka organizacija, v kateri in preko katere bodo naši delovni ljudje v današnjih pogojih razvoja postali še bolj zavestni

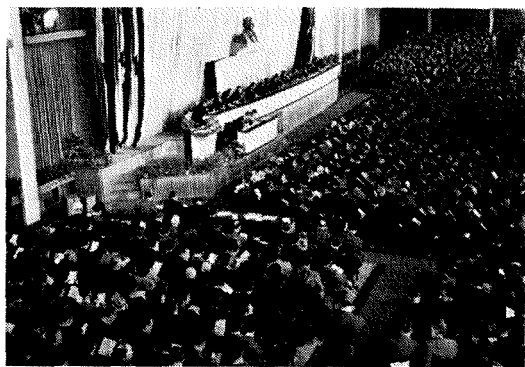

Tovariš Tito pozdravlja kongres Socialistične zveze delovnega ljudstva Jugoslavije

politični faktor v državi. Kajti: »... Socialistična zveza delovnega ljudstva Jugoslavije se razvija na podlagi svobodne diskusije, kritike in borbe mišljenj...« Skratka: Socialistična zveza je neke vrste »vseljanski parlament«, ki stalno zaseda, in v katerem vsak zaveden državljani lahko uveljavlja svoje mišljenje, predlaga ali kritizira v katerem koli vprašanju družbenega življenja. To je končno tudi vsebina dela Socialistične zveze, ki po svojih smotrih, nalogah in dejavnosti združuje smotre, naloge in večino dejavnosti Zveze komunistov Jugoslavije in njenih članov. Nedvomno pa bo velikega pomena za ves svet tudi sodelovanje Socialistične zveze z naprednimi socialističnimi gibanji v svetu. Socialistična zveza bo lahko pokazala tudi svoje izkušnje socialistične graditve pred naprednimi ljudmi in gibanji v svetu, upoštevajoč pri tem enakopravne mednarodne odnose. Tako poglobljeno sodelovanje z naprednimi socialističnimi gibanji in strankami pa bo končno še bolj razkrilo sovjetsko imperialistično politiko, katera — skrivajoč se za marksističnimi frazami — skuša razdeljevati svet v razne bloke, zaostale in podrejene narode pa pri tem zatira.

Kot že omenjeno, »Deklaracija« vsebuje toliko nalog in smotrov, ki kažejo našo bodočo pot, ki nam dajejo jasen pogled v prihodnost, da mimo tega ne moremo. Naj zdaj navedemo vsaj nekaj smotrov in nalog

Socialistične zveze delovnega ljudstva Jugoslavije: ohranitev Federativne ljudske republike kot neodvisne socialistične države enakopravnih narodov; delo za utrditev patriotične zavesti narodov, za krepitev obrambne moči države, za učvrstitev Jugoslovanske ljudske armade; neomajni v boju za svojo neodvisnost narodi Jugoslavije in njihova ljudska vojska ne bodo nikoli napadali neodvisnosti in svobode kakšnega drugega naroda; Socialistična zveza se bori za socialistične družbene odnose, zato je nepomirljiv nasprotnik vsakega izkoriščanja človeka po človeku, bodisi na podlagi zasebne lastnine, bodisi na podlagi birokratičnih privilegijev; dosedanja borba delovnih ljudi v Jugoslaviji za socialistično demokracijo in nacionalno svobodo, zlasti pa položaj v Sovjetski zvezi potrjujeta, da socializma ni in ne more biti brez demokracije. Demokracija se v socializmu izraža v pravici neposrednih proizvajalcev ter v individualnih pravicah državljanov, Socialistična zveza je za stalno utrjevanje individualnih pravic državljanov in za spoštovanje človeškega dostojanstva; zavzema načela svobode vesti in se bori proti vsakemu poskusu za prisvajanje privilegijev, zlasti takih, ki bi temeljili na ideološki ali politični pripadnosti; vztraja na popolni enakopravnosti žensk in moških; posveča posebno pozornost vzgoji novih rodov, da se vceplja ljubezen do domovine in vdanost stvari socializmu. Novi ljudje so lahko samo hrabri, iskreni, odkriti, pogumnega in samostojnega mišljenja in nesebični v boju

Pogled v dvorano, v kateri je bil kongres Socialistične zveze delovnega ljudstva Jugoslavije

za stvar delovnega ljudstva in socialistične domovine; braneč vztrajno in dosledno neodvisnost in svobodni notranji razvoj svoje države, vztraja na načelu borbe proti agresiji in za miroljubno, enakopravno in vsestransko sodelovanje z drugimi državami in daje oporo prizadevanjem, da bi se izvajala načela ustanovne listine OZN; se bori in se bo borila za vsestransko sodelovanje z vsemi gibanji, ki so resnično za načela enotnosti naprednih in socialističnih sil v boju za mir in za enakopravno sodelovanje narodov, za svobodni nacionalni razvoj vseh narodov, za socializem, za demokracijo...

Kongres Socialistične zveze delovnega ljudstva Jugoslavije daje našim narodom

jasen pogled v prihodnost. To dokazujejo tudi sledeče Titove besede: »... Socialistična zveza delovnega ljudstva Jugoslavije je najbolj množična družbena organizacija v naši državi, v kateri so združene vse naše družbene organizacije, skupine in posamezniki, vključivši komunisti, organizacija, ki s svojimi 8 milijoni članov predstavlja eno izmed najmočnejših političnih organizacij na svetu. Taka organizacija, ki predstavlja združenje zavestnih graditeljev socializma, lahko v tesnem sodelovanju z ostalimi socialističnimi gibanji v svetu igra važno vlogo za vse človeštvo...« Resnično, to je jasen pogled v prihodnost. In za tako prihodnost so naši narodi pripravljeni.

Njen spomenik

SONČILI smo se na majhnem otočku, ki se kakor otroška dlan dviga iznad morja pri Klimnu. Popoldansko sonce je pripekalo z vso močjo. Po sinjini nad nami so se počasi pomikali majhni oblaki. Zelenkastoplavo morje je komaj vidno valovilo. Prozorna voda je mirno klokotala med ogromnimi, čudno oblikovanimi skalami, ki so nekoliko štrlele iznad morja.

Bela jadra naše jadrnice so komaj vidno frfotala v skoraj neobčutenem vetru. Včasih je tišino presekala krič galeba. Lastnik jadrnice, črnolasi Mate, ni vzdržal več v svojih oljnatih hlačah. Kmalu se je svežil v morski vodi in vsi smo ga pozdravili z mogočnimi pljuskami. On pa je spaval pod vodo in zdaj eno, zdaj spet drugo krepko potopil pod gladino. Še hip, nato pa smo se ulegli na široko odejo, da se je sonce močno uprlo v naša telesa. Tudi Mate se je ulegel med nas, usločil roki pod glavo in zadremal.

Na desnici se je od pazduhe pa skoraj do komolca širila ogromna zarastlina nekdaj velike rane. Nekoliko manjša je krčila mišiče pod kolonom leve

noge. Prepričana sem bila, da je to dobil v zadnji vojni... Zamikala me je zgodba o tem neznanem človeku. Ko je odprl oči, sem ga vprašala, od kdaj ima te brazgotine. Na to vprašanje me je začudeno pogledal in počasi odvrnil: »Ponosen sem nanje!« Potem pa

Ive Šubic: Ilustracija

se je prekobilal s hrbta na trebuh in obmolnil. Kazalo je, da ni ravno gostobeseden.

Čez nekaj časa smo si gasili žejo s pristnim dalmatincem. Kozarec je krožil od ust do ust. Vsa družba je bila dobre

volje. Mate se je popraskal po brazgotini na nogi in spregovoril:

»Bil sem partizan od januarja 1942. leta. Te rane pa sem dobil takrat, ko sem bil že komandant Liškega bataljona.« Spoštljivo smo se primaknili bliže, da ne bi česa preslišali. Medtem pa je že nadaljeval:

»Kadar pogledam na ta do smrtna odlikovanja, se spominim tistega dneva in — nanjo!« Vprašujoče smo ga pogledali. On pa je, kakor v opravičilo, dodal: »Na našo Dunjo! Pravzaprav je bilo to njeno partizansko ime. Doma so jo klicali Marica. Še sedaj jo vidim! Njena podoba mi kakor podoba moje matere ne bo nikoli zbledela. Bila je bolničarka mojega bataljona. Bila je srednje velika, stara komaj sedemnajst let. Nad nekoliko nizkim čelom so ji valovili gosti temni lasje, ki so bili spleteni v dve kiti. Pod tem nima lokoma košatih obrvi so skrivale dolge trepalnice lepe modre oči. Zobje so se ji bleščali v vedno smehljajočih se ustih. Ta smeh je na dolgih, mučnih pohodih bodril borce vsega bataljona. Le v borbi so se te ustnice trpko stisnile in dale podobo njene notra-

njosti, polne poguma in gneva. Prala nam je, šivala, obvezovala rane, streljala pa nič slabše kot najboljši borec mojega bataljona. Na puškinem kopitu je imela vedno več zarez. Včasih jih je zamišljeno opazovala in se smehljala. Smrti se ni bala! Skoraj predrzna je bila. Bila nam je zgled in ljubili smo jo kakor lastno sestro. Dokler je živela ona, ni ostal noben ranjenec na položaju. Planila je med smrtno švistenje krogel, izvlekla ranjene in mrtve. Krogla je ni zadela nikdar.»

Mate je utihnil in se zazrl preko zaliva, tja v zelenje na otoku Krku. Pred menoj je vstala Dunja kakor živ privid. Tako živo sem pogledala v njen obraz in oči, da sem skoraj preslišala, kako je Mate nadaljeval.

»Nekega večera je prišla k nam. S telesa so ji visele strgane krpe obleke. Telo ji je bilo do skrajnosti izmučeno. Planila je med nas z zadnjimi močmi in nas od veselja objemala; do besed ni mogla. Končno je nezavestna omahnila v naše roke. Ko se je zavedla, smo ji dali vode in hrane. Tisti večer smo taborili v globoki kotanji pod Velebitom. Ko si je nekoliko opomogla, je stopila k tabornemu ognju in spregovorila. Njen glas je zamolke odmeval med skalnate stene v noč. Krik tega mladega dekleta se je

vtisnil v naša srca. Stala je pri ognju, rdeči odsev ji je žarel v velikih plavih očeh, ko je govorila:

Naša vas je spala. Spala je kakor že prej tisoč in tisoč noči. Nihče ni slutil, da se bliža vasi dolga kača poživljenih ljudi — nemških razbojnikov in četnikov. Nihče ni slutil, da so se le-ti sredi noči približali vasi, jo obkolili in pomočili svoje kremplje v nedolžno človeško kri... Spali smo. Prebudilo nas je pasje lajanje. Oče, invalid iz prve vojne, je vstal in stopil k oknu. Moj bratec, komaj šest mesecev mu je bilo, je zajokal ob materini postelji. Mimo naše hiše je stekla ženska z otrokom v naročju. Hip nato je počil strel. Skočila sem vsa drhteča k oknu. Pri sosednji hiši je ležala mrtva mati. Njen triletni sinek se je stiskal k njenemu bledeemu obrazu. Nekje sredi vasi je zagorela hiša. Rdeči plameni so obsijali vsa okna v vasi. Zaregljale so strojnice, strahoten krik žensk in otrok se je razlegal do izbe. Tedajci je že močan udarec razbil naša vrata. Mali Ive se je radovedno okrenil, potem pa je zopet cmokaje pil iz materinih prsi. V strahu sem se oklenila matere in obe sva zahteli. Soba je bila razsvetljena od naraščajočega požara, ki je objemal hišo za hišo. Na vratih pa je stal Nemec z revolverjem v roki. Oče je mol-

če obstal sredi izbe, oprt na debelo palico. Tedaj so vstopili še trije četniki. Eden je s pijanim krohotom zbil uro s stene. Drugi pa je zapičil krvave oči vame in me s strašnim krohotom pričel vleči za lase proti vratom. Oče, ki je to njegovo namero verjetno bolje razumel kot jaz, je zamahnil s težko okovano palico. Dolg četnikov nož mu je obtičal v prsih. Počasi je zlezal k tloraj, kot da me hoče še vedno braniti. Kakor ranjena zver je tedaj planila mati k morilcu. K prsim je stiskala otroka in z gnevom v očeh pljunila četniku v obraz. Brez besede jo je eden od njih prijel in jo odvedel pred hišo. Krov naše hiše so že objemali plameni. In pred hišo, prav tam, kjer je mati vedno predla volno, jo je četnik ustrelil v obraz. Mali Ive je padel iz materinih razprostrtih rok. Planila sem, da ga poberem. Moj spremljevalec me je tedaj sunil s težkim okovanim čevljem, da sem padla na obraz. Nisem se zmenila za bolečino. Obrnila sem se k otroku, toda bilo je že prepozno. Otrokov v joku napeti trebušček je posinela pod okovanim škornjem. Kri je brizgnila daleč naokoli... Moj spremljevalec, mlad četnik, me je potegnil za lase in me vlekel dalje. Še sem se ozrla. Pred gorečo hišo, tik praga, je ležala moja mrtva mati, nedaleč od nje pa bratovo trupelce, okrvavljeno in negibno. Drobne ročice so bile stisnjene in sprožene ob telesu...

Četnik me je peljal po vasi in me nekje na koncu vasi pahnul v neko izbo, kjer sem se spotaknila in padla. Kmalu sem spoznala, da nisem sama. Bilo nas je dvanajst deklet. Dvanajstletna deklica je obupno sklepala roki in glasno molila. Trinajstletna Milica se je v joku valjala po tleh. »Kaj bo z nami?« so vpraševale nekatere; druge so na pol blazne strmele predse. Pred vrati sta stala dva stražarja. Usedla sem se v kot in pred očmi so se mi vrstili strahotni prizori te strašne noči. Ali je vse to resnica, ali so le grozne sanje? Ne, niso bile sanje! V izbo so planili četniki in nemški oficirji. Starejši četnik je planil

k dvanajstletni Zori. Nastavil ji je nož na vrat. Zamižale smo... Toda ni je zabodel. Pri njenem vratu je obrnil rezilo navzven in ji prerezal obleko do konca. Blazno je zastrmela vanj. Toda rabelj ji je že spodnesel nogi in planil nanjo. Obupno je zakrilila z rokami in se otepala z nogami. Spoznale smo, čemu smo tukaj... Stisnile smo se v gručo... Krvave roke pa so segle po nas in nam pričele trgati obleke. Prav tisti nemški oficir, ki je prvi stopil v našo hišo, je zdaj stegnil roke po meni. Vtem pa je stopil k meni še četnik, ki me je za lase privlekel semkaj. Z oficirjem sta se pričela prerekati, kdo bo prvi. Ker nihče ni hotel odstopiti, sta se pričela ruvati. Tedaj sem izkoristila priliko, preskočila negibno, razgaljeno telo deklice na tleh, in planila skozi vrata. Kmalu sem zaslislala za seboj topotanje nog. A vendar sem jim srečno utekla. Morda sem edina priča teh grozot, ki ne smejo ostati nemaščevane. Tovariši, sedaj sem med vami. Dolga in naporna je bila pot do vas. Sprejmite me, dajte mi orožje, da se maščujem, da maščujem svoje starše, svoje-ga brata in vse nedolžne!

Utihnila je. Strahoten molk je zavladal med nami, a naša srca so kričala z najmočnej-

šim glasom. Borci, trdi, je-kleni možje, so imeli solze v očeh, njih roke pa so krčevito stiskale orožje. Gledali smo v Dunjo, kakor v privid izmučene domovine, ki kliče svoje sinove k maščevanju za požgane domove, za zverinsko ubite matere in očete, za umorjene nedolžne otroke, za nečloveško posilstvo deklic...«

Mate je za trenutek pomolčal. Njegove oči so še bolj črno zrle tja preko gladine. Srce mu je utripalo tako močno, da je žila na vratu z vso močjo udarjala v napeto kožo. Počasi je sprožil nogi in se z rokami uprl v zemljo. Potem pa je nadaljeval:

»In potem je prišel tisti strašni dan, ko smo jo izgubili!« Kakor da se je zasačil v nepravi misli, je stresel z glavo, rekoč: »Ne, saj je nismo izgubili! Ona je živela še naprej med nami. Njen dihanje smo čutili v bolestnem šumenju naših gozdov. Ne, ona ni umrla in zdi se mi, da še živi. Prav gotovo živi v naših srcih...«

Obvestili so me, da se po eni izmed glavnih cest pomika večja sovražnikova kolona. Čepeli smo v višini nad cesto v zasedi kakor nepremični kamni. Stroga tišina! Nič se ni zganilo. Pogledal sem na uro, kazalci so se počasi pomikali proti deseti. Nad nami

se je iskrla pomladna noč 1944. leta. Skozi grmičevje je pihal hladen veter. Dunja je sedela za veliko skalo in brskala po sanitetni torbi. Čakali smo. Kazalec se je pomikal že čez polnoč in pošteno nas je že zeblo. Nekaj borcev je zadremalo. Čez kake pol ure sem opazil sovražno predhodnico. Komandirjem sem dal zadnja povelja. Zaspanec je mahoma izginil. Bili smo pripravljeni. Udarili smo v sredo sovražne kolone. Še preden so se oni dobro znašli, se je z naše strani razlegel juriš. Zagrmelo so ročne bombe. Sprejeli so nas z močnim ognjem. V ponovnem jurišu smo jih dosegli. S puškinimi kopiti so borci udrihali po nemških čeladah, da so votlo žvenketale. Jaz sam sem kosil z brzostrelko in si utiral pot naprej, samo naprej. Nenadoma se je zablskal pred menoj nož. Nagonsko sem se obrnil, a kljub temu mi je desnica obvisela kakor mrtva. Brzostrelka je padla iz nje. Z levico sem segel po samokresu in onesposobil napadalca. Planil sem dalje. Hip nato se je pred nogami zablskalo in omahnil sem v globoko temo. Kako je bilo potem, ne vem...

Ko sem odprl oči, je okrog mene vladal globok molk. Daleč nekje se je še čulo posamezno streljanje s puško. Na vzhodu je zardela zarja. Nad menoj pa se je sklanjala Dunja. Moja desnica je bila v debelih povojih in pravkar mi je previjala nogo. Ko je opazila, da sem odprl oči, je nagnila čutarico z žganjem k mojim ustnicam. Požirek žganja me je nekoliko osvežil. Prijel sem jo

z levico za roko in jo vprašal, kako se je kaj izteklo.

»Dobro,« mi je odvrnila. »Prišel nam je na pomoč drugi bataljon. Sedaj so že daleč. Slišiš?« Prislunhnila sva oba. Stala je poleg mene, ponosno vzravnan, ustnice pa ji je širil zmagoslavni nasmeh. Čez ramena ji je visela puška, za pasom pa sem opazil novo pištolo. Na vprašanje, koliko je izgub na naši strani, je odvrnila: »S teboj jih je dvanajst ranjenih!« Poizkusil sem vstati, toda izguba krvi me je tako oslabila, da tega nisem bil zmožen. Toda že me je dvignila, počasi ukrivila hrbet in me nesla. Globoko pripognjena je težko sopla. »Nesem te k ostalim. Tukaj je pusto. Vsak čas se vrne sanitetni voz z nosili in vas spravi na varno.« Levo in desno od naju so ležali Nemci in četniki s spačenimi obrazi. Počasi se je vzpenjala z menoj v hrib. Z zdravro nogo sem se odganjal, da bi jo vsaj delno razbremenil. Tedaj zaslišim klice: »Pomagajte, ah, boli, na pomoč!« Dunja je nekoliko prislunhnila, nato pa odvrnila: »Ta bo že trinajsti!« Oni tam pa je vpil in jokal: »Pomagajte, tovarišica!« Po tem sodeč, jo je že opazil. Ko me je še nekoliko nesla, me je spustila za neki obronek pri cesti. »Takoj se vrnem. Samo pogledam in ob-

vežem ga, potem pa bova nadaljevala!« Že je stekla po pomočju. Pa se je hitro obrnila in se vrnila k meni. »Ali imaš kaj orožja?« je vprašala skrbno. Pogledal sem za pas. Torbica za samokres je bila prazna. »Lep komandant sem,« sem dejal žalostno, »namesto da bi si kaj priboril kakor ti, sem izgubil še tisto, kar sem imel.« Hitro je izvlekla svoj samokres in mi ga izročila. »Za vsak primer,« je smeje dejala, »samo dva naboja sta še. Pri ranjenih je zdaj tvoja brzostrelka. Našla sem jo nekaj prej kot tebe.« Gledal sem za njo, kako je tekla po strmini. Tedaj sem zagledal nedaleč od tod ležečo postavo v nemški uniformi. Krilil je z rokami in neprestano prosil pomoči. Že je bila pri njem in ga obvezovala. »Nič ni tako hudega,« sem jo slišal govoriti. »Strel skozi mišice. Če se boš potrudil, boš lahko še hodil!« Oni pa je kar naprej javkal. Ta gotovo še ni videl nikdar krvi, sem pomislil... »Zdaj še požirek žganja, pa boš močan!« sem zaslišal zopet njen bodrilni glas. Zgrabil je za čutarico in hlastno pil.

Kakor da se je nekam zamislila, je tedaj Dunja pazljivo pogledala v njegov obraz. Morda ga je že kje videla, morda, sem ugotavljal... Potem pa je hitro odtrgala ste-

klenico od njegovih ust, rekoč: »Še za druge!« Vtem pa je oni segel z levico preko njenega ramena, z desnico pa pod svoj hrbet, kakor bi hotel vreti izpod sebe oster kamen. Slonel sem na komolcu zdrave roke in opazoval. Toda — ali se mi blede? V njegovi roki se je naglo zablistal nož in običal v njenem vratu... Z levico sem segel na svoje prsi in si vseh pet nohtov zapičil v kožo. Samo za trenutek sem odmaknil oči, nato pa sem zopet pogledal tja, uverjen, da bom videl Dunjo živo. Toda ne! Dunja je ležala vznak čez svojo puško; iz njenega vratu pa je vrela kri... Toda to še ni bilo dovolj. Oni tam je izdrl nož iz njenega vratu in ga ji zapičil v levo stran prsi. In že je držal v rokah njeno srce, toplo, še skoraj drhteče. Pozabil sem na svoje rane. Planil sem pokonci in pomeril z levico. Zgrešil sem. Čeprav je oni že padel, sem znova sprožil. Zatulil je kakor ranjen lev. Čudno, sem pomislil. Človek, ki ni trenil, ko je rezal srce iz ženskih prsi, zdaj vpije ob pogledu na lastno kri. Priplazil sem se do njega; kako, še danes ne vem. Le to, da sem ga zabodel z istim nožem, s katerim je on malo prej umoril Dunjo. Pópolnoma vrtoglav sem se potem zavlekel k Dunji. Ležala je vznak, oči so ji bile široko odprte, skoraj zamišljeno vprašujoče. Da ni bilo okrog nje krvi, bi človek mislil, da nekaj razmišlja. Na prsih je imela svojo titovko in na njej je bilo položeno njeno srce. Iz njene torbice sem potegnil veliko obvezo in pregrnil z njo njen obraz in prsi. Tedaj sem prvič in zadnjič jokal. Izgubil sem najdražje, kar sem imel, saj sem jo silno ljubil. Ona tega ni vedela, saj si prej še sam nisem priznal te misli. Vendar je nekje globoko v mojem srcu živela želja — če oba dočakava svobodo, mi bo žena in...

Pokopali smo jo z vojaškimi častmi prav pod Velebitom. Dva dni so jo borci na svojih ramah nosili tja gori. Ah, še danes, kadar pogledam na Velebit...

Ljudmila Belšak

Dolomitski punt

BUKOVNIKOVA bajta je čepela sredi ozke grape, ki se je iztekala dokaj položno v Hruševsko dolino, zato pa se je ostro zajedla v po-bočje in se vila navzgor do skal-natih vrhov Dolomitov, nekako do tja, kjer jih je delila kakor britev ostra in ravna nemška meja, utrjena vsepovsod s španski-mi jezdec in minskimi polji. Tudi grapa je imela ime po Bukovniku in je bila svojega naziva vredna; v njenih bregovih so rasle košate bukve, a tudi hrastovina ni bila napak. Pravzaprav bi morala grapa nositi ime Osredka, kajti starčeve so bile le bu-tare in žir, vse drugo, zemlja, nekaj košenic in ves les, pa je bilo last Osredkarjev, ki so si postavili gorsko kmetijo na majhni planoti vrh grape. Tudi sicer je bila grapa kak neuhvaležna Bukovniku za svoje ime: hudournik, ki je drl vsako jesen in spomlad po njej, je nekajkrat letno preplavljal njivico ob bajti, včasih pa še bajto samo.

Kljub vsem tem nevšečnostim pa bi se težko našel človek, ki ne bi vzljubil bajte, če bi jo videl le enkrat. Brž ko bi iz doline zavil v grapo in se napolil po cestici ob potočku — hudourniku, povsem zagrnjenem v vrbovje — bi trčil ob nizko, z apnom beljeno in z velikimi, srčastimi listi vinske trte zastrto hišico. Iz zelenja bi te pozdra-vilo le dvojje majhnih zamreženih oken, na pol zastavljenih s pelargonijami in na-geljni. Leseno ostrešje in rdečkasta streha bi še najbolj zgovorno klicali popotnika, ki bi se bližal bajti. Za ta trud pa bi ga nagradila javorjeva klop, po vsej dolžini prislonjena ob steno in skrivajoča se pod širokim napuščem.

Toda ponos starega Bukovnika ni bila samo bajta. Levo polovico je res pozidal kot običajno: izbo s kmečko pečjo, kamro in kuhinjo; desno pa je preuredil za hlev, tako prostoren in lepo ometan kakor izba. V njej je imel eno samo žival, kravo Romo. Ta je imela dve dobri lastnosti: vsako leto je povrgla telička in obetala je doživeti čudovito starost. Če si vprašal njenega go-spodarja, koliko je stara, se je ves blažen nasmehnil in dejal:

»E-e-e-j, naša Roma? Toliko kot jaz sam!«

»Kje ste pa, očka, odkrili to čudovito živalco?«

»Kupil, kupil! Leta... 1925!« Pa se je zahihital in pokazal črvice zobe: »Poštena je bila tista gospodinja. Priteče za menoj in pravi: »Jentata, Roma ne zna voziti!« »Nič ne de«, odvrnem, »pri nas tako nima kaj!«

Morda porēče kdo, kaj ima Roma opravi-ti s partizani. Naj malo potrpi. Roma po vsej pravici to zasluži, saj je s svojim mlekom odhranila najmanj odred. Kdor koli se je zatekel v bajto — in to se je dogajalo vsak dan skozi dobra tri leta — tega je Bukovnik počastil z latvico Rominega mleka. In Roma je prav tista leta, kakor da bi slutila zadrego in lakoto partizanov, da-jala obilo mleka.

V tej bajti smo sedeli lepega jesenskega popoldneva 1942 in srkali mleko. Stari je kot običajno sedel na svoji »babi« (klop za tesanje grabelj) in zabijal zobe v grablje. Videli smo samo njegova zgrbljena pleča, na katera se je lepila bela platnena srajca, in njegove zmršene, skoraj bele lase. Nje-gova žena je sedela ob peči s pletivom v naročju. Sin je bil v odredu, najstarejša hči pa kurirka in je prav tedaj potovala proti Ljubljani, ki je že tedaj bila opasana z bodečo žico, do katere se je tedaj razte-zalo osvobojeno dolomitsko ozemlje.

Zvedeli smo, da je na pomlad tudi stari izvelkel puško iz skrivališča in se pridružil vaščanom, ki so napadli italijansko kolono, ko se je vračala iz ofenzive na Ključu. Zato smo ga vprašali, kako je bilo tedaj, ko je »osvobajal Hruševsko dolino«.

Stari je dvignil glavo, drobno pomežiknil s svojimi dalekovidnimi očmi, si obrisal nos z veliko rdečo ruto in se zvito nasmehnil.

»Ej, dali smo jim po tisti njihovi kulturi!« je bruhnil. »Kaj bi se šopirili po naši dolini s tisto svojo kul-t-u-u-r-o, ko je pa naša prav tako dobra...« Besedo kultura je nalašč posmehljivo zategnil.

Nasmejali smo se in ga vprašali, če je bil tudi sam v vaški zaščiti. »Vsi smo bili, vsa dolina. Šest vasi, od Dvora do Gaberja. Bilo nas je za celo vojsko!«

Ker nas je ta akcija spominjala na pravi kmečki punt — vstaja je zajela vse, kar je moglo nositi orožje — smo zaprosili starca, da nam opiše te zanimive dogodke.

Bukovnik, očitno vesel, da je našel verne poslušalce, takoj odloži grablje, s spretnim gibom palcev zvije debelo cigareto in ukaže stari, naj prinese žganje. Ko je spregovoril, se nam je zazdelo, da iz njegovih besed veje duh izmučene, pa vendar kljubujoče, neupogljive dežele, duh, ki je opijal in krepil tudi nas, ki smo postali izmučeni in izčrpani v mnogih bitkah.

Takole nam je pripovedoval:

»Tisti majski dopoldan je bil dolg, vlekel se je kakor črevo. Zabijal sem zobe v grablje, prav tako kakor danes, in prisluškoval. Na Ključu je grmel. Obsipali so ga z minami, strojnice so sekale... Ej, če bi vedeli, Italijani namreč, da jih je samo petnajst! Petnajst naših fantov — to je bil tedaj ves naš odred; fašistov pa je tedaj samo skozi našo dolino šlo najmanj dvajset kamionov...«

Prisluškoval sem, toda v prsih me je stiskalo: ali bodo vzdržali? Če jih bodo uničili, kakor so se hvalili pri Ambrožu, trgovcu v dolini. Kadar je potihnilo streljanje, sem pomislil: sedaj je vse končano! Žena je sedela ob peči, držala roke v naročju, kakor običajno, in zdelo se mi je, da se je včasih pokrižala. Ej, le naj se križa, sem pomislil, če že ne bo pomagalo, škoditi tudi ne more...

Prav tiste dni smo že tako lepo napeljali vso stvar: začeli smo še prejšnjo, prvo

pomlad. Od človeka do človeka. Kar čudno se mi je zdelo, da smo bili vsi istih misli. In to prav ljudje iz naše doline, ki je prej vedno veljala za črno, farško. Na prste si jih tedaj lahko preštel, ki so nas vedno zmerjali za hruševske komuniste. Sedaj pa se ljudje kar sprevržejo. Osreški je sam prišel k meni in dejal:

»Bukovnik, sedaj je pri nas nekakšna komuna, pa vzemi ono košenico nad grapo. Bo Roma imela več mleka. Tako bom tudi jaz kaj doprinesel!«

Oho, že piha drug veter, sem pomislil. Prej me je zmerjal z grabenškim hlapcem, zdaj mi ponuja košenico!

Okoli poldneva je na Ključu potihnilo. Molk mi je še teže legel na dušo. Čez dobro uro pa so se začule eksplozije ročnih bomb in dolgi rafali... Sedaj je končano, sem pomislil. Nikdo pa ni vedel, kako se je končalo. Čez čas prihiti sosed. Iz njegovega žarečega obraza sem spoznal, da le ni izgubljeno.

»Prebili so se, sedaj pa hitro! Taljani se bodo vračali po naši dolini!«

Komaj je spregovoril, že ga je zmanjkalo. Tisti njegov »sedaj pa hitro« je pomenil, da je sedaj vrsta na nas. Dogovorili smo se, da Taljanov ne pustimo kar tako skozi našo dolino. Vaška zaščita bo udarila.

Vtem je planil v hišo naš Slavko, najstarejši sin — imel je šele petnajst let — in me pomenljivo pogledal. Zaradi stare nisva hotela ničesar reči, da ne bi javkala za nama. Pokimal sem mu, on pa je odhitel. Ko sem ga došel, je že privlekel iz skrivališča dvojce mauzeric. Zginila sva v goščo nad bajto in kar med potjo izpihala cevi, ki so bile polne slamnatih bilk. Kmalu je za nama utihnil cvilež naše stare. Njo je, menda, vsa stvar bolj skrbela, kakor naju, ki nama bo kaj kmalu zažvižgala krogla okoli ušes.

Naši položaji so bili na strmem pobočju blizu bajte. Tu so se zbrali skoro vsi vaščani Hruševa, Hrastenice, Gaberja in celo Stranske vasi. Kdo vse ni bil tu?! Češnovarjev upravnik, ki je bil komandir Hrasteniške zaščite, je pripeljal vsi vas, tako da je bilo okoli Hrasteniških hiš čuti samo kokodajskanje kokoši in žena. Tudi po drugih vaseh ni bilo drugače. Prihiteli so vsi, kakor da bi hoteli še istega dne pognati Italijane čez meje Slovenije.

Naša dolina je dolga dobro uro hoda. Ozka je in strma in kakor ustvarjena za takle partizanski napad. Dogovorili smo se, da bodo najprej napadli Dvorčani, ki so bili na začetku doline. In ko je začelo streljanje pri Dvoru, smo se sami, ki smo bili Ljubljani najbliže, šele začeli razmeščati po pobočju. Cesta se je vila ob rečici in je bila kakor na dlani. Na nasprotnem bregu sem na skalnatem pečevju prav pod cerkvijo zagledal svojega sina. Njemu srce ni dalo, da se ne bi pridružil tistim vaščanom, ki so imeli edino strojnico in ki bi morali udariti prvi. Kaj sem hotel? Fant je bil samoglav! Poskušal sem, da grem tja in mu ukažem, naj se vrne in se namesti poleg mene. Toda streljanje se je že približevalo.

„Zdaj so jih zgrabili Belčani!“ smo zakričali v en glas, sneli klobuke in si brisali čela, kakor da smo preorali že vso njivo. Vsem je namreč postalo vroče. Kako tudi ne bi? Bili smo sami hlapci, bajtarji in kmetje in malokateri izmed nas je v prvi svetovni vojni držal puško v roki. Fantine pa tako nisi mogel jemati resno. Zdaj pa zdaj smo se ozrli v Radovana, sosedovega sina, ki je bil naš komandant. Edini je nosil partizansko čepico. Saj vendar poznate Radovana! Danes je komandant odreda. Kar dobro se drži, vsaj tako pravijo. Tudi tedaj se je držal hudičevo dobro. Res, da so se mu brki tedaj malo povესili, vendar je bil pogumen, da je tudi nam bilo laže pri srcu. In tako so se nekateri pričeli šaliti in sklepati stave, kdo jih bo več položil.

Vtem smo že začuli ropot kamionov in na mah smo se poskrili za smrekami in poplegli izza obronkov v pobočju. Vendar dobra volja nas ni zapustila. Drug drugemu smo klicali, naj sname klobuk, da mu ga ne bi preluknjajl svinec in da ne bi kasneje puščal dežja.

Že smo razločno začuli hrumenje motorjev. Na čelu kolone je vozil motociklist s prikolico; v njej je sedel oficir. Krotili smo nestrpnost, kajti morali smo počakati, da najprej užgo s pečine. Motorist je bil že pod nami, že je odbrzel naprej. Prihru-meli so kamioni. Natančno sem razločil vojake, ki so previdno opazovali pobočje. Očitno so jim že Dvorčani in Belčani vili strah v žile.

Tedaj je zagrmelo s pečine. Pomislil sem, da je najbrž tudi moj fant že vžgal. V istem

hipu sem zagledal, kako je motor s prikolico nenadoma planil preko strmega cestnega roba in se skotalil v vodo. Novi strelji so ustavili prvi kamion. Zaletel se je v pobočje, zaprl cesto, naslednji pa je trčil vanj, tretji v drugega in že je kolona obstala. Vojaki so začeli divje vzklikati in skakati s kamionov, mi pa smo še vedno molčali. Pustili smo jih, da v miru poskačejo in da hite po našem pobočju navzgor, misleč da tu ni nikogar. Še smo se brzdali, dokler niso prvi poplegli in usmerili svoje puške na naše na pečini. Šele tedaj smo vzeli vsak svojega na muho in vžgali... Ta preprosta kmečka zvijača je rodila uspeh! Tako smo jih zmedli, da so tisti, ki so ostali še živi, pričeli nesmiselno begati sem in tja. Medtem se je na cesti nago-mililo polno kamionov. Nekateri vojaki so poskušali prebresti rečico in zavzeti položaje na nasprotnem pobočju, toda tudi tam so jih pričakali naši strelci, Babnegorčani. Talijančki so se, torej, stisnili k svojim kamionom in streljali izza njih.

Navdajalo nas je navdušenje in pogum, da smo začeli tekMOVati med seboj, kdo bo prvi položil katerega izmed italijanskih vojakov. Naj priznam, tudi oni so se dobro držali. Nismo jih mogli nagnati izpod ka-

mionov in iz cestnega jarka. Pridrveli so še novi kamioni, tako da je postalo kar vroče. Vtem se je tudi pričelo mračiti, Talijani pa so začeli izstreljevati rakete, da bi na ta način priklicali pomoč. Morali smo jih torej ugnati prej, preden bi prišla okrepitev.

Sklenili smo, da napademo. Prvi so šli tisti, ki so imeli bombe; toda teh je bilo malo, kakor je bilo malo bomb. Priplazili so se do Talijanov v jarku. Videl sem, kako so se razletele bombe, videl pa sem tudi, kako je eden izmed talijanskih vojakov zgrabil vrženo bombo in jo zalučal nazaj. Dvojica naših je zastokala. Talijani so zmetali še nekaj bomb in že smo imeli ranjence. To nas je nekoliko preplašilo — nismo še bili vajeni vojskovanja — in napad je uplahnil. Spet je začelo puškarjenje, toda težave so nam delali ranjenci. Nič pametnega nismo znali storiti z njimi.

Glavna 'košnja' je bila že za nami. Koliko smo jih pobili, smo zvedeli šele naslednji dan: vse hiše so bile polne talijanskih ranjencev, mrtve pa so odvažali s kamioni. Pomoč je prišla kaj kmalu; napadli smo jih tako rekoč pred samo Ljubljano, v kateri je vrvelo vojakov, črnosrajčnikov in karabinjerjev.

Ponoči smo se umaknili in se zbrali nad Hruševim, kjer smo imeli vojni posvet. Pod nami, v dolini, so zbirali ranjence Talijani, ki so se pripeljali v pomoč. Rakete so rezale temo vso noč, mi pa smo se počutili kot zmagovalci in smo s kupami v rokah precej veselo in hrupno zalivali to zmago, čeprav smo bili oddaljeni od sovražnika komaj dober kilometer. Po vseh pravilih vojskovanja bi jih bilo treba še isto noč napasti. Toda tega smo se naučili šele kasneje in take napake nam res ne more nikdo šteti v zlo. Bili smo, namreč, tedaj še bolj kmečki puntarji kot pa pravi partizani. Razumljivo torej, da ponoven napad naslednjega jutra ni uspel, čeprav smo nekoliko sovražnikov vendarle še poslali pod zemljo.«

Bukovnik si je ves razvnet brisal čelo; spomini so ga ogreli. Precej skup je bil pri opisovanju bitke in vidno je bilo, da ji ne pripisuje večjega pomena. Zdelo se nam je, kakor da je hotel reči: »Ej, tedaj smo bili še otročji, brez izkušenj!« Nam pa je bilo všeč prav to, da so se jih lotili tako rekoč

golih rok, brez izkušenj, toda vendar junško.

Nato nam je še pripovedoval, da je bil to prvi napad in da so se tolkli z njimi še nekaj dni. Dan za dnem so prihajali novi kmetje in samo v hostah nad Osredkom se jih je zbralo okoli dve sto. S to silo se je sovražnik lahko pomeril šele tedaj, ko so tudi Nemci prešli mejo in vžgali po teh slovenskih puntarjih.

Ko smo zapustili bajto, je polna luna osvetljevala vso dolino. Vračali smo se prav po tisti cesti, ki je bila pred nekoliko meseci pozorišče te zgodbe in ki se je sedaj vila sredi osvobojene pokrajine...

Črtomir Šinkovec:

Ni več vojne...

*Ni več vojne. Da, ostal sem živ!
Trikrat sem ušel iz krempljev smrti:
zdaj zakladi so mi vsi odprti —
hlapec nisem več, kot kdaj sem bil.*

*To že daleč je in rahlo je v pozabi,
ko svoboda daje mi vse dneve piti,
novo mi življenje je začelo kliti
in ljubezen me v objeme svoje vabi.*

*Tuji krvolok nas hotel je ubiti,
gnal nas dolga leta v trpko beračijo.
Združim zdaj moči si in na podrtijo
dom si nov, močnejši moral bom zgraditi.*

*Delam. Žvrgoli škrjanček... na dobravi
mlade plevejo plevice... Hej, sem zlate
volje,
ko najlepšo spremim na večer čez cvetno
polje
in pomladne slè so v slednji travi.*

*Spremljam jo in pravim, da bi se ljubila —
sramežljivo črne si oči zakriva.*

— — — — —
*Že plenice bele šiva, šiva,
že s svilenim je povoje obrobila...*

(Iz zbirke partizanskih pesmi)

Spomini iz partizanskega življenja (Nadaljevanje)

Ustanavljanje bataljonov

PO VEČDNEVNI hoji smo vsi izmučeni prišli v kočevske gozdove. Zdelo se je, da človek ne bo mogel napraviti niti koraka, toda kljub izmučenju so se javili prostovoljci za stražo in druge posle, da se je začelo redno življenje.

Tukaj smo se zadrževali malo časa. Videli smo veliko sposobnosti pri naših funkcionarjih, ki so spretno manevrirali in dobro organizirali teren. Ko smo bili nekega dne zaposleni vsak pri svojem delu, nas je poklical dežurni oficir v zbor pred barako. Vsi smo gledali začudeno, kako da je bil zbor pred poldnevom. Naši komandirji so se postavili pred svoje čete in čakali. Ko so prispele zadnje patrulje v zbor, se je pojavil pred nami komisar Hribar, ki nam je v kratkih črtah orisal položaj doma in v svetu. Med drugim je omenil, da je potrebno organizirati in pomagati našim Primorcem. Po končanem govoru so začeli zbirati v prvi vrsti prostovoljce. Iz vseh krajev Slovenije so se javljali za Primorsko. Toda večja grupa je še ostala na Dolenjskem. Še isto noč smo se razšli. Pred odhodom smo se vsi z veseljem srcem poslovili in si želeli obilo uspeha. Ko so nas zapustili tovariši, ki so krenili na Primorsko, smo se ostali premaknili na Fridrihštajn.

Gnalo nas je naprej, kakor da bi za nas ne bilo nikjer mesta. Visoko v gorovju nad Kočevjem smo našli lovsko kočo, ki nam je služila za prenočišče. Skoraj vsak dan smo hodili v dolino v nabiralno akcijo. Ta kraj Kočevske je bil zelo zapuščen. Že v prvih urah se je videlo, da tam ni bilo pravega gospodarja. Zapuščene hiše in vasi so izgledale kakor izumrle naselbine; le tu pa tam se je našel kak Slovenec, drugače pa so na tem ozemlju vladali nemčurji, katere pa so Nemci po kapitulaciji Jugoslavije skoraj vse izselili. Nekaj ur hoda od nas

je bilo mesto Kočevje, ki je bilo v okupatorskih rokah. Mnogo delavcev, rudarjev in drugih je kmalu navezalo stike z nami. Tako so se spuščale tajne patrulje v nižino k samemu mestu. V tem času so se posebno dobro izkazali kočevski rudarji. Pošiljali so nam nove prostovoljce, ki so prihajali v vedno večjem številu v partizanske vrste. Zbirali smo se in se zopet razšli. Človek se mora zamisliti, kako iz nič je nastala naša vojska. Neštetokrat smo se razšli na razne kraje Slovenije, pa zopet se je pokazala potreba, da smo se povezali kje drugod med seboj. Tako so se začele zbirati večje ali manjše skupine za Roško, Krško in Stružniško četo. Mene je tačas vlekel proti Hrvatski. Zato sem zaprosil za Stružniško četo. Minilo je nekaj dni, da smo odpotovali, najprej Krška in Roška, dan kasneje pa še naša četa.

Premik na Stružnico

Več ur smo že hodili po pusti dolini, ko se je pričejnalo na obzorju prikazovati sonce. Trudno je zavila kolona na desno v strmi hrib. Preho-

dili smo pašnike, s katerih smo od časa do časa prepodili plašljive srne in jelene. Kako bi človek z veseljem pomeril! Toda nismo smeli, da ne bi izdali premika. Vodiču Očku, ki je bil iz teh krajev, je bila znana vsaka stezica. Prišli smo v samotno košeninico in kolona se je pričela trgati. Tovariši so bili utrujeni od dolge hoje. Očka, že starejši mož, je uvidel, da je treba vojski počitka in tudi nekaj za pod zob. Komanda se je sprijaznila z njegovim nasvetom. Komandir, ki je načeloval koloni, je dal povelje za počitek, vodnikom pa je naročil, naj razmestijo stražo po bližnjih robovih. Očka in komandir sta šla v bližnjo vas in prinesla nekaj jestvin. Zelo slasten je bil kruh, ki sta ga prinesla komandir in Očka, boljši je bil kakor v mirnem času slaščica ali torta. Dobro okrepcani in nekoliko spočiti smo krenili dalje. Na pohodu se je Očka od časa do časa ustavljaj in nas opominjal, naj ne govorimo, ker je v bližini vas. Nedaleč se je pokazal vrh Stružnice, na katero smo bili namenjeni. Očka je veselo zatrdjeval, da bomo v dveh urah na našem zaželenem cilju.

Skupina partizanov v Brodu na Kolpi, 1942. leta

Skupina partizanov odhaja v zasedo

Gradnja novih taborišč

Zgodaj zjutraj smo se pokazali ljudem, ki so nas začudeno gledali. V teh krajih še nihče ni videl partizana, kakor so nam govorili domačini. Še danes ne vem, ali so bili ti ljudje zares tako dobri, ali so nam dajali vse le iz strahu. Videlo pa se je, da jim italijanska vojska ni bila po volji.

Stružnica leži na levi strani reke Kolpe, ki teče iz Cabarske kotline in se spušča med nižje gričevje pri Banji Loki na Kočevskem. Severno od Stružnice so bile kočevske vasi skoraj prazne, na južni strani pa so bili ljudje povečini za našo vojsko, čeprav so jih Italijani stalno nadzirali in strahovali. Za vrhom Stružnice sta bili dve osamljeni kmetiji. Nedaleč od njiju se je naselila naša četa. V širnih gozdovih okoli Stružnice ni človek našel živega bitja razen divjačine.

Preostajalo nam ni drugo, kakor da smo si začeli graditi zasilne barake, ki naj bi nas zaščitile pred dežjem. Že prve dneve smo se lotili dela vsi; komandir in komisar sta pomagala sekati les za gradnjo

barak. Straža je budno pazila, patrolje, ki so se stalno menjavale na terenu, niso javljale nič posebnega. Večkrat se je oglasil pes iz bližnje vasi, kakor da bi bil naša predstraža podnevi in ponoči.

Baraka je zrastle kakor gobe po dežju; po dveh dneh smo v njej že veselo prepevali in zvoki pesmi so odmevali okrog. Podoba je bila, kakor da bi hoteli za vedno ostati v teh gozdovih. Kmalu smo prekrili drugo barako, za njo pa še tretjo.

Življenje na Stružnici se je pričelo hitro razvijati. V naša srca je pomlad v gozdu vlila polno veselja in zaupanja v boljše bodočnost. Pa tudi ljudje tega kraja so se večkrat izkazali, ker so sprevideli, da smo mi tisti, ki se hočemo boriti za pravico. Stali so nam ob strani ter nam nudili materialno in drugo pomoč. Kmalu smo vedeli, kdo je za našo stvar in kdo stoji na strani sovražnika. Med njimi so se našli tudi izdajalci, ki so po italijanskih uradih blatili pošteno slovensko prebivalstvo. S takimi smo obračunali javno ali pa smo jim poslali pismo, naj se ne šalijo s svojo glavo. Pri marsikomu

je tak opomin vplival dobro, zlasti pa pri tistih, ki še niso bili tako daleč zapleteni. Ni pa pomagal pri tistih, ki so računali na dobiček. Tak izdajalec je bil tudi v vasi pri Brodu ob Kolpi. Rovaril je in ščuval ljudi proti nam. Proti takim ljudem smo neusmiljeno postopali, da so lahko videli vsi, kaj se zgodi s sovražniki ljudstva. Omenjeni izdajalec je pridobil na svojo stran še učiteljico, ki bi ga v izdajalskem delu kmalu prekosila. Ljudje so se ju bali in nas prosili, da bi kaj ukrenili. Vendar je bilo treba vso zadevo dobro pretrresti.

Zadnje dni se je okrepilo vojaško delovanje. Novi tovariši, ki so prihajali v naše vrste, so nam z veseljem sledili. Prav posebno se je že v prvih dneh odlikoval tovariš Cetinski-Lev.

Večkrat smo slišali, kako hrabro in vztrajno se borijo naši bratje Hrvati, Srbi in ostali narodi Jugoslavije. Najbližji so nam bili Hrvati, od katerih nas je ločila samo Kolpa; zato smo želeli, da se z njimi povežemo v skupnem sodelovanju za osvoboditev. Uspelo nam je dobiti zvezo z njimi konec meseca aprila. Nekaj dni kasneje smo se z njimi prisrčno pozdravili na vrhu Stružnice.

Večkrat smo slišali, da se nas izdajalec, ki sem ga omenil v prejšnjih vrstah, strašno boji. Zadnja poročila so govo-

Počitek pri ognju...

mila, da se ta siromak ni upal niti zaspiti brez skrbi, če ga niso stražili njegovi zaščitniki — Italijani. Tako je iskal zavetja vsako noč v utrjeni postojanki Brod na Kolpi. Da bi mu prekrizali račune, smo sklenili, da ga bomo pozdravili po partizansko. Ko smo mu postavili zasedo, ga že ni bilo več v vasi. O pravem času je odnesel pete. Naše čete so takrat preiskale urade občinske pisarne. Med drugim smo našli akt, ki je omenjal, »da se v hribih potika neka drhal, verjetno komunisti«. Nadalje je zelo poudarjal, da bi jih bilo treba uničiti. Večji del tega akta je popisal pobegli izdajalec. Več točnejših informacij nam je dala njegova sodelavka, učiteljica, ki smo jo prijeli, ko je v strahu begala po sobah. Morala je z nami k zasliševanju. Po pisarnah občine in šole, ki so služile Italijanom, smo napravili rekvizicijo. Proti jutru so se začele zbirati zadnje zasede na določenem mestu. Vsi, ki smo bili po zasedah, smo z začudenjem gledali plen. Dobili smo štiri radijske aparate, nekaj pisalnih strojev, nekaj orožja in strelivo. Počasi se je kolona s plenom začela pomikati proti našim starim položajem.

Italijanska ofenziva na taborišče

V kratkem času našega bivanja na Stružnici se je iz čete, ki je spočetka štela kakih dvajset mož, začel snovati manjši bataljon. Poveljeval mu je tovariš Vasja. Pošiljal je patrolje in postavljaj zasede na vse strani. Opaziti je bilo, da je komanda v skrbeh, vendar pa si zato nismo belili glav. Drugo jutro zgodaj smo se zamaskirali. Vsi, razen straže in bližnje zasede, smo odšli.

Ena zaseda je odšla v smeri Krkovo na glavno cesto, ki vodi iz Ljubljane na Sušak, druga, večja, se je postavila pri gradu v bližnjem grmovju, da bi od tam tolkla glavno križišče za vse poti, ki so vodile na stružniško pogorje. V tretjo zasedo sem šel jaz s tremi tovariši, to je proti vasi Rake, nedaleč od nas.

Kolona v snegu...

Bilo je okoli devete ure dopoldne, ko so se oglasili naši in sovražni mitraljezi. Prva zaseda je udarila po koloni kamionov, ki se je pomikala proti Kočevju. Po kratki borbi so s hitrim jurišem uničili nekaj fašistov ter zažgali dva kamiona, eden pa je zgrmel v prepad. Sovražnik je z vseh strani prodiral proti Stružnici. Druga zaseda, ki jo je vodil Janko, je nestrno čakala Italijane. V dolgi koloni so prihajali proti njej. Že razporejene v strelce je spustil Janko čim bliže. V trenutku, ko se je pokazala glavna kolona, pa je zagrmelo od vseh strani: strojnice, puške, bombe. V ozadju je bilo slišati hripavo komando »avanti«, ki pa je vojaki niso mogli več poslušati. Nad 40 Italijanov je bilo ranjenih in mrtvih. Naši so imeli dva laže ranjena. Tudi Janko jo je malo skupil, ker ni pustil sovražniku do naših domov na Stružnici. Sovražnik se je z vso silo trudil, da bi prodril naše zasede, toda naše patrolje so začele tolči po njem z bokov. Tako se nam je posrečilo zadržati vse njegove sile toliko časa, da so se naši pripravili za umik.

V zasedi smo čakali, kaj se bo zgodilo. Ura je tekla proti dvem popoldne, toda sovražnika nismo pričakali. Vsi štirje smo se odločili, da krenemo proti taborišču. Skrbelo nas je, kaj se je zgodilo s tovariši.

Počasi smo odšli po samotni poti, ob kateri je že v jutranjih urah prežala naša zaseda. Bližali smo se taborišču, ko je z levega boka nenadoma zapel italijanski mitraljez. Mišlil sem, da so še vedno naši v zasedi in da me imajo za Italijana, ker sem nosil zelen plašč. Še zakričal sem, naj ne streljajo, češ da smo partizani. V tistem trenutku sta se oglasila dva mitraljeza hkrati. Mitraljez, ki sem ga nosil na ramah, je ošinila sovražnikova krogla, ki me je podžgala, da sem v tistem hipu komandiral: »Na desno v strelce!« Prav tako sem skočil sam za prvo skalo ter pomeril na skritega sovražnika. Z vso silo sem skušal repetirati, toda vse zaman. Sovražna krogla mi je skrivila povratni val, tako da je bil mitraljez neuporaben. V tem pa sem se poslužil stare Dakijeve taktike. Na ves glas sem kričal: »Bataljon, desno krilo naprej, obkoljuj!« Sovražnik je mislil, da gre za nami bataljon partizanov, zato je prenehal streljati. Ta hip pa smo vsi izkoristili ter jo urno odkurili proti taborišču. Prav blizu taborišča smo srečali naše tovariše, ki so se previdno pomikali iz sovražnikovega obročja. V kratkih besedah sem pojasnil, da smo bili napadeni. Povedal sem tudi komandantu, da mi mitraljez ne dela. Pomočnika in mene je napo-

til v taborišče k orožarju, da bi hitro popravil orožje, ostala dva pa sta se priključila koloni. V taborišču je bilo vse razmetano. Orožarja nisva našla nikjer. Urno sva si vrgla nahrbtnike na rame ter pohitela za kolono. Toda zdaj se je šele začela smola! Kolona, ki se je napotila proti zahodu, je izginila, kakor da bi se pogreznila v zemljo. Napravila sva še nekaj korakov, ko mi je zašepetal Metod: »Italijani.« Komaj je to spregovoril, je že završalo z vseh strani. Sovražnik je drvel za nama; hotel je naju ujeti živa. Krogle so švigale mimo ušes, midva pa sva premišljala, kako

bova prišla preko ceste v dolino. S pokvarjenim mitraljezom sva jim srečno odnesla pete. Zadnja najina opora je bila misel, da imava vsak po eno bombo, ki sva jo pripravila za preboj preko ceste, ali pa da se ubijeva. Že se je svetlikala cesta pred nama, ko sva se spuščala proti dolini. Še malo, pa bo dobro, sva si mislila. Zdaj zdaj bo zagrmelo! Toda nič ni bilo. Pač pa naju je zagledal majhen Italijan, ki je škilil izza drevesa, in nama takoj pokazal pete. Midva sva ta trenutek izkoristila za prehod preko ceste in krenila v hrib.

(Se nadaljuje)

Z Lackovim odredom v Korálnih Alpah

LACKOV odred je operiral na ozemlju Kozjaka, med Dravsko in Sulmanskó dolino. Januarja 1945 pa se je moral zaradi vedno močnejšega sovražnikovega pritiska in pa zavoljo ekonomskih težav razcepiti. Tako je krenil en bataljon daleč v Avstrijo, tja proti Korálnim Alpam. V februarju je nato iz istih vzrokov krenil za prvim še naš bataljon. Nevarno je bilo to, kajti nismo poznali ne krajev in ne ljudi: nismo imeli nikogar, ki bi nam pomagal in ki bi se nanj lahko zanesli.

Nad Eibischwaldom (Ivnik) smo prekoračili dolino in se napotili proti Korálnim Alpam. Prebrodili smo vse više ležeče točke na prehodih med Lavantinsko in Sulmanskó dolino. V bližini turističnega kraja Glasshütte smo najeli nekega domačina, Avstrijca, da bi nas vodil čez Klein Alpe. Toda čim više smo se vzpenjali, več je bilo snega. Udirali smo se do pasu in še čez. Nekaj sto metrov pod vrhom smo omagali in se po kratkem posvetovanju odločili, da se vrnemo, od koder smo prišli. Zgodaj zjutraj smo prišli v Glasshütte. Vodič nam

je že med potjo ušel in tako nismo vedeli, če so Nemci v vasi ali ne. Prav nič nas ne bi presenetilo, če bi imeli v njej svojo postojanko. Bili smo v zelo neprijetnem položaju. Poslali smo patroljo v vas in ta nas je kmalu obvestila, da v tem turističnem kraju ni nemške vojske. Kljub temu smo se zavarovali: okrog vasi smo postavili močne zasede, potem pa nanaglo zasedli pošto in vse privatne telefone po hotelih. Vojska se je razmestila po vasi, štab in vsi odseki pa so se nastanili v modernem hotelu pri pošti, kjer je kmalu zaplapolala zastava našega odreda. Našemu odseku so dodelili sobo št. 4 v prvem nadstropju, moderno opremljeno sobo z vsem udobjem, ki si ga more človek poželeti. Brž smo zakurili v peči in okrog nje zložili od snega premočene obleke. Zleknili smo se po mehkih blazinah in se z nepopisnim užitkom predali počitku.

Glasshütte je znano turistično letovišče, kamor radi zahajajo zlasti premožni ljudje iz Gradca. Do tod vodi lepa avtomobilska cesta in je promet po njej živahen zlasti poleti, ko pripelje dvakrat na

dan avtobus in se pred hoteli ustavljajo tudi številni turisti s svojimi vozili. Glasshütte je namreč izhodiščna točka za hribolazce, ki hodijo preizkušat svojo srečo v vrhove Korálnih Alp. Poleg že omenjenega hotela sta tam še dva velika penzion in vrsta manjših vil, šola, cerkev in župnišče. Obiskali smo tamošnjega župnika in se z njim prav živahno pogovarjali. Mož nam je kasneje nekajkrat šel na roko, prav tako tudi lastnica hotela (slednja najbrž večidel iz strahu). Naša soba si je poleg okusne hrane, ki so nam jo pripravljali naši kuharji, privoščila še priboljške iz hotelske kuhinje, močnate jedi in pijače, ki so nam jih prinesli natakarji v sobo.

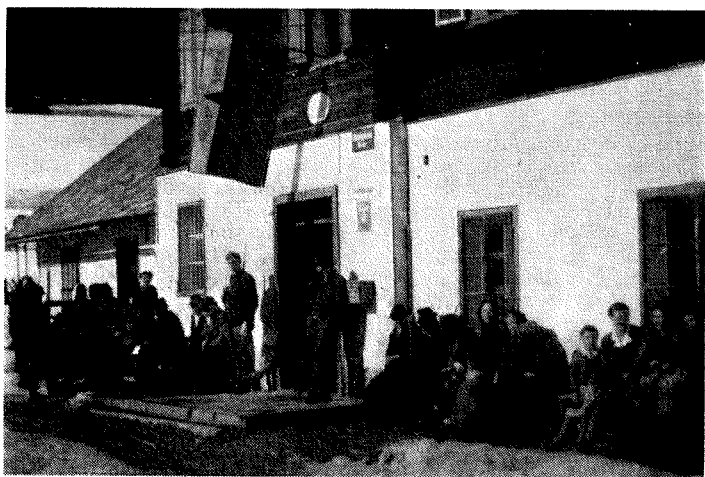
Naslednji dan je bila nedelja. Okoličani, ki so prišli k maši, so z začudenjem gledali novo, neznano posadko v vasi. Do tedaj so vedeli za partizane le iz nacističnega časopisja, ki nam je po navadi svjedalo običajne nazive iz svojega obsežnega slovarja psov. Tako so nas tudi ti ljudje poznali pod imenom »banda«, toda veliko je bilo njihovo začudenje, ko so se lahko prepričali, da so partizani disciplinirani in organizirani kakor vsaka druga redna vojska. Z zanimanjem so si ogledovali našo zastavo, načtenjali razgovore z borci, ki so znali nemško, in se zanimali za naše cilje in našo borbo. Naš štab je naročil kuharjem, naj pripravijo kosilo za cerkvene obiskovalce. Sprva so z nezaupanjem gledali naše kuharje, postavne fante v belih predpasnikih. Bržkone ni-

Kuharji Lackovega odreda (fotografirano v Avstriji, pozimi 1945)

so zaupali njihovi kuharski umetnosti. Ko pa so na prijetno dišeči goveji juhi zaplavali beli žličniki in so dobre vonjave zaščegetale v nosu, smo jih povabili h kosilu. Jesti pa niso hoteli, dokler se nismo lotili jedi mi. Medtem ko so naši kuharji nosili jed na mizo, je zapela Sonja s svojim zvonkim glasom, spremljal pa jo je Branko. Po kosilu je govoril Jože Klep, pomočnik politkomisarja našega odreda, v njihovem jeziku, s čimer smo ustvarili razpoloženje, da se jim ni hotelo domov. Niso mogli prehvaliti naše kuhinje. Vtem so se oglasili poskočni zvoki glasbe iz hotela in prenekatero dekle se ni moglo upreti čarobni moči glasbe in vabljivim nasmeškom slovenskih partizanov. Kmalu nato so se že vrteli številni pari v veliki hotelski sobi. Lepa partizanska in slovenska narodna pesem sta podrli poslednje pregrade; v navdušenju so se svetile oči starim in mladim. Postajali so čedalje bolj zaupni. Razkrili so se zlasti stari očanci in mamice; pripovedovali so nam, da so nas imeli za nekakšno morilsko tolpo in da so prav prijetno presenečeni, ko vidijo, da smo ne le čisto normalni in poštene ljudje, ampak prav priljudni in zabavni fantje.

Potem smo si privoščili šalo: po telefonu smo klicali »kreisführerja« iz Deutschlandsberga. Ko smo se mu predstavili, je bil tako razjar-

Fotografija prikazuje letoviški dom »Glasshütte«, v katerem se je 24. in 25. februarja 1945. leta nastanil Lackov odred

jen, da je izustil mastno kletvico in odvrigel slušalko. Poklicali smo potem še orožniško postajo v sosednji vasi Trauhütten in orožnikom najavili svoj obisk. Rekli smo, da pridemo k njim še tisti večer. Kakor smo pozneje zvedeli, so se žandarji našega vljudnega obvestila tako prestrašili, da so se pod večer vsi zatekli v dolino. Po telefonu se je nato oglasila še Slovenka, poštna uradnica v Deutschlandsbergu, ki je prisluhnila slovenski govorici in vprašala, kdo smo in od kod. Iz razgovora smo uganili, da je bila to naša bližnja sosedka iz Šaleške doline, tamkajšnja uslužbenka.

Zvečer smo zapeli še nekaj pesmi, nato pa smo utonili v noč. Hotel na Glasshütte gotovo še ni imel takih gostov, kot smo bili mi, ki smo se tudi vpisali v njegovo knjigo 22. februarja 1945. Razšli smo se prav prijateljsko, z obljubo, da jih pridemo obiskat kot civilisti po končani vojni, ko bosta svobodni Avstrija in Jugoslavija.

Iz Glasshütte nas je vodila pot še v druge kraje pod Koralnimi Alpami. Imeli smo nekaj bojnih uspehov, pa tudi žrtev. Šele meseca aprila smo se pretolkli skozi številne nevarnosti na Slovensko.

Naši pohodi po Avstriji niso imeli le vojaškega pomena, ampak tudi velik politični pomen, saj smo z vljudnostjo in korektnim odnosom do Avstrijcev opravili več, kot bi mogli napraviti z velikimi borbenimi uspehi. Tudi Avstrijci so se namreč mogli prepričati, da nismo »anarhistična tolpa«, pač pa pomembna, dobro organizirana vojaška sila z narodnoosvobodilnim konceptom. Zavedali so se, da bo prav ta sila tista, ki bo z zavezniki dokončno strla moč propadajočega nacizma.

Daniilo Gaberski

10.) Odnosi do civilnega prebivalstva: Odnosi do civilnega prebivalstva so dobri. Vasi vojaki, kakor tudi funkcionarji se z Avstrijci dobro razumejo. Ob začetku našega kretanja po tem sektorju se nas je civilno prebivalstvo zelo balo, ker smo kretali vedno po takih krajih kjer se naše vojske nikoli niso. Mi posvecamo se posebej paznjo tem krajem in ljudem ter pazimo na zadržanje vsakega našega poedinca tako da imajo domacini o nas res dobro mnenje. Tako smo dne 24. in 25. 2. t.l. taborili na Glasshütten-u (St. Marie), kjer sem sam med poukom solške mladine obiskal solo, sem govoril tam ucencem v nemskem jeziku, kateri so pozneje pripovedovali doma o nenavadnem dogodku, kateri se je zgodil isti dan v soli, ko jim je predaval en partizan. Drugi dan smo zbrali vse, kateri so prisli k masi, jim tam razložili smoter naše borbe in naše gledanje do Avstrijcev. Navzoci so z

15. marca 1945. leta je namestnik politkomisarja Lackovega odreda, Jože Klep, poslal komisarju IV. operativne cone pismo, v katerem je bilo tudi politično poročilo od 22. februarja do 6. marca. Zgoraj objavljamo fotografski posnetek začetka tega političnega poročila

Trinajstorica

(Nadaljevanje)

IZ PREMIŠLJANJA so zmotili Stanka oddaljeni človeški glasovi. Saj je čisto blizu vasi in mora biti previden. Krenil je dalje. Resnost naloge je sedaj popolnoma zaposlila njegove misli. Kmalu je zapustil pot ter po grmovju med mlinom in Zupanovim gradičem obšel vas. Nato se ji je približal z nasprotne strani, kot da prihaja nekje od Kranja ali Struževega.

Po Strojovem opisu bo morala biti Mrkuševa hiša prva na levi strani ceste, zraven gasilskega doma. Torej je Stanku ni bilo težko najti! Malce neodločno je obstal pred pritlično kmečko hišo. Šele zdaj se mu je zazdela naloga resnejša in težavnejša, kot si jo je bil zamislil. Predvsem se mu lahko zgodi, da ni nikogar doma ali da mu sploh verjeli ne bodo. A zdaj je bil tu in moral se je odločiti. Ker hiša na cesto ni imela vrat, je krenil na dvorišče. Tam je na tnalu, obrnjen proč, sedel mlad kmečki fant in privezoval polomljeno grabljišče. Ob Stankovih korakih se je obrnil in radovedno premeril neznanega fantiča. Moral je biti kakih šestnajst let star in Stanko je naglo presodil, da je naletel na pravega.

»Saj je tu pri Mrkušu,« je brez pozdrava vprašal Stanko.

»Ja,« je pritrdil fant počasi in pozorno opazoval neznanca. Njegov pogled se je zaskrbлено ustavil na Stankovih povaljanih hlačah. Najbrž je zasluhlil, da ne gre za brezpomemben obisk.

»Si ti France?« je zdaj Stanko naravnost zastavil.

»Ne,« je odvrnil, »njegov brat Jože sem!«

»Kje pa je France?«

»Ne vem, kam je šel, toda upam, da se kmalu vrne.«

»Aha...« Zdaj je bil Stanko v zadregi. France se verjetno še precej časa ne bo vrnil, on pa se dolgo ne sme zadrževati v vasi. Zato se je naglo odločil, da se pomeni kar z bratom, saj jim je Žagar za-

gotovil, da je ta Jože prav tako zanesljiv kot France in da ve tudi za jamo. Zato mu je brez ovinkov povedal, da so po hajki v Uden borštu prišli po Žagarjevem nasvetu danes zjutraj v tisto jamo in da naj jim prinese zvečer France nekaj hrane.

Fant je nekako na pol poslušal Stankovo naročilo in se ves čas nervozno oziral okoli. Ko je Stanko končal, je vprašal še nekaj podrobnosti glede ranjenega Žagarja in nato naglo obljubil, da bo vse to

Stanko Mlakar s Šenčurja

sporočil bratu. Niti z besedo pa ni zagotovil, da se bo to tudi res izvršilo. Stanko je s tem svojo nalogo opravil in se je že nameraval posloviti. Tedaj pa se je še nečesa spomnil.

»Prijatelj, imaš morda kaj za prigrizniti? Zelo sem lačen.«

»O, to pa že!« je fant odgovoril smeje in naglo izginil v vežo. Na to bi vendar moral po Stankovem pripovedovanju že davno sam priti. Vrnil se je z velikim kosom kruha in ga pomolil Stanku. Ta se je zadovoljno zarežal in naglo spravil kruh pod suknjič. Pri tem je razkril bleščeči ročaj pištole, ki je le na pol tičala

v hlačnem žepu. Videč pištole, se je Jože previdno ozrl okoli in radoveden poprosil Stanka:

»Pokaži no, kakšno stvarco imaš!«

Stanko mu je bil takoj pripravljen ustreči in je že začel vleči pištole iz žepa, ko se je na hišnem pragu pojavilo mlado, praznično oblečeno dekle in se radovedno zagledalo v neznanega fantiča. Tedaj je Stanko brž pištole pokril, nekaj zamrmral v pozdrav in naglo odšel. Ko je bil že precej daleč od hiše, se je šele prav zavedel svoje nerodnosti in se ji glasno nasmejal. Prav gotovo je bilo tisto dekle Francetova sestra in ne bi bilo nič narobe, če bi bil tudi z njo spregovoril nekaj besed.

Komaj je Stanko dosegel grmovje, je potegnil kruh izpod suknjiča in ga začel s slastjo natepavati. Odločil se je, da ga polovico sam poje, drugo polovico pa odnese tovarišem v jamo. Čeprav ga bodo mogli vsi skupaj komaj okusiti, se jim bo vendar dobro zdelo, da jim je vsaj nekaj prinesel. Toda ko je omlatil prvo, se je odločil še za del druge polovice kruha in preden je dosegel strmino pod jamo, je izginil še zadnji košček.

Za vse bi bilo toliko kot nič, tako pa je vsaj eden sit, je Stanko tolažil svojo vest, ko je pošteno sit lezel nazaj v jamo. Rad bi se bil še nekaj časa zadržal zunaj na soncu, toda lahko bi ga kdo opazil in tudi tovariši so gotovo že nestrpni. Res so ga takoj obsuli z množico vprašanj, da jim je Stanko komaj utegnil sproti odgovarjati. Nič kaj niso bili zadovoljni z njegovim poročilom, kajti na tihem je vsakdo upal, da jim bo morda že zdaj prinesel kako malenkost. Njegovo poročilo jim tudi za zvečer ni dajalo nobene gotovosti, da se bodo zopet enkrat pošteno najedli. Ko so spravili iz Stanka, da je sam pojedel precejšen kos kruha, ne da bi ga dal drugim vsaj pokusiti, je padla na njegov račun marsikatera pikra in Stanku je bilo resnično hudo, da se je polakomnil vsega kosa.

Vse popoldne je nato poteklo v čemernem molčanju, ki

ga je le redkokdo pretrgal s kakim negodovanjem. Zaradi skrajne previdnosti niso glasno govorili, ampak le prita-jeno šepetali, kar je seveda dušilo še tisto malo volje do razgovora. Celo Tonček Zupan, šestnajstletni Stankov prijatelj, ki je sicer vedno kaj izpraševal in k vsaki stvari dajal pripombe, je bil danes čisto tih in nekam otožen. Tudi takim neugnanim šaljivcem, kot sta bila Jaka Rabič in Stanko Pavlin, se je danes komaj ljubilo od časa do časa odpreti usta; če pa je že kdo kaj zinil, se je to gotovo nanašalo na hrano. Šele proti večeru se je razpoloženje malo izboljšalo in začeli so ugi-bati, če bo France prišel in kaj bo prinesel ter kaj storiti, če ga ne bo. Prihod noči je bil vedno tisti čas, ko je tudi v vsakem drugem partizanskem taborišču nastopilo vedrejšje razpoloženje. To je bil čas, ko se navadno ni bilo treba več bati nenadnega nemškega napada in se je zato podela prejšnja napetost. Tisti, ki niso šli iz taborišča v akcijo ali na kako zvezo, so zvečer le preradi posedeli ob dogorevajočem tabor-nem ognju in v prijetnem razgovoru, ki je bil vedno za-ton glasnejši od dnevnega, razpredali svoje misli. Popolna sproščenost in krivnostno nočno okolje sta napravila razgovor prizrčen in nenavadno bogat. Ob istem času se je tudi

Gornja fotografija ni dokumentirana. Kdor izmed naših bralcev ve, kje je bila izvršena ta akcija na progo, kdaj in kdo je to fotografiral, naj nam to sporoči

v to jamo že po moči navade vselilo nekaj tega razpoloženja, čeprav dušenega od gladu in neprijaznega okolja.

Ko se je dobora stemnilo, jih je rahel šum nad njimi opozoril, da se nekdo od zgoraj previdno približuje jami. Nihče ni dvomil, da bi mogel biti kdo drug kot France, in Stanko je naglo zlezal iz jame, da bi mu pomagal. Res je bil France, ki se je težko obložen s hrano za partizane previdno spustil do vhoda. Najprej so s težavo spravili v jamo precejšen lonec okisanega fižola in mlekarsko posodo, polno vročega čaja, nazadnje pa še nahrbtnik, v katerem je Jaka takoj strokovnjaško otipal dva hlebca kruha in kos suhega mesa. Ko se je nato še sam France spravil v jamo, so s koci zadelali »okno« in prižgali svečo, ki jo je pametni fant prav tako prinesel s seboj.

Ob medli svečavi so si zdaj partizani radovedno ogledali pogumnega fanta in mu zapovrstjo krepko stisnili roko. Bil je srednje visok, krepke postave, ne ravno lepega, vendar prijetnega obraza in ni mogel biti starejši od sedemnajst let. Od napornega nošenja je bil ves spoten in rdeč v obraz. Počeni! je v kot in

z mežikajočimi očmi veselo ogledoval množico neznanih partizanskih obrazov.

S Francetovim prihodom se je razpoloženje v jami mahoma zvedrilo. Intendant Jaka, ki se je pripravljaj, da razdeli vabljivo dišečo večerjo, je dobival od vseh navodila za delitev. Toda Jaka je sam odločil, da razdelijo nocoj le fižol in pol hlebca kruha, drugo pa naj bi ostalo za naslednji dan. To, kar je vsakdo dobil, bi za navadno večerjo docela zadostovalo, hudo se-stradanim partizanom pa seveda ni moglo biti dovolj. Zato je večina zahtevala, da se razdeli še nekaj kruha in mesa. Toda Jaka je odločno vztrajal pri svojem in nazadnje so se s tem tudi drugi sprijaznili.

France se jim je opravičeval, da jim ni mogel več prine-sti. Še to je namreč vzel kar doma, ker v sedanjem težkem položaju ni mogel zbirati hrane za partizane tudi pri drugih ljudeh. Velika večina jih je sicer za partizane, toda v zadnjem času so hudo preplašeni od strahotnih gestapovskih ukrepov in zaradi nekaterih primerov izdajstva. Saj je šele pred nedavnim aretiraj Gestapo v Kranju in okolici skoraj dve sto aktivi-

Stane Žagar (sin narodnega heroja Staneta Žagarja)

stov in podpornikov partizanov, ravno prejšnji dan pa so razglasili ustrelitev petdesetih talcev zaradi partizanske akcije v Brnikih in likvidacije jeseniškega župana Lukmana. O tem je fante že obvestil krznar Lojze iz Dupelj in sta jim bila docela razumljiva Francetova previdnost ter strah ljudi. Zato, da je prišel nekdo tako kot France na prvi poziv v jamo k trinajstim, večinoma neznanim partizanom in jim prinesel hrano, je bilo takrat res treba precej poguma in požrtvovalnosti. In navsezadnje ni bil on član Partije ali skojevec, ampak neorganiziran, pošten in zaveden kmečki fant. Kaj bi torej lahko pričakovali od njega več, kot je zanje že storil. Le kadilci so mu razočarani na tihem zamerili, da jim ni prinesel vsaj nekaj cigaret, ki so si jih tolikanj želeli.

Ko so za silo potešili glad, se je vselilo vanje tudi vedrejšje razpoloženje in veselje do razgovora. Med Francetom in partizani se je odvijal polglasen prijateljski pogovor. Pogumen, pameten mladenič je vsem zelo ugajal in želeli so ga čim dalj zadržati v jami. Zdaj, ko so bili siti in naspani, so si želeli sproščenega in vedrega kramljanja. France jim je pripovedoval zanimive novice s terena in jih spraveval o najrazličnejših stvareh iz partizanskega življenja. Pri vsem tem je kazal tako iskreno, skoraj naivno navdušenje za partizane in včasih zastavil tako posrečena vprašanja, da niso mogli kaj, da se mu ne bi od srca nasmejali.

France se je posebno zanimal za Staneta Žagarja in hotel je vedeti vse podrobnosti o tem, kako je bil ranjen in kako je sedaj zanj poskrbljeno. Bila sta si namreč dobra

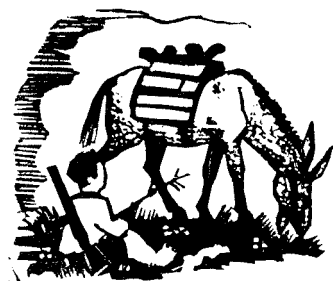
prijatelja in Stane se je preteklo zimo pogosto zadrževal pri Mrkuševih. Ko je bil zadnjikrat pri njih, se mu je pripetilo nekaj nenavadnega. Tisto februarско jutro je prišel Stane od nekod ves premražen in moker. Zato se je takoj sezul in se spravil na peč. Sredi dopoldneva pa se je pred hišo pojavila švabska patrolja in dva žandarja sta nepričakovano stopila v sobo. Eden si je pobleže ogledal na peči ležečega Staneta in mu po nemško dejal:

»Bist du krank?«

»Krank, krank,« je Stane precej ravnodušno odvrnil in se bolešno pretegnil po peči.

Žandarja sta bila najbrž prepričana, da je eden od domačih, in ga nista več izpraševala. Eden je pomolil nos še v prazno kamro, drugi pa si je bežno ogledal številne podobe na steni, nakar sta odšla. Šele zdaj so se domači prav zavedli od strahu, Stane pa je naglo planil s peči, nataknil v naglici čevlje kar na golo nogo in jo nato jadno odkuril v bližnji gozd. Vrnil se je šele zvečer ves premražen in, ko se je pošteno ogrel in najedel, je odšel v Uden boršt. Približno pred dvema tednoma ga je France še enkrat videl, kasneje pa nič več.

France jim je tudi o tej jami povedal marsikaj, iz česar so lahko ugotovili, da nikakor ni tako neznana, kot jim je zagotavljal Žagar. Že pred mnogimi leti se je skrivalo v njej nekaj dezertarjev. Toda ti so vsi že pomrli in tako vse kaže, da na Okroglem, razen Franceta in njegovega brata, nihče več ne ve zanje. Ta dva sta jo slučajno odkrila, ko sta iskala po pečevju primerno skrito in suho skrivališče za nekaj pušk in strelivo. Ker sta računala, da bi jima jama lahko kdaj prišla prav tudi za druge namene, sta skrivaj znosila vanjo nekaj desk in otave ter napravila v njej kar udobno ležišče. Preteklo jesen pa je France pripeljal v jamo Fistra z Naklega in še štiri druge partizane, ki se tedaj niso vedeli kam zateči in so ostali v njej približno en mesec. Med njimi je bil najbrž tudi Šiška in Perko, ker je ta kasneje odnesel iz jame vse

puške in strelivo. Pozneje je France pokazal jamo tudi Žagarju in Dolinjšku, ki sta bila mnenja, da bi se dala v njej urediti ilegalna tiskarna. Približno pred dvema tednoma sta se v jami nekaj dni zadrževala Žagar in Bečan, od tedaj naprej pa ni bil nihče več v njej in po Francetovem mnenju drugi ne vedo zanje. Toda že to, kar jim je povedal, jim je precej omajalo občutek varnosti in tisti, ki so bili že od vsega začetka proti naselitvi v tej luknji, so s tem dobili še eno utemeljitev več za svoj odpor.

»Jaz sem pa res mislil,« je menil Jaka, »da vesta zanje samo Žagar in vidva z bratom. Zdaj pa vidim, da jih ve že cela četa in da ima jama že znamenito zgodovino.«

»No, tako pa ta stvar le ni,« je ugovarjal France. »Tisti redki, ki za jamo vedo, so vendar zanesljivi ljudje. Stane se je tukaj vedno dobro počutil in še zdaj računa na to, da bi se v jami uredila majhna tiskarna. Za nekaj ljudi bi se dalo tu prav udobno urediti.«

»Lahko mi s pernicami postelješ in me z ocvrtimi piščanci krmiš, toda v tej luknji me za nobeno ceno ne zadržiš,« se je norčeval Jaka. Odkrušil je kamenček od krhke peščenčeve stene in ga vrgel na pokrov prazne posode, da je ostro zazvenelo. Ko je hotel isto ponoviti, mu je Stroj zadržal roko in ga resno posvaril:

»Pazi vendar, saj nisi otrok!«

»Eh, da bi le bil,« mu je Jaka smehljaje oponesel in vnovič vrgel kamenček, tokrat naravnost v posodo.

(Se nadaljuje)

Milijon je naš!

V PRVIH septembrskih dneh 1942 mi je Urška v neki hiši za Bežigradom stisnila v roko majhno pisemce. Takoj nato sva se poslovila. Stopil sem v prvo primerno vežo, da preberem sporočilo. Znana pisava mi je razodevala, naj se čimprej zglašim pri »Desetem bratu«, kakor smo vosovci imenovali gostilno Fortuna na Vodovodni cesti. Ker sem bil v mestu dogovorjen za neodložljiv ilegalni sestanek, sem najprej krenil tja in sporočil navodila. Koj nato me je pot vodila v našo vosovsko »domačijo«, kjer sem zvedel, da me bo pred večerom počakal Štefan za Rižarno; tam smo se pred meseci že sestajali.

Vsi smo vedeli, da Štefana, komandanta Varnostne službe v Ljubljani, fašisti iščejo na vse kriplje. Zato nisem dvomil, da se bo zgodilo kaj večjega, ko me osebno kliče na sestanek. Prišel je naravnost iz bunkerja.

Pozno popoldne sva ležala s Štefanom v grabnu za Rižarno, poraslem z mehko, zeleno travo. Na vsa pljuča sva zajemala prijeten vonj poljskih cvetic, ki so se tako radodarno ponujale ljubljanskim borcem na najjužnejšem koščku Ljubljanskega polja. Štefan je bil dobro razpoložen. Na jugu se je pod žarki zahajajočega sonca zlatila neuklonljiva Ljubljana in polje je pelo pesem življenja. Obrnil se je. Najini pogledi so se srečali in razumeli. Kakor zunanaj med partizani, tako so se med borci-ilegalci skovale v skupni borbi tiste neopisane tovariške in srčne vezi, ki so nas z močjo krvi, ki so jo prelili na ljubljanskih ulicah naši padli tovariši, spajale na življenje in smrt. Tovariške in srčne vezi, ki jih je skovala borba za našo veliko stvar.

Prekinil sem molk in vprašal: »Štefan, kaj bo?« Prijel me je za ramo in pričel: »Luka, nekaj imamo zate! Dvignil boš milijon! Če že kaj dvigamo, bomo kar milijon.«

Še pred pol ure, ko sem hitel proti Rižarni, sem ugibal, zakaj me Štefan kliče. Nova akcija na izdajalce slovenskega naroda... zaplemba orožja... akcija na fašiste in gestapovce... preiskava pri belih ali plavih...? Zdaj pa kot grom z jasnega — milijon!

In Štefan mi je pripovedoval, da so tovariši že vse uredili. Partija je na delu. Naša

nenadkriljiva ilegalna tehnika bo izdelala ček za milijon lir. Dvignili ga bomo v »Banca d'Italia« (bivša Poštna hranilnica) na račun »Risparmio della Provincia di Lubiana«.

Zelo preprosta stvar, sem menil. Satirična žilica pa je bila takole: torej utegnejo fašisti napraviti vosovca še za milijonarja! Ko bi fašisti slutili, kaj se pripravlja... O, dali bi težke denarje, da bi dobili v roke živega vosovca!

Preblisk takšnih misli je prekinila postava, ki se je ka-

Na sliki: Poslopje, v katerem je bila v času italijanske okupacije »Banca d'Italia«. Tukaj je v soboto 12. septembra 1942. leta član VOS dvignil s ponarejenim čekom 1 milijon lir za narodno-osvobodilno vojsko, za potrebe Osvobodilne fronte

kor iz tal dvignila pred Štefanom in meno. Zagledala sva vedri Pepetov obraz. Po borbenem pozdravu je legel k nama v travo in poročal o pripravah za dvig milijona. Potrebno je bilo do najmanjše pike spoznati vso proceduro v banki in vse, kar se je tikalo izdelave čeka. Pepe je nízal točko za točko, povedal, kaj vse je bilo doslej storjenega in kaj je treba še pripraviti in ukreniti. Skrbne in natančne priprave niso bile značilne samo za to akcijo, ki jo je izvedel VOS, ampak tudi za druge. Opozarjal je na težave v zvezi s čekom, da bomo morali predložiti avizirno pismo, pripovedoval je o legitimaciji, ki jo bo naša tehnika morala izdelati zame na ime nekega uslužbenca za »Risparmia«, in še o drugih potrebnih stvareh. Ves načrt smo dodobra pretresli, upoštevajoč naše tehtne pripombe. Bili smo trdno uverjeni, da nam stvar ne more spodleteti. Toda do cilja je bilo še daleč. Poslovili smo se z rudarskim, pa tudi našim — srečno!

Nestrpno sem pričakoval novih obvestil. Nekajkrat sem obiskal naš »punkt«, »založbo« v Narodnem muzeju, da se pogovorim o tekočih stvareh z Ahacem in Melhiorjem. »Založba« je bila tudi skladišče orožja VS, ki je neizprosno bilo naše sovražnike. Smelo se je vgnezdila med sedež fašistične italijanske policije in komando kraljevih karabinjerjev.

Tiste noči so bile polne kombinacij na témo »Milijon«. Pepe me je povezal z Darjo, ki mi je v četrtek 10. septembra prinesla na Napoleonov trg ilegalno legitimacijo; v tej je bila sicer moja fotografija, izdana pa je bila na ime uslužbenca »Risparmio della Provincia di Lubiana«. Zvedel sem, da so vse priprave izvršene in da bo akcija v soboto 12. septembra.

Postopek za dvig takega zneska v banki je bil nemalo zamotan in bi se lahko vse podro in pri najmanjši netočnosti ali nepazljivosti. Pri vseh teh odločilnih pripravah sta pod vodstvom Pepeta nadvse dobro izpolnila svoje težke naloge Lojze in Darinka. Na-

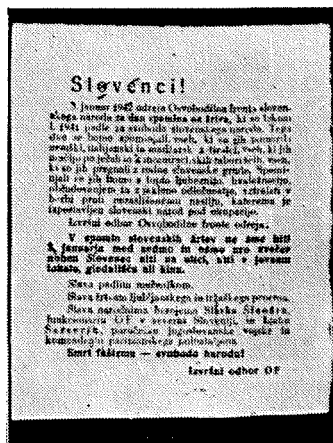
ša neprekosljiva ilegalna tehnika se je tokrat vnovič izkazala. S Štefanom in Pepetom smo se zmenili, da bom v petek v banki osebno oddal avizirno pismo za milijon lir. Res! Avizirno pismo sem brez komplikacij oddal pri bančnem okencu.

Blížala se je sobota. Ta dan smo izbrali zato, da bi akcija, če uspe, ostala prikrita čez nedeljo in bi tako pridobili na času. Po dolgi noči je vstalo lepo sobotno jutro. Pot me je vodila na Navje, kjer sem bil zmenjen s Štefanom in Pepetom. Prisrčno smo si segli v roke. Kmalu se je na vratih Navja, ki ga je za nas čuval neustrašni vrtnar, pojavila deklška postava Darje. Njeni trdni koraki so vodili h grobovom na desni strani in že smo se pozdravili. S seboj je prinesla pričakovani ček za 1 milijon lir; izročila mi ga je na Koroščevem grobu. Odsšla je z upanjem, da njen trud ne bo zaman.

Štefan je dal zadnja navodila, Pepe pa me je opozoril še na morebitne spremembe, ki bi lahko nastopile glede postopka v banki. Dogovorili smo se za točen čas mojega prihoda v banko. Tudi na to smo morali računati, ker bi

moglo moje slučajno srečanje z uradnikom »Risparmia«, ki je običajno dvigal denar v banki, postati usodno za uspeh akcije. Ker pa smo vedeli, kdaj navadno prihaja po denar, ga je bilo treba nekoliko prehiteti. Štefan in Pepe sta mi še želela »dober pogled« in že sem bil na Vilharjevi cesti. »Oborožen« s čekom in ilegalno legitimacijo, sem se odpravil k svojemu očetu po veliko aktovko, ki je bila tolikšna, da je sprejela vase tudi mojo, nekoliko manjšo. Seveda oče ni imel pojma, za kaj mi bo služila njegova velika aktovka. Dejal sem mu, da bom nesel k prijatelju mojo veliko šahovsko garnituro, ker da pripravljamo brzoturnir.

Približevala se je dopoldanska ura, določena za »pohod« na milijon. Pet minut prej sem se odpravil s sedanje Tomšičeve ulice na Cankarjevo, ki so jo za okupacijske prilike Italijani nazvali z imenom svojega kralja Emanuela. Ozrl sem se, če me kdo ne sledi, in že so me stopnice v tedanjo »Banco d'Italia« vodile cilju nasproti. Pojavil sem se v hali pred bančnimi okenci, odprl s krenjo rutinarne uradnika svojo aktovko in oddal ček, da mi ga izplačajo. Legitimiral sem se s ponarejeno legitimacijo in ker me je uradnik, ki je sprejemal čeke, nejeverno pogledal (saj je bil vaju, da za »Risparmio« dviga vedno ista oseba), sem pripomnil, da sem danes prišel po denar jaz, ker je uradnik, ki običajno prihaja, nenadoma zbolel. Zadovoljen s tem izgovorom mi je uradnik pomolil številko, s katero me bodo poklicali, ko bom prišel na vrsto. Pogledal sem po hali in sédel za mizico pred okenci. Ogledal sem si okolico. Dva karabinjerja, oborožena do zob, sta v enoličnih, enakomernih presledkih merila korake vzdolž dvorane pred okenci. Prihajala sta do mene, šla mimo in se zopet vračala. To se je ponovilo neštetokrat. Njuni neprestano udarjajoči koraki so pritiskali na živce kot mučiteljske vodne kaplje starodavnih doževih ječ v Benetkah. Tudi italijanskih policijskih agentov, ki jih je vsak naš aktivist

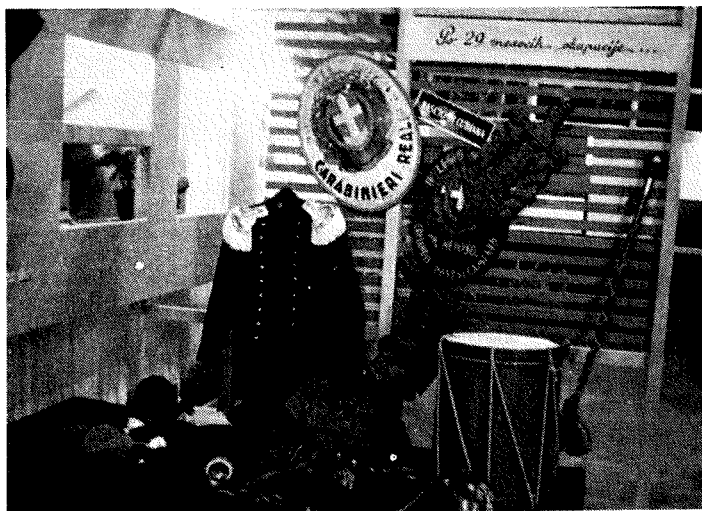
Proglas IO OF 3. jan. 1942, v katerem odreja: »V spomin slovenskih žrtev ne sme biti 3. januarja med sedmo in osmo uro zvečer noben Slovenec niti na ulici niti v javnem lokalu, gledališču ali kinu.«

zlahka prepoznaval, v banki ni manjkalo.

Pričelo se je najhujše: čakanje v skrajni negotovosti... Ček za milijon lir pa je tedaj že romal od glavne blagajne v kontrolo, od tod v inkontracijo, dalje v likvidacijo in vknjiževalnico, potem so izstavili nov ček za italijansko banko itd.

Kakor sem bil na videz miren in pozoren na vse, kar se je dogajalo okoli mene, je vendar v meni z nezadržno silo naraščala napetost. Ko sem se še zjutraj s tovariši menil, koliko bo približno trajalo moje čakanje, so mi rekli, da to ni vedno enako, da pa sem včeraj prinesel avizirno pismo in bo zato denar pripravljen. Procedura prav gotovo ne bo trajala več kot 20 ali 30 minut. Jaz pa sem čakal že debele pol ure, pa se ni zgodilo ničesar. Morebiti se mi je tudi zdelo, da dalj čakam, kot sem v resnici čakal. Neumorno sem prebiral podlistek iz časopisa, ki sem ga vzel s seboj. Bral sem prvič, drugič, tretjič, toda moja pozornost je bila bolj uprta na ljudi, ki so se sukali okoli po »templju pričakujočih«, tako da sem sproti pozabljal, kaj berem. Kazalci na uri — kot da so okameneli. Se je kje kaj zataknilo? To moreče vprašanje se je zibalo nad menoj; spremljal ga je le odmev karabinjerjevih korakov. Toda glej! Od nekod, s stopnic, se je prikazal Pepetov obraz. Ko mi je pokimal, sem zvedel, da gre še vse v redu. To je bil balzam za moje razpoloženje. Napajal sem se z novo močjo. Mislil sem samo na nalogo, ki mi jo je zaupala Partija. Milijon mora biti vendar naš!

Čakanje se je nadaljevalo štirideset minut, petdeset minut, eno uro... Nenadoma pa sem ves presenečen, kot v sanjah, začul glas blagajnika... V zraku je zavalovala številka, ki sem jo krčevito stiskal v roki. Kot blisk je udarila odločitev! Mirno, ko da opravljam vsakodnevno delo, sem pristopil k blagajniškemu okencu in pomolil številko. Nato sem dvakrat podpisal z imenom, na katerega je naša tehnika izstavila ponarejeno

Po 29 mesecih italijanske okupacije...

legitimacijo, in pred menoj so se znašli številni zavoji velikih italijanskih bankovcev; za pol milijona po tisoč in za pol milijona po pet sto lir...

Naglo sem jih pospravil v obe pripravljene aktovki, ki sta se zavoljo »tečne hrane« v pičli minuti kar čedno poridili. Zavoje z bankovci sem štel bolj na pogled, kot pa z računskim znanjem. Ni čuda, saj se mi je pošteno mudilo po tolikšnem čakanju! Z obilnim plenom v rokah sem odrinil steklena vrata in se mimogrede ozrl na karabinjerja, ki sta si pri vratih nekaj šepetala. Stopnice, ki vodijo iz banke, bi najraje z enim skokom preskočil in zavriskal od veselja. Toda zadržal sem korak in odšel kar se dá mirno. Srce je tolklo burno, bilo je za Partijo!

Pri izhodu iz banke sem zavil na levo, za oglom pa še enkrat na levo v Gledališko ulico, kjer sta me pričakovali Breda in Barbka. Bredo sem že od prej poznal in zato niso bili potrebni razpoznavni znaki. Izročil sem jima milijon in želel srečno pot. Ko sem se tako rešil »papirnatega bremenca«, sem po ovinku odšel v »založbo«, da zamenjam povrtnik, ki sem ga imel na sebi. Ahac in Melhior sta me radovedno spraševala, kaj sem spet »uštilal«. Bil pa sem

kratek in sta se morala zadovoljiti z odgovorom: »Bosta že zvedela!«

Še isti dan mi je Štefan segel v roko in mi povedal, da je milijon na varnem. Naloga Partije je bila izvršena.

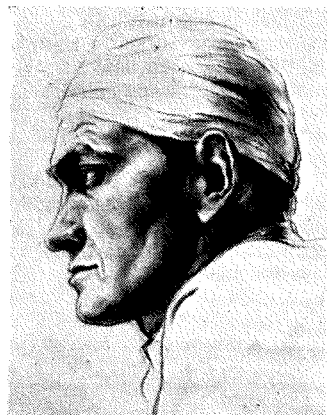
Akcijo so odkrili v ponedeljek, ko so v »Risparmiu« dobili izpisek iz čekovnega računa, v katerem je bilo obvestilo o dvigu milijon lir. Direktor je takoj obvestil italijansko kvesturo, ki je šla z vso gorečnostjo na delo, da bi našla krivce. Odkrili niso nič! Po zaslugi belogardističnih in plavogardističnih izdajalcev ter špijonov, znanega Banota, dr. Rusa, tajnika Poštne hranilnice in Tonje, pa so se znesli nad 16 uslužbenci, ki o tej akciji niso nič vedeli. Nekateri od teh so upravičeno dolžili dela za OF, a dokazati jim niso mogli. Mnoge so pridržali v zaporu in so svojim fašističnim petoliznikom pripovedovali bajke, češ da jih bodo že pripravili govoriti. Toda ob zavesti članov OF so fašisti doživeli tudi tokrat poraz in to v ustanovi, kjer so se presenečenj najmanj nadejali. Osvobodilna fronta je kljub nepopisnemu okupatorjevemu terorju korakala nezadržno k novim borbam, k novim zmagam, k svobodi.

Jože Šiška

Knjiga o maršalu Titu

VLADIMIR Dedijer, znani jugoslovanski publicist, je napisal obširno in dokumentarno knjigo o življenju maršala Tita. Dedijerjevi prispevki k življenjepisom maršala Tita je že izšla v srbohrvaščini in makedonščini. Slovensko izdajo knjige o življenjepisom maršala Tita, ki bo obsegala nad 600 strani, poleg tega pa bo opremljena še vsaj s 40 fotografijami v posebni prilogi, bo izdala Cankarjeva založba v Ljubljani. Računajo, da bo izšel prevod te knjige v slovenščini v drugi polovici meseca aprila letos.

Knjiga Vladimirja Dedijerja o življenju maršala Tita je bila v preteklem mesecu prav gotovo eden izmed najzanimivejših dogodkov na knjižnem trgu zahodne Evrope.

Vladimir Dedijer, avtor knjige »Tito govori« (gornjo sliko je izdelal Božidar Jakac v septembru 1943. leta)

Knjiga je izšla v Londonu pod naslovom »Tito spiks« (Tito govori) ter je povzročila pravo senzacijo. Londonski krogi so ugotovili, da je zanimanje za knjigo izredno, prav tako, kot je bilo pred leti za knjigo Churchillovih spominov. Nobena druga knjiga, ki je v zadnjem času izšla v Londonu, ni bila deležna tolikšne pozornosti, kakor knjiga o življenju maršala Tita. V vseh knjigarnah, v vseh prodajalnah knjig po mestih, kolidvorih, na uličnih kioskih, povsod je bila na najvidnejšem mestu izpostavljena Titova knjiga. Ze nekaj dni po njenem izidu so vsi časopisi pričeli prinašati njene ocene. Sami vidnejši kulturni in politični delavci so napisali poročila o tej knjigi. Bevanova soproga je v svojem časopisu na široko pisala o biografiji maršala Tita. Churchillov sin Randolph Churchill, ki je bil med vojno pri maršalu Titu, je napisal obširen članek. Pisali pa so jih še drugi. Skoraj istočasno je Dedijerjev življenjepis o maršalu Titu izšel tudi v New Yorku pri tamkajšnji največji založbi »Simon in Schuster«. Zanimanje za knjigo ni bilo v Ameriki nič manjše. Vsi ameriški časopisi so prinesli daljša poročila o knjigi. Hollywoodski filmski scenaristi so takoj ponudili Dedijerju primerne vsote, da bi dovolil izdelavo filma po knjigi. Toda ne samo London, ne samo New York! Tudi v Parizu pišejo časopisi o tej edinstveni knjigi in pisci se sprašujejo, kdaj bo izšla knjiga v francoščini. Ne bo dolgo! V Grčiji seveda prav tako nóčejo zaostajati. In Turki prav tako ne. Skoraj bi si ne mogli misliti, da ne bi knjiga izšla

tudi v nemškem jeziku, saj je to jezik, katerega poleg angleškega govori največ ljudi zahodne Evrope. V madžarščini in romunščini bomo knjigo izdali pri nas. Od kod in zakaj tako zanimanje za to delo? Poročila o knjigi dovolj jasno odgovarjajo na to vprašanje: »Maršal Tito je pač človek, res edini človek na svetu, ki je v najtežjih trenutkih svojega naroda popeljal narod skozi krvavo borbo do zmage, maršal Tito je človek, ki se nato ni ustrašil upreti se največjemu tiranu sveta in ki je kasneje pokazal edinstveno sposobnost voditi svoj narod skozi težave izgradnje zaostale domovine k boljšemu življenju.«

Dovje in Mojstrana v letih 1941—1945

Čeprav to neradi priznavamo, je vendarle res, da že danes postajata Mojstrana in Dovje počasi, nevidno, eno samo naselje. Kljub mnogoterim nasprotjem v mišljenju in načinu življenja se le bližamo času, ko bomo rekli: Tu smo na zgodovinskih tleh nasledniki naših dedov, ki so si — obremenjeni z vso navlako minulih časov — iskali poti v lepše in iskrenejše življenje. Vse to je ostalo za nami. Nič več se ne obkladamo z dovškimi kmeti in mojstranskimi berači. Izmotali smo se iz razprtij in zdaj živimo življenje svobodnih in napredka željnih ljudi...

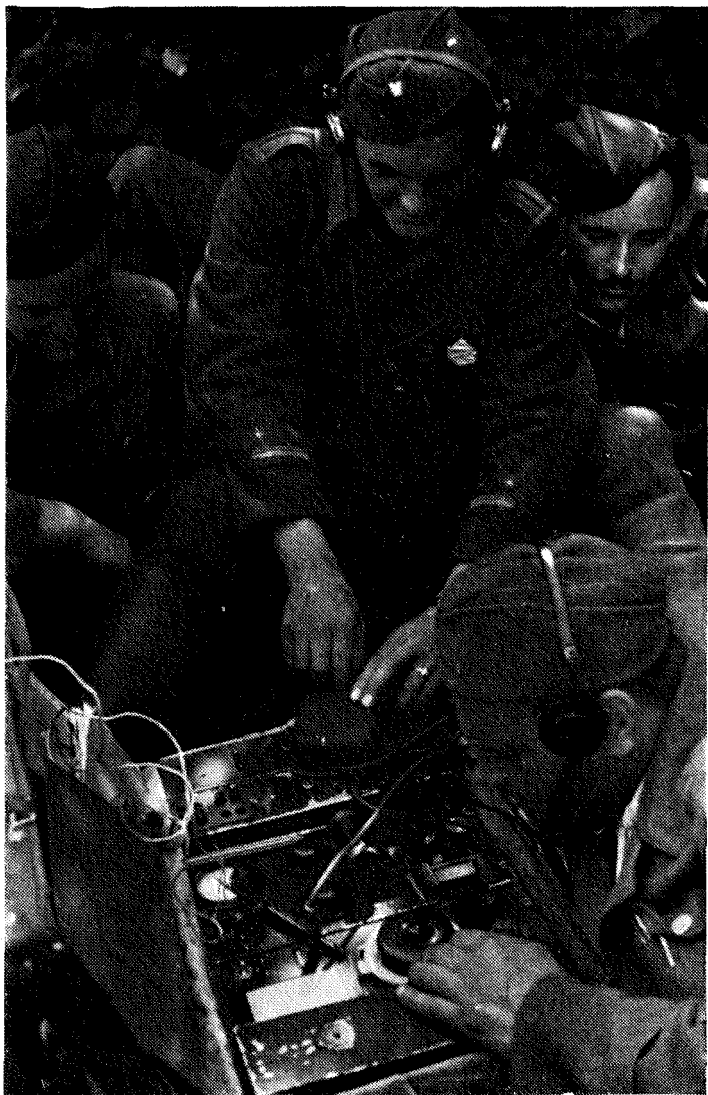
Zgornje vrstice — namesto uvoda — so začetek knjige (pravzaprav brošure) »Dovje in Mojstrana v letih 1941 do 1945«, ki jo je lani, ob enajsti

obletnici množičnega upora in ob odkritju spomenika padlim borcem, talcem in žrtvam fašističnega nasilja, izdal občinski odbor Zveze borcev v Dovjem-Mojstrani. In o tej knjigi hočemo nekaj spregovoriti!

Predvsem to: ne gre zgolj za ugotovitev, kako je zgodovinsko gradivo v tej knjigi, obsegajoči 40 strani (vmes je pet ilustracij ozir. fotografij), obdelano (čeprav je zaradi verodostojnosti podatkov tudi to važno!) in kako je knjiga opremljena in tiskana! Nam gre tu za nekaj več! Kar z besedo na dan! Resnično, občinski odbor ZB v Dovjem-Mojstrani, predvsem pa vsi ti, ki so sodelovali pri izdaji te knjige (med njimi Franc Hrastar, Ivan Dolžan, Karel Paulus, Stanko Potočnik, Pavel Krznarič, Franc Gaber in drugi) zaslužijo javno pohvalo in priznanje. Pobudo, da bi ob enajsti obletnici vstaje (16. decembra 1941. leta) istočasno z odkritjem spomenika padlim borcem in žrtvam fašizma izdali knjigo, v kateri naj bodo vsaj v grobem nanizani podatki iz narodnoosvobodilne borbe, so se uresničili. Uresničili celo tako, da ta primer lahko štejemo kot enega prvih v Sloveniji. In prav zaradi tega zaslužijo vsi sodelavci pri izdaji knjige vso pohvalo. Kajti res je, ZB v Mojstrani je ena prvih organizacij, ki je izdala knjigo svojega kraja iz narodnoosvobodilne borbe. Čeprav je ta knjiga skromna, prikazuje v glavnem dogodka, ki so pomembni za tiste kraje v NOB. Sicer pa so nekateri podatki dragoceni še zato, ker govorijo tudi o nekaterih predvojnih prilikah. Ob branju knjige se vrste dogodki, ki bralca povedejo v tiste čase, ko so se v zgornjem Gorenjskem kotu že zgodaj 1941. leta dvignile partizanske puške. Vsi nadaljnji članki, objavljeni v knjigi, pa govorijo tudi o nemških grozodejstvih nad zavednimi slovenskimi prebivalci. Med drugimi podatki z Dovjega-Mojstrane so važni tudi ti: »Od 1500 ljudi, kolikor jih je takrat štel naša občina, jih je 1131 podpiralo narodnoosvobodilno gibanje,

310 jih je stalo ob strani, 9 pa je bilo narodnih izdajalcev. V borbi proti okupatorjem smo dali za osvoboditev velikanski krvni davek: 20 borcev v odprtem boju s sovražnikom, 10 talcev in 22 žrtev nacističnih taborišč. V boju proti okupatorju je sodelovalo nad 100 borcev.« Da, ta krvni davek je bil precej velik.

To je le nekaj podatkov in misli o tej knjigi. Kaj več sami ne moremo povedati. Le to je škoda, da nam organizacija ZB v Dovjem-Mojstrani ni več povedala ali napisala tudi o načrtih za bodoče. Kajti, bajè pripravljajo za knjigo še nekatere druge zanimivosti iz naslednjih let v narodnoosvobodilni borbi teh krajev.

Na fotografiji: Komandant in pomočnik komisarja Jeseniško-bohinjskega odreda, Ivan Leban (v sredi) in Silvo Koder (desno poleg njega), spremljata s pomočjo radiooddajnika na Podkorenu navodila za pohod na Koroško. Fotografija je bila posneta konec meseca aprila 1945. leta, pred zadnjimi borbami

Skrb za otroke padlih borcev je naša skupna dolžnost!

MED mnogimi nalogami organizacije Zveze borcev je nedvomno moralno najodgovornejša — skrb za otroke padlih borcev. Naša organizacija si te naloge ni postavila zato, ker ne bi bilo nikogar, ki bi za te otroke skrbel, kajti ljudska oblast je takoj po osvoboditvi rešila vsa vprašanja invalidov, vdov in otrok padlih borcev ter njihove pravice v svoji socialistični zakonodaji tudi uzakonila. Toda bodočnost teh otrok ni odvisna samo od rešenih socialnih vprašanj, za katere so dolžni skrbeti organi ljudske oblasti, pač pa od vrste zdravstvenih, skrbniških, predvsem pa vzgojnih vprašanj. Prav tako je dolžnost vse naše skupnosti, predvsem pa naše organizacije, pomagati materam in skrbnikom izpolniti oporoke naših padlih tovarišev, da se njih otroci vzgoje v socialističnem duhu in v borce za ideale, za katere so se borili in umirali njihovi očetje in matere.

Že nekaj suhih in še nepopolnih števil nam pove, da je skrb za otroke padlih borcev velika in odgovorna naloga. V Sloveniji je okoli 2500 otrok brez staršev in približno 7000 otrok brez očetov, od tega okoli 6000 otrok padlih borcev in približno 3000 otrok staršev, katere so pobili fašisti ali pa so umrli v zaporih in taboriščih. Če pomislimo še na starost teh otrok (od 7 do 20 let) moramo ugotoviti, da se moramo skrbti za otroke padlih borcev lotiti z vso resnostjo in da bo trajalo več kot deset let, preden bo zadnji

teh otrok preskrbljen — samostojno stopil v življenje.

Ko se danes lotevamo te naloge sistematičneje, ugotavljamo, da smo v dosedanjem delu na tem področju v marsičem grešili. Ponekod se je to vprašanje reševalo zelo enostransko, drugje pa celo zanemarljivo. Večina naših organizacij čisto ni videla te naloge v celoti in so se angažirale le pri socialnih problemih. To je bilo v največ primerih tudi nujno, saj je bilo potrebno precej intervencij in prošelj pri raznih organih oblasti, preden so rešili invalidnine, otroške dodatke, štipendije itd. Ker pa so se naše organizacije zaradi birokratskega odnosa nekaterih organov oblasti v veliki meri zaposlile pri reševanju teh problemov, niso videle ostalih nalog. Zato so danes pred nami številna nerešena zdravstvena, skrbniška, predvsem pa vzgojna vprašanja. Tudi način reševanja teh nalog s strani naše organizacije je bil čisto zgrešen, saj je prišlo celo tako daleč, da so odbor-

niki ZB prosjačili pri raznih forumih in birokratih, da bi sprejeli otroke padlih borcev v internate, domove učencev v gospodarstvu, jim dodelili štipendije in moledovali okrog podjetij in ustanov, da bi sprejeli te otroke v uk ali v zaposlitev, namesto da bi z vso moralno pravico zahtevali pri teh ljudeh, da do teh otrok store svojo dolžnost. V tej praksi so bili primeri, ko niso mogli najti prostora v vaje-niških domovih, v obrti za uk ter zaposlitev otrokom padlih borcev, čeprav so v istem času zaposlili ali sprejemali v uk in internate več otrok, celo takih staršev, zaradi katerih so umirali očetje teh, ki so danes brez staršev.

Skrb za te otroke je bila največkrat prepuščena predvsem materam in skrbnikom, ki niso dobili potrebne opore in pomoči, čisto pa so naletele tudi na nerazumevanje pri raznih forumih in uslužben-cih. Posebno pa je bilo doslej vprašanje vzgoje — na splošno — prepuščeno le materam, ki bodisi zaradi preobremenjenosti ali pa zaradi lastne zaostalosti niso mogle svojih otrok vzgajati tako, kakor

Pionirji
na
Kočevskem,
1945. leta

bi jih bilo na določeni stopnji razvoja potrebno.

Posledice te enostranosti, največkrat pa tudi neodgovornosti, se danes vidno odražajo. Najbolj je to pereče na podeželju, zlasti v partizanskih krajih, kjer še vedno srečujemo celo številne nerešene socialne probleme, katerih rešitev je pogoj za razvoj otrok, čeprav razni skrbniški organi in komisije že več let rešujejo ta vprašanja, toda zelo papirnato in neživljenjsko. Tak je primer nepravilne davčne politike krajevnih organov oblasti, da so nekatere partizanske vdove preobremenjene z dajatvami, ali pa imajo davčno osnovo za nekaj sto dinarjev višjo od predpisanega povprečja, kar je dovolj, da vdova ne dobi otroških doklad. Ni pa to splošen problem, kajti ponekod so to pametno in človeško rešili. Kjer pa ni rešeno, se postavlja vprašanje: kje naj dobi marsikatera partizanska vdova mesečno 4000 dinarjev, ki jih potrebuje, če otrok obiskuje gimnazijo ali pa je v uku in stanuje v internatu. V takšnem položaju je na primer partizanska vdova Marija Golobič z občine Toplice pri Novem mestu, ki ima dva otroke, živi na posestvu s 7 ari orne zemlje, redi dve kozi in prašička, ker pa ima 11.000 din davčne osnove, ne prejema otroških doklad.

Na podeželju se še večkrat najdejo primeri nerešenih ali pa nepravilno rešenih invalidnin po padlem možu v NOV, zasledi pa se tudi dolgotrajno reševanje upravičenih invalidskih zahtev pri raznih invalidskih komisijah. Elizabeta Mauser z Meniške vasi pri Novem mestu, žena padlega borca, upravičena do invalidnine, te ne prejema, medtem ko v isti vasi Ana Šerčaj prejema invalidnino po možu, ki je dezertiral iz NOV in izdal 14 naših tovarišev. V Lutvercih pri Apačah živi partizanska vdova Uršula Srbčič na ohišnici; v NOV je izgubila moža in tri sinove. Ima še dva otroke, ki nista preskrbljena. Zaradi slabih socialnih razmer — prejema 1200 din invalidnine — je morala vzeti hčer iz šole, za sina pa, ki se

*Vzgoja
in pouk
pionirjev
na
Kočevskem
1945. leta*

uči v Ljubljani, je dolžna internatu nad 15.000 din.

Na področju skrbništva pa je nerešenih vprašanj še veliko več. Tako so v okraju Črnomelj pred problemom, kako naj omogočijo izučiti ali pa zaposle okoli 60 otrok padlih borcev, starih od 14 do 18 let. Podobno je tudi v Kočevju, Sežani, Gorici, Šoštanju, Krškem in v manjši meri tudi v drugih, celo industrijsko razvitih okrajih. V vsej Sloveniji pa je približno 400 takih primerov. Kakšna je ta mladina? Ne samo, da se poznajo posledice okupatorjevih šol in sploh obdobja vojnih let! Ta mladina tudi po osvoboditvi ni pridobila v šolah tisto — kar bi sicer v normalnih pogojih. Zato je danes zaostala v splošni izobrazbi, da niti ne omenimo tega, da nima velika večina otrok predpisanih dveh razredov gimnazije, ki sta potrebna za izučitev skoraj vsakega poklica. Samo en primer. Od 60 otrok iz vseh okrajev Slovenije, ki so lani opravljali izpite za sprejem v industrijsko šolo v Kranju, je izpite napravilo komaj 20, ostali pa, čeprav so imeli po dva razreda gimnazije, niso odgovorili. Za vseh 40 je bil na pobudo okrajnega odbora ZB v Kranju ustanovljen pripravljalni razred za eno leto, kjer bodo dopolnili znanje in drugo leto delali sprejemne izpite. Od dvajsetih pa, ki so napravili izpite, so jih hotele matere več kot polovico odpeljati domov, češ da ne bodo zmogle vsak mesec plačevati po 4000 din za internat. Razumljivo je, da mora biti ostrejši kriterij za sprejem v

industrijsko šolo, kakor pa za izučevanje obrti. Vendar v vseh primerih, tudi ko gre za vključevanje v obrt, naletimo na neverjetne težave raznih »čuvarjev«¹ paragrafov, ki nočejo sprejeti v uk mladine, ki nima predpisanih dveh razredov gimnazije. Podobni problemi so tudi s srednješolsko izobrazbo. Na splošno zelo malo teh otrok obiskuje gimnazijo, njihov uspeh pa je v večini okrajev Slovenije pod normalnim povprečjem. Od teh malo otrok pa večina preneha obiskovati gimnazijo z dokončanim 14. letom, tako da se danes upravičeno sprašujemo: koliko teh otrok bo predstavljalo našo bodočo inteligenco, koliko teh bo učiteljev, strokovnjakov, vojaških voditeljev itd. In zakaj tako slabi uspehi v šolah in gimnazijah? Točno je, da je tu često vzrok neredno obiskovanje šole, zaposlitev doma, premalo skrb staršev, res pa je tudi to, da učiteljstvo in šolski nadzorniki premalo ali pa sploh nič ne skrbje za vzgojo teh otrok, čeprav bi morala biti skrb za to mladino njihova posebna dolžnost.

Vzgoja te mladine pa je od vseh vprašanj, ki spadajo v območje skrbi za otroke padlih borcev, najbolj zanemarljena. Res je v Sloveniji precej primerov, ko — bodisi matere, skrbniki ali pa stare matere — z vso vestnostjo vzgajajo te otroke, vendar pa je na splošno prepuščena ta skrb samo njim in je odvisno le od njih, kako bodo ti otroci vzgojeni. Srečujemo pa danes že pojave kriminala, prostitucije, beganja iz kraja v kraj, za-

puščanja delovnih mest itd., kar pa je lahko rezultat samo slabe vzgoje od strani mater in brezbržnosti celotne skupnosti. Tak je primer v Zlatem polju pri Kamniku, kjer živi vdova Marija Hribar s pet otroki in celo sama dopušča, da 14-letni sin krađe, dasiravno ni družina socialno ogrožena. Podobno je tudi s 18-letnim Francem Ciglarjem, za katerega je skrbela njegova teta v Zavrču pri Ptuj. Le-ta je izkoriščala njegovo imetje, zanj pa se ni zanimala, tako da je sedaj v poboljševalnici. Tudi primer Marije Adamič z Dobrega polja je značilen. Le-ta je slabo skrbela za sina in čeprav je bister fant, je stežka dokončal drugi razred gimnazije, kajti delati je moral pri kmetih, neredno je obiskoval šolo, nato pa ga je mati vzela iz šole, ga skoraj dve leti zaposlila pri kmetu, sedaj pa ga je poslala v uk v Kočevje, od koder je čez teden dni pobegnul.

Poleg teh splošnih stvari, kjer bi morale sodelovati in pomagati naše organizacije, pa smo pozabili predvsem na vzgojo teh otrok na tradicijah NOB, na primerih in vzorih vseh tistih moralnih kvalitete naših borcev, na katerih bi se ti otroci najlaže vzgajali. Tako smo v mnogih primerih dopuščali, da se za vzgojo teh otrok zelo aktivno zanima reakcionarni kler, torej prav tisti, ki so v največ primerih tudi krivi, da je toliko teh otrok brez staršev. V Toplicah pri Novem mestu je bil primer, da je otroka padlega borca, ki

ne obiskuje verouka, nekaj učencev vrglo v vodo. No, kdo pa je tem otrokom to svetoval, pa v Toplicah — izgleda! — nihče ne ve!

O skrbi za otroke padlih borcev so pričele z vso resnostjo razmišljati organizacije ZB. Toda šele na podlagi intervencij vdov in komisij Glavnega odbora ZB, ki so na terenu to problematiko ugotavljale. Večina naših organizacij teh vprašanj v celoti ni reševala, ni poznala problemov in zato tudi ni iskala potrebnih pomoči. Zato se danes postavlja vprašanje in naloga vsem osnovnim organizacijam ZB, da zberejo podatke o potrebah teh otrok, vso problematiko, in napravijo tudi toč-

no — ne samo številčno! — evidenco, na podlagi katere bo lahko oskrbeti sredstva in možnosti vsem tistim otrokom, ki bi želeli nadaljevati študije ali pa se izučiti poklica.

Vsa vprašanja vzgoje skrbniških, zdravstvenih in socialnih problemov pa ne smejo biti še naprej stvar samo vdov in skrbnikov niti samo organizacij Zveze borcev, ampak vse naše skupnosti, organov ljudske oblasti, ustanov, delovnih kolektivov, vseh nas, ker bomo le s skupnimi močmi lahko nadoknadili vse zamujeno in omogočili v mladosti tem otrokom vse, kar padlim borcem dolguje naša skupnost.

Marijan Bertoncelj

Ali je brezposelnost borcev opravičljiva?

Pri posredovalnici za delo v Ljubljani-mesto je bilo v začetku februarja letos prijavljenih 255 začasno nezaposlenih bivših borcev, aktivistov in internirancev, med njimi 111 moških in 144 žensk. Približno petdesetim je posredovalnica našla zaposlitev že v začetku februarja. Podpora v višini polovičnega zneska plače, ki jo prejemajo nekdanji borci brez služb, kakor vsi drugi brezposelni, ni nikakršna rešitev problema brezposelnosti, kvečjemu je to bridka žalitev. Žalitev zato, ker se je marsikateri teh borcev zavestno boril proti brezposelnosti že v stari Jugoslaviji in je šel v narodnoosvobodilno borbo z isto zavestjo. Krvaveli in trpeli so naši borci zato, da bodo imeli njihovi otroci lepšo bodočnost, da bodo imeli vsak dan kruh in da ne bo več strahu za jutrišnji dan.

Nekateri opravičujejo začasno brezposelnost borcev takole: to so ljudje, ki nimajo strokovnih kvalifikacij, bili pa so doslej v raznih političnih in vojnih resorih in jih ni mogoče s pridom uporabiti v gospodarstvu. Takšnega mnenja je precej direktorjev naših podjetij. Postavimo, da je

na tem nekaj resnice in da za te borce ni najti visoko kvalificiranih mest v industriji. Toda če že moramo ugotoviti po skoraj osmih letih po osvoboditvi, da je 255 članov ZB brez zaposlitve, da ti ljudje, ki niso pomišljali iti tudi v smrt za svobodo in blagostanje nas vseh, trenutno z nezaupanjem gledajo v bodočnost, medtem ko ima stotine in stotine manj zaslužnih ali sploh nezaslužnih ljudi lepe službe, moramo tudi vprašati, zakaj so se nezaposleni borci na vsem lepem znašli na cesti, brez služb in kvalifikacij? Mar ne zaradi naše brezvestnosti in nehvaležnosti? Glejte, marsikateri bivši belogardist si je lahko med vojno, ko so se vsi zavedni rodoljubi borili proti njemu in njegovim gospodarjem, pa tudi po vojni, zaradi naše prizanesljivosti in demokratičnosti, v miru nabiral znanje, delal je v tovarni ali kjer koli, vse drugo pa mu je bilo kaj malo mar.

Ni hodil na sestanke, ni se politično izobraževal in dvigal in ni mu bilo treba s prostovoljnim delom graditi stanovanjskih blokov in iti v druge akcije. Skratka, ta človek ni sodeloval pri graditvi socializma vsa leta po osvoboditvi.

Marljivo je polagal strokovne in druge izpite, bil je tako rekoč »strokovni« delavec. Partizan in aktivist sta v tem času hodila kmeta prosvetljevati in prepričevati, naj dá čim več hrane za delavca, torej tudi zanj, ki je v miru delal, jedel in vsakega prvega prejemal denar. Aktivist povečini ni bil plačan za svoje delo, kajti politično delo je častna dolžnost vsakega državljan. Kmalu pa so prišli časi, ko je bila obnova zaključena, plansko vodenje gospodarstva od zgoraj pa se je moralo nujno umakniti samostojnemu upravljanju podjetij po delovnih kolektivih. »Strokovnost« je prevladala nad političnim delom, vsi tisti, ki so si leta in leta v miru nabirali znanje, so začeli dvigati vratove in s prstom kazati na aktiviste: »Glejte jih, časa ne dohajajo!« Vseobča komercializacija gospodarskega življenja, reorganizacija in decentralizacija v gospodarstvu in upravi, vsi ti ukrepi so napravili najbolj zavestne borce za socializem čez noč »nekoristne«; ponekod so jim celo očitali, da so oni krivi, ker ni vse tako, kot bi moralo biti. Apolitični elementi so prihajali vse bolj do veljave, ker so bili »strokovnjaki«, brez katerih si, recimo, direktor ni mogel misliti uspešnega poslovanja podjetja. Takšni ljudje so prevladali v upravi, najdemo jih pa tudi v delavskih svetih in upravnih odborih. Razumljivo je, da se branijo bivših borcev brez dobrih strokovnih kvalifikacij specialna podjetja, ki terjajo od vsakega poseznika visoko strokovnost; sem bi mogli šteti podjetje »TAM« na Teznem pri Mariboru in »Iskro« v Kranju. Toda zanimivo je, da je večina omenjenih podjetij brez pormišljanja sprejela v službo vsakega borca, ki je imel vsaj malo pojma o mehaniki in veselje za takšen poklic. Tako je na primer »TAM« takoj zaposlil demobiliziranega oficirja Stankoviča, ki je v Armadi dve leti obiskoval avtomobilsko šolo; v Litostroju zanj Posredovalnica za delo ni mogla najti primerne mesta. Navedeni primer priča, da so vnaprej pripravljeni izgovori

o nestrokovnosti, kadar gre za zaposlitev bivšega ali demobiliziranega borca, jalovi in neutemeljeni. Prava žalitev in zasmehovanje vseh zaslužnih borcev za socializem pa je odnos direkcije »Litostroja« do njihove zaposlitve: »Litostroj« je brezposelnim borcem namenil 6 vratarskih in 6 čuvajskih mest, kakor da v vsem podjetju nimajo bolj odgovornih služb!

Podoba je, da se mnoga podjetja branijo sprejeti v službo bivše borce in aktiviste zgolj zaradi tega, ker bi le-ti s svojim čutom za red in pravičnost mnogokje odkrili kake nepravilnosti in krivice. Direktor tovarne nogavic v Savljah je bil po intervenciji Posredovalnice za delo voljan zaposliti bivšega oficirja UDV, ki je izstopil iz odgovorne in naporne varnostne službe zaradi razrahljanega zdravja. Ta tovariš je bil pred leti izučen tekstilni delavec in bi se kaj hitro vpeljal v delo. Direktor mu je razkazal tovarno, stroje in druge naprave in dogovorjeno je bilo, da lahko nastopi službo 5. februarja. Še ni potekel teden dni, to je bilo 2. februarja, ko je dobil omenjeni demobilizirani borec na dom pisanje, v katerem se stalo, naj ne računa več na službo v tovarni, če se ne bo kaj spremenilo, ustavitvi obratovanje. Kakšna neiskrenost! Kakor da delavski svet, direktor in upravni odbor katere koli tovarne v letu 1953, v času polne samoupravnosti, ne vedo vsaj za četrtletje vnaprej, kakšne so njihove zaloge surovin in kakšni pogoji obratovanja!

Usoda začasno brezposelnih borcev in aktivistov potemtakem ni odvisna od kakršnih koli proizvodnih težav ali krize v našem gospodarstvu, temveč zgolj od dobre volje, zavesti, ali brezvestnega odnosa direktorjev podjetij, delavskih svetov in upravnih odborov. To trditev ne bi izrekel tjavdan, če ne bi imel za to tehtnih dokazov. Zakaj se Posredovalnica za delo, kadar rešuje posamezne pri-

mere nezaposlenih borcev, lahko vselej opre na Kemično tovarno v Ljubljani? Zato, ker je tam direktor, ki je čuteč in zaveden človek.

Še tole bi rad pripomnil: utegnil bi kdo prigovarjati, češ podjetjem hočejo vsiliti borce ne glede na to, kaj zmorejo in kakšna je njihova strokovnost. Takega bi samo opomnil, naj seže nedaleč v preteklost in priznati bo moral, da je precej naših specialistov, oziroma kvalificiranih delavcev v industriji pridobilo svojo strokovnost s prakso, tečaji in šolami šele po osvoboditvi. Saj mnogo panog industrije in gospodarstva pri nas pred vojno tako rekoč poznali nismo. Prepričani bodimo, da tudi tisti borci, ki zdaj nimajo kvalifikacij, na svojem delovnem mestu ne bodo stali križem rok, kvečjemu, da bodo bolj poprijeli kot marsikateri »strokovnjak«. V borbi in miru so se borci že neštetokrat znašli pred nalogami, ki jih prej nikdar v življenju niso srečavali in izpolnjevali.

Posebno pozornost bo treba posvetiti tudi bivšim borcem in aktivistom, ki so jih brezvestni in birokratski direktorji odpustili iz služb zaradi šibkega zdravja. Za te tovariše bo najtežje najti zaposlitev. Semkaj moramo pristiati predvsem invalide, tuberkuloze in bolehnne ljudi, ki so delno sposobni za delo, pa jih invalidnina, prepičla hranarina ali druge podpore ne morejo preživljati. To so povečini

družinski očetje in je s tem v nevarnosti največkrat še kopica otrok. Zanje bo treba najti primerno lažje delo, morabit v invalidskih podjetjih, v drugih podjetjih pa bi jih lahko zaposlili kot čuvaje, vratarje in podobno. Lep in plemenit odnos do takih tovarišev imajo mnoga naša podjetja, zlasti pa »Vino« v Ljubljani in »Saturnus«. Tam so zaposlili več invalidov in zdravih borcev v vseh obratih, delavnicah in skladiščih, primerno njihovemu zdravju in znanju. V podjetju »Vino« so pred kratkim zaposlili dva bivša borca, enega kot blagajnika in drugega za šefa skladišča.

Posebno poglavje pri brezposelnih borcih in aktivistih predstavljajo žene. To so žrtve fašističnega terorja, žene talcev, umrlih ali padlih terencev, hčere partizanskih staršev, obojestranske in dvostranske sirote. Ne le, da je ženam in dekletom teže najti primerno zaposlitev, ker je ženâ na splošno več brez služb kot moških; tu je treba vrh tega upoštevati še težke posledice, ki jih je rodila pri njih začasna brezposelnost. Pogosti so primeri, da je hčere partizanskih staršev vzela cesta. To je kaj žalostno dejstvo, mimo katerega ne moremo iti, ker ti pojavi niso osamljeni, pač pa se razraščajo v pereč družbeno-moralni problem. Administrativne kazni, ki so se jih nasproti takim dekletom posluževali v podjetjih, niso rodile zaželenega uspeha. Prav nasprotno: jemale so jim materialna sredstva in vero vase, vrh tega pa še zaupanje v družbo, za katero so se borili in padli njihovi starši. Razmere same so jih tirale v prostytucijo; ko so se nekajkrat obrnile na Posredovalnico s prošnjo, naj jim preskrbi službo, ker imajo do tega pravico tako ali pa še bolj kot drugi državljani, so sicer našle zaposlitev, toda vselej le za malo časa. Podjetja so jih odpuščala in jih še odpuščajo zaradi »razvratnosti«. Človek se s skrbjo vprašuje: ali bomo še nadaljevali z administrativnimi kaznimi, s sodišči, odpusti in podobno, ali bi bilo pa-

metneje uporabiti druga bolj uspešna in bolj humana sredstva? Dolžna hvaležnost do njihovih, za boljšo bodočnost padlih partizanskih staršev, nam nalaga težke in odgovorne naloge: ne smemo dopustiti, da bodo ta dekleta še vnaprej prepuščena sama sebi in cesti.

Moralna dolžnost vse naše skupnosti, družbenih organizacij in posameznikov je, da se spustimo v borbo proti tej žalostni dediščini kapitalistične dobe in da se z vso gorečnostjo zavzamemo za duhovno in telesno zdravje naših otrok in otrok padlih borcev.

Še o brezposelnosti partizanskih otrok

Nedaleč od Medvod pri Ljubljani živi Košeninova partizanska družina: oče, mati, sin in dvoje hčera. Nekdaj, pred vojno, je ta družina štela 6 otrok, pa jih je vojna vihra in poveljna doba razkropila. Enega so 1942. leta ustrelili Nemci, drugi trije so bili v zaporih, po internacijah in v borbi. Dva sta zdaj oficirja JLA, tretji pa je 60%-ni invalid. Vso družino — očeta, mater in dve nedorasli dekleti — so nacisti zaradi sinov-partizanov izselili. Ko so se Košeninovi vrnili iz pregnanstva, sta dekleti komaj doraščali. Vrnili so se v svojo hišico — zemlje nimajo za prgišče — in začeli spet borbo za življenje. Hčeri sta se hoteli osamosvojiti in razbremeniti starše, ki so se sami stežka preživljali. Metko, starejšo, je veselila kuha in, ko je v tesni dolini Save zapela pesem kompresorjev (tam, kjer se bodo kmalu zavrtle turbinske lopatice), jo je zvabilo vrvenje Gradisovih delavcev. Šla jim je kuhat in bi bila tam ostala,

če je ne bi ob prvi priliki, ko je jelo primanjkovati dela, odpustili. Kam zdaj? Dela se le-tod ne manjka in Metka je, v trdni veri, da bo dobila službo, potrkala v medvodski lesni industriji na direktorjeva vrata. Toda za službo je hkrati z njo vpraševala tudi njena sestra Nada, ki so jo nekako v istem času odpustili iz medvodske tekstilne tovarne. In zakaj? Zato, ker se je potegnila za svojega fanta, milčnika, in za svojo čast, ko so ji nekatere tovarišice v tovarni vrgle v obraz nezlaslišano žalitev, da ima ljubega, ki nosi »pasjo svetinjšico« (s tem so mislile številko, ki jo nosijo milčniki na ovratniku zaradi evidence). Nada je bila ogorčena in prišlo je celo do obračunavanja. — Dogodek, seve, ni ostal prikrit in direkcija podjetja je posegla vmes. A kako! Namesto da bi tovariši iz direkcije raziskali incident in njegove krivce, so se — najlažja pot pač — poslužili administrativne kazni. Dekle, ki se je branilo in tolklo za svojo čast, so odpustili. Res čudno in protislovno zadoščenje.

Tako sta se torej obe dekleti znašli pred nevhvaležnim vprašanjem: iskati službo. Direktor lesne industrije pač ne bi bil direktor, če se ne bi pozanimal, zakaj sta bili Metka in Nada brez službe. Informacije so bile točne in nepogrešljive: obe dekleti sta že nosili pečat »nevarnih« prepirljivk, ki da povsod izzivata spopade in povzročata druge take nevšečnosti. Direktor Hočevar je sliko dopolnil še z lastnimi spoznanji. Dekleti sta se mu zdeli »visoki« in za

delo neprimerni, ker ga na cesti nista pozdravljali. In ker se v njegovem podjetju dela ne manjka, je namesto Košeninovi zaposlil rajši druge, bolj »olikane« ljudi, med njimi tudi hčer človeka, ki Gorenjcem med vojno ni delal prevelike časti, po vojni pa mu je ena hči pobegnila na Koroško.

Množična organizacija AFŽ je, razumljivo, prisluhnila kričeči krivici, ki se je dogodila Košeninovi partizanski

družini, in je naslovila na direktorja Hočevarja vlogo z odločno zahtevo, naj v prvi vrsti zaposli zavedne in socialno ogrožene ljudi in šele potem take, ki nimajo zaslug iz NOB, imajo pa zemljo, ki jih lahko preživlja. Kakor smo poučeni, intervencija množičnih organizacij do konca februarja ni naletela na kdo ve kakšen odmev; Metka in Nada pa sta že od polovice preteklega leta brez zaposlitve in kakršnih koli sredstev.

Občni zbor Zveze borcev v Šaleku

Sredi meseca februarja je imela občinska organizacija ZB v Šaleku pri Velenju svoj letni občni zbor. Zbora se je udeležilo 41 članov, čeprav šteje organizacija 125 članov. Do konca lanskega leta je bilo včlanjenih 71 ljudi, nad 50 novih pa se je vpisalo že letos. Kljub majhni udeležbi na zboru je bil le-ta dokaj živahen. Vsaj tako pravijo tisti, ki so

nam napisali poročilo o zboru. Po obširni razpravi so med drugim tudi sklenili, da se bo organizacija ZB zavzela pri oblastnih organih, da bo partizanska vdova Helena Pušnik, ki je upravičena do otroških doklad, le-te tudi prejema za svoje otroke. In še, da bodo v posebni akciji zbrali gradivo za popravilo hiše partizanski vdovi Faniki Čas z Bevč.

Novi občinski odbor zdaj sestavljajo: Andrej Vocovnik — predsednik, Fanika Vovk — tajnica, Ivica Lempel — blagajničarka; odborniki pa: Viki Martinc, Ivan Gradišnik, Avgust Lemež, Stane Potočnik, Avgust Savinek in Ivan Brdnic.

Kot že omenjeno, so nam poročilo z občnega zbora poslali tovariši s Šaleka sami. Zadovoljni smo s tem in želimo, da bi se še večkrat oglašili, druge organizacije pa naj bi jih posnemale. Vendar pa želimo nekaj pripomniti. Po poročilu z zbora so člani sklenili, da bodo pričeli pisati življenjepise padlih borcev z območja Šaleka in okoliških vasi. Toda če boste tamkaj s tem komaj začeli, ali niste s tem že nekaj zamudili? Mnogokje so z življenjepisi že končali, drugje pa so jih zbrali celo v knjigo. No, pohiteti bo treba, da nadoknadite zamujeno. In dalje! Rečeno je bilo, da bodo v organizacijo vključili še vse preostale udeležence narodnoosvobodilne vojne. Prav je to, toda — kaj

je delal dosedanji odbor ZB, če tega že ni opravil? In končno, ali tisti ljudje, ki so bili do sedaj še izven organizacije, pa imajo vse pogoje za sprejem, niso čutili potrebe, da bi pristopili? Recimo, tovariši, da je bilo tu nekaj obojestranskih napak, katere pa je treba seveda takoj popraviti. Ne bi radi imeli občutka, da hočemo organizaciji ZB v Šaleku, zdaj, po občnem zboru, nekaj očitati! Vendar pa se nam zdi čudno — vsaj zato, ker tega nismo zasledili v poročilu — da na zboru niso govorili o skrbni za partizanske otroke. Morda pa pri njih takih otrok ni, ali pa je skrb zanje zadostna? Naj bo tako ali tako — nad otroki padlih borcev moramo nenehno bedeti! Prepričani smo, da se tega zavedajo tudi v Šaleku, v kolikor pride to zanje v poštev. Tovariši iz Šaleka! Še enkrat, hvala za poslano pismo, pohvalo tudi tistim, ki so naročili revijo »Borec«, in — ne zamerite našemu pripisu. Le oglasite se še!

Partizanski praznik v Dobrni

V Dobrni so določili za občinski praznik Zveze borcev 16. februar. Letos so ta praznik praznovali že 12. in 13. februarja. Dve partizanski patrulji, ki sta sodelovali pri tem prazniku, sta obiskali znane partizanske kraje, se poklonili na grobovih padlih borcev, priredili nekaj spominskih svečanosti ob spomenikih in nekaj mitingov po vaseh. Ena patrulja je na Paškem Kozjaku obdarila šolske otroke. Spominska svečanost je bila v Brdcih, ob spomeniku 39 padlih borcev 14. divizije. Druga patrulja se je ustavila ob grobu padlih na St. Jungerti.

Občinski ljudski odbor je imel ob tej priliki svečano sejo, na kateri so proglasili 16. februar za partizanski praznik občine. Člani Zveze borcev so za postavitev spomenika 35 žrtvam v Dobrni ustanovili poseben iniciativni odbor.

V Renčah bo partizanski zbor

Začele so se obsežne priprave za veliki partizanski shod, ki bo od 5. do 7. septembra v Renčah pri Novi Gorici. Ta shod bo posvečen trem znamenitim obletnicam: 10-letnici sklepa, da se vsa Primorska priključi k Jugoslaviji (na plenumu OF 1.1943), 10-letnici primorskih brigad in ustanovitve IX. korpusa. Nekateri pripisujejo slovesnostim v Renčah prav tak pomen, kakršnega so imele lanske letošnje svečanosti ob desetletnici štirih slovenskih brigad v Dolenjskih Toplicah. Nedvomno pa bo pomembnost partizanskega zbora v Renčah precej porasla z obiskom maršala Tita, ki je ob februar-skem obisku v Ljubljani obljubil, da bo počastil ta veličastni shod s svojo navzočnostjo, kolikor ga ne bo preveč zaposlilo nujno državniško in drugo delo.

Spominski dnevi v marcu

LETO 1941

5. Po vdoru nemške vojske v Bolgarijo (1. marca 1941. leta) in njeni zasedbi jugoslovansko-bolgarske meje je odšel princ Pavle tajno v Berchtesgaden (k Hitlerju), kjer je izjavil, da bo Jugoslavija pristopila k Trojnemu paktu. Ves čas hitlerjeve diplomatske ofenzive je KPJ pozivala množice, da se združijo v boju proti izdajalski politiki vlade Cvetković-Maček ter bore za vzpostavitev ljudske vlade.

27. Pod močnim pritiskom ljudskega odpora, na čelu katerega je stala KPJ, je bila strmoglavljena vlada Cvetković-Maček, ki je dva dni poprej podpisala pristop Jugoslavije k Trojnemu paktu. V Ljubljani in v vseh večjih mestih so bile demonstracije proti pristopu Jugoslavije k Trojnemu paktu. Na seji vrhovnega nemškega poveljstva je bil narejen načrt, da se Jugoslavijo s pomočjo Italije, Madžarske, Bolgarije in Romunije uniči vojaško in kot državo.

30. Generalštab stare jugoslovanske vojske je šele tega dne izdelal načrt za obrambo Jugoslavije pred fašističnim napadom, znan pod imenom »Ratni plan 1941«.

LETO 1942

1. V borbi proti Cankarjevi četi na Gorenjskem je nemška policija požgala na Karavankah vse senike.

1.—3. Posvetovanje nemških in italijanskih štabov v Opatiji v zvezi s pripravami na tretjo sovražno ofenzivo proti partizanskim enotam v Jugoslaviji; posvetovanje se je med drugim nadaljevalo 28. marca v Ljubljani.

2. Na Gorenjskem so ustrelili Nemci 10 talcev, večinoma iz Kranja in okolice ter jih pokopali pri Begunjah.

3. Borci Cankarjeve čete so udri v Koroško Belo pri Jesenicah.

Na železniški postaji Zalog pri Ljubljani je bila uničena črpalka.

5. Do tega dne v večini šol na Gorenjskem ni bilo pouka, ker je vse šole zasedla nemška vojska in policija, ki je od decembra 1941 bila v ofenzivi proti gorenjskim partizanom.

8. Zaradi izdajstva je okoli sto nemških policajev in gestapovcev ubilo v Senčurju pri Kranju več prostovoljcev, ki so se pripravljali na odhod k partizanom.

11. Ustanovil se je 5. partizanski bataljon, imenovan »Dolenjski«.

V Mostah v Ljubljani so bili raztreseni letaki z napisom »Dol s fašističnimi tribunali! Kri za kri...«, kot odgovor na smrtno obsodbo, ki jih je izreklo italijansko vojaško sodišče.

12. Borci 2. štajerskega bataljona so napadli vlak blizu železniške postaje Zalna.

Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet je izdalo 2. štajerskemu bataljonu direktive v zvezi s pripravami za formiranje štirih bataljonov in navodila za sodelovanje s terenskimi organizacijami.

Po italijanskih poročilih je bil pri Topolu (Polhov Gradec) spopad med 80 partizani in oddelki nemške policije.

13. Patrulja 2. štajerskega bataljona je na cesti Grosuplje—Višnja gora napadla avtomobile z italijanskimi oficirji ter 2 italijanska oficirja ubila in en avto uničila.

Na planini Vogel so nemški okupatorji ujeli organizatorja narodnoosvobodilnega gibanja v Bohinju Tomaža Godca.

Velika aretacija članov OF v mizarski delavnici Aman v Trzinu.

14. Iz okna ženske gimnazije v Strossmayerjevi ulici so nametali na vrt kasarne italijanske straže letake OF.

Roatta, komandant 2. italijanske armade, je odredil, da se internirajo vsi oficirji in podoficirji bivše jugoslovanske vojske do 60 let starosti, da se rekvirirajo vsi radijski aparati ter prepove uporaba koles.

Organi VOS likvidirali v Mostah v Ljubljani italijansko izdajalco in vlačugo.

V Mojstrani je bilo aretiranih približno 100 oseb, 9 pa ustrljenih.

16.—18. Močne nemške okupacijske enote in smučarski oddelki hajkajo Cankarjevo četo nad Jesenicami.

16. Organi VOS so izvršili smrtno obsodbo nad študentom Francem Zupcem, članom klerofašistične »Straže« in »gufovcem« na Ljubljanski univerzi.

16.—22. Italijanska divizija »Granatieri di Sardegna« je vršila ofenzivo proti Krimskemu bataljonu. Zaradi vojaških neuspehov je zažgala vasi Skrilje in Golo ter izselila prebivalstvo še iz vasi Zapotok in Visoko.

17. Četa Dolenjskega odreda je pri Žužemberku napadla karabinjerski avtobus.

18. Med Skofljico in Šmarjem je bil napaden vlak.

Člani VOS izvršili smrtno obsodbo nad Jaroslavom Kikljem, vodjem »KA« na ljubljanski univerzi.

19. Italijani so v »Ljubljanski pokrajini« internirali vse bivše jugoslovanske oficirje.

15 partizanov je napadlo pri Otočcu blizu Novega mesta karabinjersko patruljo.

Iz Rakeka je odšlo k partizanom 21 tovarišev, ki so takoj ustanovili Rakovsko četo.

20.—25. Pod vodstvom Mileta Spacapana in Franca Platše je odšla iz Notranjske na Primorsko skupina partizanov-Primorcev.

20. Borci II. štajerskega bataljona so pri Šmarju-Sap (Grosuplje) napadli in uničili italijansko patruljo. Zaradi tega napada so oddelki italijanske vojske, obmejne straže in »črnih srajc« požgali številna gospodarska poslopja v kraji: Podgorica, Paradišče in Sap pri Šmarju ter v Zg. Slivnici in Malem Lipoglavu pri Dobrunjah.

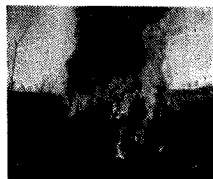
21. Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet je izdalo dnevno povelje št. 1, v katerem odreja povelniškemu kadru partizanskih bataljonov in čet naloge v zvezi s splošno vstajo.

Spopad Kamniške čete na Kostanjski planini pri Tuhi-nju.

22.—28. Po racijah v Ljubljani so italijanske vojaške

Ustreljeni talci pod Storžičem 1942. l.

Italijani so 1942. leta zažgali Podlipoglav

Pogled na Žužemberk (fotografrano pred vojno)

oblasti vršile racije še po ostalih mestih v Ljubljanski pokrajini, kot n. pr. v Trebnju, St. Vidu, Mokronogu, Novem mestu, Metliki, Črnomlju, Vinici, Bovinci itd.

23. Italijani so na področju Pugleda pri Ljubljani napadli 2. štajerski bataljon; v celodnevni borbi so pobili okoli 50 Italijanov.

23.—26. Italijani so do smrti ranili v Ljubljani tovariša Ludvika Škrbca, ki so ga zalotili pri napisni akciji; vojnemu sodišču so bili predani trije študentje ljubljanske univerze, češ da so v Tivoliju na tleh v pesku pisali znake OF.

26. Borci Dolenjskega bataljona so napadli karabinjsko kasarno v Žužemberku.

Na progi Zalna—Mlačevo je bila porušena železniška proga.

27. Na Planici pri Škofji Loki je padel narodni heroj Stane Zagar, član Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet in član CK KPS.

V Straži pri Novem mestu so italijanski okupatorji ustrelili dve osebi, češ da sta sodelovali pri napadu na Žužemberk.

29. Pokrajinski štab štajerskih partizanskih odredov je izdal povelje za reorganizacijo 2. štajerskega bataljona v 2. štajersko brigado.

30. Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet je izdalo naredbo o formiranju starih grup odredov.

Italijani so usmrtili Benedikta Frakla in Ivana Zadnikarja.

31. Patrulja Pivške čete je v Brkinih nad vasjo Volče likvidirala italijanskega fašista.

Nemci so ustrelili v Dragi pri Begunjah 4 talce. **Marec:** V Begunjah je bilo zaprtih 491 oseb, od teh večinoma zaradi sodelovanja v OF. V tem mesecu so iz Begunj odpeljali v nemška koncentracijska taborišča Mathausen, Dachau in Kraut 136 zapornikov.

Ustanovljena je bila »Slovenska zveza«, vrhovna politična instanca slovenske reakcije.

LETO 1943

1.—3. Tomšičeva in Gubčeva brigada sta rušili železniško progo na odseku Novo mesto—Metlika, okoli Birčne vasi in Uršnih sel.

1.—10. Enote italijanske divizije »Veneto« so vršile ofenzivo proti primorskim partizanom.

3. Italijansko-nemška ofenziva proti primorskim partizanom na sektorju Nemški Rut—Podbrdo.

4. Vse tri slovenske brigade, razen Serčerjeve, so skupaj s 13. hrvatsko proletarsko brigado napadle italijanski garnizon v Metliki.

Spopad enote Gorenjskega odreda na Poljski planini južno od Begunjsčice.

6. Borci Kamniškega bataljona so napadli in likvidirali nemško žandarmerijsko postojanko v Ihanu pri Domžalah.

7. Na koti 1092 (6 km jugovzhodno od St. Pavla v Savinjski dolini) so raztrganci napadli partizansko enoto.

8. Trideset partizanov je pri vasi Zg. Dolže (Slovenj Gradec) napadlo nemško žandarmerijsko patruljo.

Borci Zasavskega bataljona so napadli SS-ovce pri Litiji.

10. V Mariboru so Nemci ustrelili 25 talcev.

11.—12. Cankarjeva brigada je porušila železniško progo Novo mesto—Trebnje pri Malenski vasi.

12. Gambara je v Ljubljanski pokrajini ustanovil tri specialne bataljone (sestavljene iz Italijanov in belogardistov) za borbo proti partizanom.

12.—13. Tomšičeva brigada je rušila železniško progo Trebnje—Mokronog.

15. Severno-primorski odred je napadel in uničil sovražno oporišče na Drežnici pri Bovcu.

16. Vse štiri slovenske brigade so začele z ofenzivnimi operacijami proti belogardističnim postojankam v Suhi krajini.

19. marca je Tomšičeva brigada odločilno porazila 3. specialni bataljon za protipartizansko borbo na Plešivici ter pobila 70 fašistov, zaplenila 2 težka minometa in 50 pušk. Zaradi poraza so se Italijani znesli nad nedolžnim ljudstvom in postrelili 47 oseb.

20. Pri Starem Logu je Cankarjeva brigada napadla sovražnika, ki se je umikal proti Kočevju.

22. V Moravčah, Besnici in Jelovici so Nemci ustrelili 22 talcev.

22.—25. Vse štiri slovenske brigade so odbijale na pobojnih Velike gore zahodno od Ribniške doline zagrizene napade italijanskih sovražnih kolon.

Cankarjeva brigada je v noči na 24. marec napadla italijansko-belogardistično postojanko v Dolenji vasi pri Ribnici. V noči na 25. je Tomšičeva brigada napadla sovražnika v vasi Breže.

26. V eni od najlepših zmag v NOB sta Gubčeva in Cankarjeva brigada na Veliki gori v Jelenovem žlebu popolnoma razbili in uničili bataljon italijanske divizije »Macerata« ter pobili nad 200 sovražnikov in zaplenili vse orožje.

29. Po ustanovitvi 1. koroškega bataljona so Nemci pričeli s pripravami za ofenzivo proti bataljonu, imenovano »Hindenburg«.

30. Tomšičeva brigada je odšla na novo operacijsko področje na Notranjsko, Serčerjeva pa v Belo krajino.

Marec: Na Primorskem je dr. Viktor začel z organizacijo prvih bolniških postojank.

Borci Pokljuškega bataljona so večkrat napadli nemške koloniste v Gorjah pri Bledu ter jih prisilili, da so se izselili. 29. marca so med drugim napadli policijski avto in ga uničili s posadko vred.

LETO 1944

1. Borci Vzhodno-koroškega odreda so zažgali veliko državno žago v Koprivni, ki je delala za nemško vojsko.

2. Južno-primorski odred je na cesti Razdrto—Senožeče napadel dva nemška kamiona ter ju s posadko vred uničil.

Sredi Bleda so borci minerskega voda »Triglav« minirali in uničili nemški kamion; istega dne so minirali kretnice pri Blejski Dobravi.

Slandrova brigada je na cesti Ljubljana—Celje napadla nemško kolono in ji prizadela hude izgube. Tri dni zatem je uničila rudnik boksita v Kokarjih, južno od Mozirja v Savinjski dolini.

4. V neposredni bližini Trsta pri Opčinah je minersko sabotažni vod Južno-primorskega odreda miniral 4 električne stolpe za visoko napetost.

6. Četa Vzhodno-koroškega odreda je napadla Nemce v vasi Šmarjeta pri Pliberku; druga četa je zažgala električno centralo v Podpeč, ki je z elektriko napajala rudniške naprave v revirju Helena v Mežici.

7. Na cesti Vransko—Trojane je Slandrova brigada napadla 2 sovražni koloni, uničila 7 kamionov in pobila nad 100 sovražnikov.

8. Borci Briško-beneškega odreda so uničili vzpenjačo cementarne v Čedadu.

10. Borci Gorenjskega odreda so napadli železniško postajo in tovarno »Raubel« v Trzinu ter se spopadli z nemško kolono, ki je prišla napadenemu Trzinu na pomoč.

10.—12. Enote 15. divizije so napadle sovražno postojanko na Trški gori pri Novem mestu; v maneverskih bojih s sovražnimi kolonami, ki so se razvili na področju napadene postojanke, je utrpel sovražnik hude izgube.

Gorenjski partizani spomladi 1943. leta

Porušena proga med Zalno in Višnjo goro

Beneški bataljon

Motiv iz Buchenvalda

12. Borci Briško-beneškega odreda so na letališču Belvedere uničili 9 sovražnih letal.

Na osvobojenem ozemlju je bil ustanovljen Dornarni zavod Slovenije.

13. Z ognjem iz težkih minometov so borci IX. korpusa razbili Rupnikov shod v Idriji.

Zahodnokoroški
odred na Koroškem
1944. leta

14. Glavni štab Slovenije je izrekel priznanje in pohvalo 14. diviziji, ki je v dolgem pohodu na Štajersko pokazala sijajne primere junštva in vztrajnosti.

14.—18. V štirih dneh so enote 18. divizije likvidirale sovražne postojanke: Rakitno, Rakek, Dol pri Borovnici, Preserje, Podpeč in Črno vas. Preko dneva so imele enote nenehne hude borbe s sovražnimi kolonami, ki so koncentrično prodirale proti njihovim položajem.

16. IV. bat. Cankarjeve brigade je v borbi na Javorovici pri St. Jerneju na Dolenjskem utrpel hude izgube.

Minerji Zidanškove Maribor iztirili vojaški vlak, pri čemer je bilo mnogo sovražnikov ubitih.

18. Na Lubniku pri Škofji Loki je padla Danila Kumar-Andreja, narodni heroj.

19. Tomšičeva brigada je napadla in likvidirala nemško postojanko v Moravčah.

Na sektorju Idrija—Logatec so enote IX. korpusa začele s ofenzivnimi operacijami.

Bataljon Zahodno-koroškega odreda je napadel nemško stražo v vasi Sveče ob železniški progi Jesenice—Celovec.

20. Borci Kozjanskega odreda so napadli v Globokem pri Brežicah skupino nemških priseljencev.

22. Tretja četa Zahodno-koroškega odreda je prekoračila reko Dravo ter začela z vojaškimi operacijami na področju »na Gorah«.

Bovška četa Briško-beneškega odreda je napadla in uničila sovražno postojanko v Logu pri Bovcu in istočasno uničila električno centralo.

22.—23. Enote 18. divizije so napadle sovražno postojanko v Ribnici; napad so ponovile 26.—27. marca.

24. V borbi v vasi Makoša jugovzhodno od Ribnice sta dva bataljona 9. brigade utrpela hude izgube.

25. Proti enotam IX. korpusa so začeli Nemci ofenzivo, nazvano »Dachstein«.

25.—26. Enote 15. divizije so napadle domobransko postojanko v Pijavi Gorici pri Ljubljani.

25. marca do 30. aprila. Na osvobojenem ozemlju v Sloveniji so bile volitve v krajevne NOO in okrožne narodnoosvobodilne skupščine.

27. V vasi Suha pri Beljaku na Koroškem so borci Zahodno-koroškega odreda napadli nemško žandarmerijo in deželno stražo.

28. Enote Vzhodno-koroškega odreda so porušile 9 električnih stolpov ter za dva dni ustavile obrate v Mežici, Črni in Zerjavu; naslednjega dne so uničile tovarno papirja v Prevaljah, ki je delala za nemško vojsko.

29.—30. Sovražno postojanko na Lavrici pri Ljubljani so napadli in likvidirali borci 12. brigade.

30. Na umiku iz Topolšice pri Šoštanju je padel politikomisar 14. divizije Stane Dobovičnik-Krt.

Enote 18. divizije so napadle sovražni koloni, ki sta izpadli iz Kočevja in Velikih Lašč.

30.—31. Napadena je bila sovražna postojanka v Smartnem pri Slovenjem Gradcu.

LETO 1945

1. Poverjeništvu Narodne obrambe »Demokratske Federativne Jugoslavije« je izdalo odlok o preimenoivanju NOVJ v Jugoslovansko Armado. Z odredbo

vrhovnega komandanta je bila ustanovljena IV. armada, v katere sestav je prišel slovenski VII., kasneje pa tudi IX. korpus.

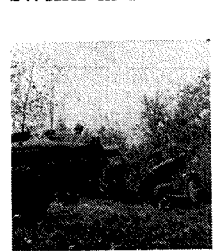
1.—3. Na Štajerskem so Nemci vpoklicali ljudi v »Volkssturme«.

Prve dni marca je imel Lackov odred hude boje na Mlakah pri Soboti v Labodski dolini in pri Glasshütte severno od jugoslovansko-avstrijske meje.

3. Tomšičeva in Bračičeva brigada sta se 24 ur borili z močnimi sovražnimi kolonami na položajih Dolgo Brdo—Vrh—Lipovica severno od Sv. Planine.

Padel je komandant Tomšičeve brigade poročnik Anton Plešnik-Murat.

4. Borbe Gubčeve in 12. brigade ter Dolenjskega odreda na sektorju reka Sava — nemška meja — Sv. Križ in Primskovo.

Artilerija VII. korpusa v napadu (spomladi 1945. leta)

planini se je neki bataljon pod vodstvom poročnika Martina spustil po vrvi, narejeni iz perila in plaščev, v prepad, globok 30 m in od tam udaril sovražniku v hrbet, ga razbil, s čimer je rešil enoto iz kritičnega položaja.

10. Enote 31. divizije so likvidirale belogardistično postojanko Sv. Križ pri Zeleznikih na Gorenjskem.

11. Jurišči 18. divizije so napadli sovražno postojanko Vinkov vrh v dolini Krke.

13.—14. Na povratku s Hrvaške je imela Ljubljanska brigada hude boje pri Sv. Jani, Plešivici in Zdenčini.

16. Ofenzivne operacije IX. korpusa: med Koblico in Cepovanom so enote IX. korpusa zaplenile 4 topove ter zasedle Lokovec in Koblico.

19. marca do 2. aprila: Ena najtežjih ofenziv proti enotam IX. korpusa. Prva faza ofenzive, ki jo so Nemci imenovali »Začetek pomladi«, je trajala do 22. marca, drugo fazo pa so imenovali »Konec zime«.

20. Enote JA so pričele z zaključnimi operacijami, ki so imele cilj obkoliti in uničiti sovražne enote na področju Slovenije.

22.—23. Hudi boji Belokranjskega odreda in ofirske šole pri vasi Bubernjari in Reštovo pri Metliki.

22. Zavezniško letalstvo je bombardiralo Ljubljano.

24. Napadena je bila bolnišnica SVKP »Franja« pri Cerknem nad Idrijo na Primorskem.

Evakuacija civilnega prebivalstva iz Bele krajine.

26. Sovražnik vodi ofenzivo proti enotam IV. operativne cone na Pohorju in na Kozjanskem.

26.—27. Z drznim naskokom so borci 8. brigade likvidirali ustaško postojanko Gor. Pokuplje pri Karlovcu.

Enote IX. korpusa so se borile na Sinjem vrhu severno od Ajdovščine v Vipavski dolini.

27. Enote 18. divizije so napadle sovražno postojanko Kal.

30. Vse tri divizije IX. korpusa so se prebile iz sovražnega obroča nad Trnovskim gozdom.

Marec: Koroški odred je napadel in uničil sovražno postojanko v Večni vasi pri Pliberku na Koroškem.

Bolnišnica SVKP
»Franja« pri Cerknem
nad Idrijo

SLAVA HEROJU BORISU KIDRIČU!

Govor tovariša Tita na pogrebu Borisa Kidriča

DRAGI tovariš Boris! Težko je govoriti, ko se srce krči in usta drhte ob misli, da mi, Tvoji stari dolgoletni tovariši, ne bomo nikdar več mogli slišati Tvojega glasu in deliti s Teboj veselja nad vse večjim triumfom veličastnega dela za socializem, ki si mu Ti med prvimi posvetil vse svoje fizične in umske sposobnosti, v katerega temelje si Ti vgradil vso svojo mladost in končno svoje življenje. Tvoja življenjska pot je bila trnova pot revolucionarja. Pristopil si k revolucionarnemu gibanju brezpravnega, izkoriščenega razreda še kot nepolnoletni deček. Izhajal si iz vrst razreda, ki Ti je osebno mogel zagotoviti udobno življenje. Ti nisi pristopil k delavskemu gibanju iz sentimentalnosti niti iz avanturizma, niti iz konjunkturizma, ker si vstopil v Komunistično partijo v času najtežjih preganjanj, v času iztrebljanja njenih članov od strani vojne diktature Aleksandra in generala Živkovića. Pristopil si k delavskemu razredu zato, ker Tvoj plemeniti duh

in srce nista mogla prenašati in mirno gledati neenake borbe med izkoriščanimi in izkoriščevalci. Pristopil si zaradi tega, ker je Tvoj po naravi revolucionarni in iščoč duh že v najzgodnejši mladosti prodril v zakone družbenega razvoja, v znanost

Marxa, Engelsa in Lenina. Pristopil si k delavski Partiji zaradi tega, ker si hotel biti kot soudeleženec in aktivni borec z vsem srcem in z vsem svojim bistvom pri rojstvu nove družbe, ne pa pri umiranju stare.

Dragi Boris! Tvoji stari tovariši smo spremljali tedaj Tvojo borbo proti tistim, ki so Te hoteli odvrniti s poti, ki si si jo izbral. Ti si bil neomajen. Nisi se dal prestrašiti niti s temnico, niti z drugim zastrahovanjem. Šel si skozi iste celice ječ kot mi, in to že tedaj, ko si šele stopil v življenje. Držal si se, kot se mora držati pravi revolucionar. Temnice so bile za Tebe šola za obogatitev z znanostjo marksizma. Niso Te pomehkužile, kot so sovražniki pričakovali, temveč nasprotno, navdale so Te s še večjo energijo pri nadaljevanju Tvojega revolucionarnega dela.

Boris dragi! V tem mestu, kjer bo odslej počivalo Tvoje telo, sem Te pred 19 leti kot komunist illegalec srečal kot komunista pod policijskim nadzorstvom. Tedaj si bil, Boris, poln žara in nepremagljive energije, zaradi česar smo Te jaz kot mnogi tovariši vzljubili. Od tedaj do danes, 19 let sva delala skupno, ne glede na to, kje je bil kdo. 19 let sem imel priliko spremljati formiranje Tvojega herojskega revolucionarnega lika. 19 let nisi niti mene, niti ostalih tovarišev nikdar razočaral. Videl sem Te v Pragi leta 1937, ko si potrpežljivo prenašal težko in naporno emigrantsko življenje. Po nalogu Partije si prekinil študije in delal, kolikor si mogel za našo Partijo in za našo domovino. Videl sem Te v Parizu leta 1937, 1938 in 1939, to je v najtežjih časih za našo Partijo, ko je njen organizem razjedala frakcionaška borba v vrhovih in ko ji je pretila nevarnost uničenja od strani tistih, ki so bili v kominterni glavni krivci za frakcionaško borbo v naši Partiji.

Boris, neprecenljive vrednosti je Tvoja neomajnost in podpora, ki si jo tedaj nudil, da bi ohranil enotnost in monolitnost Partije in jo usposobil za težke čase, ki so se približevali in ki so grozili z uničenjem naših narodov. V dneh polnih negotovosti in groženj za našo domovino in naše narode, si se vrnil iz emigracije, da bi delil usodo skupno s svojimi tovariši in s svojim ljudstvom. Vedel si, da je Tvoje mesto med njimi. Delal si neumorno skupaj z nami, skupno z nami si doživljal veselje ustvarjanja

enotnosti in monolitnosti naše Partije, ki ji je pripadla zgodovinska naloga, organizirati in voditi ljudsko vstajo proti okupatorju in izdajalcem naše domovine. Kot eden od prvih voditeljev te vstaje v Sloveniji si pri tem velikem ljudsko-revolucionarnem poslu pokazal izredno velike umske in organizatorske sposobnosti in neomajnost. Postal si eden od najpomembnejših voditeljev ljudske vstaje in revolucionarne borbe za ustvaritev nove Jugoslavije. V tem velikem delu se je Tvoje ime vtisnilo v srca milijonom naših delovnih ljudi. O tem Ti priča neizmerna bolešt, ki je zajela milijone državljanov nove socialistične Jugoslavije, zaradi Tvoje tragične in prerane smrti. Ali je eno samo srce poštenega državljana naše države, ki ljubi našo veliko s stoletno borbo izmučeno domovino, ki ga ne bi prevzela žalost in bridkost, ko je prenehalo biti Tvoje divno srce, ki je neizmerno ljubilo svoje ljudstvo in svojo domovino? Odšel si od nas, toda Tvoj divni lik borca in komunista bo ostal vsajen globoko v srcih naših ljudi.

Dragi Boris! Leta 1948 je zagrozila naši domovini nova strašna nevarnost in Ti si v teh težkih dneh za našo Partijo in za naše narode bil med prvimi in prvi spoznal vse bistvo napada na nas in tragičnost položaja, v katerem se je v tem času nahajala naša domovina. Toda tudi tu se je pokazal Tvoj jekleni lik revolucionarja komunista. Ostal si neomajen skupno z nami v borbi in zopet neenaki borbi za resnico, neodvisnost, svobodo in srečo naših narodov. Dragi Boris, Tvoj neugasljivi plamen revolucionarja in rodoljuba, ki si ga znal z vso silo vsajati v srca in misli svojih mlajših tovarišev in borcev med osvobodilno vojno in v času edinstvenega dela na najboljčutljivejšem področju v dobi graditve socializma, bo z vso močjo plamtel tudi po Tvoji prezgodnji tragični smrti v srcih sedanjih in bodočih pokolenj. Milijoni naših delovnih ljudi so vedeli za Tvoje požrtvovalno delo.

Boris! Mi, Tvoji tovariši, smo Te videli pri tem delu vsak dan. Videli smo, da izgoraš v delu dan in noč, da delaš do nezavesti. Bali smo se, da Te bo to prerano strlo. Toda nismo vedeli, kakor tudi ne Ti sam, da Tvoje močno telo izpodkopava strašna zahrbtna bolezen, ki Te je tako hitro iztrgala iz naših vrst.

Tovariš Boris! Tvoja izguba je za nas nenadomestljiva. Ti si nosil ogromno bremen na svojih ramenih. Mi, ki ostanemo, se Ti bomo najbolje oddolžili s tem, če bomo bremena, ki si jih nosil Ti, razdelili med seboj in vložili vse svoje sile, da bo čimprej uresničeno tisto, za kar si se boril in za kar si dal svoje življenje.

Tovariš Boris! S Teboj so naši narodi izgubili svojega velikega sina. Ti si naše narode zelo zadolžil, toda oni so v znak priznanja Tebi, vsadili v svoja srca spomin na Tvojo junaško osebnost, spomin, ki bo trajno ostal.

Dragi naš tovariš in ne-pozabni Boris! Težkega srca se poslavljam od Tebe v imenu Tvojih tovarišev in v imenu naših narodov. Nosili bomo v svojih mislih in srcih Tvoj veliki, veseli, živahni in zdravega optimizma polni lik. Počivaj

Pred odprto grobnico narodnih herojev v Ljubljani se je poslovil od Borisa Kidriča predsednik republike Tito

mirno, Boris, tu med mrtvimi heroji, ki tudi po smrti žive v srcih naših narodov kot vzor, kot pravi pesnik: Grobovi niso krste, temveč izvori novih sil. Naj Ti bo večna slava, dragi tovariš Kidrič.

„Na takih borcih je zidana vsa zgodovina človeškega napredka“

(Govor Edvarda Kardelja na pogrebu Borisa Kidriča)

ODPRAVLJAMO na poslednjo pot pepel človeka, ki je dobesedno zgorel v neizrečeni ljubezni do delovnega človeka in v strastnem revolucionarnem stremljenju k socialističnemu ostvarjenju. Jugoslovansko ljudstvo izgublja v njem velikega sina, čigar življenje je vtakano v zgodovino naše revolucije in naše borbe za socializem kot njen bitni sestavni del, mi, njegovi soborci, komunisti, pa izgubljam v njem do poslednjega diha zvestega tovariša, ki je nosil v vseh bitkah naše revolucije najtežja bremena, ne da bi kdaj koli spregovoril besede: ne morem.

Ko nam je sovražna smrt iztrgala iz naše srede Tebe, dragi Peter, nas je udarila po tistem, kar nam je najdražjega in v čemer

smo najmočnejši. Iztrgala nam je kos našega lastnega srca.

Boris Kidrič je živel kratko, toda boril se je dolgo in silovito, kakor da bi slutil, da mu je odmerjeno kratko življenje. Ni treba, da bi govoril o njegovih zaslugah za slovensko in jugoslovansko ljudstvo. Sleherni naš delovni človek zna ceniti veliko delo, ki ga je on opravil. In vendar bi hvalnice ob njegovi krsti samo poniževale njegov lik, lik neumornega in vedno osebno skromnega borca in revolucionarnega delavca, kakršen živi v našem spominu in bo večno živel v spominu bodočih generacij. Boris Kidrič ni nikoli mislil na sebe in o sebi. Bil je eden tistih redkih ljudi, ki svoje plodno življenje neprestano in do posled-

njega diha razdajajo svojemu ljudstvu, v nepretrganih bitkah za njegov napredek in napredek človeštva sploh. Tako je tudi umrl. Njegovo srce, tako vztrajno in silovito v revolucionarni ustvarjalni težnji in tako dobro in plemenito v ljubezni do delovnega človeka, je prenehalo biti sredi bitke proti nevarnosti državno-kapitalistične degeneracije socialistične revolucije, v katero se je vrgel z vso energijo in v kateri so se razmahnile vse njegove odlike kot človeka, borca in misleca. Tak človek je bil Boris Kidrič. Na takih ljudeh, na takih borcih je zidana vsa zgodovina človeškega napredka. Take ljudi porajajo samo velika razdobja, velika ljudska dejanja, taka, med kakršna spada tudi naša socialistična revolucija. In če danes dajemo priznanje velikemu doprinosu Borisa Kidriča v borbi za lepšo bodočnost jugoslovanskega ljudstva, s tem samo kažemo na veličino naše ljudske revolucije, ki je dala ljudi take ustvarjalne sile, kakršna označuje Borisa Kidriča.

Peter, dragi, vsi vemo, da nisi nikoli hlepel za priznanjem in da Ti hvale niso ničesar pomenile. Toda stotisočere, v nemi bolesti sklonjene glave jugoslovanskih delovnih ljudi ob Tvoji poslednji poti od Beograda do Ljubljane in njihove s silo zadrževane, a ne vselej zadržane solze Ti

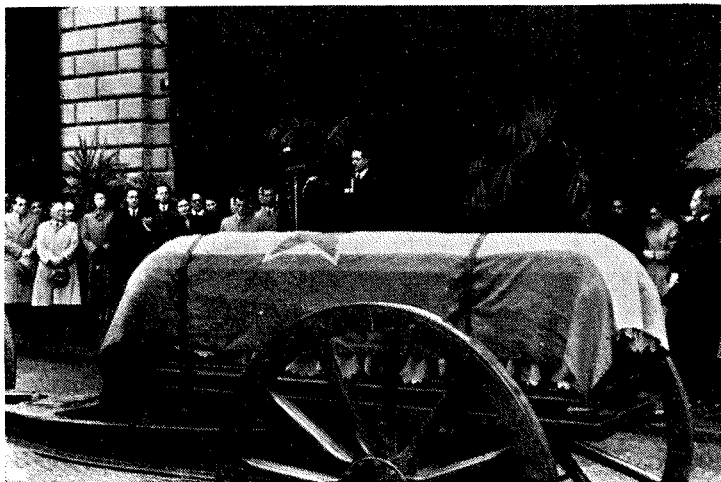
danes pretresljivo silovito pričajo, da Ti jugoslovansko delovno ljudstvo toplo in hvaležno vrača ljubezen, ki si mu jo Ti tako obilno dajal vse svoje življenje. Ta ljudska ljubezen je spomenik Tvojemu spominu, s katerim se ne da primerjati nobeno drugo priznanje.

Boris Kidrič ni bil samo borec. Bil je tudi ustvarjalec, organizator, mislec, ki je dal neprecenljiv doprinos idejnemu trasi-ranju naše revolucije in naše socialistične poti. Bil je socialistični internacionalist, ne brezdomovinski svetovljan. Svojo rodno slovensko grudo, ki je njeni osvoboditvi toliko doprinesel, je imel strastno rad in s to isto ljubeznijo je objel tudi bratsko skupnost jugoslovanskih narodov, ker je vedel, da brez te ni niti svobode niti socializma za te narode. Krepitvi te skupnosti in njeni moči je posvetil svoje sile v vsakem delu, ki ga je opravljal. Toda Boris Kidrič pri tem ni imel v sebi niti sence nacionalizma in nacionalne ozko-grudnosti. Široko srce komunista in revolucionarja ni poznalo nacionalnih in državnih meja. Ono je bilo za človeka, za delovnega človeka, ne glede na jezik in raso. Boris Kidrič se je gibal v širokih horizontih humanizma in socialističnega internacionalizma, zato je tudi mogel tako mnogo dati jugoslovanski socialistični skupnosti in

zato je njegovo delo obenem dragocen doprinos mednarodnemu socializmu sploh.

Peter, globoko si verjel v zgodovinsko misijo naše borbe proti birokratizmu, za socializem in socialistično demokracijo in mnogo si storil, da bi ta borba bila uspešna. In ko bodo jutri izkušnje in uspehi naše borbe za socializem postali bitni sestavni del idejne zakladnice mednarodnega delavskega gibanja in socializma, bo s temi izkušnjami in uspehi nerazdvojno povezano tudi Tvoje ime.

Peter, tovariš in prijatelj dragi, tu v Ljubljani si pred 26 leti smelo stopil na pot revolucionarne borbe za

Ko so prinesli krsto iz dvorane Ljudske skupščine na lafeto, se je od pokojnega Borisa Kidriča - Petra Kalana poslovil Edvard Kardelj

oblast delovnega ljudstva, za socializem. Zdaj se vračam v to mesto, da bi v njem ostal za vselej. Nisi se vrnil truden in zlomljen od borbe. Nikoli nisi bil truden in borba Te je samo krepila. Takega človeka, kot si bil Ti, je mogla zlomiti samo zahrbtna bolezen. Počival boš med svojimi tovariši, heroji, ki so padli pred Teboj. Politični komisar narodnoosvobodilne vojske Slovenije, Peter Kalan, se vrača k svojim bojnim tovarišem. Toda nam, ki smo se skupaj s Teboj in s Titom na čelu dolgo vrsto let borili za isto stvar, nam, ki so nas neštene bitke tako krepko povezale s Teboj v revolucionarnem tovarištvu in toplem prijateljstvu, nam, ki Te danes spremljamo na Tvoji poslednji poti, se lomi srce ob misli, da Te ne bo več med nami.

Toda ne, delovni ljudje Jugoslavije! Tovariš Boris Kidrič ne gre nikamor od nas. Tak človek ne more umreti. Mi bomo ponesli na poslednjo pot samo pepel življenja, ki je prezgodaj zgorelo v plemenitem požrtvovanju. Toda Boris Kidrič je del duše naše revolucije. Ta duša je živa, ona bije zmagovite bitke, ona dan za dnem

Člani Izvršnega komiteja CK ZKJ nesejo krsto s pokojnim Borisem Kidričem do grobnice narodnih herojev

poraja nove plodove in nič na svetu je ne more uničiti. V tej duši naše revolucije in v njenih plodovih živi in bo večno živel Boris Kidrič, dragi naš tovariš in prijatelj Peter. Njegov grob pa bo ostal bodrilo vsem sedanjim in bodočim pokolenjem v nenehni borbi za napredek, za lepšo bodočnost delovnega človeka.

Večna slava Borisu Kidriču! Naj živi velika stvar socializma, za katero se je on boril!

„Bogata je tvoja zapuščina“

(Govor Mihe Marinka na pogrebu Borisa Kidriča)

POSLAVLJAMO se od velikana, revolucionarnega duha in energije v polnem pomenu te besede. Poslavljamo se od moža, kateremu dolguje slovensko delovno ljudstvo največjo zahvalo za vse ogromno delo, ki ga je opravil v največji zgodovinski prelomnici našega naroda. To obdobje naše zgodovine bo ostalo obeleženo z imenom Borisa Kidriča kot njegov najlepši in neizbrisni spomenik, ki si ga je sam postavil.

Iz njegove umske in organizatorne tvornosti izhajajo najbistvenejše idejne zasnove in praktične iniciative, ki so ob Kardeljevih žarkih osvetlile slovenskemu ljudstvu njegovo pot v najmračnejšem trenutku zgodovine. Kidričeva ustvarjalna in organizatorska energija je v veliki meri pripomogla, da je slovenski narod našel sam sebe in zavestno šel na novo pot, pot oborožene borbe za svojo osvoboditev. Uspešni in zmagovito zaključeni borbi je Boris Kidrič

dal ogromni delež s svojim brezmejnim optimizmom in energijo, ki sta vodila našo borbo skozi vse njene najtežje etape. Borisa Kidriča je rodila elementarna revolucionarna težnja delavskega razreda, ki je bila v Komunistični partiji. In ko je ta organizirana sila pod Titovim vodstvom prišla do širokega razmaha, je Kidriča že tedaj, eminentnega mladinskega voditelja, postavila na eno izmed prvih mest njenih vodilnih ljudi še v letih zatona trhle, korumpirane vladavine stare Jugoslavije.

Dragi Peter! Ko danes naše ljudstvo širom po Jugoslaviji izraža globoko bol ob neprecenljivi izgubi, ki nas je zadela — imamo mi, borbena Ljubljana iz let osvobodilne borbe in vse slovensko ljudstvo še posebno živo pred očmi ogromno delo, ki si ga opravljal kot neposredni izvrševalec politike Komunistične partije Jugoslavije med slovenskim ljudstvom od prvega do zadnjega trenutka njegove osvobodilne vojne in revolucije. Posebno težko je naše slovo od Tebe s tegale mesta, od koder si po zmagi oborožene borbe našega naroda začel voditi graditev nove ljudske oblasti, gospodarsko obnovo opustošene dežele in usmerjal celotno življenje prvič v zgodovini res svobodnega slovenskega ljudstva. Tu si postavljaj temelje nove družbene stvarnosti. Toda velike sposobnosti so te kmalu postavile na še odgovornejše mesto. Zaupano Ti je bilo najtežje delo. Lotil si se ga z vso, le Tebi lastno silo. Izkazal si se in se razvil v najsposobnejšega gospodarstvenika v najkritičnejših dneh gospodarske blokade z vzhoda. Še več, izvršil si korenit prelom s starim administrativnim načinom upravljanja v gospodarstvu, razvil širok koncept ekonomske politične družbene preosnove. Nepopisna tragika je, da Ti ni dano, da bi doživel osebno zadoščenje, kako naš delavski razred izpričuje s svojim zreлим razumevanjem probleme delavskega upravljanja, upravičenost Tvoje vere vanj. Vera v socialistično družbeno zavest delavskega razreda — tista vera, ki si jo ohranil celo v zadnjih prebliskih svoje zavesti, Te je opogumljala za neusmiljeno borbo proti birokratizmu in za preosnovo našega gospodarskega sistema, ki je pod Tvojim vodstvom označil novo ero socialistične graditve Jugoslavije.

Dragi, nepozabni Boris!

Nedopovedljivo težko nam je pri srcu in duši, ko se poslavljamo od Tebe na Tvoji zadnji poti. Okolnosti več mesecev trajajoče Tvoje borbe za življenje, v kateri si se kazal do zadnjega utrinka zavesti ves tak, kakršnega smo Te poznali vse življenje, polnega borbene ustvarjalnosti in poleta, te okolnosti so tako pretresljive in tragične, da je naša bol nad Tvojo izgubo nepopisno bridka. Tvoja močatost in junaštvo se nista spremenila niti potem, ko si spoznal neozdravljivost Tvoje bolezni. To je bilo lastno samo Tebi, ki nisi nikdar padel v malodušnost, ker je vedri borbeni optimizem bil ena od najbistvenejših značilnosti Tvoje osebnosti. Do zadnjih hipov svojega življenja si dajal vse nove in nove dokaze o svoji veličini, ki Te uvrščajo v eno od prvih osebnosti voditeljev socialistične Jugoslavije.

Ne morem si kaj, da ne omenim od mnogih svojih toplih čustev do Tebe vsaj eno. Bil si strog ocenjevalec ljudi. Znal si grajati napake in slabosti, včasih tudi zelo ostro. Med prijatelji, kakršni smo si bili, tudi nisi imel potrebe za take taktične obzire. Ali iz vsake Tvoje graje je dihala tako toplo tovarištvo, taka skrb pomagati vsakemu pri njegovem delu, da nam je vsak sestanek, vsak globlji razgovor s Teboj pomenil toplega spomina vreden dogodek v življenju.

Kako bi rad, dragi Peter, da bi me še enkrat slišal, kako smo Ti hvaležni jaz in Tvoji najbližji tovariši — prijatelji, za vse graje in dragocene nauke, ki si nam jih dajal. Neštetokrat smo v tem odkrivali le dobre strani in veliko korist za naše delo. Četudi premlad, odhajaš od nas, ko si bil v polnem poletu ustvarjanja, ko si nam še tako strahovito potreben, je vendar Tvoja zapuščina bogata.

Našemu delavskemu razredu boš ostal še prav posebno pri srcu, saj se poslej naši svobodni proizvajalci, gospodarji socialistične proizvodnje globoko zavedajo, da si bil Ti eden od glavnih stebrov v politiki Titovega vodstva, v socialistični preobrazbi naše družbe. Poslavljamo se od Tebe z neomajno vero, da bodo Tvoja življenjska snovanja stalna vzpodbuda Tvojim tovarišem in vsemu ljudstvu pri graditvi naše socialistične bodočnosti, ki si ji Ti dal vse.

Tovarišu Petru neminljiva slava!

Življenjska pot Borisa Kidriča

TOVARIŠ Boris Kidrič se je rodil 10. aprila l. 1912 na Dunaju kot sin knjižničarja Državne biblioteke, pozneje univerzitetnega profesorja in predsednika Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani dr. Franca Kidriča. Gimnazijo je končal v Ljubljani, nato pa je študiral kemijo na ljubljanski in praški univerzi. Že v gimnaziji se je začel aktivno ukvarjati s politiko, boreč se proti jugoslovanski reakciji. Leta 1928 je postal član SKOJ, še istega leta pa je bil sprejet tudi v Komunistično partijo. Za časa šestojanuarske diktature leta 1929 so ga kot dijaka sedmega razreda gimnazije zaprli in ga obsodili na leto dni zapor. Zaprt je bil v Mariboru.

Takoj po prihodu iz zapore je obnavljal organizacijo Partije, kateri so udarci monarhofašistične diktature prizade-

jali veliko škodo. Postal je član Pokrajinskega komiteja KP Slovenije, v katerem je sodeloval s tovarišem Kardeljem vse do leta 1935, ko je moral zaradi nenehnega policijskega preganjanja emigrirati. Leta 1935 je postal sekretar CK SKOJ. Leta 1936 so ga zaprli na Dunaju. Skoraj leto dni je preživel v preiskovalnem zaporu. Nato je živel kot politični emigrant v Pragi in v Parizu, kjer je delal s tovarišema Titom in Kardeljem, ki sta bila prav tako v emigraciji. Leta 1939 se je vrnil v Jugoslavijo, kjer so ga takoj aretirali in je bil po štirimesečnem preiskovalnem zaporu na procesu oproščen. Po l. 1940 je živel večinoma ilegalno, ne da bi prenehal politično delati. Na Prvi partijski konferenci KP Slovenije je bil 1940 izvoljen za delegata na Peti državni konferenci KPJ v Zagrebu.

Takoj po okupaciji Jugoslavije je bil Boris Kidrič razen tovariša Kardelja glavni, neposredni ustanovitelj in organizator Osvobodilne fronte slovenskega naroda. Postal je politični sekretar Izvršnega odbora OF Slovenije, prav tako je bil prvi politični komisar Glavnega štaba NOV in PO Slovenije.

Na ta položaj je prišel Boris Kidrič med narodnoosvobodilno borbo še dvakrat, in to po roški ofenzivi leta 1942 do pomladi leta 1943 ter od konca 1944 do konca vojne. Na Kočevskem zboru leta 1943 je bil Kidrič ponovno izvoljen za sekretarja Izvršnega odbora OF Slovenije. Vodil je slovensko delegacijo na zgodovinskem zasedanju AVNOJ v Jajcu novembra 1943. Kot vodilna osebnost narodnoosvobodilnega gibanja se je Kidrič udeležil tudi prvega zasedanja Slo-

Predsednik republike tov. Tito s člani Izvršnega sveta na častni straži ob krsti Borisa Kidriča

Boris Kidrič kot dijak

venskega narodnoosvobodilnega sveta v Črnomlju februarja 1944.

Svoje neutrudno delo je Kidrič prenesel tudi v glavno mesto svobodne Slovenije, ko je postal 5. maja 1945 prvi predsednik slovenske ljudske vlade.

Z znanjem, odločnostjo in pogumom nam je vzor

MNOGO je že bilo in še bo napisano o tov. Borisu Kidriču. Oglašali se bodo poznavalci njegovega znanstvenega dela, njegovi bojni in politični tovariši. Toda vendarle bo vse to ostalo le skromna slika tega, kar je Boris Kidrič res bil, kar je hotel in delal. Saj če daje človek sebe samega za stvar, za idejo, ki mu je vse — in malokdo zna to tako, kakor je zmogel Peter — potem je težko najti besede, ki bi tako življenje opisale, posebno še, ker je za mnoga dejanja, za mnoge misli, ki so se rodile v težkih urah premišljevanja,

Leta 1946 je Kidrič postal minister za industrijo pri zvezni vladi, kmalu zatem pa predsednik Gospodarskega sveta vlade FLRJ. Od leta 1935 je bil Kidrič kandidat CK KPJ, na Peti državni konferenci pa je postal član CK KPJ. Na Petem kongresu KPJ leta 1948 je bil izvoljen za člana Politbiroja CK KPJ, na Šestem kongresu pa za člana Izvršnega komiteja CK ZKJ in za člana sekretariata Izvršnega komiteja CK ZKJ.

Ves čas po osvoboditvi je bil Kidrič ljudski poslanec v Zvezni skupščini in poslanec Ljudske skupščine Slovenije.

V JLA je imel Boris Kidrič čin rezervnega generalnega podpolkovnika.

Odlikovan je bil z Redom narodnega heroja, z Redom partizanske zvezde I. stopnje, z Redom narodne osvoboditve, z Redom zaslug za narod I. stopnje, z Redom bratstva in enotnosti I. stopnje in z Redom za hrabrost. Za izredno požrtvovalnost pri ustvarjanju novega gospodarstva Jugoslavije je bil odlikovan tudi z Redom junaka socialističnega dela. Zaradi predvojnih in povojnih znanstvenih del ga je izbrala slovenska Akademija znanosti in umetnosti decembra 1949 za rednega člana.

vedel le on sam, mi pa smo bili le priča ukrepom, ali pa le njihovi izvajalci, ne da bi se poglobljali v vlogo, ki jo je pri njih odigral Boris kot snovatelj naših političnih akcij, naših vojnih pohodov, naših gospodarskih ukrepov itd.

Drobni dogodki iz življenja, skromni spomini na pretekle dni, pa vendarle lahko večkrat pokažejo, s kakšnim človekom smo živeli, kaj nam je pomenil in kaj je dejansko bil. Skušal bom zato opisati nekaj spominov, ki so se mi znova vzbudili v teh dneh, ko imamo vsi toliko opravka z mislimi na Petra, ko se ne moremo sprijazniti z dejstvom, da ga

ni več in ko se sprašujemo, kako bomo delali brez njega. Tudi ti spomini bodo le skromna osvetlitev njegovega dela.

Tovariša Petra sem spoznal v dneh, ko smo navezovali prve stike med Partijo in skupino Sokolov, ki so pred tem obračunali z reakcionarnim vodstvom v svoji organizaciji. Ni me toliko presenetila širina, s katero smo obravnavali skupne probleme, kolikor poznavanje stvari, kakršne je pokazal predvsem tov. Kidrič. Nekoč v letu 1941 sva se zapletla v daljši razgovor prav o naših, sokolskih problemih. Povezano je bilo to z delom v Ljubljani, ko je bil ustanovljen mestni odbor OF. Vse je bilo takoj jasno, kakšno vlogo naj ima sokolska organizacija, kako naj razvija svoje delo in katere so osnovne politične nevarnosti v delu. Toda lepo presenečenje me je čakalo, ko mi je Peter zastavil vprašanje, zakaj toliko poudarjamo odvisnost svoje organizacije od čeških vzorov, ko je vendar nastajala več ali manj samoniklo in ko je imela take ideologe, kot je bil Levstik. Potem je začel razvijati misli o samem Levstiku, o njegovi dobi in o nujnosti, da tudi tega slovenskega velikana pravičneje ocenimo in da mu posebno tudi mi — Sokoli damo v organizaciji mesto, ki mu gre. Moram priznati, da mi ni bilo lahko pri srcu, saj sem bil član vodstva sokolske skupine, v procesu, ki ga je organizirala društvena uprava na Taboru, sem branil čistost sokolske misli, pri tem pa nisem vedel, da je za življenje in delo slovenskega sokolstva storil Levstik več od Tyrša. To mi je moral povedati Peter! Ne samo, da je s tem dokazal dobro poznavanje slovenske zgodovine, pokazal nam je tudi, kako mora človek, ki hoče usmerjati politično življenje, dobro analizirati dogajanja v preteklosti, da jih lahko s pridom izkoristi v tekočem delu.

Ali drug spomin. Čital sem, ko pripoveduje tov. Drežče v Ljudski pravici o našem življenju po roški ofenzivi 1. 1942. Takrat nam prav gotovo ni bilo lahko pri duši. Vsi smo

se sicer zavedali, da ne smemo popustiti, toda vendar je moral biti nekdo, ki je imel dovolj poguma in optimizma, da ne prizna poraza in da takoj nadaljuje s pričetim delom. In zopet je bil to Peter. Brž ko smo prišli na Rdeči kamen in našli tam nekaj partizanov, že je sestavil vojaško patrolo, se ji postavil na čelo in krenili smo nazaj v kraje, kjer so nas ob zadnjem premiku napadli Italijani. To je bil Peter vojak, človek, ki se je zavedal, da lahko samo z lastnim vzgledom dvigne moralno partizanskih borcev. Niti trenutek ni razmišljal, temveč je prvi prišel v naši grupi z izvrševanjem osnovnih vojaških dolžnosti. Na podobnih vojaških nalogah je bil večkrat v prvi dobi našega partizanstva. S tem ni pokazal samo svoj pogum, pripravljenost na vsako žrtev, temveč tudi, kako je nujno potrebno povezovati živo politično delo z vojaškimi nalogami, ker je pač takratna doba predpostavljala na terenu vojaške uspehe samemu prepričevanju in je bila od tega odvisna morala prebivalstva, ki je ponekod že zapadla vplivom bele garde.

Tudi etični principi niso bili tov. Kidriču prazne parole. Ni priznaval moralnih zapovedi, ki jih je učila nemoralna klika vladajočih politikov, hotel pa je moralna načela, ki jih bo lahko osvojila nova družba. Živo se spominjam razgovorov v uredništvu revije »Osvobodilna fronta«, ko smo razpravljali o pravici našega sodišča, da obsoja izdajalce na smrt. Pri mnogih ljudeh, posebno pa pri tistih, ki niso bili s srcem v OF, so namreč vzbudila streljanja izdajalcev negotovanja, češ okupator se bo maščeval. Tov. Kidrič je odločno ugotavljal, da bitka s sovražnikom ne more biti polovičarska; dopustiti izdajstvo bi ne pomenilo samo smrti tolikih in tolikih nedolžnih ljudi, temveč, kar je še posebno važno, nezakaznovo bi ostalo povezovanje z okupatorjem, kar je bilo v takratni situaciji največji zločin. »Ne ubijaj!« — zato ne more veljati kot zapoved niti za vernega katoličana, če gre za izdajalca, če gre za obrambo naroda in do-

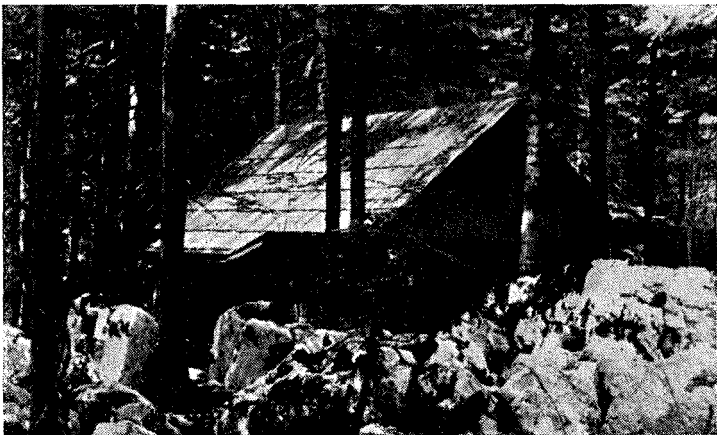
movine in če gre za utrjevanje nove, človečanske morale, katere ne morejo narekovati trenutne potrebe kakšnih politikantov, ampak jo ustvarjajo množice v krvavi borbi z okupatorjem.

Danes seveda ni mogoče točno povzeti misli iz teh razgovorov, hočem pa le pribiti, da je bilo Petrovo utemeljevanje, njegovo prepričevanje tako živo, logično in dokumentirano, da se mu ni bilo mogoče upirati in je bilo samo po sebi razumljivo, da so se z njim strinjali vsi, četudi bi morala nekatere njihova nazorska opredelitev odvracati od tako ostrih ukrepov.

Jasen, precizen in dosleden je bil Peter v vseh svojih razgovorih in odločitvah. Bil pa je tudi vztrajen, če je bilo le malo upanja na uspeh.

Vodili smo razgovore z mladimi JNS za vstop v OF. Že prvi sestanek je pokazal, da taktizirajo. Nimajo ljudi, hočejo pa položaje v OF. Bil sem mnenja, da se razgovori ne izplačajo. Toda šli smo na drug sestanek. Mlada JNS je zahtevala izjave o nacionalnih težnjah OF, predvsem o odnosu do jugoslovanske skupnosti. Hoteli so se pokazati velike zaščitnike Jugoslavije (četudi so jo s svojo predaprilsko politiko razbijali). Peter ni odnehal. Jasno je formuliral naš odnos, dokazal, da si Slovenci ne moremo in ne smemo želeči popolne dr-

žavne neodvisnosti, ker bi bil to naš narodni pogin. Formuliral je tudi temeljno točko OF o jugoslovanskem vprašanju. In šli smo z njim na tretji sestanek. Z vodstvom mlade JNS nismo dosegli soglasja. Je pa to tudi razumljivo, ker je Peter stalno govoril o osvobodilni borbi in o naših skupnih nalogah, politiki pa so stalno mislili na stolčke in na to, kako bodo po osvoboditvi delili oblast. Toda nisem hotel govoriti o tem, kako nismo dosegli soglasja z mlado JNS, saj to vsi vedo in je vsem tudi razumljivo, da ni moglo biti drugače. Vsi pa ne vedo, da je te sestanke vodil sredi okupirane Ljubljane Peter sam, ki ni niti za trenutek pomislil na nevarnost, da ga lahko kdo izda. Potrebna je bila čim širša osnova za OF in ni smelo biti škoda truda, kjer je bilo vsaj malo upanja na uspeh. Peter upanja nikdar ni izgubil, oz. točneje, bil je zadnji, ki je opustil upanje, da se s to in ono skupino ne da doseči sporazuma. In ker je bil zadnji v tem, je hotel biti prvi v borbi za vsako, tudi najmanjše širjenje okvira OF. Človek je imel občutek, da kar preveč brezskrbno hodi v levje brloge. Toda zopet je bil on tisti, ki je najbolje vedel, da trenutno to niso levi, temveč le ljudje, ki iščejo rešitve zase, ki so sicer pripravljeni na izdajstvo (kar so kasneje tudi storili),

Baza 20 na Kočevskem Rogu, v kateri je v letih 1943 in 1944 delal tudi pokojni Boris Kidrič

ki pa se takrat še niso uspeli orientirati. To situacijo je hotel izkoristiti in je zato brez pomisleka sam vzel v roke vodstvo razgovorov.

Se danes mi je skoraj nerazumljivo, kako je Peter vse te naloge v Ljubljani uspešno opravljajal pred licem tolikih vohunov in okupatorskih vojakov, ko se vendar ni mogel napravljati tako, da bi bil vsak dan drugačen po zunanjem izgledu. Potreben je bil pogum in tega je Peter imel dovolj, pa so bila vsa prizadevanja policijskega aparata okupatorja zaman. Ta pogum je spremljal tovariša Kidriča do konca njegovega življenja. Pogumno je vodil zadnje operacije slovenske vojske ob koncu druge svetovne vojne,

pogumno je prevzel vodstvo slovenske republike kot prvi predsednik slovenske vlade, pogumno se je spopadel z gospodarskimi težavami kot neposredni vodja jugoslovanskega gospodarstva. Toda ni bil njegov pogum samo v tem, kako se je spopadel s težavami, temveč tudi v tem, kako je znal odkrivati napake, jih priznavati in stopati na nova pota. V tem je bil neprekosljiv, v tem je bil resničen vzor, ki ga ne bomo mogli pozabiti, ne mi, ki smo imeli priliko delati neposredno z njim, niti bodoče generacije, ki bodo gradile na njegovih dognanjih. Zato bo spomin nanj ostal trajen v naši zgodovini.

Zoran Polič

Spominjam se Borisa Kidriča

MOJI spomini na Borisa Kidriča niso niti bogati niti pisani, ker sem živel večidel v Slovenskem Primorju. Spoznal sem ga pozimi leta 1944, ko sem z Alešem Beblerjem in Srebrničem prišel na zasedanje SNOS v Črnomelj. Mojo pozornost so priklenili mnogi tovariši iz vodstva, med njimi tudi Peter, o katerem sem slišal dotlej le pripovedovati. Naredil mi je vtis človeka jeklene volje, ki ve, kaj hoče, in je odločen, da svojo zamisel za vsako ceno tudi uresniči. Krepko, a toplo mi je stisnil roko, s prikupnim nasmehom preko vsega obraza, sijoče oči so me predirale, hkrati vpraševala in brale odgovore. To mi ga je v trenutku približalo. Redkokomu sem že v prvem hipu tako zlahka rekel »ti« in »tovariš«. A kljub temu se večkrat pred njim nisem mogel otresti neke zadrege, kakor jo čuti dijak pred učiteljem.

Ko sem po dneh zborovanja s tovariši odšel na Kočevski Rog, mi je Boris Kidrič izrazil željo, da naj bi o zasedanju SNOS napisal članek za »Slovenskega poročevalca«. To zaupanje mi je laskalo, a me je tudi spravljalo v zagato.

Dotlej sem napisal že nekateri članek za primorske lokalne liste, a se nisem imel za sposobnega, da bi pisal v osrednje glasilo o tako važnem političnem dogodku. Branil sem se in se izgovarjal na svojo nezmogljivost, a Peter mi je še z večjo vztrajnostjo prigovarjal in me prepričeval, da sem se slednjič moral vdati. Če je imel kako misel za edino pravo, ni bilo sile, ki bi ga bila mogla odvrniti od nje.

Ko sem mu drugo jutro prinesel članek v njegov leseni domek na skalah, sem bil prepričan, da sem se pozno v noč zastonj potil ob petrolejki. Popravil je samo dva ali tri stavke in izraze, a ne prej, da je s prepričevanjem dobil moj pristanek, dasi mu nisem ugovarjal. Zrastla mi je samozavest.

Poslej nisem bil več v taki zadregi pred njim, nisem se otepal, kadar je šlo na njegovo pobudo za kako novo pisanje ali pripravo za politično zborovanje. Če mu stvar ni preveč ugajala, je molčal, če pa mu je bila po srcu, tudi ni varčeval s priznanjem. Če je kdo brez zlega namena streljal preko cilja, ga je poučil. Znal je pridobivati ljudi. Zviharil se je le proti odkritim

in prikritim nasprotnikom naših narodnih stremljenj.

Tiste dni, ki sem jih preživel v njegovi bližini, sem tiho občudoval njegove velike sposobnosti in neizčrpne sile. Na zborovanjih je po navadi govoril brez kakih zapiskov, a tako gladko in tudi jezikovno dovršeno, kakor da bere iz knjige. K temu mu ni pripomogel le izreden govorniški dar, temveč predvsem široko znanje in globoko poznavanje vseh problemov. Le tako je bilo mogoče, da je cele brošure narekoval naravnost v pisalni stroj. Zanimala so ga prav vsa področja, na katerih sloni narodovo življenje, posebno kulturna vprašanja, o katerih je govoril in izpravljajal z isto široko razgledanostjo kot o politiki in gospodarstvu. Stremel je za tem, da bi se naša kulturna dejavnost čimbolj vskladila z novo socialistično stvarnostjo. Nekatera publikacija ali kulturna ustanova je nastala na njegovo pobudo. Spominjam se njegove zamisli spomladi leta 1944, da bi izdali literarni zbornik, ki pa žal ni izšel zaradi pomanjkanja prispevkov. Vse to kljub prezapolenosti, saj je bil sekretar OF in so šle skozi njegove roke niti iz vseh kotov naše domovine.

Ne samo mi, tudi nasprotniki so znali pravilno oceniti velik prispevek njegovega dela za uspeh osvobodilnega boja. To priča že njihovo besno sovraštvo do Petra. Ko smo spomladi leta 1945 z večjo ekipo odhajali na Primorsko, so vpili domobranci, ki so pri Babnem polju napadli našo kolono: »Kidriča nam dajte!« Takrat Kidriča ni bilo z nami. Prišel je le pičla dva meseca pozneje, ko je bila v Ajdovščini sestavljena prva slovenska vlada in je on postal njen prvi predsednik. Takrat je bila Primorska že svobodna. S tem je bila izpolnjena tudi Kidričeva vroča želja, ki mu je bila usoda primorskih Slovencev posebno na srcu. Med bojem se je vseskozi podrobno zanimal za nas in niti za hip ni okleval, kadar je šlo za vprašanje naše pomoči. Primorci to dobro vedo in mu tega ne bodo pozabili.

France Bevk

Naš Peter

POZNALI in klicali smo ga z imenom Peter. No, nekateri med nami smo tudi prav dobro vedeli za njegovo pravo ime — Boris Kidrič. Toda dogovorjeno je bilo, da ga kličemo s Petrom. In na to njegovo ime, ki je pomenilo za nas mnogo, smo se navadili in nam je ostalo tudi sedaj. S tem imenom pa nas vežejo nanj, na Borisa, tudi vsi dragoceni in nikoli pozabljeni spomini. Spomini na iskrenega tovariša, prijatelja, soborca, komunista, revolucionarja in — človeka... Polni spomini na človeka naše domovine, katerega življenje je bilo tako plodno, tako bogato, da skoraj ni verjeti, da ga ni več. Toda resnica je, trpka resnica, da ni med nami več človeka, našega Petra. Res, njegovo telo ni več živo. Je pa zato med nami živ spomin nanj, njegova podoba, njegovo delo... Če se nam je ob njegovi nenadni smrti stisnilo srce, če nam je bolečina ob njegovi smrti zasekala v srce rano — pa nam vsa ta kruta resnica ne more zapreti ust, da ne bi s spoštovanjem in iskreno besedo govorili o njem, o njegovi podobi, o srečanjih z njim...

*

Dolgo je že od tega, dolgo. Vendar ne tako daleč, da bi me spomin varal. Kajti vsega tistega, kar je človeku najdražje, ne moreš pozabiti tako hitro! In zdi se mi, kakor da še danes slišim njegove besede, besede Petra, s katerimi je povedal vse...

»Zdaj ni čas za počitek! Še manj za filozofiranje! Dela je dovolj za vse! Seveda, za vse poštene in zavedne Slovence. Kar preveč ga je, da. Zlasti pa ga je preveč za tiste, ki hočejo zdaj, ko nam okupatorji sede na vratu in nam pijejo kri, počivati, filozofirati. Zdaj je čas za delo, za delo...«

Tako nekako nam je tovariš Peter govoril leta 1941 v Ljubljani, ko smo ustanavljali prve odbore Osvobodilne fronte. Dajal je navodila naši skupini, ki je izšla iz levičarskega dela sindikata nameščencev v

Ljubljani. A ne samo navodila! Ne!

»Akcije so nam potrebne, akcije...!«

Energično, neustrašno in brezkompromisno je bilo njegovo delo. Niti najmanjša stvar mu ni ušla. Toda v tej svoji načelnosti ni videl samo današnji dan. Ne! Kakor za danes, tako je skrbel tudi za jutri. Jasne razlage našega dela in programa Osvobodilne

fronte so nam to vedno povedale.

»Zdaj ni čas za počitek niti za filozofiranje! Zdaj je čas za delo, samo za delo, ki naj v skupni moči koristi naši skupni borbi...!«

Taki so moji prvi vtisi o Petru. In teh vtisov ne bom nikoli pozabil.

*

Jeseni 1941. leta, ko sem bil šef Centralne tehnike CK KPS, me je dal tovariš Peter nekega dne poklicati. Točno

se še spominjam: javiti sem se moral pri njem ob osmih zjutraj, na stanovanju Toneta Štajdoharja na Privozu. Tukaj je imel namreč Peter enega izmed nešteti krajev za sestanke. No, niti slutil nisem, zakaj me Peter tako naglo kliče. Obvestilu za sestanek sem se seveda disciplinirano odzval. Kako pa sem bil presenečen, ko me je sprejel na stanovanju Peter sam. Odšla sva v sobo. Nekaj trenutkov sva si zrla iz oči v oči, kot bi se hotela znova prepričati, če sva oba »ta prava«. Čez nekaj časa pa je Peter od nekdor prinesel izvod »Dela«, glasila Komunistične partije Slovenije. Zdi se mi, da je bila to prva številka, katere je izšla v boljši izdaji, ki smo jo tedaj izdali v naši ilegalni tehniki. Kar dobro se mi je zdelo, ko mi jo je pokazal, in je na naslovno stran, na kateri je bila ilustracija partizanov, držal prst. Prepričan sem bil, da me bo pohvalil zaradi dobre naslovne slike. Tedaj pa...

»Čuj, Petrač! Zakaj pa je naslovni ovitek tako čuden?« In je še bolj kazal s prstom na sliko in ovitek. Nato se je obrnil in odšel v kot sobe. Jaz pa v drugega.

»Petrač,« je nadaljeval Peter, »ali ne vidiš, kako plašno izgledajo ti tvoji partizani na naslovni strani!? A? Saj sploh niso podobni našim partizanom! Ne! Taki nikoli niso bili in tudi nikoli ne bodo! To, kar ste napravili v tehniki za partizana, to so mevže! Še slabši so! Paničarji, da, paničarji! Ti partizani sploh niso partizani, niso revolucionarji! Ne, niso!«

Nekoliko se je oddahnil in spet odšel v kot sobe. Nisem se videl tedaj, toda imel sem občutek, da spreminjam barve po licu. Peter pa je znova zajel sapo in se mi približal:

»Le glej, le glej, kaj ste napravili! Ali si vi res zamišljate take partizane? Poglej bolje, Petrač, pa boš videl, da odseva iz njih bojazen, strah in trepet. Le poglej dobro!«

Naprezal sem oči in nepremično zrl v sliko in nato v Petra. Resen in dokaj razburjen je bil on, jaz pa tudi. Kako ne! Taki očitki. Kako naj bi naši fantje v tehniki narisali pravega partizana, če ga pa

še videli niso v hosti?! In jaz tudi ne. Toda prav je imel Peter. Kajti čim bolj sem opazoval sliko, tem bolj se mi je zdelo, da je slabša. Pa sem spregovoril... toda Peter me je tedaj spet nagovoril:

»To še ni vse! Vsebina številke! Misliš, da je dobra? Ne! In črke! Črke! Zakaj niste dali 'garmond' črk namesto 'petita'?! Ali ne vidiš, da bodo vsi tisti, ki bodo to brali, izgubili pri tem drobnem tisku oči? Sploh pa — vsa ta številka je napravljena brez odgovornosti. Niste sposobni! Da, brez odgovornosti! In to našemu tisku ni v ugled, temveč v škodo!«

Nad vsem tem sem bil seveda še bolj presenečen. O raznih »garmondih« in »petitih« še nikoli prej nisem slišal. Popolnoma me je presenetil s tem. Kot blisk mi je šinilo skozi misli: le od kje pozna Peter te strokovne stvari? Meni pa je tisk španska vas. Tako nekako sem mu tudi povedal v svoje opravičilo. Tedaj pa Peter spet:

»To bi pa že moral vedeti, da! Neodgovorno in nerevolucionarno delo je to, Petrač! To so resne stvari, ne pa avanture!« In je nekoliko kričal z rokami, v katerih je imel izvod »Dela«.

Čez dobre pol ure sem se poslovil od Petra. In ko sem odšel, mi je drvelo skozi mozgane: »To bi moral vedeti!«

*

Taki sestanki so se ponavljali vsak dan. Marjeta, njegova žena, mi je povedala uro, kdaj naj se javim pri Petru. Ne morem reči, da smo mnogo izboljšali razne letake in literaturo v naših tehnikah po Petrovi kritiki. Kajti Peter je imel še vedno precej pripomb. Prav tako se ni zadovoljil s tem, da smo vedno izdali literaturo prepozno.

»Mi moramo prehiteti okupatorja, ne pa on nas!« je dokazoval.

Res, iz dneva v dan je zahteval več. Pa je Peter spet na takem sestanku govoril o lomljenju stavka, o finesah tiskanja. Spet sva bila vsak v svojem kotu sobe. Peter mi je dokazoval to, dokazoval ono. Jaz pa sem se čutil kot neobglenček... Tudi tokrat

sem ga poslušal, vendar mu vseh svojih pripomb nisem povedal. Čez tri dni, ko me ni bilo nič k Petru, me je poiskala Marjeta, vprašujoč, zakaj ne pridem k Petru. Pa sem se tedaj potožil njej. Kako ne! Saj se nisem čutil sposobnega, ugoditi Petrovim zahtevam, čeprav so bile te njegove zahteve popolnoma upravičene. Bil sem nestrokovnjak.

Takoj po Marjetinem razgovoru me je Peter poklical. Sklenil sem, da mu zdaj vse povem, a tudi to, da tako strogega »šefa« doslej v življenju še nisem imel. Skratka — nekoliko sem se mu hotel zoperstaviti, oziroma mu v obraz povedati svoje pripombe. Sklenjeno — storjeno. Peter me je zvesto in prizanesljivo poslušal, da sem mu vse povedal. Res, niti enega mojega stavka, čeprav sem bil v govoru precej razvnet, ni preslišal. Nisem pa govoril samo o svojih napakah, ki sem jih zagrešil zaradi nestrokovnosti, temveč sem mu povedal tudi, da so naši slabi izdelki posledica objektivnih okoliščin in naše neizkušenosti. Ko sem končal, je Peter popolnoma mirno in tovariško dejal:

»Razumeti moraš, to je! Ne samo ti, tudi jaz imam čez glavo dela. Toda tako pri tvojem kakor pri mojem in pri vsem našem delu gre za borbo, za ugled borbe, Partije. Pokazati je treba zavest zrelosti, pokazati je treba revolucionarnost...«

Tako sva se tovariško »pobotala«, kakor da ni bilo nič. Saj tudi ni bilo! Spoznal pa sem, da mi je hotel že pri prvi kritiki številke »Dela« dopovedati, da se moram poglobiti v tiskarsko delo. Žal sprva nisem razumel njegove dobrotamerne kritike. Čutil pa sem, potem ko sem mu iskreno povedal vse težave, da je to pričakoval od mene že prej, že takoj. Kajti naš Peter ni maral tistih, ki so mu slepo sledili in mu brez pomisleka pritrdjevali, temveč je nadvse cenil tiste ljudi, ki so mu odkrito in takoj povedali v obraz vse, s čimer niso soglašali. — In tak Peter mi bo ostal vedno v spominu.

Milan Škerlavaj-Petrač

Iz spominov na tovariša Kidriča

NIKOLI se ni revolucionarni lik Borisa Kidriča jasneje razodeval, kakor v časih, ko je delavsko gibanje skupaj z vsemi, ki so se pod njegovim vodstvom borili, doživljalo težke čase. Kadar je položaj marsikomu izgledal brezizhoden, je Boris Kidrič s svojo nezlomljivo vero v zmago napredne stvari dvigal duha in s svojim dejanjem nenehno prispeval k izpremembji položaja samega.

Spominjam se tistih jesenskih dni leta 1930, ko se je tovariš Kidrič vrnil iz mariiborske kaznilnice. V času, ki ga je prebil med kaznilniškimi zidovi, je šestojanuarski diktaturi uspelo zadati delavskemu gibanju na Slovenskem dokaj težke udarce. Kmalu po njegovi aretaciji je bila razbita komunistična organizacija v Trbovljah. Ob tej priliki je padel v zapor in bil obsojen na sedem let ječe pokojni Maks Stermecki, eden izmed voditeljev naših slojevskih krožkov. Neposredno za njim je bil aretiran tudi tovariš Edvard Kardelj, ki je bil po zverinskem mučenju v beograjski Glavnjači obsojen na dve leti zavora.

Naš skojevski krožek na Poljanski gimnaziji, ki ga je še pred svojo aretacijo, jeseni

1929, zbral Boris Kidrič, je nekaj časa ostal brez sleher-nih zvez in si v svojem razvoju pomagal, kakor je pač vedel in znal. Po svoji vrnitvi iz kaznilnice nas je tovariš Kidrič iz tega krožka nekaj izbral, med njimi tudi Toneta Tomšiča, ter iz nas ustvaril partijsko celico.

V tem času smo imeli prvi-krat priliko neposredno spo-znati Borisa Kidriča kot člo-veka z nezlomljivo revolu-cionarno voljo, kot človeka, ki se je ves predal stvari družbenega napredka in ji posvetil vse svoje življenje. Z veliko iznajdljivostjo je znal odkrivati subjektivne in ob-jektivne možnosti za obnovo komunističnih organizacij na Slovenskem. Zavedal se je, da najmočnejšo osnovo komuni-istične akcije predstavlja de-lavski razred, ki mu je zgo-dovina prisodila vodilno vlogo v sodobnem družbenem dog-a-ju. Zato mu je bilo zme-rom na tem, da ustvari kar najsolidnejša oporišča Partije med delavci. Leto 1931 je bilo leto obnavljanja komunistične organizacije zlasti v delavskih središčih. V tem času je Boris Kidrič v Savljah pri Ljubljani, v hiši Zatlerjevih, organiziral ciklostilsko tehniko, v kateri se je pričel tiskati ilegalni list »Rdeči prapor«. Istočasno je z vsemi silami delal na tem, da se utrdi Komunistična par-tija tudi na ljubljanski uni-verzi.

Ko se je v začetku leta 1932 vrnil iz zaporov tudi tovariš Kardelj, se je obnavljanje partijskih organizacij pričelo z nepričakovano naglico. V tem letu smo imeli že organi-zacije v Trbovljah, na Jese-nicah, v Mariboru, da o Ljub-ljani niti ne govorim. Mnoge skupine komunistov, ki so jim policijske provale potrgale zveze in so po mesece delo-vale vsaka nekako sama zase, so bile zdaj spet povezane. V posameznih delih Slovenije, n. pr. na Notranjskem, v kra-jih, kjer gibanje ni imelo po-sebnih tradicij, so zdaj rasle partijske celice. Boris Kidrič pri tem delu ni poznal nobe-

Boris Kidrič (v sredi) in Franc Leskošek-Luka na Maverlenu pri Črnomlju spomladi 1945

nega oddiha. Neprestano je s tovariši snoval načrte o raz-vijanju in delu Partije, dajal dragocene predloge in se sam vedno najbolj izkazal v ostvar-janju partijskih sklepov. V veliki meri je tudi njegova za-sluga, da partijska organiza-cija na Slovenskem odtlej ni doživela nobenega udarca več, ki bi jo mogel zamajati v nje-nih temeljih. Poleg objektiv-nih okolištin, ki so tedaj pri-spevale k oživljanju in razvi-janju delavskega gibanja, je bila predvsem revolucionarna volja takih ljudi, kakršen je bil Boris Kidrič, tista, ki je v sorazmerno kratkem času tako rekoč iz nič ustvarjala mogočno gibanje, katerega ve-liki pomen za vso našo slo-vensko bodočnost šele z da-našnjih vidikov lahko prav ocenjujemo.

Drugo razdobje, v katerem je bilo treba premagati marsi-katero omahovanje in nevero v lastne sile, in v katerem se je iznova razodevalo vse bo-gastvo Kidričevega revolu-cionarnega duha, je bilo razdob-je fašistične okupacije, zlasti njenih prvih dveh let. Poraz stare Jugoslavije, njeno raz-kosanje in pričetek bratomor-nih bojev, ki so jih po vsej Jugoslaviji netili okupatorjevi hlapci, pijano zmagoslavje nemških in italijanskih faši-ističnih trum ob začetnem ne-zadržnem napredovanju na vzhodni fronti, — vse to so bile okoliščine, v katerih je bilo treba organizirati osvobo-

Boris Kidrič — fotografiran pred vojno

dilno gibanje na Slovenskem. Prvi meseci fašistične okupacije so bili v veliki meri posvečeni moralnemu pripravljanju slovenskih ljudi na odpor. Posebej v Ljubljani so bile po Kidričevi zamisli organizirane tako imenovane politične konference, ki so zajele v teh mesecih ter vse tja do konca 1941. leta ogromno množico zavednih Ljubljancev. Te konference so se razširile tudi po ostalih krajih Slovenije. S Kidričem sva takrat skupaj stanovala v kletnih prostorih Hartmanove hiše za Bežigradom. Vsak večer mi je dajal navodila za predstoječe politične konference, v razgovoru preverjal rezultate dotedanjih konferenc in razvijal načrte o organizaciji vseljidskega odpora proti tujim fašističnim okupatorjem. Ocenjeval je fizionomijo slovenskih političnih grupacij in posameznikov, reakcijo, ki jo je v njih budila okupacija, ter možnosti, ki iz tega izhajajo za pravkar ustanovljeno Osvobodilno fronto. Vsak dan ga je utrjeval v prepričanju, da je Partija s svojo zamisljo vseljidskega osvobodilnega gibanja, ki naj zajame vse resnično patriotske elemente med Slovenci, na pravem potu.

Kidrič se je mnogih konferenc sam udeleževal ter na njih razvijal misel in program Osvobodilne fronte. Kidričeve ocene političnega položaja in perspektiv nadaljnjega razvoja so bile globoko premišljene in so na poslušalce učinkovale z močjo neovržne resnice. Vsem nam, ki smo tedaj delovali predvsem kot politični propagandisti, so bile te ocene napotilo za naše lastno delo med množičimi se pristaši OF. Moč prepričanja, ki se je razodevala v vsakem Kidričevem nastopu, je prehajala na njegove poslušalce, bodoče partizane in terenske aktiviste OF. Ta moč prepričanja, ki je pri Kidriču zmerom temeljila na znanstveno trezni oceni položaja, je bila dostikrat nekaterim nerazumljiva. Spominjam se primera, ko je Kidrič z nezmotljivo točnostjo napovedal nekatere mednarodne dogodke. Smejali smo se, ko smo izvedeli, da so se v zvezi s tem

med ljubljanskimi kavarniškiimi politiki širile govorice o pristnih zvezah Kidriča z odločilnimi evropskimi državniki. Toda nobenih zvez ni bilo, bila je le trezna, resnično realistična ocena položaja, bila je velika vera v ustvarjalne sile njegovega, slovenskega delovnega ljudstva in vseh naprednih ljudi v svetu, bila je nezlomljiva volja resnične-

ga revolucionarja, da z vsemi svojimi sposobnostmi in močmi prispeva k ostvaritvi objektivnih socialističnih teženj sobodnega družbenega razvoja. Duh neukrotljivega slovenskega ljudstva v letih 1941/45 je bil duh, ki so ga s svojim revolucionarnim delom ustvarjali in utrjevali ljudje Kidričevega kova.

Boris Ziherl

V mojem spominu živi ...

BORIS Kidrič je mrtev, a v mojem spominu bo živel do konca mojih dni, kakor bo živel v vsakomur, ki ga je poznal.

Kakor da je bilo včeraj in ne pred skorajda dvanajstimi leti, ko je v začetku narodnoosvobodilne vojne stopil v našo kuhinjo na Mirju, hodil po kuhinji, srebal čaj, kadil cigareto za cigareto in dajal navodila:

»Tu bomo imeli sestanke. Jaz bom prihajal ob šestih zjutraj, ostali do devete, drug za drugim. Vi sami jim boste odpirali. Veliko nas bo prišlo.« In potem je govoril o velikem delu, ki nas čaka, svetoval, koga bo treba še vključiti. Poslušali smo ga in obudovali njegovo veliko vero v veliko stvar. Moja 77-letna mati je sedela ob štedilniku, poslušala in tu pa tam zašepetala: »Kakšen človek, kakšen človek!«

In potem je prihajal pogosto in nam s svojo prešerno nasmejanostjo in neomajno vero v zmago vlival novega pogu-

ma v srca, kot da bi videl, kako se nas tu pa tam loteva malodušje.

»Glejte, koliko nas je že v borbi! Kmalu bomo zajeli vse, zmaga mora biti naša!« nam je govoril.

Nekoč je prišel zelo utrujen in neprijavljen. Sedel je tiho za mizo in si podprl glavo. Pa mu pade pogled na novo, drobno, v usnje vezano knjigo Borovih pesmi, ki je ležala na mizi. Ko da je planilo vanj novo življenje, je hitro vstal in zgrabil knjigo. Zavihtel jo je sem ter tja nad glavo in vzkliznil:

»Glejte, to so pesmi za današnji čas!«

S plamtečimi očmi in z glasom, polnim navdušenja, je nato recitiral na pamet eno izmed pesmi, da nas je pretreslo do dna srca in so se naše duše napolnile z vero, da nam mora kmalu zasijati sonce svobode.

Boris Kidrič je dobro poznal ljudi, ko da so mu vsi odprta knjiga. Vsakogar je znal pravično in pravilno oceniti.

In je res bilo tako med vojno in še po vojni...

Prvi sestanek z ženami na Mirju, kjer so se leta 1941 zbrale takrat najvidnejše voditeljice ženskega gibanja, je vodil Kidrič. S svojo prepričljivo in jasno besedo je dosegel, da se je začelo množično revolucionarno delo žena. Njegove besede so razpršile vsak dvom, vsako malodušje. Na vsako vprašanje je odgovoril jasno in odločno.

Kidrič je bil človek srca. Vidim ga pred sabo vsega nasmejanega, ko sem ga opozorila, naj pazi nase, in izrazila

*Boris Kidrič
kot komisar Glavnega štaba*

bojazen, da se mu ne bi kaj hudega zgodilo, ko hodi tako drzno od sestanka na sestanek.

»Ne bodo me!« se je preserno in samozavestno zasmel. V naslednjem trenutku pa se je zresnil in vzel iz žepa fotografijo svoje male hčerke. Mehkoba in nežnost sta mu zasijali iz oči in rahel trepet je zazvenel v njegovem glasu, ko je dejal: »Glejte jo, mojo hčerkico!«

Sčasoma so postali naši sovražniki pozorni na pogoste prihode raznih ljudi v naše stanovanje. Sestanki so morali prenehati. Boris ni prihajal več k nam. Pač pa smo ga srečavali na ulicah, ko je šel mimo nas z na oči potegnjenim klobukom. Ni se ustavil, ni pozdravil, samo okrog ust mu je zaigral hudomušen nasmeh in njegove oči so nam govorile:

»Pogum, pogum, zmaga bo naša! Zmaga bo naša!«

In zmaga je prišla, z njo pa srečni in nasmejani Kidrič v Ljubljano, kjer so ga razgibane množice navdušeno pozdravile.

Samo še enkrat mi je bilo dano govoriti s tem našim velikim človekom in herojem. Bilo je pri nekem sprejemu pred dvema letoma. Kljub

Boris Kidrič govori na I. kongresu OF v Ljubljani 1945. leta

množici ljudi, ki je stala med nama, me je zagledal in se preril do mene, nasmejan in žarečih oči, ves tak, kot je živel v mojem spominu. Toplota in veselje je zazvenelo iz njegovih besed, ko me je pozdravil:

»Kako je, tovarišica?«

Kako naj mi bo danes ob

spominu na ta pozdrav, ob spominu na vse ure, ki sem jih preživela ob njem, ki nas je koval in bodril v najslavnejših dneh naše zgodovine? Hudo mi je, hudo, Boris Kidrič, tako hudo, kot vsem, ki Te ne bodo nikoli pozabili, nikoli Ti nehalo biti hvaležni...

Roza Ribičič

Boris Kidrič na Gorenjskem jeseni 1942

GOZD Jablanovec meji s severa na hotoveljske njive, s severozahoda pa sega s podaljškom v precej globoko kotlino, Presečnikovo grapo. Nekje v bližini se skoraj neopaženo stekavanjo še drug, prav tako globoko v skrilavec zajeden graben. V njem teče kristalno čisti studenec, se zajeda v sklade modrikastega skrilavca, ga počasi kruši in odnaša koščke po grapi navzdol. Ob vročih poletnih dnevih se ovijajo majhni žuboreči curki, kot led mrzle studenčnice, od enega tolmunčka do drugega, ližejo pregraje in stene ter jih oblikujejo v raznovrstne podobe. Zgodi se, čeprav na redke čase, da se v neurjih spremeni studenček v divji hudournik, ki vre v močnih

curkih z vso silo iz skalnatih razpok; curki se z divjo silo zaletavajo v zapreke, ki so jim v napotje. Nato se ob ozkih žrelih razbijajo v stotere majhne delčke, v naslednjem hipu pa se spet združujejo v deroč hudournik. Spotoma, ko se le-ta vali navzdol, trga in ruši dno in stene poti, po kateri se z vso besnostjo premetava naprej. Zajeda se v levo, nato v desno stran brega. Izpira ga in izpodkopava, in breg se nenehno vsiplje v hudournik, ki ga odnaša naprej. Trga skalovje, s katerim razbija in si utira širšo pot. Ko se razbesnele sile hudournika poležejo, se prikažejo razritine in vdolbine, iz katerih je voda odnesla zemljo. Hudournik je v kratkem času razkopal, uničil

in odnesel vse, kar je prej ustvarjal s svojim izpiranjem mrzli studenček stoletja. Hudournik pa je razkopal s svojimi stranskimi vrelci okolico in ji s tem spremenil površino, ki se je tam, kjer je voda odnašala iz notranjosti zemljo, udirala. Nastajale so jame, podobne velikanskim kotlom, med katerimi pa je odtokajoča voda izkopala še nekaj manjših, grabnom podobnih razdrtin in se preko njih povezala z večjim grabnom. Počasi se je ves kraj zarasel z grmovjem, preraščen z robidovjem...

Tod ni nihče rad hodil, čeprav je bil ta kraj blizu njiv in travnikov. Šele narodno-osvobodilna borba je dala temu kraju svojstveno vlogo.

Kmalu po nemški okupaciji smo na tem kraju, v eni izmed zaraščenih kotanj, postavili iz smrekove skorje in strešne lepenke prvi bunker, v katerem smo najprej skrivali orožje in strelivo. Poleti in na jesen pa smo imeli v tem prostoru že partijske sestanke. Tukaj je imel Lojze Kebe z nami že poletji več sestankov. Kasneje so semkaj prihajali še: Žagar, Bečan, Vodopivec, Nartnik, Tončka in drugi. Kaj kmalu je postal ta skrivni prostor oporna točka narodnoosvobodilnega gibanja v Poljanski dolini.

Nedaleč ob strani tega kraja sta jeseni 1942 Tine in Jože napravila posebne vrste skrivni prostor pod zemljo. V bregu pod debelim hrastom, obaraščenim z debelimi vejami, je bila večja kotlina, ki sta

jo najprej povečala na vse strani, potem pa vanjo zakopala velik sod. V temni noči je bil z volom pripeljal Presečnik sod, prav blizu tega kraja. Razložil ga je in potem pomagal Tinetu in Jožetu, da so ga zakopali v zemljo. Že prej sta Jože in Tine na enem koncu sode izrezala del dna za vhod v notranjost sode. Ostali del sode pa je bil tako skrbno zadelan z zemljo in rušami, da ga je bilo težko najti, celo človeku, ki je vedel zanj. Okrog pa so bile zasajene smreke. Izven zemlje je bilo mogoče opaziti med smrečjem samo vhodni prostor, ki je bil narejen v sod. V notranjosti sta položila počez sode lege, nanje pa sta položila po dolžini sode še deske. In precej nenavadno bivališče, vendar prostorno (v

njem je bilo prostora za 4 do 5 ljudi, večkrat pa jih je v njem ležalo tudi več) in varno, je bilo pripravljeno. Sod je bil dolg okrog 2,5, širok pa okrog 2 m s približno 5 m² površine stanovanjskega prostora, skritega pod zemljo. Ta novi prostor je bil namenjen za delovni prostor Pokrajinskega komiteja Gorenjske, ki ga je bil nedavno prej vzpostavil CK KPS.

Bilo je proti koncu novembra 1942, ko sva z Vinkom Hafnerjem ležala v sodu; z nama sta bila še dva druga vojaška funkcionarja z Gorenjske. Pričakovali smo članke komiteja, da se naslednjega dne udeleže prve seje novopostavljene vodstva za Gorenjsko. Kurir Jože, ki je bil že zvečer odšel na kurirsko zvezo proti Gabrški gori, bi se moral vrniti vsaj okrog polnoči, z njim pa bi morali priti še ostali člani komiteja. Dve je bila že ura po polnoči, a Jožeta še od nikoder. V tem času se je navadno vračal tudi kurir Tine, ki je takrat vzdrževal preko Črnega vrha zvezo s Centralnim komitejem v Dolomitih.

»Kaj naj to pomeni?« sprašuje Vinko. »Jožeta ni, Tineta ni.« Vinko pogleda v noč, rekoč: »Vse naokrog je čudna tišina.« Pa je prisluhnil v noč s pravo partizansko veščino ušesa, če morda le kje ni slišati kakršnih koli glasov. Vinko opazuje skozi odprtino v sodu razorano okolico. Ničesar ne zazna skozi temno noč. Ko le gleda v noč, se mu zdi, da je slišal večji šum, katerega naj bi bile povzročile človeške stopinje. Pa je spoznal, da je najbrž povzročila ta šum lisica, ko se je pognala za plenom. V tem nestrpnem pričakovanju se je oglasil v nasprotnem bregu skovikanju podoben glas, dogovorjeni Jožetov znak. Kmalu zatem se je tiho približal sodu kurir Jože in se pretegnil v notranjost.

»Kje so tovariši, ki bi jih moral pripeljati nocoj?« smo ga zaskrbljeno vprašali, še preden se je utegnil uleči kraj sodovih sten.

»Nikogar mi ni mogel pripeljati kurir na zvezo,« je odgovoril Jože, »ker je še sam

...Jože je iz premikajočih se senc videl tri ljudi...

komaj prišel. V zadnjih nočeh so raztrganci zasedli vse gorske prehode in celo tiste skrivne steze, po katerih smo doslej kurirji brezskrbno hodili. Na Gabrški gori so hoteli nocoj še mene z zvijačo ujeti. Klicali so me z mojim partizanskim imenom: „Luka, sem pridi! Tu je kurirska zveza za tebe!“ Še pravi čas sem se spomnil na prevaro in se hitro umaknil. Če mislijo raztrganci, da nas bodo polovili, se precej motijo! Odslej bomo kurirji hodili kar vprek po gozdovih. Zveza med štabi in političnimi organizacijami na terenu in nami bomo pa za vsako ceno obdržali.«

»Prav imaš, Jože!« mu je pritrdil Vinko in dostavil: »Jože, to je tudi vaša dolžnost, ki se ji za nobeno ceno ne smete izneveriti!« Med razgovorom smo se znova spomnili na Tineta, ki se, čeprav gre noč že proti jutru, še ni vrnil. Jože pa se je tedaj domislil, da mu je bil Tine prejšnji dan zaupal, da bo vzel v Poljanski četi patrolo, sestavljeno iz najbolj korajžnih fantov, ker mora prinesitivažno literaturo iz Dolomitov na Gorenjsko in še nekaj važnejšega. Janez, komandir čete, mu je dal za nocojšnjo pot v Dolomite najboljšega vodnika iz čete, Mlakarjevega Bineta, in še 12 korajžnih partizanov. Če se bodo srečali z raztrganci ali Nemci, jih bo Bine s svojo patrolo tako nakresal, kot je njegova navada. »Tine je tako mislil, ko mi je o tej stvari včeraj pripovedoval. Vendar se mi zdi čudno, zakaj se še ni vrnil. Tine se zelo rad kot kurir hvali, da je točen pri izvrševanju službe,« je na pol tiho končal Jože in se premaknil k odprtini v sodu, skozi katero se je zagledal v hladno jesensko noč.

Vinko je ob sodovih dogah na pol slonel in premišljeval o usodi Kokrškega bataljona, ki so ga Nemci razbili v Uden borštu, ter mislil, kako bo kot komisar I. grupe odredov povedel grupo v zmagovite boje proti okupatorju.

V temi, ki je bila v sodu, smo počasi drug za drugim utihnili; za kratek čas je nastala v sodu in naokrog grobna tišina...

...Proti večeru so se vrnili tovariši...

Samo Jože, ki je sedel pri odprtini v sodu in vdihaval sveži zrak, je globoko zamišljen včasih malo zazehal. Postal je v svoji notranjosti nemiren, in slutnja, da nekaj nocoj ni v redu, ga je vznemirjala. Za hip se je otesel teh neprijetnih misli in o tem skoraj ni upal več razmišljati. Znova je pričel prisluškovati za glasovi; slišal pa je le šelestenje odpadajočega hrastovega listja, ki ga je prožila rahla, a hladna jutranja sapa, ki je vlekla po dolini. Listnatj metež, ki je v neenakomernih presledkih padal na listnato, kodrasto, suho odejo, je ustvarjal neenake udarce. Le-ti pa so povzročali različne vrste glasov, ki so se združeni spreminjali v neko posebno gozdno melodijo, ki je tako prijetno donela na partizanska ušesa. Pa se je spomnil, da jo je že poslušal, ko je stal na straži. Poslušal jo je ob mirnih in tihih nočnih urah, čeprav že hladnih jesenskih nočeh... Ves zatopljen v misli, ki so se mu na novo pletle po glavi, ob zvokih pa-

dajočega listja, se je bil še globlje potopil. Kot strela pa mu je nekaj šinilo v glavo, da je polglasno zarobantil. Široko je odprl oči in pogledal ob zamisli, ki se mu je bila v tem hipu porodila, okrog. A je spet poltiho zamrmral: »Kakšen norec sem, ko se veselim glasov tega šumenja, ki ga pravzaprav povzročajo v vseh mogočih barvah ustvarjene preproge, ki so nas varovale po gozdovih pred sovražnikom. Sedaj odpadajo na zemljo in naši domovi, ki jih imamo že leto dni po gozdovih, izgubljajo stene. Odpirajo se jim pota, po katerih bo kmalu začela tuliti s snežinkami pomešana zimska burja. Trda nam bo še predla pozimi, ki se je spet priklatila v deželo. Nekaj pa je, na kar sem bil skoraj že pozabil; mnogo več nas je partizanov letos, kot pa nas je bilo v pretekli zimi, ki je bila tako prekleto mrzla.«

Tedaj se mu je zazdelo, da je zasilšal na nasprotnem bregu glas, podoben po drči trkljajočemu se kamnu. Glavo je prislonil še bliže k zemlji in

jo zaobrnil tako, da je z ušesi lovil zračne valove iz tiste smeri, v kateri je mislil, da je slišal nekoga hoditi. Po zajčje je napenjal ušesa, pa vendar ni mogel ničesar ujeti. Kdo je sprožil kamen v bregu nad drčo, da se je potrkjal v grapo? Čudno, Tine po tej drči ne hodi rad. Spet je zaslišal glasove, a zdaj bolj z desne strani. Sklepal je, da gre proti sodu več ljudi. Še močneje je prisluhnil k zemlji in ugotovil po močnih, hitro bližajočih se korakih, da se približuje bivališču pod zemljo večja skupina ljudi.

Narahlo nas je prebudil in nas na to opozoril. Hkrati pa nas je zaskrbljeno vprašal, kdo sme še priti v ta prostor, razen tistih, ki jih pozna. Kmalu je Jože iz premikajočih se senc videl tri ljudi. Prepričani smo bili, da to ni kurir Tine, pa smo naglo vsi zgrabili orožje in se pripravili na boj z morebitnim sovražnikom. Trojica se je v temi premikala v smeri proti nam. Dva koraka na prostoru pred nami, zaraščanem s smrečjem, se ustavi prvi in reče tiho drugemu: »Tu notri so. Sklo- ni se, pa zlezi noter. Pa tudi ti,« reče še tretjemu. To je bilo vse, kar je prvi spregovoril ostalima dvema. Takoj zatem je pristopil drugi bliže k odprtini v sodu in začel z rokami otipavati njeno velikost. Nas pa so spreletavale čudne misli; nič nismo vedeli, kdo je, od kod prihaja in kaj hoče od nas. Vse je bilo tiho in molčeče zunaj; neka senca pa je dokazovala, da hoče neznanec priti prav v sod med nas. V rokah smo imeli za strel pripravljeno orožje. Neznanec pred vhom se je hotel preitegniti v notranjost. Ker ni vedel, da so tla v notranjosti soda več kot za pol metra nižja od tal pred vhom, mu je zmanjkalo opore in je z rokama zakrilil po zraku in zastokal. Pri tem se je naslonil na Jožeta, ki je bil še pri vhodu in se tako preko njega skobacal v notranjost. Takoj za njim se je urno potegnil v sod še drugi tovariš, ki je še zmeraj tiho stal zunaj. Čeprav je bila v sodu popolna tema, smo že v

prvih hipih začutili, da je prišel v sod precej velik človek.

Ko sta prišleca še tipaje iskala prostor, kamor bi se usedla, je prvi vprašal: »Kdo od vas je Matija?«

»Jaz,« sem se oglasil. »Jaz sem pa Peter, in mislim, da me poznate. Tovariš z menoj pa je Vitez, ki je pobegnil iz taborišča v Gonarsu.«

S pravo tovariško radostjo smo si segli v roke in se s partizansko ljubeznivostjo pozdravili s Petrom — Borisom Kidričem — in Vitezom ob prvem srečanju na gorenjskih tleh.

Peter se še ni z vsemi pozdravil, ko presekajo ozračje okrog nas rafali. Vmes pa že zatuli prva mina iz mino-metalca, ki se razpoči med smrečjem v grabnu zadaj za nami. Streljanje iz mitraljezov in pušk se je stopnjevalo. Izstrelki so švigali skozi ozračje in križem kražem prepletali temno okolico. Po grmovju so se raztreskavale ročne bombe, tu in tam pa se je vmes razletela težka mina. Strašno je zagrmelo, sod se je stresel in ruše, s katerimi je bil zadelan, so skoraj odletele. Ozračje je zasmrdelo po smodnikovem dimu. V naši bližini se je razletela težka mina. Dva razstrelka sta udarila z vso silo v veliki javor, ki je stal tik ob sodu. Vse to se je zgodilo tako bliskovito in nam na tako nerazumljiv način samo nekaj deset metrov daleč od nas, v bregu za našim sodom.

Vse je kazalo, da velja smer napada našemu skrivališču. Kot bi odrezal, smo utihnili, zgrabili vsak svojo brzostrelko in jih pripravili na strel... Prepričani smo bili, da smo napadeni. Vsakdo pa se je tedaj zavedal, da se je treba boriti z vsemi sredstvi, ki smo jih imeli v sodu. Pod klopio v sodu sta bili že dalj časa pripravljene dve bombi, veliki kot dvolitrski lonec. Ker pa sta imeli na vrhu tri jeklene igle, dolge 5—8 cm, štrleče narazen, smo ju imenovali »muštafarce«. Če bi sovražnik prišel do prostora pred sodom, bi eno vrgli ven, z drugo pa bi reševali položaj, kakor bi pač potek boja to zahteval. V teh mrzličnih pri-

pravah na vse, kar nam je grozilo, je Vitez poltiho siknil skozi zobe: »Prekleta luknja!«

Peter pa nas je hitro vprašal: »Na kakšnem kraju se zdaj nahajamo? Koliko smo oddaljeni od vasi in kdo vse ve za ta skriti prostor?« Odgovoril sem mu, da smo tik ob robu njiv, da pa je vas spodaj pod nami in z nekaj izjemami vsa slovenska. Od nemške postojanke v Poljanah smo oddaljeni komaj 15 minut. Za ta podzemeljski prostor pa razen zadnjih dveh hiš ne ve nihče.

»Dobro! Kaj pa naj sedaj napravimo, ko se okrog nas odvija srdit boj? Vse kaže, da smo obkrojeni od vseh strani,« je nadaljeval Peter.

»Zelo težko je odgovoriti na to, Peter,« sem mu odgovoril. »Verjetno je, da nas imajo v mišnici, mislim pa, da ni tako hudo, kot je slišati.«

»To pa bomo videli prav kmalu,« je pristavil Jože.

»Zato pa, ker prav nič ne poznamo položaja in sovražnikovega namena, ki je razporejen, kot se zdi po streljanju, v polkrogu okrog nas, predlagam, dokler je še mračno, da se umaknete vsi ven. Mislim, da je najbolj pametno, da vidva, Peter in Vitez, v spremstvu naših tovarišev odideta iz soda. Jože in Tine vaju bosta peljala po strmi drči, ki je zaraščena s srobotjem ter zato precej varna, mimo votlih skal na Muhov hrib.«

Vsi so se strinjali s tem predlogom. Vendar pa me je vprašal Peter, zakaj ne grem tudi jaz. Povedal sem mu, da imam razbito koleno. Peter pa je odločno pribil: »Ali odidemo vsi ven, ali pa ostanemo vsi notri.« Naknadno pa je dodal: »Vsi lahko odidete, midva pa bova ostala v sodu. Vsi soglašate s tem?«

»Dobro,« je povzel besedo Vinko, »če je tako, pa odidemo na bližnji greben, kjer bomo zasedli položaje, s katerih se bo braniti tudi tale kraj, če bo treba.« Nato so vsi, razen Petra in mene, odšli...

Vse to je trajalo komaj nekaj minut. Regljanje strojnic in pikanje pušk se je medtem

tako razvilo, da je bilo sklepati, da sta se zunaj zgrabila dva približno enako močna nasprotnika. S Petrom sva s prisluškovanjem zasledovala potek in smer boja. Med pokanjem sva zaslišala, ko je nekdo močno zaklical: »Fantje, bombe! Na juriš!« Takoj pa je bilo slišati isti glas: »Hura, juriš! Fantje, naprej, z bombami po njih! Smrt izdajalcem!« Za kratek hip se je ozračje streslo od pokajočih bomb in se napolnilo s smodnikovim dimom. Takoj zatem pa se je izgubljalo streljanje v smeri Perdajčeve grape. Vse je utihnilo, kot da ni bilo ničesar.

Zdaniilo se je... Peter je sedel ob steni soda. Pa ne zaradi strahu! Bolela ga je leva roka v komolcu. Šele sedaj se je spomnil in začel je pripovedovati, kako je pri Črnem vrhu lezel po gladkih smrekovih kolih čez žične zapreke, ki so jih Švabi spletli ob meji, in da je pri tem tako nerodno padel, da si je zvil levo roko v komolcu. Res, roka je močno otekala v komolcu in povzročala precejšnje bolečine.

Okrog sedme ure sta prišli do najinega bivališča sosedova Urška z grabljami in Špelca s srpom in povedali, da so se zadaž na poti za nami najbrž udarili partizani in raztrganci. Ta prva vest naju je rešila negotovosti.

Peter se je nato zamislil. A kot da se je šele sedaj spomnil, s kakšnim namenom je prišel na Gorenjsko, me je začel spraševati o vsem mogočem. Zanimalo ga je, koliko partizanov je preživelo nemško ofenzivo na Gorenjskem, katere enote obstajajo in kdo so komandanti, kakšno je stanje Partije v partizanskih vrstah in na terenu, kako je z odbori OF. Spraševal je, kako ravnaajo Nemci z zaporniki v Begunjah, koliko so že do slej ustrelili talcev. Hotel je vedeti, kakšne sile ima trenutno okupator na Gorenjskem in kakšna je njihova morala, kako pripravljajo mobilizacijo Slovencev, 23. in 24. letnika, za vzhodno fronto, kaj pomenijo za okupatorja raztrganci, kakšne možnosti ima za nastanek oz. razvoj bela garda itd. Vse je hotel

Park okoli grobnice narodnih herojev v Ljubljani, v kateri počiva pokojni Boris Kidrič, je bil ves prekrit s cvetjem in venci, ki so jih naši delovni ljudje iz vse države poklonili v počastitev spomina na Borisa Kidriča

vedeti in spoznati do podrobnosti.

Precej vprašanj sva razčistila in razčlenila ter hkrati delala načrte za bodoče delo.

Proti večeru so se vrnili tovariši, ki so bili jutraj odšli v hrib. Tine in Jože sta pripovedovala, kako se je v vilharske hiše zatekla vsa preplašena banda raztrgancev. Zamolčala nista niti, kako je zjutraj naletel Bine na raztrgance na razpotju Muhovega griča, ko se je ločil s Tinetom in Petrom. Ko so hoteli iti po poti skozi Jablanovec, so blizu vasi naleteli na raztrgance, ki so ravno lezli

iz zased. Udarili so po njih. Z jurišem in bombami, ki jim jih je dal na meji Omejec Vencelj, so raztrgance razpodili na vse vetrove.

S tem poročilom je bila popolnoma pojasnjena zadeva okrog našega prostora.

Peter je ostal pri nas nad teden dni. Za »stanovanje« mu je služil, kot že povedano, velik sod pod zemljo. V stanovanjskem pogledu je bil podoben grškemu Diogenu. Zato nam je Peter večkrat rekel, da smo »diogenovci«.

Imel je več sestankov z nekaterimi, tedaj za narodnoosvobodilno gibanje na Go-

renjskem odgovornimi tovariši. Sestal pa se je tudi z drugimi ljudmi in jim govoril o važnosti in pomenu vzpostavljanja odborov OF, kot prvih zametkov ljudske oblasti. Ob neki priliki se je razgovarjal tudi s Presečnikom. Govorila sta o revoluciji, v kateri moramo zmagati, in o bodoči družbeni ureditvi ter gospodarstvu. Peter pa ni prezrl niti kmečkega vprašanja ter tega vprašanja v bodočnosti.

Preden je Peter odšel, smo imeli delovni sestanek, na katerem nam je razložil slabosti našega dela. Pošteno nas je oštel zaradi takratne naše ožine v delu, v katero smo takrat zašli vsi na Gorenjskem. V strahu pred provokacijami s strani gestapovskih špijonov smo sprejemanje v Partijo silno omejili.

»Borbenim ljudem je treba odpreti vrata v Partijo. V Osvobodilni fronti pa naj se zasidrajo široke ljudske množice, kot voditeljice v boju proti okupatorju!« je dejal. Mislim, da so bile takrat za nas, Gorenjce, postavljene najvažnejše in to predvsem naslednje tri naloge:

1. Partizanske enote morajo začeti neusmiljeno tolči okupatorja, pri tem pa začeti z množično mobilizacijo za NOV.

2. Partijsko organizacijo je nujno organizacijsko urediti,

hkrati pa sprejeti v Partijo vse borbene tovariše, ki imajo za to pogoje.

3. V okviru OF dvigati množice v raznih delovnih načinih v boju proti okupatorju.

Poleg drugih je vse te glavne misli in navodila zajel Peter še v okrožnici, obsegajoči osem točk, ki jo je sestavil na osnovi razgovorov z nami in jo dal kot napotilo za delo vsem gorenjskim partijskim organizacijam.

Pred odhodom mi je Peter izročil v spomin dve fotogra-

fiji Tita; eno doprsko, ki smo jo potem razmnožili in razdelili med ljudi. To so bile prve Titove fotografije na Gorenjskem. Druga slika pa je prikazovala Tita stoje, s pipico v ustih. Tovariš Peter je rekel, da je to ena prvih Titovih slik iz časov partizanstva. Kolikor se še spominjam, mi je izročil Peter tudi knjižico žepne velikosti, vezano v rdeče platno, v kateri so bile zbrane prve partizanske pesmi.

Maks Krmelj

„Korajža velja!“

ČAS hiti... S seboj pri-
naša včasih prijetna,
včasih trpka doživetja.
Spomini po ostanejo;
nekateri bolj, nekateri manj
jasni, kot zarez, ki jih na-
praviš v mlada drevesa...
Bilo je jeseni leta 1942, ko
so mi povedali, da prideta
iz partizanov v Ljubljano to-
variša Krištof in Peter. To
pa zaradi nekih važnih se-
stankov, ki bodo v Ljubljani.
Bunker v hiši dr. Mavricija
Neubergerja na Vilharjevi ce-
sti šte. 21, v kateri sem sta-
novala, je gradbena ekipa CK

prav tedaj dogradila. Hiša te-
daj tudi še ni bila kompro-
mitirana in je bil ta kraj vse-
kakor najbolj primeren za ti-
ste naše vodilne ljudi, katere
so okupatorji dan za dnem
iskali in na katerih glave so
razpisali visoke nagrade.

Z zelo mešanimi občutki
sem sprejela to novico. Na
eni strani ponos, da mi za-
upajo, na drugi strani strah,
kako ravnati z njimi, ko sem
bila pa tako zelo, zelo majhna
v primerjavi z njimi in nji-
hovo že takrat dolgoletno bor-
bo in trpljenjem za dosego
cilja, ki so si ga postavili.
Globoko v meni pa je bila
skrita želja, poznati malo po-
bliže ljudi, o katerih sem bila
trdno prepričana, da bodo
zmagali s svojo idejo, saj se
je okrog njih zbirala dan za
dnem širša množica ljudi, ki
je hotela isto kot oni.

*

Dvakrat dolgo, trikrat krat-
ko je pozvonilo pri vratih. To
je bil namreč znak naših ljudi.
Hitim odpirat in pri vratih za-
gledam zraven Božeta nasme-
janega železničarja. Takoj sem
ga spoznala. Bil je Peter.
Krepko mi je stisnil roko, kot
da smo stari znanci, se zasme-
jal in zadovoljno ugotovil, da
je šlo vse po sreči. Ves strah,
kako z njim ravnati, je izginil.
Saj je bil preprost, in brž ko
sem z njim izmenjala prve be-
sede, smo se našli, kot se naj-
dejo dobri tovariši, med kate-

Boris Kidrič na lanskem zboru brigad v Dol. Toplicah

rimi ni razlik. Za vsak primer se je želel »razkužiti«.

»Saj veš, če prideš iz hoste, je človeku najbolj potrebna kopalnica,« je dejal.

*

Ker je bil čas, ki naj bi ga preživel v Ljubljani, le kratak, nalog, katere je bilo treba rešiti, pa ne malo, je delal in delal neprestano — brez počitka.

Prvi odhod na sestanek v mesto nama je dal kar precej dela. Kurirka je čakala, midva pa sva vztrajno »glancala« njegov usnjeni površnik, ki je bil ves odrgnjen od pohodov v partizanih. S pomočjo paste za čevlje in s ščetkami se nama je posrečilo, da sva ga vsaj delno uredila. Seveda je kljub mojemu trudu še vse skupaj bolj klavrno izgledalo. Ko si je natikal v predsobi na roke ne ravno nove usnjene rokavice, je govoril:

»Veš, Mica, Italijani so že taki: glavno je, da se vse sveti, pa četudi ni dosti vredno. Na roki moraš imeti kakšen prstan z velikim brušenim steklom, jim elegantno stegneš roko pod nos, da svetlo zabliška, pa se takoj oprostijo in stopijo korak nazaj.« Tako je karakteriziral italijansko nečimrnost in njihovo 2000-letno kulturo. Prav od srca sem se nasmejala tej njegovi ugotovitvi. Še en strokovnjaški pogled od nog do glave — in odšel je na ljubljanske ulice, na katerih je mrgolelo Italijanov, ki so ga zaman iskali. Držal se je gesla: »Korajža velja!« Taki pohodi so se ponavljali v času njegovega bivanja v Ljubljani še večkrat.

*

Ves čas svojega bivanja je čez dan preživel v pretežni večini v bunkerju, poslušal radijska poročila, se razgovarjal s tovariši, ki so prihajali k njemu, dajal predloge, kako naj se uredi delo v Ljubljani in pisal. Ponoči pa, ko je bilo vse mirno, je prihajal iz bunkerja, hodil po predsobi in kuhinji na svoj »redni« sprehod in premišljeval ter pripravljaval direktive za drugi dan. Danes šele razumem, kako težko mu je bilo misliti v tistem majhnem bunkerju na tako velike stvari,

Z zbora brigad v Dol. Toplicah, 14. sept. 1952

katere je hotel uresničiti. Njegov nemirni duh ni mogel trpeti utesnitve. Saj mi je tako lepo povedal, ko sem ga okregala, ker mi je umazal predsobo:

»Veš, saj bom hodil v copatah, da ne boš huda, ampak moram hoditi, ker tako najlaže mislim.« Grdo je bilo od mene, da sem bila tako malenkostna. Tolažim se s tem, da mi tega ni nikoli zameril.

*

Le včasih se je izmotal iz svojega dela, sedel z nami v kuhinjo, pripovedoval o življenju partizanov ter nam pomagal prepevati. Pel je z močnim, po svoje neubranim glasom in pri tem popolnoma pozabil, da je v Ljubljani. Ko nam je pripovedoval zgodbe iz partizanov, sem imela vtis,

da je na vse žalostne dogodiljaje pozabil in da je poznal samo vesele. Skrbi je znal skrbno očuvati za sebe in z njimi ni nikoli moril svoje okolice. Bil je skrajno discipliniran, zato je tudi od ljudi zahteval disciplino.

*

Marsikaj sem videla in razumela, ko sem opazovala in poslušala njega. S svojim vzgledom je znal pritegniti človeka za seboj in za trdno sem vedela, da korakam prav. Tako kot je prišel, je odšel. V železničarski uniformi, nasmejan, poln vedrine in zaupanja v bodočnost. Njegova Jurkica pa, ko je prihajala k nam, da sta se našli z mamo, se je ponosno pogovarjala »o ta velikem Borisu«, ki je v partizanih, a se bo vrnil.

Mica Škerlavaj

„To je nadvse važno!“

NIČ NI težjega kot govoriti o velikem človeku in to tudi takrat, kadar je nekdo imel več ali manj priložnost bolj iz bližine spremljati njegovo življenje in delo.

Ne pričakujte od mene tehtnih besed neke ocene življenja in dela pokojnega tovariša Kidriča, ki bi bila dostojna njegovega žrtvovanja, veličine njegovih velikih ustvarjalnih dejanj, ki jih je izvršil pokojni narodni heroj, eden najvidnejših, najsposobnejših voditeljev delovnega ljudstva in vseh narodov Jugoslavije, pokojni Boris Kidrič.

Pretresen do dna duše ob nenadomestljivi izgubi, ki nas je zadela, se ne morem zbrati in godi se mi prav tako kot nam vsem, ko smo zvedeli, da ga ni več med nami, da ne bomo nikdar več slišali njegovo tako človeško toplo besedo, njegovih globokih, z neizpodbitnimi argumenti in utemeljitvami izdelanih analiz, njegovih nasvetov, ki so nam vsak dan služili kot kažipot za politično, gospodarsko in ostalo aktivnost, kratko malo njegove žive, prepričevalne besede, ki nas je s svojo nepremagljivo močjo vedno znova osvajala in mobilizirala v težkih naporih za boljšo bodočnost delovnih ljudi naše dežele. Nimamo ga več v času, ko bi ga najbolj potrebovali, predvsem naš delavski razred, zato da bi se čimprej usposobil za še uspešnejše vodstvo naše industrije in vsega našega gospodarstva.

O veličini osebnosti tovariša Kidriča, o njegovem gigantskem delu in zaslugah za osvoboditev našega naroda in delovnih ljudi naše dežele, bodo nedvomno še spregovorili tovariši, ki so z njim ožje sodelovali. Njegovo delo bo, o tem sem prepričan, na vreden in dostojen način osvetljeno od vseh strani tudi, ko se bo dokončno izdelovala naša najnovjša zgodovina naših narodov, njihovega boja za svobodo in za novo, boljše in pravičnejšo družbeno ureditev — za socializem. Jaz pa se bom

ob tej priliki z ozirom na dejstvo, da sem večkrat imel priložnost spremljati njegovo neutrudno delovanje, omejil na nekatere podrobnosti, ki naj bodo vsaj majhen pripomoček, da bi se v polni meri osvetlil lik tovariša Kidriča, enega naših voditeljev, borca in komuniste.

Spoznal sem ga v pomladi leta 1935. Takrat smo bili ravno začeli z delom, da bi pod vodstvom Partije ustvarili veliko in močno sindikalno organizacijo gradbenih delavcev v Sloveniji, ki so bili v stari Jugoslaviji, kakor v ostalih pokrajinah tako tudi pri nas, najslabše plačani, najbolj zapostavljeni in brezpravni. Šlo je za to, da obnovimo organizacijo teh delavcev, ki bi bila dovolj močna in sposobna, da bi jim mogla priboriti izboljšanje njihovega skrajno težkega socialnega položaja in smo bili v tem delu tudi že dosegli prve, čeprav še zelo skromne uspehe.

V zgodnji pomladi 1935. leta sem nekega večera dobil naročilo, naj bom drugi dan zjutraj ob pol sedmih za mostom na cesti od Bežigrada proti Savljam. Povedali so mi spoznavni znak, kakor tudi, kako bo tisti tovariš, s katerim se bom srečal, oblečen, in dalje, da naj mu poročam, kako napreduje naše delo pri organiziranju gradbenih delavcev.

Prišel je točno ob določeni uri. S hitrimi koraki, iz kratkem površniku, izdelanem iz blaga, ki se uporablja za tako imenovane hubertus plašče, v pumparicah, v močnih čevljih, kakor bi se odpravljal na pot v planine. Njegov klohub me je spominjal na sliko Ivana Cankarja iz leta 1918. Že po zunanjem izgledu sem takoj vedel, da imam pred seboj pravega človeka. Zveza med nama je bila hitro vzpostavljena, toda podrobnosti iz tega sestanka se ne spominjam, razen tega, da ga je živo zanimala socialna struktura gradbenih delavcev. Ko sem mu povedal, da se skoraj več kot polovica od njih rekrutira iz podeželja, me je prekinil:

»To je nadvse važno! Z delom pri organiziranju gradbenih delavcev je treba delati z vsemi močmi, kajti preko take sindikalne organizacije, ki bo številčno močna in hkrati pod vodstvom Partije, bomo razredno zavest uspešno prenašali na vas!« Prav to, kako hitro in globoko je razumel izredno politično važnost prav take sindikalne organizacije gradbenih delavcev, kakršno smo takrat ustvarjali, njeno važnost za povezavo Partije ne samo z delavci, temveč tudi z našo vasjo, prav to mi je ostalo najbolj v spominu.

Sestanek je bil zelo kratek; dogovorila sva se, da se nekaj dni pozneje dobiva točno opoldan na dogovorjenem mestu na Ljubljanskem gradu. Čakal sem ga pri prvih klopek v drevoredu. Prišel je zopet točno, toda namesto k meni, je zavil v smeri proti Dolenjski cesti in mi dajal znak, naj grem jaz v nasprotni smeri, proč od njegove. Razumel sem, da preti nevarnost, da ga verjetno zasledujejo agenti ljubljanske policije, zato sem se s hitrimi koraki tudi jaz oddaljil od mesta, kjer je bil dogovorjen sestanek.

Kmalu potem sem zvedel, da je odšel v inozemstvo. Dobila sva se zopet pomladi leta 1938 v emigraciji v Parizu. Spominjam se še prav dobro njegovega neutrudljivega dela, njegove borbe za novo vodstvo naše Partije s tovarišem Titom na čelu. Takrat sem prvič spoznal tovariša Kidriča tudi kot človeka, kot dobrega tovariša. V emigraciji smo živeli v zelo težkih življenjskih pogojih. Pokojni tovariš Kidrič je od časa do časa prejemal pomoč od svojega očeta in te pomoči sem bil deležen tudi jaz, in, o tem sem prepričan, tudi ostali naši politični emigranti v Parizu. Poleg borbe za novo pošteno in sposobno vodstvo Partije s tovarišem Titom na čelu je aktivno sodeloval v »Glasu izseljencev«, časopisu naših izseljencev v Franciji. Živo se je zanimal za naše izseljence sploh, kako se jim godi, v kakšnih razmerah živijo, pa tudi za delovanje naprednih izseljenskih organizacij.

Ko smo se v začetku zime 1939 ilegalno vrnili domov, sem se z njim nekajkrat sestel pomladi in med letom 1940. Močnejše mi je ostal v spominu sestanek v jeseni leta 1940, ko je Partija po razpustu Ursovih sindikatov organizirala Delavsko enotnost. Tovariš Kidrič se je do dna zavedal pomena borbene enotnosti delavskega razreda in se je za to enotnost boril z vso svojo ogromno ustvarjalno močjo. Prav gotovo je s tem svojim delom v odločilni meri doprinesel, da se je enotnost naših delavskih vrst okrepila v taki meri, da je lahko to dejstvo postalo odločilnega pomena za enotnost vsega našega naroda in s tem tudi za uspešen izid naše narodnoosvobodilne borbe.

V spominu mi je ostal tudi sestanek v avgustu 1941. Takrat sem prišel iz Gorenjske, kjer se je bila oborožena vstaja našega ljudstva proti okupatorju že začela. Tovariš Kidrič mi je poleg ostalih navodil tudi z nekaterimi praktičnimi primeri pokazal, kako že skoraj brezhibno deluje organizacija Osvobodilne fronte v Ljubljani, tako, da mi je postalo zelo jasno, v čem so organizacijske in politične pomanjkljivosti našega dela na Gorenjskem.

Takih dragocenih spominov na pokojnega tov. Kidriča je polno. Tisoči in tisoči borcev in političnih aktivistov jih je doživelo v osebnem stiku s tovarišem Kidričem. Na tisoče nas je, ki smo bili priče njegovega neumornega delovanja med vojno, delovanja, ki ni poznalo oddiha, tako v času narodnoosvobodilne borbe, kot po osvoboditvi na najodgovornejšem mestu, ki ga je zavzemal.

Tovariš Kidrič ni umrl kot drugi ljudje. On je dobesedno zgorel v silni borbi za popolno zmago socializma v novi Jugoslaviji, za katero je končno dal svoje, za nas vse tako dragoceno življenje.

Njegova smrt ni nadvse težak udarec le za nas, za delovne ljudi in narode Jugoslavije, temveč tudi za proletariat in svobodoljubne ljudi v ostalih deželah.

Tomo Brejč

„Glejte, to so naše tovarne!“

BORISA Kidriča se spominjam še iz študentskih let. Ko sem bil v četrti, je on hodil v šesto gimnazijo. Ne vem natančno, kdaj je to bilo, 1929. ali 1930. leta, vsekakor pa po šestojanuarskih dogodkih. Boris je hodil z mojim bratom v isti razred in tako sem zvedel, da so fanta, ki je bil znan pri študentih kot živahen, odkrit in tovariški človek, zaprli. Tedaj je preživel nekaj težkih mesecev v beograjskih zaporih, menda tudi v Glavnjači, sloviti mučilnici komunistov. Ko se je od tam vrnil, sem ga nekoč videl na cesti; opiral se je na palico, močno je šepal, od ene strani pa ga je podpirala Zdenka, ki mu je tudi v najtežjih dnevih vselej zvesto stala ob strani. Pozneje sva se nekajkrat srečala pri partiji šaha, ne vedoč, da bova to igro nekaj let pozneje igrala v čisto drugih okoliščinah.

Tekla so leta. Nad Evropo se je zgrnila nevarnost fašizma in tudi Jugoslaviji ni bilo prizanešeno. Pota so nas ločila in nihče ni mogel slutiti, da se bomo še kdaj sešli.

V prostranih gozdovih Roga sem spet občutil moč njegove

plamteče besede. Sestali smo se tam komandanti štirih slovenskih brigad, da bi čuli mnenje tovarišev iz Centralnega komiteja. Zlasti nas je zanimalo, kaj bosta povedala tovariša Kardelj in Kidrič o partizanskih akcijah, kako so dijo o borbah naših brigad ljudje, ki so istočasno tudi idejni voditelji. Kaj je povedal tedaj Kidrič, ne bi mogel dobesedno obnoviti, pač pa moram priznati, da nas je ta bistri človek s svojo ognjevitostjo in širokim konceptom razvnel, s poznavanjem gverilske borbe in njenih slovenskih specifičnosti pa zelo presenetil. Čudili smo se, od kod je tovariš Kidrič zvedel, da je zaradi nepazljivosti padlo več naših ljudi, ki so se morali dobesedno biti za vsako zrno, za vsako goved, da brigade ne bi stradale in da ne bi padla borbena morala. Komur so znane razmere na Kočevskem spomladi 1943, bo pritrtil, da so si tedaj beli in Italijani prizadevali narodnoosvobodilno vojsko odrezati od prehranbenih virov in nekajkrat v brigadah zaradi tega ni bilo kaj jesti. In Boris Kidrič nam je spričo tega zabičal, da

Boris Kidrič s tovarišem Edvardom Kardeljem pred odhodom na Pariško mirovno konferenco 1946. leta

moramo varovati svoje borce bolj, kakor da bi bili naši sinovi in jih ne puščati v akcije, ki bi lahko imele za nas težke posledice. Nekdo izmed komandantov mu je potožil, češ, manjka nam streliva, če hočemo iti v nove borbe in zmagati. On pa je na te besede vzplamtel kakor mladeč in vzkliknil: »Glejte, koliko je streliva!« Z roko je zamahnil v dalj, kjer je bdel sovražnik in meneč njegove postojanke, po kratkem presledku odsekano pripomnil: »To so naše tovarne in naše preskrbovalne baze!«

Po končanem sestanku je Kidrič stopil k meni. Toplo sva se pozdravila in se začela pogovarjati o srednješolskih letih. Toda ne dolgo. Kidrič je bil vselej moč dejani, ki se spominov poslužuje le v toliko, kolikor mu pojasnjujejo sedanost. Nanaglo je preskočil k vprašanju, ki so bila tedaj sestavni del mojega življenja in na katerega sem začel odgovarjati, kakor odgovarja prijatelj svojemu prijatelju. Res, tovariš Peter, partizan in človek, je znal s svojo tenkočutnostjo in širino razlikovati med službenim in neslužbenim tonom pogovora. Nikdar pa si nisem bil svest, kdaj je en način prešel v drugega in prav zato je bil ta redki revolucionar vselej deležen iskrenih odgovorov in besed, ki resnice niso prikrivale. Vpraševal je, kakšna je hrana borcev in kakšna obleka, kakšno razpoloženje in kakšen komandni kader. Na prva vprašanja sem mu moral na žalost pojasniti, da marsičesa še manjka, medtem ko sem na vprašanje o borbenosti svojih ljudi odgovarjal navdušeno, kakor bi pač sleherni borec Cankarjeve brigade. Tudi v njem je rastlo navdušenje in ob slovesu mi je dejal: »Nam za zdaj še ne gre za zemljo. Osvobodjevanje domovine je stvar bodočnosti. Dandanašnji se moramo zadovoljiti z nenadnimi napadi na sovražnika in s hitrimi umiki, pri čemer pa, Jan,« — ob teh besedah se je v njegovih očeh nenadno zaiskrila dobrota in skrb — »pri čemer pa, tovariš Jan, ne smemo nikoli pozabiti, da so ljudje tisti, ki jih moramo čuvati in ohraniti. Pred

nami so namreč še težke preizkušnje!« *

Jelendol, julija 1943. Bolnišnica je pol nad zemljo, pol pod njo. Nepoučen človek, ki bi se izgubil v gozdu, niti slutil ne bi, da nekaj korakov od steze, ki se vije med košatimi bukvami, pod zemljo dihaajo in živijo ljudje. Tako dobro je bila skrita, da so tudi ljudje, vanjo namenjeni, prišli do nje le z vodičem. Bolnikom in ranjencem so na primerni razdalji pred bolnišnico zavezali oči, tako globoko in ostru je bila konspiracija. Ležal sem pod zemljo, ranjen v pljuča, trebuh in nogo. Nad nami je nekoč vihrala hujša ofenziva. Okupatorski vojaki so si nedaleč, komaj deset korakov stran, zvijali cigarete in prav razločno je bilo slišati do nas njihov brezskrbni govor. Tri dni in tri noči smo zdrževali diha in trepetali, potem pa je četrty dan prišlo olajšanje. In v to podzemno bivališče ranjenih partizanov je nekega septembrskega dne stopila čokata, zaupanje vzbujajoča postava oficirja, ki se je z vsakim posebej rokoval, vsakemu namenil nekaj vzpodbudnih besed, kakršne dajejo bolnikom ljudje brez čuta in usmiljenja za bolnika. Za njim se je vsula v bunker truma spremljevalcev, med njimi tudi človek, ki je bil nekakšen ekonom v mirnodobnem pomenu besede. Zlasti sem si zapomnil čutarico, ki jo je imel ta partizan s seboj in jo velikodušno ponujal vsem po vrsti, k čemer ga je Boris Kidrič (vzpodbudno nasmejan) oficir ni bil namreč nihče drug kot on) vneto priganjal. Vrsta je prišla tudi name in, ko sem čutarico pošteno nagnil, je Kidrič sedel k meni in mi dejal: »Le srkni ga, Jan, še boš potreboval moči za nove borbe.« Potem pa mi je živo, neposredno hitel pripovedovati, kje in kdaj »smo spet nakresali Italijane«. Njegova pripoved je bila tako slikovita, kakor da je bil povsod, kjer je naše orožje želo zmage, osebno navzoč.

Potem nam je nekaj minut govoril o bodočnosti, o vsem tistem, kar je partizanu, še bolj pa ranjenemu, od borb

odrezanemu borcu, najbolj pri srcu. Težko poškodovani so se dvigali na svojih ležiščih, da bi bolje slišali besedo o življenju tam gori nad nami in menda tudi ni slučaj, da sta dva borca, hrepeneca po borbah in tovariših, dan po Kidričevem obisku iz bolnišnice skrivoma pobegnili. Čudno je to slišati in verjeti, še zlasti pa zato, ker je eden od njiju še močno šepal in brez palice ni mogel hoditi. Toda resnica je resnica in nikdar prej in nikoli pozneje se, kakor ob tem primeru, nisem mogel nikjer bolj prepričati o malone zdravilnih, osvežujočih močeh besede, ki jo je kdaj koli govoril Peter Kalan-Boris Kidrič.

Kočevski Rog hrani pod kronami stoletnih dreves in v zavetju neprodirnega zelenja duh Borisa Kidriča, kakršnega so v najtežjih časih slovenstva poznali njegovi najbližji sodelavci in vsi izvrševalci njegove revolucionarne besede. V tem tajinstveno mirnem okolju, ki ga je kdaj pa kdaj vzvalovila plima sovražne ofenzive, je deloval in snoval Peter Kalan, tvorec slovenske državnosti in slovenske vojske. Njegova baraka, ena od mnogih v nikjer registriranem naselju Centralnega komiteja, je bila noč in dan prizorišče vztrajnega dela, ki je prodiralo v vojaške in politične zakonitosti revolucije in prilivalo novih moči in smernic narodnoosvobodilni vojski. Kidrič je bil eden redkih ljudi, ki so jim zadostovale tri ali štiri ure spanja. Sicer pa si kdaj koli iz njegove barake lahko slišal tipkanje stroja ali polglasen pogovor ljudi, ki jih je Peter povabil na sestanek. Tja sem skozi nekaj mesecev točno ob uri hodil raportirat, seznanjat Borisa Kidriča z vsemi nadrobnotnimi dogodkov, ki so se prejšnji dan pripetili. Ta pa je, medtem ko sem poročal, stal ob operativnem zemljevidu, se poglobljal vanj, me kdaj pa kdaj pomenljivo pogledal in sproti vnašal na karto spremembe, ki so razširile ali okrnile obseg osvobojenega ozemlja. Drugi zemljevid je označeval premike na vzhodu in zahodu. Najbolj natančna radijska postaja ni bila tako vestna in hitra, kot je bil

uren in dosleden tovariš Peter pri označevanju in spremljanju svetovnih in domačih dogodkov v umu in na karti. Večkrat me je presenetil s kakšnim predlogom, kateremu niti kot vojak niti kot človek nisem mogel oporekati. Pripomnil je, recimo, da bi bilo tam in tam dobro udariti, sovražnika preslepiti, potem pa mu od druge strani udariti v hrbet, da pa smo mi, sicer kljub uspehu (pri tem je mislil komandante brigad in kasnejših divizij), z obotavljanjem zamudili še lepšo priložnost. Konec vojne je bil precej blizu in Boris Kidrič je bolj kot kdaj koli zahteval, naj mu poročam vsako podrobnost, ker je hotel iz sovražnega pritiska razbrati, kje in kod se bo začel sovražnik najprej umikati. Predvidevali smo, da se bodo razbite sovražne tolpe valile bržkone tudi čez Kočevsko. Zaradi tega in pa zavoljo boljše povezave z enotami IV. armije me je kot komisar Glavnega štaba NOV poslal v Ogulin, da bi tam vzpostavil stike s prodirajočo jugoslovansko armado.

O njegovem odnosu do borcev in ljudi nasploh moram pripomniti še to, da je Boris Kidrič z največjo strogostjo

zahteval od vsakega oficirja in borca, da vzgaja v sebi in drugih čut tovarištva. Posebno natančen pa je bil v odnosih do civilnega prebivalstva, pa najsi je bilo nam naklonjeno ali pasivno. Smrtno kazen je terjal za vsakega, ki je iz osebnih koristi od ljudi kaj zahteval, s tem pa blatil čast naše vojske in vzbujal nezaupanje do nje zlasti pri ljudeh, ki jih je imela reakcija pod svojim vplivom. Posebno skrb je zahteval do bolnikov in ranjenec, katerim je vsakokrat, ko smo dobili kaj hrane, namenil večji in boljši del. Ganljiv in spoštovanje vzbujajoč je bil ob letalskem napadu na Žužemberk, kjer je bil eden redkih, ki so obdržali mirno kri in je celo dajal navodila, kako se kriti pred smrtonosnimi curki strelav iz zraka. V Suhi krajini se je dogodilo tudi to, da je Kidrič ves dan izražal skrb za ranjene in njihovo prehrano, šele pod večer pa mi na tihem dejal: »Priatelj, tudi mi bi radi kaj jedli!« In šel sem v vas, prinesel štiri hlebe rženega kruha in čebule in vse to ponudil tovarišem iz CK. Z nepopisnim tekom so se zagrizli v nizke hlebe in major Jones, ki je bil tedaj z njimi, je po končani jedi preprosto dejal: »Tako mi je teknilo, kot

V dvorani Ljudske skupščine Slovenije so bile ob krsti pokojnega tov. Borisa Kidriča — Petra Kalana razvrščene zastave partizanskih brigad

bi mi nikdar ne mogla še tako sočna pečenka v najboljši londonski restavraciji.«

Posebno plemenit in razigran je bil Peter Kalan med mladino. Tam je odvrget videz stroge resnosti, ki jo je sicer v občevarjanju z borci v službi očitoval njegov odločni obraz. Pa tudi z nami, starejšimi, se je znal prešerno zabavati. Najbolj se spominjam nekega prijetnega večera v njegovi roški baraki. Tedaj me je pripravil tudi do tega, da sem se močno razpoložil in na njegovo veliko veselje začel posnemati kretanje, besede in držo najizrazitejših profesorjev na gimnaziji, ki sva jih oba poznala.

Naključju se imam zahvaliti, da lahko govorim tudi o Kidriču-državniku in gospodarstveniku. V planski komisiji v Beogradu je bil moj šef in tudi med tamošnjimi uslužbenci je veljal kot iskren, odločen človek. Zahteval je od vsakogar dosledno natančnost in vestnost, predvsem pa konspiracijo, ki se je zlasti kasneje, po prelomu s Sovjetsko Rusijo izkazala za edino pravilno in potrebno. Hebrangov primer je pokazal, da je bilo njegovo pozivanje k budnosti

Ive Šubic: Posmrtni lik Borisa Kidriča

daljnovidno in upravičeno. Tedaj je imel Boris Kidrič navado, da je ob kateri koli uri ponoči prišel v urad pogledat, kako so zaklenjena vrata, predali v miznicah itd. Več svojih najožjih sodelavcev je ob neki priložnosti zaradi nepazljivosti kaznoval z administrativnimi kaznimi. Neko jutro, ko sem prišel v službo, so mi padla v oči priprta vrata moje pisarne in brž sem velel zapreti vse izhode, da bi izvršil preiskavo. Še prej sem stopil k predsedniku, tovarišu Kidriču, mu povedal, kaj sem ukrenil in da terjam za tistega, ki je pri meni vlomil, najhujšo kaznen. Tovariš Kidrič me je resno, preresno poslušal, nato pa bruhnil v smeh. »Veš

kaj,« je dejal, »če je pa tako, imaš krivca zelo blizu. Kar mene bo treba zapreti!« Ko je namreč prišel ponoči na inspekcijo, so se mu vrata moje pisarne vdala že ob rahlem pritisku.

Petra Kalana-Borisa Kidriča ni več med nami. Z nami in v nas pa živi še vedno podoba odločnega moža-vojaka, bistrovidnega državnika, globokoumnega politika in gospodarstvenika, ki je vse svoje življenje bil velik človek, prijatelj mladine in zaščitnik ljudi. Naj povzamem za njim besede »treba je skrbeti za ljudi« in zgolj spričo njih bo ostal spomin na Kidriča-človeka med nami večno živ in neskaljen.

Ivan Lokovšek-Jan

V borbi za svobodo in napredek je zrasel velikan

NE BOM posegel v njegovo življenje, spoznanja, odločitve in delo pred okupacijo. Naj zadostuje dejstvo, da je tovariš Peter z 29 leti stopil v narodnoosvobodilno borbo kot zrel revolucionar najvišjega kova. Rad pa bi prispeval nekaj misli k njegovi biografiji, ki se bo gotovo zbirala nekaj let — kot njegov sodelavec v IOOF.

Če bi moral na kratko odgovoriti na vprašanje, v čem je bilo bistvo Petrovo, njegovega dela in uspehov, bi rekel: bil je v stvar revolucije in socializma prepričan. Zato je bil za vsakega človeka, ki je imel srečo njega spoznati, se z njim razgovarjati ali razpravljati ali celo za daljšo dobo delati, izreden dogodek, ki pri nobenem človeku ni ostal brez močnega vtisa in globokega doživljanja. Mislim, da je njegova duševna prodornost temeljila na teh treh osnovnih lastnostih, ki so po vrsti izvirale ena iz druge; prvo, kar sem že rekel, je bila brezmejnja predanost stvari revolucije, drugo njegov izreden intelekt in tretje njegova čudovita marljivost.

Kot zvest sin malega, teptanega naroda se je z vsem ža-

rom kulturnega človeka zavzel še posebej za njegovo usodo. Njegovi prispevki, ki jih je dal o zgodovini slovenskega naroda, o njegovih dvigih in padcih, o vseh pomembnejših Slovencih, ki so kakor koli vplivali na narodni razvoj, ga uvrščajo v redko vrsto tistih Slovencev, ki so v osnovah vplivali na oblikovanje in rast slovenskega naroda. In če povemo, da so te vrste moške od Prešerna, preko Levstika in Cankarja vsi živeli kratko življenje, potem je Kidrič kot najmlajši v najkrajšem času dal svoj orjaški prispevek. Medtem ko nam je prvo trojico dala doba iskanja poti iz hlapčevanja v preteklem stoletju, nam je sreda sedanjega stoletja dala istočasno kar dva, Kardelja — brez njega si namreč ne morem predstavljati Kidričeve pojave, tako tesno sta bila povezana od začetka do Petrove smrti v isti veliki stvari — in Kidriča. Doba narodnoosvobodilne borbe je za Slovence najbolj bogata in uspešna in vse to bogastvo sta nam dala prav Kardelj in Kidrič. Vključitev Slovencev, tistih, ki jih je Cankar označeval še s hlapcem Jernejem, v epohalno dobo revolucije narodov Jugoslavije,

je ne samo prispevek k dozorevanju kot naroda, temveč njegova uvrstitev med najkulturnejše narode. Izven tega občestva je ostal samo odpad, ki ga je že Kersnik označil z — jaro gospodo. Delu teh dveh mislecev, borcev in ustvarjalcev je v glavnem pripisati, da je naš košček zemlje postal združen in znamenit, da se je slovenski človek zavedel človeške podobnosti, svojih pravic, da se je odločil zanje se boriti ter da se je organiziral za kulturni dvig, ki je slovenskemu narodu odprl novo poglavje zgodovine.

Tovariš Kidrič je bil vso dobo narodnoosvobodilne borbe vzor nepomirljivega borca, preudarnega voditelja in revolucionarja, po zmagi pa misleca, graditelja in državnika. Ustanovitev, razvoj Osvobodilne fronte in njeno preraščanje v Socialistično zvezo delovnega ljudstva je nesmrtno zvezana s Kidričevim imenom. Kdor ga je kot ilegalca srečal na sestankih v javnih, zakonspiriranih lokalih, v zasebnih stanovanjih, na neobljudenih sprehajališčih ljubljanske okolice, v bunkerjih ali na sejah plenuma OF, se mu je njegova impozantna pojava neizbrisno vtisnila v spomin: njegova postava, čelo, oči. Njegov nastop: miren, preudaren, iskren, v razgovorih globok in dosleden, v dvogovoru spoštljiv in zato osvajač. Takih lastnosti Slovenci do tedaj niso srečali pri svojih ljudeh. Zato pa se je OF nenehoma in nezadržno spreminjala iz koalicije v monolitno politično enotnost za vse čase. Kogar ni prepričal njegov politični argument, ker je imel svoje izdelane poglede in tudi cilje, a ne izven okvira slovenske usode, je klonil pred njegovo živo vneto, iskrenostjo, prodornostjo in poštenostjo. Samo izrodki, ki jim vse to ni zadoščalo, so izpadli kot špekulanti in ljudski zajedanci. Boris Kidrič je tudi s svojo osebo, ne samo s svojim delom, pomagal očistiti slovenske vrste plevla, naučil tega svoje sodelavce in tako očiščeno Fronto povedel v borbo proti okupatorju in izdajalcem. Njegova analiza dogodkov, ljudi in predlagane akci-

je so bile vedno prava mojstrovina.

S takim delom je nadaljeval tudi na osvobojenem ozemlju. Vsako novo osvobojeno vas je osebno obiskal, govoril s ljudmi in postavil narodnoosvobodilne odbore. Spretno je družil politične in vojaške funkcije, ki so vse služile enemu vzvišenemu cilju. Bil je revolucionar in revoluciji je služila vsaka njegova misel, sleherni korak, vsako njegovo delo in njegova funkcija.

Seje IO, na katerih je v odsotnosti tovariša Kardelja podajal poročila o vojaškem in političnem položaju, so bile vedno nestrpno pričakovan užitek. Logika mišljenja, dovršeno znanje in uporaba slovenskega jezika, njegove energične poteze in žive osvajajoče oči, ki so ob posebno važnih izvajanjih v dobrohotno kimaajoči glavi kar vrtale v oči njegovih sodelavcev — vse to je vplivalo; priznam, da sem se nekajkrat zalotil kakor zaljubljenec in da sem moral s silo pregnati to zavzetje, češ: razsojaj dejstva in argumente, saj boš moral vendar odločati o nesentimentalnih stvareh! Po sejah smo dostikrat izrazili svoj vtis: »Peter je sila!«

V Sloveniji je prevzemal vedno najodgovornejše in najtežje naloge z veseljem, vdanostjo in s popolnim uspehom. Vedno je mislil samo na delo, na uspeh, na sodelavce, na partizane, na slovenske ljudi, nikdar pa ni mislil nase. Ne zato, ker zase ni imel več časa, temveč zato, ker je bil ves v stvari, dokler ni truden zaspal.

Po napornem delu in kadar so okoliščine dovoljevale, je imel rad razvedrilo, tedaj je bil duhovito nabrušen, da je kar bliskal z očmi, na koga se bo spravil. Potem je bilo čuti njegov dobrodušni, prešerni smeh. Z mogočnim glasom se je pridružil, če so zapeli njegove pesmi: Kosec koso brusi (na račun te je izmišljal duhovite variante), Slovenci kremeniti in hrvatsko puntarsko: Dole sva gospoda. Tem pesmim je rad dajal poudarka v energičnih gestah.

Peš ni hodil rad. Tudi ni imel časa. Od konj pa je najrajši jemal majhno, iskro črno

kobilico, čeprav njeni kratki koraki niso ustrezali Petrovi veliki postavi. Zato sta se v trapu težko ujemala v ritmu. Eoj za ritem je obema pušal curke znoja. Takrat je bil Peter zdrav in razigran. Mogoče prav zato.

Osvoboditev je dočakal brezmejno srečen in ponosen, kajti stopnja sreče se ravna po stopnji pričakovanja, trpljenja in dela za svobodo. Toda kmalu so ga njegove delovne sposobnosti odtrgale od poslov predsednika vlade Slovenije in posadile na najodgovornejše mesto: voditi borbo za odstranitev zaostalosti osvobojene domovine. Ta naloga je stoprav ustrezala Kidričevim delovnim kvalitetam. Lotil se je je še z večjim ognjem. Kot mislec in analitik na viru vseh podatkov je verjetno najgloblje spoznal, kako težka je naloga graditi najnaprednejšo družbo v zaostali deželi in da je mnogo lažje zgraditi moderno industrijo kakor socializem. Spoznal je, kake nevarnosti se skrivajo pri takem delu, če ga ne vodijo do skrajnosti vestni, poštene, pogumni in modri ljudje, ki zaupajo nižjim kadrom, ko so jih preverili. Videl je, kam je zapeljalo brezvestno poenostavljanje primitivistov v Sovjetski zvezi. Odkril je nevarnosti birokracije in jo razorožil. Odkril neizbežen propad socializma v utrjenem državnem kapitalizmu in to nevarnost odstranil. Predvidel je nevarnosti neraz-

vitih delavskih svetov in jim dal pomoč in družbeno kontrolo. O vsem tem je govoril, pisal in ukrepal.

Delal je skoraj noč in dan brez odmora. Kakor bi vedel, da so mu leta šteta, da je pred nami še ogromna in težka, da, nevarna pot, da tej nalogi za njim najbrž ne bo kos noben posameznik, da bi najtežje delo opravil še sam. Poglejmo zgodovino in priznajmo, da takih mož ni dosti, najbrž je celo Leninu najbližji.

Tako delo je izpodkopavalo tudi njegove orjaške sile. Kako težko mu je bilo zapustiti začeto in premisljeno delo v tako odločilni fazi prehoda iz administrativnega upravljanja v svobodno upravljanje delovnih kolektivov, je razvidno iz dveh njegovih vzdihov na bolniški postelji, ko je že zagledal svoj neizbežen konec: »Kako težko mi je!« Ta vzdih je združil z drugo bolečino, ki je izvirala iz zavesti, da bodo morali njegovi, do skrajnih mej obteženi tovariši sprejeti nase še težo njegovih bremen: »Stari, ti ne veš, kako te imam rad!«

Tovariš Peter-Boris Kidrič je za vse borce doma in v svetu postavil nedosežen lik ter s svojim zgledom v življenju in smrti pokazal veličino in vrednost dela, borbe, žrtvovanja in odpovedovanja za zmago socializma. Boris Kidrič je naloga in program vsega našega pokolenja.

France Lubej

S pohoda 14. divizije na Štajerskem, ki se zdaj imenuje »14. proletarska divizija Borisa Kidriča«

Kidričevi štirje vojni dnevi

SOBOTA, 11. sept. 1943. Slednjič smo prispeli v dolino Krke, peljali smo se skozi Toplice in se ustavili pred srednjeveškim gradom kneza Auersperga. Tu je Izvršni odbor OF. Odšli smo čez most, prek nekakšnega zidovja in prišli na dvorišče, polno mitraljezov, pušk in raznega plena. Gori v prvem nadstropju je srednji vek: puške na kremen, jelenji rogovi, nagačen orel, dvonadstropna kletka, polna ptic, velikanski salon s portreti nadutih grofov in Marije Terezije, ki so jih naslikali potujoči slikarji.

Hodil sem po teh prostranih sobanah z baldahinom, pod katerim sta še pred letom dni spala knez in kneginja. V knezovem delovnem kabinetu so sedeli Bevc, sekretar OF Kidrič, komandant Slovenije Stane, politični komisar Kraigher, namestnik komandanta Avšič in Marjeta-Zdenka Kidrič. Prišel je tudi Luka Leskošek. Vsi smo bili veseli. Tri divizije Italijanov so povsem razorožene. Bataljon, ki smo ga vzeli s seboj proti meji, bo izročil tudi lahko orožje. Držali smo svojo besedo, čeprav so to sami fašisti, same kače.

Kidrič pripoveduje, kako so razoroževali Italijane. Tako ko je prišla vest o kapitulaciji Italije, je dajal Glavni štab za Slovenijo vso noč svojim enotam pismene direktive za razoroževanje Italijanov. V Novo mesto so odšli na pogajanja h komandantu divizije Isonzo generalu Cerrutiju: Kidrič, Avšič, angleški major Jones in še nekaj tovarišev. Sredi pogajanj je dobil Cerruti poročilo, da so naši že začeli razoroževati Italijane. Razbijal je s pestjo po mizi, kričal, toda naši so zavlačevali pogajanja, dokler se naše sile ne približajo Novemu mestu. V mestu samem smo imeli samo 15 partizanov, ki so prispeli kot spremstvo tovarišev iz Glavnega štaba, posadko pa so tvorili italijanska divizija in 1500 belogardistov. Proti večeru so bila pogajanja končana brez slehernega rezultata. Kidrič in tovariši so odšli na ulico, kjer jih je sprejela velika množica z viharimi pozdravi. Italijani so bili demoralizirani. Prebivalstvo jih je začelo samo razoroževati. Potem so prispele naše enote. Belogardisti so se razbežali na vse konce kot čreda ovac.

Italijani so odrinili proti Italiji in naši so jih med potjo povsod razoroževali. Zdravnik Jože iz Soteske je pričakal s petnajstimi možmi celo Cerrutijevo divizijo in ji vzel tretjino orožja. Ni pa sploh vedel, kakšen je položaj. Naši so napotili vse italijanske divizije proti Kočevju, ta cesta pa je bila zagrajena z debli, tako da so morali Italijani pustiti vse težko orožje in vozarstvo. Tu jih je Matija (Maček) povsem razorožil. Treba je poudariti, da ni bilo nobenih izgrediv. Noben italijanski vojak ni bil ubit, čeprav so storile italijanske divizije v Sloveniji mnogo zločinov.

Položaj je nocoj takle:

1. Razorožitev je končana odlično v Ljubljanski pokrajini kakor tudi v Slovenskem Primorju. Zdaj je ena najnujnejših nalog, da čimprej zberemo orožje.

2. Nemci še niso reagirali. Vsaka ura je za nas dragocena. O njihovih koncentracijah ni nobenih vesti.

3. Razglašena je mobilizacija vseh moških od 17. do 45. leta. Nujno potrebno je, da bi imeli naši ljudje dovolj časa, da bi končali mobilizacijo in oblekli partizane. Vse je odvisno od tega, ali bodo Nemci kmalu napadli.

4. Bela in plava garda sta doživeli polom. Zaradi kapitulacije Italije sta povsem izgubili glavo. Večina njihovih »postojank« se je vdala. Ostali so se razbežali po gozdovih. Tako je propadel poskus Draže Mihailovića, da bi ustanovili namesto kompromitirane bele garde plavo gardo. Tudi plava garda je sodelovala z okupatorjem.

Nedelja, 12. septembra.

Grad Soteska. — Spal sem v otroški sobi kneza Auersperga, ko me je zbudil Kidrič. Narekoval mi je enega najvažnejših dokumentov v zgodovini slovenskega naroda — o tem, da prevzema oblast v osvobojenem delu Slovenije OF. Tu je original tega razglasa:

Slovenci!

Vso oblast na osvobojenem ozemlju Slovenije sta prevzela Osvobodilna fronta Slovenije

Žalnega sprevoda za pokojnim Francetom Rozmanom-Stanetom v Črnomlju se je udeležil jeseni 1944. leta tudi Boris Kidrič

in Narodnoosvobodilna vojska Slovenije kot sestavni del Narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije.

Slovinci, Slovenke! V teh odločilnih urah, ko se bliža popolna osvoboditev in združitve slovenskega naroda, morate razviti nov val patriotizma in posvetiti narodnoosvobodilni borbi vse svoje sile.

Izpolnjujte vse naredbe Narodnoosvobodilne vojske in Osvobodilne fronte, ker bo tako zagotovljen popoln uspeh osvobodilni borbi slovenskega in ostalih narodov Jugoslavije.

Vse težave, ki so še pred nami, moramo premagati z žilavim ofenzivnim duhom, da do kraja osvobodimo svojo domovino in ustvarimo osvobodjeno in združeno Slovenijo v svobodni in demokratični Jugoslaviji.

Živela Narodnoosvobodilna vojska Jugoslavije!

Živel Vrhovni komandant in voditelj jugoslovanskih narodov tovariš Tito!

Za izvršni odbor Osvobodilne fronte slovenskega naroda:

Josip Vidmar, predsednik
Boris Kidrič, sekretar

Ko je Kidrič zaključil ta razglas, je prišla vest, da so prodrle naše sile v Ljubljano. Nastalo je nepopisno navdušenje, čeprav vest ni bila preverjena...

Ponedeljek, 13. septembra.

Soteska. — V neki vasi pri Toplicah je nastanjena partijska šola. Tja se je namenil Kidrič. S seboj je povabil tovarišico Lidijo in mene. Šolo bodo v kratkem razpustili, ker morajo tovariši na teren. To terjajo okoliščine. Zbrali smo se na livadi za šolo. Glavne točke Kidričevega govora so bile:

1. revolucionarne teorije si ne moremo misliti brez prakse in narobe;

2. osvobodjena je vsa »Ljubljanska pokrajina« razen Ljubljane;

3. osvoboditev velikega dela Slovenije sovpada z zmagovitimi uspehi Rdeče armade. Zaostriti je treba odnose do emigrantske vlade, toda nikakor ne razbijati anglo-sovjetsko-

Jesen 1944. leta je na pogrebu komandanta Staneta-Franceta Rozmana govoril Boris Kidrič

ameriške koalicije. Vprašanje druge fronte in konca vojne;

4. velik napredek narodnoosvobodilne vojne po vsej Jugoslaviji pod vodstvom tovariša Tita. Glavnina naših sil je vzdržala dve močni nemški ofenzivi in si s tem pridobila novo ljubezen naših narodov, v zamejstvu pa ugled in veljavo;

5. Nemci bodo verjetno poskusili vnovič navaliti;

6. Partija čedalje bolj postaja vseljudska sila;

7. volitve poslancev slovenskega naroda bodo od 20. do 25. septembra;

8. razviti je treba agitacijo za prostovoljno mobilizacijo žena, mladine izpod 17 let in moških nad 45 let;

9. posvetiti vse sile oživljenju gospodarstva;

10. okrepiti vojne oblasti v ozadju;

11. zgraditi zaklonišča proti napadom iz zraka;

12. posvetiti vso pozornost prehrani ljudstva in vojske;

13. nuditi pomoč družinam partizanov in mobilizirancev.

Torek, 14. septembra.

Čez šest dni so se Nemci zganili. Danes so napadli iz zraka Novo mesto in Šent Jernej. Življenje je izgubilo okrog 90 ljudi. Preselili smo se iz Soteske v gozdno taborišče, kjer so naši tovariši že od marca tega leta. Kakor hitro smo dospeli, že je bil sklican sestanek Vrhovnega plenuma

OF. Udeležil sem se kot gost, se pravi kot član AVNOJ.

V uvodu je Kidrič pripomnil, da je to prva seja plenuma OF na ozemlju, ki so ga osvobodile enote Narodnoosvobodilne vojske. Potem je govoril o naših operacijah... Če se bomo dosledno držali pravilne vojaške in politične linije, bomo imeli uspehe, kajti sovražnik je oslabil, mi pa smo se okrepili. Toda pred nami so še težke preizkušnje. Dobro bi bilo, ko bi imeli še nekaj dni odmora. Ne smemo biti nedelavni.

Na koncu je Kidrič govoril o stvarnih nalogah. Ustanov-

ljena je bila upravna komisija, ki bo vodila osvobodeno ozemlje.

*

V razgovoru z ljudmi sem opazil, da je precej razširjeno mnenje, da se konec vojne bliža, še več, da se bo vojna prav v kratkem končala. »Največ dva meseca še,« so govorili nekateri. Zato je Kidrič v partijski šoli in na seji OF čisto pravilno in upravičeno poudaril, da so pred nami še težke preizkušnje.

(Odlomki iz »Dnevnika« Vladimira Dedičerja)

Ni ga našel

CENTRALNA tehnika v Ljubljani je v začetku l. 1942 zgradila bunker tudi na Ižanski cesti 3, v katerega je bil skrit ven vhod iz tedanje trgovine. Okoli 10. februarja 1942 je bil bunker dograjen. Čakal sem, kdaj bodo pripeljali semkaj še material, določen za novo ilegalno tehniko oziroma tiskarno...

Okoli 15. do 20. februarja pa je prišel k meni Petrač in rekel: »Zdaj v tem bunkerju ne bo tehnika niti tiskarna, temveč zaradi bližajočih se italijanskih blokad bunker za ljudi. Semkaj bodo prišli nekateri funkcionarji osvobodilnega gibanja.« Samo to mi je povedal in nič več. Pravzaprav še nekaj! Dal mi je še posebna navodila zaradi stroge konspiracije tega bunkerja.

Že ko so napravili Italijani v Ljubljani prve blokade — bilo je to okoli 20. februarja — sem sprejel popoldne neznane goste, nove prebivalce tega bunkerja. Med prvimi sta prišla tovariš Boris Kidrič-Peter in Fr. Leskošek-Luka. Nekoliko sta si ogledala okolično trgovino in hiše. Nato pa sta želela vsaj približno vedeti, v katerem izmed stanovanjskih prostorov je bunker. Peljal sem ju v trgovino in jima razložil, da je skrivni vhod v bunker iz zasilnega skladišča. Mojim besedam ni-

sta hotela takoj verjeti, temveč sta se hotela sama prepričati o konspirativnem vходу. Pa sta začela iskati vhod. ...Kidrič je trkal po stenah,

Jonesovo srečanje s Kidričem

MAJOR William Jones, član angleške vojaške misije pri Glavnem štabu NOV in PO Slovenije, v svoji knjigi »Dvanajst mesecev med Titovimi partizani« večkrat govori tudi o Borisu Kidriču. V osmem poglavju svoje knjige pa opisuje prvo srečanje z Borisom Kidričem takole:

»...Komisar Kraigher je nekoga dne predlagal, naj bi obiskali člane Izvršnega odbora, najvišjo politično oblast na Slovenskem. Dan je bil zelo deževen, toda vreme je redko vplivalo na program partizanov. Takoj po kosilu smo šli na pot, ki je pa dejansko ni bilo videti. In vendar je bil komisar s potjo očitno dobro seznanjen. Nikoli nismo izvedeli, ali je opazoval mah na deblih, ali pa je poznal kako tajno 'metodo' za vzdrževanje smeri na poti skozi zamegljen gozd. Privedel nas je na rob majhne gozdne jase, na dnu katere smo komaj opazili vhod. Šele po točnej-

še bi morda po zvenu lahko ugotovil kak votel prostor. Hodil je iz kota v kot, obstal sredi trgovine, se oziral na strop, ropotal z nogami po tleh... A zaman. Pa nista obstala! S tovarišem Lukom sta začela znova. Še močnejše sta trkala po stenah, znova po tleh, pri vratih. A nobenega uspeha nista imela. Ko sta se končno po skoraj polurnem iskanju le naveličala, je Boris Kidrič želel videti vhod.

»Saj nas lahko prej blokada doleti tu v trgovini, preden bova našla skrit venhod v bunker,« je na pol v šali dejal Kidrič.

Nato sem jima pokazal skrit venhod v bunker. Res, oba sta bila prijetno presenečena nad novim bivališčem, zlasti pa sta se pohvalila nad res konspirativnim vhom vanj. Zvečer je prišlo v ta bunker še nekaj tovarišev, med njimi tudi Edvard Kardelj.

Stane Majcen

šem ogledu smo zagledali pod seboj kočo. Do kože premočeni smo vstopili in se znašli v širokem prostoru, kjer so bila ležišča v vrsti poravnana. Na dveh straneh so bila okna, luč pa je prihajala tudi s stropa. Pri mizi so sedele tri žene in dva moža pred pisalnimi stroji in papirjem. Eno izmed žena smo takoj spoznali. Bila je Dana, ki nas je spremljala s Hrvaškega. Drugi dve sta bili Tida, tajnica, ki je bila že prej dolgo kot borka v enoti, in Marjeta, junaška žena sekretarja Kidriča, kakor smo kasneje zvedeli. Visok mož, trdega izraza, s suhim, toda prijaznim obrazom, nam je bil predstavljen kot Luka. Drugi, ne tako visok in trdega obraza, toda z brzim in inteligentnim izrazom ter lahkotnega, vljudnega obnašanja, je bil tovariš Boris Kidrič, sekretar Izvršnega odbora. Samo nekaj minut smo se pomudili tam, nato pa so nas odvedli do druge dobro skrite kočice, ki je bila skoraj

polna ljudi. Naša mokra oblačila smo odložili v prostoru pred kočjo in odšli spoznavat naše nove prijatelje, člane Izvršnega odbora.

Pozdravil nas je tovariš Josip Vidmar, predsednik tega odbora. Njegova lepa angle-

ščina je dobrodošlico napravila samo še pristrčnejšo. Veseli smo bili, da smo ponovno srečali tovariša Kardelja. Nato smo se spoznali še z vsemi ostalimi prisotnimi in kmalu smo se znašli v živahnem ter prijateljskem razgovoru...«

Vse za našo vojsko, vse za našo fronto!

TOVARIŠI! Ko ugotavljamo, da je naša Narodnoosvobodilna vojska največkratnejši sad dvehletne narodnoosvobodilne borbe, se moramo tudi zavedati, da smo dolžni svojo vojsko z vsemi močmi podpirati. Samo eno načelo mora danes veljati za naše zaledje. In to načelo se glasi: »Vse za našo vojsko, vse za našo fronto!«

Ce bo med nami, tovariši in tovarišice, obveljalo to načelo, se smemo zavedati, da v resnici kujemo srečno bodočnost našemu mlademu pokolenju. Naša vojska se danes pripravlja na odločilne boje, na pohod v še neosvobojene kraje in pokrajine, na osvoboditev vse naše razkosane in zaslužnjene domovine!

Tovariši! Ugotovili smo, od kod uspehi naše Narodnoosvo-

bodilne vojske. Srce nam prekipeva ponosa, da smo jo ustvarili iz lastnih narodnih in ljudskih sil. Hkrati pa smatramo za svojo častno dolžnost, poudariti še to, da pri nas na Slovenskem Narodnoosvobodilne vojske ne bi moglo biti in tudi ne bi bilo, če ne bi drugi bratski nam jugoslovanski narodi prav tako iz lastnih sil ustvarili svoje narodne vojske in če danes ne bi bile vse narodne vojske narodov Jugoslavije združene v eni sami enotni Narodnoosvobodilni vojski Jugoslavije pod mojim vodstvom preizkušenega vrhovnega komandanta tovariša Tita.

Tovariš Tito je bil, ki je razumel, kako je treba kovati Narodnoosvobodilno vojsko. Tito je bil, ki je razumel, da mora naša vojska temeljiti na ljudskih silah jugoslovanskih narodov. Titu ni bilo težko tega razumeti, saj je najpristnejši ljudski sin, delavec, kovinar, ki je iz lastnih sil postal, kar je. Tovariš Tito je bil, ki je razumel, po kakšni poti bo ta vojska zares postala narodna vojska, po kakšni poti bo ta zares postala vojska narodov Jugoslavije in ne vojska kake velikosrbske, velikohrvalske ali kakršne koli druge klike. Zato je tovariš Tito že od vsega začetka, hkrati ko je organiziral vrhovni štab Narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije, pokrenil tudi snovanje Narodnoosvobodilne vojske Slovenije, Narodnoosvobodilne vojske Srbije, Narodnoosvobodilne vojske Crne gore in Narodnoosvobodilne vojske Hrvatske. Prav tej genialni potezi tovariša Tita se moramo danes zahvaliti, da

Boris Kidrič v Ajdovščini, dne 5. maja 1945, kot predsednik prve slovenske vlade

obstaja enotna, nerazdružljiva Narodnoosvobodilna vojska Jugoslavije.

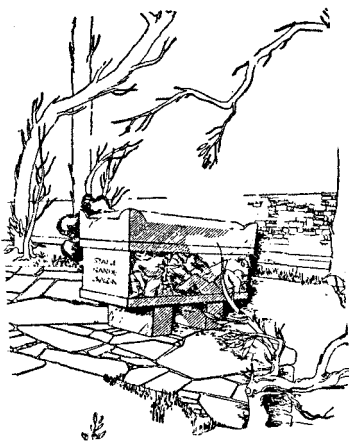
Ta vojska, ki ji poveljuje naš rodni tovariš Tito, je zares vojska narodov Jugoslavije. To ni vojska enega naroda, vojska vseh južnoslovanskih narodov je to, vojska Jugoslavije je to. Partizan, ki se danes bori na slovenskih tleh, pa naj bo Slovenec, Srb ali Črnogorec — in vi veste, tovariši in tovarišice, da imamo v Narodnoosvobodilni vojski Slovenije mnogo srbskih in črnogorskih tovarišev — ve, da se na naših slovenskih tleh bori tako za svojo slovensko kakor za svojo srbsko, črnogorsko in hrvatsko domovino. Slovenci, ki se bore na hrvatskih, srbskih in črnogorskih tleh, vedo, da se prav na teh tleh bore istočasno tudi za svojo slovensko domovino.

Tovarišu Titu in njegovi čudoviti vojski, ki jo je osnoval in ki jo vodi, se moramo danes zahvaliti, da imamo Antifašistično Vječe narodne osvoboditve Jugoslavije kot enotno predstavništvo vseh južnoslovanskih narodov.

Tovariši in tovarišice! Drugi rezultat naše narodnoosvobodilne borbe je organizacija naše Osvobodilne fronte slovenskega naroda, je enotnost slovenskih narodnih množic, utelešena v Osvobodilni fronti.

Komisar Boris Kidrič v razgovoru s komandantom Fr. Rozmanom-Stanetom

Dvoje je bilo po zlomu stare, predaprilske Jugoslavije potrebno slovenskemu narodu. Prvič je bilo potrebno osnovati osvobodilno organizacijo na ljudskih silah, kajti le ljudske sile so sposobne, da uspešno zagrabijo v svoje roke narodno usodo. Drugič pa je bilo potrebno osnovati vsenarodno organizacijo in omogočiti vsem, ki smejo naglasiti, da so zavedni Slovenci, sodelovanje v njej. Povedal sem že, kako smo vodili borbo za tako organizacijo. Iz tega boja, tovariši, je nastal nov tip vse-ljudske organizacije slovenskega naroda, organizacije, ki smo jo osnovali na ljudskih silah in ji dali najglobljo ljudsko demokratično vsebino, hkrati pa ji zajamčili njen mednarodni značaj.

Osvobodilna fronta ne bi bila nikdar sposobna doseči uspehov, kakršne je dosegla, če ne bi bila zgradila svoje popolne enotnosti, če ne bi imeli danes v njej oprava s popolnoma enotno, vseljudsko organizacijo slovenskega naroda. Tovariši in tovarišice, zatrditi vam smemo, da Osvobodilna fronta ni več koalicijska in skup različnih strank, stranic, grup in grupic. OF je popolnoma enotno vseljudsko gibanje slovenskega naroda. Tako enotno vseljudsko gibanje je zahteval vojni čas, zahteval ga je pa tudi najgloblji družbeni interes slovenskih ljudskih množic.

Nič čudnega ni, tovariši in tovarišice, če se je Osvobodilna fronta kot vsenarodno osvobodilno gibanje razvijala hkrati v slovensko narodno oblast. Saj je stara oblast stare, predaprilske Jugoslavije aprila 1941 propadla povsod na vsej črti! Osvobodilno gibanje, ki je pričelo čistiti slovensko zemljo okupatorjev, je nujno moralo dobivati značaj oblasti v korist slovenskega naroda in slovenskih ljudskih množic. Element oblasti Osvobodilne fronte se pojavi že v drugem razdobju razvoja Osvobodilne fronte, v razdobju množičnega poleta Osvobodilnega gibanja po nemškem napadu na Sovjetsko zvezo. Ze samo dejstvo, da je takrat nastala nekaka država v državi, dokazuje, da je Osvobodilna fronta že tedaj vsebovala elemente nove narodne oblasti. Taki elementi nove narodne oblasti so se seveda povečali v razdobju prvega osvobodilnega ozemlja in so postali zlasti izraziti sedaj v razdobju

drugega osvobojenega ozemlja.

K tej zvezi moramo poudariti istočasnost političnega gibanja Osvobodilne fronte in značaja nove narodne in ljudske oblasti, ki ga ima Osvobodilna fronta.

Tovariši in tovarišice! Iz vseh uspehov Osvobodilne fronte, iz dejstva, da so v Osvobodilni fronti zastopane vse zares patriotične slovenske skupine brez ozira na svetovni nazor, na tradicijo in na ožjo politično opredelitev v prejšnjih časih — iz vsega tega sledi, da je Osvobodilna fronta edini zakoniti predstavnik slovenskega naroda na naših slovenskih tleh.

Kdor se danes bori proti Osvobodilni fronti, se ne bori zgolj proti gibanju Osvobodilne fronte, temveč se bori tudi proti narodu samemu.

(Iz govora Borisa Kidriča na zboru odposlancev slovenskega naroda v Kočevju 1. oktobra 1943. leta)

14. proletarska divizija „Borisa Kidriča“

Na podlagi člena 69. Zakona o službi v Jugoslovanski ljudski armadi in v znamenje priznanja, ki ga daje ljudstvo tovarišu Borisu Kidriču za zasluge v narodno-osvobodilni borbi in naši ljudski revoluciji

imenujem

Štirinajsto proletarsko divizijo za »Štirinajsto proletarsko divizijo Borisa Kidriča«.

Smrt fašizmu — svobodo narodu!

14. aprila 1953.

Vrh. poveljnik oboroženih sil
FLRJ, maršal Jugoslavije

Josip Broz-Tito